

LA IDEA DE NACIO EN EL PRIMER

CONSTITUCIONALISME ESPANYOL

Tesi doctoral de Xavier Arbós Marín
dirigida pel Catedràtic de Dret Polític
Jordi Solé Tura

Facultat de Dret
Universitat de Barcelona

AGRAÏMENT

Per a la realització d'aquesta tesi hem comptat amb l'ajut de dues beques de la Fundació Jaume Bofill.

INDEX

INTRODUCCIÓ	3
1. El marc teòric	3
1.1. Teoria de l'Estat i Dret públic	5
1.2. La sociologia política	19
1.3. El nostre marc teòric	28
2. Contingut del treball	43
Notes	53
I. ANTECEDENTS	82
1. La Il·lustració i la idea nacional	82
2. La Constitució de Baiona	99
Notes	111
II. L'APARICIÓ DE LA IDEA NACIONAL DEL LIBERALISME .	123
1. Elements històrics	124
2. Vells mots, idees noves. La Pàtria	130
3. La definició del mot clau. La nació	138
4. La nació sobirana. Martínez Marina	145
5. La identitat nacional	161
6. El lligam: Unitat jurídica i unitat de repre sentació	167

7. La crisi de la unitat. Els separatismes ...	178
8. Els ingredients del nacionalisme	187
Notes	191
III. EL FRACAS DE LA CONSOLIDACIÓ DE LA IDEA LIBE- RAL DE NACIÓ	215
1. La primera reacció absolutista. 1814	217
2. El liberalisme, partit "nacional"	229
3. El trieni liberal 1820-1823	237
3.1. El contingut social de la nació	245
3.2. L'economia de la nació: interès nacio- nal i política aranzelària.....	251
3.3. L'emancipació americana i la idea na- cional	256
3.4. La revolta absolutista i el particula- risme	261
3.5. La teoria política com a teló de fons.	270
3.6. Caiguda i herència del trieni liberal.	286
Notes	295
CONCLUSIONS	316
BIBLIOGRAFIA CITADA	335

I N T R O D U C C I O =====

En aquesta introducció ens proposem tres coses: la definició del marc teòric en que pretenem encabir el nostre treball, la descripció del seu contingut i l'explicitació de l'horitzó de recerca cap al que el nostre treball vol dirigir-se.

1. El marc teòric

Existeix avui en el camp de les ciències socials una nodrida bibliografia referida a la qüestió nacional i als problemes del nacionalisme (1). Es, per tant, una obvietat afirmar la relevància científica i política de la idea de nació, i, dit modestament, la pertinença a la disciplina del Dret Polític d'una investigació que hi faci referència. Però la pura descripció d'una concreta idea de nació i de les seves implicacions -en el nostre cas, la que apareix en la primera experiència liberal espanyola- quedaria mancada sense la integració de la mateixa en un esquema teòric que permeti de contrastar l'efectiva importància de la idea nacional descrita en un marc teòric general. No ens proposem nosaltres d'elaborar una teoria. Seria, d'una banda, un excés d'audàcia el fer-ho a partir d'una única investigació sense un esforç comparatiu entre diversos casos; de l'altra, seria un intent inútil en la

mesura en què com creiem, és possible adaptar un marc teòric convincent entre allò que ens ha ofert el conjunt d'investigacions publicades. D'aquestes, moltes són monografies o estudis relacionats amb el nacionalisme, forjats sobretot a partir de l'atenció que la sociologia política va posar sobre aquesta qüestió arran del procés de descolonització dels anys seixanta. La majoria de les teories del nacionalisme i de les hipòtesis sobre la funció de la idea nacional que s'hi relacionen s'han construït doncs sobre sòlids fonaments empírics. Però, però poc que ens hi fixem veurem que no han estat les primeres. La sociologia política és més jove que la teoria de l'Estat o el Dret constitucional, i en aquests camps del saber també s'han donat hipòtesis sobre la funció de la idea nacional. I si manquen les referències a treballs de camp, cal dir en favor dels iuspublicistes que han sabut fixar categories directíssimament relacionades amb la matèria que ens ocupa -com la sobirania o la representació nacional-. Malauradament, alguns valuosos estudis elaborats per investigadors de formació sociològica són superficials en tractar aquestes qüestions. Per això ens inclinem a pensar que és important un exàmen ni que sigui esquemàtic del que són punts de referència en les perspectives acadèmiques que han fixat l'atenció en la idea de nació abans de la florida de la sociologia política.

1.1. Teoria de l'Estat i Dret Públic

L'interès per la nació ha merescut des del punt de vista acadèmic tractaments diferenciats en funció de les disciplines -i de llur evolució- a que s'han adscrit els seus investigadors. No sempre les ciències socials han tingut la vocació globalitzadora amb voluntat de verificabilitat empírica que avui caracteritza la sociologia. Anteriorment a aquesta, altres ciències -si es vol ciències formals- han intentat fixar els continguts i funcions de la idea de nació que apareixia en llur àmbit de reflexió. Però apareixia -i apareix- de formes molt diverses. Pel que fa als enfocaments jurídic-constitucionals, es pertinent la pregunta de si el concepte de nació interessa a la disciplina (2). La resposta ha d'ésser afirmativa en la mesura en què les referències a la nació són comunes a molts textos constitucionals. Però la indagació es fa en alguns casos en uns límits explícits. Així, per exemple, De Otto pren la opció d'integrar el concepte de nació dins la teoria de l'Estat, i proposa la definició següent: "La nación es el sujeto abstracto de imputación de los actos constitutivos del ordenamiento jurídico" (3). Però com a subjecte real no existeix. Com a subjecte és creat per l'ordenament i s'identifica amb l'Estat que el personifica (4). Nosaltres no adoptem aquest enfocament. Per una banda, penssem que les teories jurídiques de l'Estat són perfectament útils per a explicar amb rigor l'ordenament jurídic de

l'Estat i el paper que la idea de nació pot ocupar-hi -i en aquest sentit no tenim res a objectar a la definició de De Otto-. Però, per un altre costat, no pensem que es pugui explicar l'ordenament jurídic sense al·ludir a forces i variables que són externes a l'ordenament positiu però que, en tant que factors que influencien la seva producció s'han de tenir molt presents per a comprendre i no solament descriure la realitat jurídica. L'Estat és dret, però també poder per a garantir-lo. És el seu compliment i legitimitat als ulls de la societat, que veu com a acceptable l'exercici del poder per part dels que en són els titulars legals (5). La imputació a la nació és l'expressió de la legitimitat de l'Estat liberal (6), i aviat veurem com els autors que han pretès fer teoria de l'Estat liberal hi han fet referència.

Però si descartem com a marc teòric una aproximació amb les limitacions del positivisme jurídic, convé examinar les propostes fundacionals dels clàssics de la teoria de l'Estat per tal de veure que ens poden aportar (7). És un problema clau en la teoria de l'Estat, el de l'acceptació d'un alt grau d'abstracció. Jellinek -un dels fundadors- creu fructífera la reflexió sobre els fenòmens i determinacions de l'Estat en general (8). Herman Heller -un dels darrers grans mestres- refusava la possibilitat de fer una teoria de l'Estat tan abstracta i "general", i aproximava la disciplina a la Ciència política, amb vocació explícita

de contrastar-la amb la realitat històrica i social (9). Malgrat aquesta discrepància sobre la validesa científica i les virtualitats explicatives d'un alt nivell d'abstracció, el cert és que l'obra de Jellinek ofereix una aportació que encara es manté (10): els anomenats "elements de l'Estat" (11); és a dir, la població, el territori i el poder. Com és sabut, la teoria general de Jellinek es caracteritza per la seva dualitat: una teoria general "social" i una teoria general "jurídica" de l'Estat (12). Des de cap d'aquestes vessants contempla Jellinek la nació com a substrat humà sobre el que l'Estat exerceix el seu poder. No significa això que negligèixi la importància del fenomen nacional, ni de la homogeneïtat o heterogeneïtat nacional de la població de l'Estat (13). Però, per a Jellinek, la nació és objecte -important- d'altres ciències socials, i així, en tracta a l'epígraf en què estudia les disciplines especials de les ciències socials i llur importància en relació a la teoria de l'Estat. Una teoria general -recordem-ho-, abstracta, en la que la idea de nació no hi té cabuda ni des de la perspectiva "social" ni des de la perspectiva jurídica: "població" no és el mateix que "nació" (14), tant si s'entén nació com a subjecte de sobirania com si s'entén com a comunitat vinculada per especificitats culturals reputades "nacionals". En una teoria general de l'Estat com la de Jellinek, manifestament a la recerca d'un "tipus ideal" d'estat (15), seria contradictori el donar relevància a un fenomen històrico-social con

cret com és la nació (16). Des d'una òptica com aquesta, el vincle nacional és un vincle "horitzontal"; la població-element de l'Estat pot ser una nació o no ésser-ho. L'Estat nacional no és menys Estat que el plurinacional (17).

Aquesta darrera afirmació potser sorprendrà. En treballs posats sota l'etiqueta de "Teoria general de l'Estat" és considerat un dels "elements" no la població -concepte "general"- sinó la "nació", concepte històric concret. L'explicació d'aquesta aparent contradicció rau possiblement en l'evolució soferta per la reflexió que Jellinek va començar (18). A grans trets, es podria afirmar que la teoria general social de l'Estat proposada per Jellinek desemboca en la teoria de l'Estat-ciència política que, amb el predomini anglosaxó -especialment nordamericà- tendirà a ignorar l'Estat com a objecte d'estudi (19). Millor fortuna tindrà la "Teoria general jurídica de l'Estat". Per una banda, com és prou conegut, Kelsen en farà una construcció normativista extrema, amb pretensió de validesa explicativa "general" del fenomen estatal. Per l'altra, els iuspublicistes francesos faran també la seva teoria de l'Estat que ja no serà "general" -en el sentit de Jellinek, i malgrat el títol de l'obra de Carré de Marlberg-, sinó referida a una realitat empírica, com és la dels ornaments jurídics estatals (20). Cal notar de passada, però, que la fortuna de la Teoria jurídica de l'Estat va ser també breu

entre els iuspublicistes francesos, almenys pel que fa al seu tractament acadèmic. Potser no és agosarat insinuar que la reflexió sobre l'Estat, després de la II Guerra Mundial, tendia a disoldre's en l'estudi de l'organització administrativa del mateix; més que en l'Estat-societat, en l'Estat organització sense massa insistència en la consideració unitària del mateix (21).

Però en qualsevol cas, és probablement l'aportació de Carré de Marlberg la que, a part de recollir i difondre altres reflexions de Jellinek -principalment la teoria de l'òrgan- concep de forma clara la nació, i ja no simplement la població, com a element de l'Estat. El que convé és que, des del nostre punt de vista, això es fa amb referències a un Jellinek distorsionat.

"Jellinek qualifie le peuple d'organe primaire de l'Etat: et, sous ce nom de peuple, il entend -ainsi que cela ressort visiblement de toute son argumentation- non pas seulement la nation en tant qu'être permanent formés par la série successive des générations nationales, mais encore la collectivité des individus dont la nation se trouve présentement composée". (22)

De la interpretació de Jellinek, contra el que afirma Carré, no se'n desprèn la confusió entre nació y poble, ni tampoc de la traducció francesa que cita el propi Carré. En aquesta, el primer volum -página 204- es refereix a les nacions com a formacions històrico-socials (23), que no

són estudiades en l'apartat que dedica a la seva teoria general jurídica de l'Estat, on parla -versió francesa, volum II, pàgines 279-283- de "peuple" i no de "nation", com a òrgan de l'Estat. Jellinek es refereix al poble i no a la nació, i al poble en un sentit general abstracte, no històric, i per tant no susceptible de que inclogui generacions passades (24). Aquest poble, en canvi, pot pertànyer segons el propi Jellinek a diverses nacions (25).

Però amb totes les matitzacions necessàries, res no treu al dret públic francès una aportació indiscutible: una explicació de les relacions entre "Estat" i "nació", una integració en una mateixa teoria d'ambdós conceptes. No és la nació exterior a la teoria de l'Estat: hi és integrada fins el punt que l'Estat és presentat com la seva personificació (26). Considerant a la nació un element de l'Estat, és evident que la construcció d'una teoria de l'Estat que parteixi d'aquesta premisa, ha d'estudiar la funció que compleix la nació en la legitimació i l'exercici del poder estatal. El que passa és que possiblement aquesta teoria de l'Estat només pot ser la teoria de l'Estat liberal. No solament una teoria per a l'Estat liberal, com diu Conde (27). Es també la teoria de l'Estat liberal en el que la nació ocupa un paper fonamental (28). Els valors inspiradors de l'acció estatal, els drets dels individus i col·lectivitats sotmesos a l'autoritat de l'Estat i l'establiment dels òrgans de l'Estat i llurs mútues relacions

es construeixen en funció del que s'estableix a la Constitució, i aquesta norma fonamental és el producte del poder constituent que resideix -dogma liberal- en la nació. Més encara, l'Estat liberal es caracteritza per la submissió de les seves actuacions a la llei, i aquesta emana de l'òrgan representatiu de la nació per excel·lència: el parlament (29). Tot i les mediacions "representatives" -l'expressió no agradava a Carré de Marlberg (30)-, la pràctica del principi de la sobirania nacional és l'autogovern de la nació. No hi ha un poder aliè a la pròpia nació, i per emprar la coneguda fórmula, la nació s'obeeix a si mateixa.

La teoria de l'Estat liberal, doncs, ens ofereix una referència útil. La nació és el principi legitimador, el subjecte al que s'imputa l'origen del poder. Però no podem deixar de banda el fet que la teoria de l'Estat liberal és una construcció post-facto, referida a la concepció de la nació nascuda en la Revolució francesa. I cal tenir present, com assenyala Delos (31), que a la Revolució francesa la nació és el cos de ciutadans; el que està en joc és l'exercici de la sobirania i no la salvaguardia d'una nacionalitat definida en termes culturals. Si assumim el paper legitimador de la nació, no podem oblidar que a més de plantejar-se en el pla jurídic-constitucional, la idea de nació presenta dimensions culturals. La nació és i ha estat vista també com un grup humà els membres del qual s'identifiquen com a tals per especificitats cultu-

rals, entre les quals resalta freqüentment la llengua, que són considerades distintives de la nació. La consideració o no d'un tret cultural com a "nacional" correspon a la subjectivitat de cada individu. L'existència i la importància del fet de la consciència nacional és, però, objectiva. I també la consciència nacional ha operat com a principi legitimador, no ja per a enderrocar l'absolutisme, si nó també per a construir -o almenys intentar-ho- Estats nous. És tota la història dels nacionalismes la que gira entorn d'aquesta qüestió, però aquí no hem de descriure'ls sinó intentar trobar un marc teòric que els expliqui. Dins la teoria de l'Estat, la variable cultural en el procés de legitimació del poder de l'Estat per la nació ha entrat a través del principi de les nacionalitats (32).

En aquest camp és essencial l'aportació de Pasquale Stanislao Mancini (33). Aquest autor defineix la nacionalitat com una "societa naturale di nomini da unita di territori, di origine, di costumi e di lingua conformati a comunista di vita e di coscienza sociale", afegint tot seguit que les nacionalitats tenen dret a la lliure constitució interna i a llur independència de les nacions estrangeres. I aquest dret, quan es manifesta necessari a la vida de la humanitat i als seus fins, esdevé un deure (34). El problema de les nacionalitats, o, si es vol, de les nacions sense Estat, assolí rang teòric i passava a ésser un punt d'interès per als tractadistes. La nació no

era ja merament una categoria jurídicopública a integrar en la teoria de l'Estat: era també una dada social indefugible per les seves repercussions en la construcció i legitimació dels Estats. Això darrer pot veure's reflexat en la cita que transcrivim, que expressa -pensem- clarament la força legitimadora atribuïda al principi de les nacionalitats

"Negli ordini interni, ovvero nel diritto pubblico, il principio di nazionalità riduce lo Stato ad un ufficio ben determinato e toglie gli antagonismi tra popolo e governo, tra libertà e potere. Laddove assiste il sentimento nazionale e tacciono odii, antipatie di razze, la dove unica è la lingua, che il popolo parla e legge, ivi il governo o lo Stato non è in lotta con i governati, ed è invece l'affermazione spontanea della nazionalità, non della forza, della conquista, della tirania o del privilegio di un numero ristretto di uomini." (35)

Assenyalem incidentalment que aquesta tradició de signe inequívocament liberal sofreix una reinterpretació per part d'autors que es situen clarament en l'òrbita del feixisme. Del principi de les nacionalitats, del dogma de la sobirania nacional en fan una lectura que acaba per treure-li la càrrega democràtica i per proposar com a model d'adequació entre Estat i nació l'Estat feixista, que Panunzio qualificarà d'exemple de Nazione-Stato (36). Més clar és el reguitzell de sentències inequívokes que Corradini exposa: "La democrazia elettorale è la negazione della

spiritualità e della sovranità de na nazione (...) Lo Stato nei cittadini ha soltanto sudditti e funzionarii per la na zione". (37) El feixime estableix una cesura entre nació i individu; mentre la doctrina liberal de la sobirania nacional comportava que els ciutadans actuessin la voluntat de la nació que constituïen, el feixisme exclou en nom de la nació aquesta possibilitat. El nazisme porta els plantejaments a l'extrem: sense antecedents sòlids de tradició política liberal, el nacional-socialisme assumeix que el poder polític suprem ha de residir en mans de qui encarna l'esperit de la comunitat nacional, el cabdill (38). Feixisme i nazisme havien de provocar enormes reticències davant l'ideal d'Estat nacional (39).

L'Estat nacional, l'Estat els límits del qual es corresponen amb una nació -o nacionalitat en l'ambigua terminologia manciniana- apareixia als ulls de molts estudiosos atents als problemes polítics del moment que vivien com a ideal possible i desitjable. Els tractadistes espanyols no foren insensibles a aquestes posicions. Sense pretensió d'exhaustivitat, no podem deixar de citar a Santamaría de Paredes, "El ideal, en la formación de los pueblos, es el Estado nacional, constituido por la conjunción de la unidad de derecho y de poder y la unidad de cultura y civilización" (40) (subrratllat de Santamaría). Alguna discrepància sorgirà -a Espanya com a fora- a l'hora de pensar en l'element primordial en la definició del subjec-

te nacional i en l'aplicació del principi de les nacionalitats. És ben coneguda la polèmica entre Renan i Mommsen a propòsit de la guerra franco-prusiana. Per a Renan calia primer l'element voluntarista -el famós plebiscit quotidià-, mentre que per a Mommsen eren els elements culturals els determinants (41). Sense negar la importància dels elements culturals i de la congruència de l'Estat amb aquests, Manuel Torres Campos (42) insistirà en la sobirania i l'autogovern en la interpretació del principi de les nacionalitats. Al contrari, Pacheco subordinarà l'apel·lació a la voluntat dels nacionals a la "naturalitat" de l'existència nacional (43). Pel que fa als Kraussistes, Giner i Posada mantindran posicions lleugerament diferenciades. Per a Giner (44) la nació és una "comunitat universal de vida" els membres de la qual, en la persecució de llurs interessos particulars arriben -ho vulguin o no- a configurar la solidaritat orgànica global. L'Estat nacional és per a Giner l'etapa moderna de les organitzacions polítiques civilitzades, i és aquell l'àmbit del qual és la nació. Posada serà un xic més clar: integrarà una definició de nació en la que té un paper important la consciència nacional, junt amb una base de comunitat cultural (45). Arriba a titular un capítol del seu Tratado de Derecho Político -el primer en l'apartat consagrat a "las fuentes del derecho constitucional positivo"- "Definición de las naciones contemporáneas como supuesto del derecho constitucional" (46). Però potser quedi més clara la importància

que Posada atorga a la consciència nacional en la contun-
dent afirmació que transcrivim, extreta d'una de les seves
darreres obres: "A mi ver, al Estado -al conocimiento y al
goce real del Estado- se llega ahondando en él; porque el
Estado es cosa de adentro, es una labor de su fuerza inma-
nente -el espíritu del pueblo, la conciencia nacional-,
que no son estas frases, que son realidades". (47)

Tot i no haver fet una anàlisi exhaustiva de la teo-
ria de l'Estat, ens sembla haver donat les referències su-
ficients per a concloure que, pel que fa a l'Estat libe-
ral, el concepte de nació és ineludible com a centre d'im-
putació del poder polític suprem -principi de la sobirania
nacional- i, paral·lelament, com a suposat participant in-
directe -a través dels seus representants- en la producció
del dret al que els poders públics i els ciutadans es sot-
meten. Pot fer-se -com fa Jellinek- una teoria general ju-
rídica de l'Estat amb un nivell d'abstracció tal que pugui
prescindir de referències a la nació. Probablement no pot
fer-se una teoria particular jurídica de l'Estat liberal
ignorant el concepte de nació que el fonamenta. Independent-
ment de la distorsió amb la que arriba a presentar la teo-
ria de Jellinek, Carré de Marlberg pot ésser un bon exem-
ple de teoria particular de l'Estat liberal. Però si Carré
integra dins el Dret públic el concepte de nació, és lícit
preguntar-se amb quin abast hi romandrà. Té unes dimensions
jurídico-constitucionals evidents (48) que ni els enfoccs

més normativistes ignoren, però la força legitimadora de la idea nacional ultrapassa el tractament purament constitucional i la definició de la nació com a conjunt d'individus considerats únicament en llur condició de ciutadans. En la història del nacionalisme, s'han presentat com a decisives altres característiques o atributs de la nació: la llengua (Fichte), el dret consuetudinari (Savigny), l'interès econòmic (List) i la personalitat històrica (Burke). Des del liberalisme Mancini farà l'esforç d'integrar la cacterització cultural de les nacions en el Dret públic, sensible al nacionalisme italià que tan proper li resultava. El nucli d'aquest esforç és el principi de les nacionalitats, i això dona a les seves reflexions un caire prescriptiu en assenyalar el model d'Estat nacional com a fórmula òptima d'organització política.

Però el principi de les nacionalitats planteja un problema difícil de resoldre a les disciplines que operen amb categories jurídiques i conceptes abstractes. Acceptar el principi de les nacionalitats suposa posar en qüestió les fronteres i l'homogeneïtat dels Estats, en la mesura que no es pot parlar de sobirania nacional si es dilueix o fragmenta la real identitat del suposat titular de la sobirania. En tot cas, no es pot parlar més que en els casos en què hi ha un Estat liberal que correspon a una nació. Schmitt, en analitzar la teoria de la Constitució de l'Es-tat liberal, ja va advertir les dificultats en els casos on

hi ha nacionalitats sense Estat "obligades" a conviure sota un Estat culturalment aliè amb negligència de llurs particularitats (49). El que amb un concepte de nació centrat sobre la ciutadania definida jurídicament és una acceptable teoria descriptiva de l'Estat liberal, trontolla quan el concepte de nació es vertebra sobre el sentiment d'identitat definida culturalment i s'afirma el postulat prescriptiu del principi de les nacionalitats (50). Per a poder fer teoria -dirfem- cal llavors que la pràctica nacionalista hagi fet prèviament una realitat el principi de les nacionalitats. No és necessari només liquidar l'Estat absolut, cal també revisar les fronteres -els territoris- dibuixades pels Estats absoluts i les que llurs hereus han traçat en la pràctica imperialista. I, en qualsevol cas, admetre també que la interpretació de la relació entre nació i Estat que donen aquestes disciplines deixa zones d'ombra. Se'ns diu com la idea de nació s'integra com a factor legitimador en la construcció jurídic-constitucional de la nació, però no s'acaba d'explicar la dimensió legitimadora -política i per tant potencialment jurídica- de la idea de nació en els casos de presentats com de nació sense Estat, Constitució ni Dret públic. Una via de solució és el positivisme constitucionalista, que opta per assumir allò que reduïble a categories jurídiques que hi hagi en el concepte de nació. Una altra és la que evita el problema per la via de la confusió entre població de l'Estat i nació, suposant a la primera l'identitat ho-

mogènia que avui defineix habitualment la segona. En aquest sentit, és freqüent la contundent afirmació d'André Hauriou en un manual de gran circulació i que fa pensar en una certa ignorància de la política real, tenint en compte que data de 1974: "Se plantea el problema de saber si a to da Nación puede y debe corresponder un Estado. Se trata de una cuestión que no se presenta por sí misma el espíritu de un francés o de un español porque en estos países coinciden la Nación y el Estado". (51)

1.2. La sociologia política

Optem ara per examinar la qüestió des de la perspectiva més globalitzant de la sociologia política. Intentarem veure la relació conceptual establerta entre "nació" i "Estat" en aquesta àrea de les ciències socials. Ens ocuparem més d'això que no del ventall de teories sobre el nacionalisme com a fenomen social` hi ha treballs exhaustius en aquest darrer aspecte (52) que ens excusen -pensem- d'una exposició detallada. La sociologia política ens pot donar una visió més global que la que tindriem si ens limitèssim a l'exàmen de les anàlisis purament jurídic-estatals. Pensem que el fenomen nacional és rellevant encara que no hagi assolit una dimensió institucional. El que hi hagi "nacions sense Estat" no és indiferent per l'estudi de l'Estat; forces polítiques poderoses aspiren a dotar-les d'Estat tot refusant la legitimitat de molts dels exis

tents. Mancini semblava entendre-ho així, en un context polític nacionalista i amb uns instruments intel·lectuals de caràcter jurídic essencialment.

El marc històric i intel·lectual de la sociologia política és bastant diferent d'aquell en el que Mancini es movia. El moment es què més es publica sobre aquesta matèria en el camp de la sociologia política és en la dècada dels seixanta d'aquest segle, coincidint amb els fenòmens de descolonització. I es fa en el món anglosaxó que, com ja hem advertit mostra per part dels estudiosos una certa indiferència pel que fa al fenomen de l'Estat (53). De fet, i pel que ens concerneix, el 1953 Karl W. Deutsch (54) obra la línia de recerca sobre els processos de formació de les societats contemporànies que reben en general la significativa denominació de nation-building -construcció nacional-. Cal advertir que Deutsch prefereix distingir entre nation-building i national development (55). Aquest darrer implica un procés pel que un "poble" -un grup humà les possibilitats d'intercomunicació dels membres del qual faciliten l'adquisició d'hàbits i cultura comuns arriba a organitzar-se en Estat. Quan aquest poble pot controlar la conducta de llurs membres a través de l'Estat, pot ser considerat una "nació". Una nació és doncs un poble en possessió d'un Estat, en el que la majoria dels ciutadans s'hi poden sentir identificats (56). El nation-building segons Deutsch, és el mateix procés, però endegat voluntàriament

per una èlite política que desitja concloure'l ràpidament, i és referit habitualment als Estats postcoloniais. Aquest esquema comporta, a ulls de molts crítics, la sospita de que s'ha erigit en paradigma la història de la formació dels Estats europeus i que aquest eurocentrisme condueix a condemnar les particularitats no homologables dels països postcoloniais (57). Però a nosaltres no ens interessa tant una crítica metodològica com posar de relleu les confusions terminològiques que presenten algunes elaboracions teòriques, i advertir de llurs inconvenients.

La primera de les -al nostre entendre- imprecissions terminològiques és la d'assumir l'equivalència entre nació i població de l'Estat. La identitat nacional només és la que es reforça des de l'Estat. Els moviments que la refusen són anomenats indistintament separatistes i nacionalistes (58). O bé el nacionalisme s'equipara amb la lleialtat a la nació amb la que l'Estat existent s'identifica i no amb la reivindicació d'un Estat no congruent amb una nació no reconeguda ni institucionalitzada (59). La confusió terminològica entre Estat i nació és potser més habitual en el camp d'una disciplina, el títol de la qual es prou significatiu, les relacions "internacionals" (60). De moment, però, ens centrarem en el concepte de nation-state, que representa la culminació del procés de construcció nacional i la coincidència entre nació i Estat (61). Així es perem veure com s'afronta des de la sociologia política la

relació teòrica entre ambdós conceptes.

Alguns treballs distingeixen entre nation-state -concepte al que acabem d'al·ludir- i state-nation (62). Hi ha autors, com Snyder i Glenn (63), per als qui el fonamental és la seqüència cronològica: si la nació precedeix l'Estat, parlaran de nation-state; si el que apareix primer és l'Estat, hom ho anomenarà state-nation. En esquema, es pot dir que el primer concepte implica que l'Estat és produït per la nació, i en l'state-nation és l'Estat el que per la seva actuació política dona identitat nacional a la població. Com a exemple de nation-state es citen els casos d'Itàlia i d'Alemanya -hem de suposar que es referixen a l'Alemanya anterior a la partició postbèl·lica (64). Com a mostra de state-nation ens ofereixen el cas dels Estats Units d'Amèrica, assimilable al de les ex-colònies amb problemes tribals (65). Naturalment, la correspondència entre Estat i nació és més constatable en els llocs on, teòricament, la nació ha generat l'Estat, que no pas allà on per sota l'Estat no hi ha encara una comunitat nacional els membres de la qual la reconeixen com a tal. Però s'accepta que l'Estat, per l'actuació política -per exemple, a través de l'educació- pot aconseguir crear la nació corresponent i per tant, poden els state-nations igualar-se als nation-states (66).

Per a estudiosos com Rejai, Enloe i Smith (67), sen

se que s'oposin explícitament a la caracterització generativa anterior, és la possessió de sobirania el que distingeix el nation-state: "és la nació que posseeix sobirania política" diran Rejai i Enloe (68); per a Smith, és una nació amb sobirania territorial de facto (69). En l'state-nation, en canvi, típic de moltes ex-colònies africanes, existeix l'organització política que té la sobirania però manca la base nacional. És el propi Estat qui ha de produir un sentiment d'identitat nacional que homogeneïtzi la població i possibiliti la desitjada correspondència entre nació i Estat. Per a assolir aquest objectiu, serà necessària una política nacionalista estatal, que eventualment s'haurà d'afrontar amb nacionalismes interns (70).

Les diferències reals entre les dues reflexions són mínimes, si es que n'hi ha alguna. L'una descriu les línies generals d'un procés -de la Gemeinschaft a la Gesselschaft, o viceversa, per a utilitzar la terminologia de Tönnies (71)-, i l'altra utilitza un criteri polític, fent de la possessió de la sobirania el que permet que una nació sigui considerada nation-state. Conflueixen ambdues en considerar que en el nation-state nació i Estat es corresponen. En tot cas, i abans d'entrar en reflexions particularitzades sobre cadascuna de les vies de conceptualització de les relacions entre nació i Estat, cal fer una consideració sobre la possible utilitat del concepte de nation-state en l'àmbit de la sociologia política. L'omnipresèn-

cia -amb diverses intensitats- de moviments nacionalistes reivindicatius d'Estat propi, fa pensar en les dificultats de credibilitat del nation-state: pocs n'hi ha en els que llur base nacional no sigui discutida i per no parlar de la manca de coincidència entre límits estatals i àmbits culturals (72). Això ens inclina a afirmar que, essent discutible la validesa descriptiva del concepte, potser no ens trobem massa lluny del postulat prescriptiu de Mancini i el nation-state, tal com és descrit, no pot ésser més que un desideratum en la majoria dels casos.

Però, a més, hi ha alguna cosa a dir sobre cadascuna de les argumentacions precedentment al·ludides. Pel que fa a la primera, la descripció narrativa segons la qual la nació produeix l'Estat ens sembla fins ara insuficientment concretada: "People having subconscious feelings of belonging together set up common institutions of public administration" (73) és una afirmació que no deixa de recordar un "estat de naturalesa" o punt zero en el que, per un inexplicat mecanisme intern i amb independència de variables exteriors, la nació generés el seu propi Estat. A partir de la pau de Westfalia (1648) la configuració del mapa d'Europa depèn de la correlació de forces de les potències existents, recorda Tilly (74). A més, les remissions a Meinecke (75) denoten una inspiració organicista que no és admissible sense crítica. L'obra de referència de Friedrich Meinecke és Weltbürgentum und Nationalstaat (76), especial

ment el primer capítol, en el que la metàfora organicista sembla substituir a la fonamentació històrica. Compara a les nacions amb les plantes, els hi atribueix períodes de creixença i de son... (77) i semblen subjectes amb vida pròpia. Les paraules de Michels, situades en aquesta òrbita són prou explícites:

"Para el espíritu moderno existe una relación causal entre el Estado y la patria. Carecen de demostración histórica las tesis de ciertos nacionalistas en el sentido de que el Estado antecede en el tiempo a la nación. En cambio, la historia enseña que las naciones se forman primero sobre una base espiritual y luego tienden a convertir la ausencia o multiplicidad de Estados en un Estado-nación (anima petit corpus)" (78).

Aquesta visió generativa sembla escapolar-se de les ciències socials per a entrar en el vaporosos dominis dels esperits nacionals. Pot ser útil per a identificar ràpidament dos nacionalismes tan característics com els que van preparar la unificació alemanya i italiana, i per a comparar-los amb d'altres (79). Però no ens acaba de convèncer la imputació a forces internes de l'esperit nacional -i no a l'acció política- un resultat tan concret com un Estat.

Si hem criticat el que alguns sociòlegs s'hagin deixat colar fonamentacions que escapen a la prova, al·ludim ara a la superficialitat que trobem en el tractament del concepte de sobirania. No discutim el concepte de state-

nation per a referir-se als Estats sense base nacional; en tot cas ens preguntem si val la pena al·ludir llavors a la nation (80). El que afirmem es que, essent una de les notes del nation-state la de la sobirania, cal precisar més del que es fa. No podem donar per equivalents la sobirania de facto de la que parla Smith, o la mera "sobirania política" equivalent a independència -Rejai i Enloe-, amb la sobirania nacional formulada pel liberalisme. Per aquest principi la nació -real o inventada, assolida o en procés de construcció- compleix una funció política decisiva: la de legitimar en darrera instància l'actuació de l'Estat, per l'atribució que se li fa del suprem poder polític originari; és a dir, de la sobirania. Això és diferent de la sobirania com a independència. Durant la dominació absolutista de Ferran VIIè, Espanya era un Estat sobirà i independent, però els qui defensaven la sobirania de la nació espanyola eren perseguits a mort, i ningú no gosaria afirmar que essent l'Estat sobirà, ho fos també la nació. Es tracta d'una precisió important: la dimensió jurídic-constitucional forma part de la història i ha influït en l'evolució dels problemes que la sociologia pretén explicar. En la mesura en què la legitimitat es un tret característic del poder de l'Estat, la sobirania nacional és la que la concreta en l'Estat liberal (81). Cal advertir però, que no sembla rellevant per a autors com La Palombara, almenys en el pla de la definició: "As applied to internal matters, national sovereignty means that supreme and final authority

rests in the national government as opposed to all other private and governmental organizations that may compose the nation-state itself" (82). Es preocupant que conceptes que -pensem- són importants, arribin a la ciència política despullats dels continguts aportats pel Dret públic y la teoria de l'Estat.

Pel que portem vist, ens sembla recollir de la sociologia política una certa superficialitat en el tractament de la relació conceptual entre nació i Estat (83). La coincidència de les fronteres estatals amb las de la nació tendeix a donar-se com un fet amb massa facilitat. Per a Snyder, Glenn, Rejai i Enloe, Alemanya és un exemple de nation-state pel seu procés de formació. Per a Smith, la Gran Bretanya és també un exemple de nation-state. Sense confondre un exemple amb un model, hem de dir no obstant que els exemples proposats han tingut seriosos problemes que semblen qüestionar la correspondència entre nació i Estat. A l'est i a l'oest, Polònia i Irlanda han desmentit històricament el caràcter nacional del Reich i del Regne Unit. Per altra banda, la citada correspondència deixa l'Estat com un pur organisme de poder sense participació ni control, si no es posen de relleu les dimensions jurídicopolítiques del principi de la sobirania nacional. Si a la teoria de l'Estat i el Dret públic els retrèiem la negligència de les variables culturals que impossibilitava la presa en consideració de les nacions sense institu-

cionalitzar, a les ciències socials de vocació empírica els hem de retreure la no fixació de les relacions possibles entre nació i Estat (84). Almenys en la teoria de l'Estat liberal, i gràcies al tractament del principi de la sobirania nacional, això quedava clar. De tota manera, la via oberta per la sociologia política (85), al plantejar l'anàlisi de la construcció nacional, aporta una nova visió global i comparativa alhora, que no pot ignorar-se. La relació entre centre i perifèria, el paper dels moviments nacionalistes i la transformació de les societats tradicionals són qüestions inabordables sense fer referència a les aportacions d'aquesta disciplina.

1.3. El nostre marc teòric

Qualsevol que sigui el contingut objectiu que calgui atribuir al mot "nació", ens sembla clar que no seria objecte de discussió per a les ciències socials o pel Dret públic si la idea de nació no hagués accedit al rang ideològic com a subjecte d'imputació política, sigui per a legitimar un tipus concret d'Estat -principi de la sobirania nacional-, sigui per a justificar el particular àmbit territorial d'un Estat concret -principi de les nacionalitats-. I, en la mesura que la idea nacional té un potencial legitimador, és possible referir-la a les propostes polítiques relatives a la construcció, manteniment o actuacions d'un Estat. Ben entès, des de la perspectiva de cada ideo-

logia política i de cada programa (86), i tenint en present que la funció legitimadora no s'esgota en la construcció o Constitució de l'Estat. A més de justificar actuacions d'aquest en nom de l'interès "nacional", acaba essent la imatge del cos social sencer en la que l'Estat es recolza per a facilitar el seu domini, gràcies a la força integradora de la idea nacional i els sentiments de solidaritat que evoca permeten de fer-hi subsumir els conflictes interns (87).

En conseqüència, entenem que un treball sobre la idea nacional pot plantejar-se problemes referits a tres nivells. El primer és el de la designació del contingut de la mateixa: Espanya, Països Catalans, Catalunya... (88). En el nostre cas, és evidentment Espanya; és la nació a la que remet la idea nacional del primer liberalisme espanyol. No entrarem en la crítica d'aquesta postura; la nostra tasca, en aquest cas, hauria de ser la de fixar si Espanya era efectivament una nació. El que ens interessa és fer palesa la idea nacional present en el primer constitucionalisme espanyol, no si en lloc de fer referència a una nació espanyola hauria hagut de tenir en compte la plurinacionalitat de l'Estat espanyol. Que la plurinacionalitat hagués pogut ésser una afirmació més objectiva i -per a nosaltres- més simpàtica, és probable. Però creïem més útil que sigui el lector qui jutji la distància existent entre la idea nacional que ens esforçarem de presentar i la rea-

litat històrica que només podem apuntar. Mesurar fins a quin punt a aquesta idea nacional hi corresponia una nació seria feina que desbordaria els límits d'aquest treball. El segon nivell en el que cal treballar és el de la ideologia, particularment la funció legitimadora que compleix la idea nacional -sobirania nacional- i els aspectes més puntuals a que pot adreçar-se, com ara la divisió territorial. Per dir-ho d'una altra manera, cal tractar la dimensió programàtica que té la idea nacional en el període històric que estudiem, i la nostra intenció aquí és la de exposar-la amb el més gran detall possible. El tercer nivell és el pròpiament constitucional que, en la mesura en que hem d'ocupar-nos del de primer procés constituent i del primer règim constitucional a Espanya toca molt directament el segon. La curta vigència de la Constitució de 1812, la vinculació amb la única força política que l'havia propiciat -els liberals-, tot plegat fa que no sigui possible al·ludir-hi des d'un punt de vista purament jurídic-positiu, si és que en algun cas es possible referir-se a la idea nacional des d'aquesta perspectiva (89).

Per a donar resposta al primer tipus d'interrogants, sembla suficient la remissió als textos de l'època, dels que resulta amb prou claredat quina era la idea nacional dels actors polítics. Pel que fa a la dimensió jurídic-constitucional de la qüestió, creiem interessant utilitzar les aportacions teòriques que es fan en el moment en què

la idea nacional es manifesta. Essent aquesta formulada fonamentalment en funció de la Constitució de 1812, les dites aportacions les trobarem sobre tot en els primers textos de dret constitucional. Aquests dos camps els explorarem per l'anàlisi de contingut dels textos presentats. Els debats constituents, la pròpia Constitució de 1812 i la vida política que va presidir constitueixen l'àmbit material de recerca al que dirigim la nostra indagació sobre la idea nacional. Un marc teòric general, que permeti construir hipòtesis adequades i obtenir conclusions no merament descriptives, és més essencial pel que fa al segon dels nivells de problemes esmentats. La funció legitimadora és explícita en el text constitucional, que recull el principi de la sobirania nacional. És, més globalment, implícita en la mateixa existència de la Constitució atribuïda a l'hipotètic poder constituent de la nació. I ho és finalment, en casos diferents del que ens ocupa, en l'existència d'Estats que han vist avalat llur naixement per l'atribució a la nació del dret a constituïr-se en Estat.

Seria agosarat per part nostra aventurar, sobre la base d'una recerca puntual, una teoria sobre la funció legitimadora de la idea nacional. Preferim remetre'ns a la aportació de José Ramón Recalde en el seu llibre La construcción de las naciones (90). Té la virtut de ser construïda partint d'una perspectiva global, i no només en funció dels problemes plantejats a partir dels processos de

descolonització com tendeix sovint a fer la sociologia política anglosaxona. Igualment, té present en la importància que creiem que l'hi és deguda el que la tradició liberal ha sentat en el principi de la sobirania nacional.

La proposta de Recalde per l'explicació de la construcció de les nacions pot sintetitzar-se com segueix: sobre una base objectiva -el mode nacional d'organització- es projecta la ideologia nacionalista que postula, amb continguts diversos, l'establiment de formes d'autonomia per al grup que titula "nació". Aquest és per tant el resultat d'una actuació política. El procés de transformació del mode nacional d'organització en "nació", adverteix Recalde, no pot donar-se per tancat en les "nacions" existents; un mode nacional d'organització pot tenir en el seu si evolucions diferenciadores tals que permetin el sorgiment d'altres i, en conseqüència, donin la base objectiva per a que s'hi projecti un altre nacionalisme (91) i comenci un altre procés. Aquest plantejament té per a nosaltres la virtut de no deixar de banda els elements objectius del fenomen nacional, ni tampoc no el dona per tancat en la constitució dels Estats existents o futurs. Al contrari, subratlla la força legitimadora de la ideologia que bas-teix la idea nacional sobre una selecció d'elements del mode nacional d'organització i inclou en ella projectes d'organització de la societat i de la justificació corresponent.

Es fa necessari explicitar ara com s'aplica a la nostra recerca aquest marc teòric que acabem de descriure esquemàticament. Ens referirem en primer lloc al mode nacional d'organització, seguirem tractant del contingut del missatge nacionalista i finalment direm alguna cosa del projecte polític que inclou aquest missatge.

a) Espanya com a mode nacional d'organització.

Els modes nacionals d'organització constitueixen la base objectiva a partir de la que els moviments nacionalistes postulen l'existència de "nacions" (92). L'existència -dels modes nacionals d'organització- implica la superació de la societat feudal i de la fragmentació que comporta, superació que pot donar-se per acabada amb l'adveniment de la societat capitalista. Aquesta comporta l'abolició de la compartimentació estamental, i sembla clar que l'Estat modern que la monarquia absoluta contribueix a engegant impulsa aquesta transició (93). No volem dir que sigui l'únic agent, ni que en qualsevol cas la realitzi efectivament; Shafer discuteix el caràcter "nacionalista" de les monarquies (94), i en L'Antic Règim i la Revolució Tocqueville ens ofereix nombroses dades que reflecteixen les dificultats de la monarquia francesa per a acabar amb el feudalisme, essent potser la més evident la del manteniment del poder jurisdiccional dels nobles. Però pensem que cal admetre que, ni que sigui simbòlicament, l'Estat absolut

produeix la concentració del poder, facilitant el que per a la sociologia política és la constitució de "centres" (95) de residència de decisions polítiques, econòmiques (96) i d'irradiació cultural. Aquest esforç de l'Estat absolut, en la seva manifestació il·lustrada hem cregut trobar-lo a Espanya. Almenys des del punt de vista cultural i ideològic, per la valoració del que es presenten com a especificitats culturals espanyoles, i podríem citar també el desig de Dou d'unificació de mercat i lingüística en paral·lel. Ja veurem això amb més detall en l'epígraf consagrat a la il·lustració espanyola, però creiem poder avançar que s'hi apunten els desitjos i els intents de crear les condicions del mode nacional d'organització. Ben entès diem desitjos com el que expressen Jovellanos o Forner, o intents com el que simbolitza el Decret de Nova Planta, i no pas realitzacions totals i efectives.

Però creiem observar en la Il·lustració espanyola l'existència d'un programa de transformacions socials que -potser amb l'excepció de la intangibilitat que per a la representació estamental reclamarà Jovellanos- és el de les reformes que els il·lustrats demanen i que intenten continuar els liberals. L'existència del programa no és l'existència definitiva de l'Estat modern, i pel que fa al cas que ens ocupa, nosaltres no volem pronunciar-nos sobre les dades històriques globals; el nostre treball es refereix a un aspecte ideològic -la idea de nació-, però fem

nostra l'afirmació de Recalde: "La construcción del modo nacional de organización español llega a la era del nacionalismo con una estructura atrasada que va a estar en el centro de la crisis del siglo XIX: por una parte, en el intento de los que pretenden crear la nación moderna; por otra en los elementos prenacionales de la lucha de clases y del aparato institucional del Estado" (97). La Constitució gaditana i el trieni que aquesta va presidir, són, al nostre parer, l'inici de l'esforç decimonònic de crear aquesta nació moderna. Intent tant més difícil quan resistents eren les restes de l'Antic Règim en la societat espanyola.

Com caracteritzar aquest procés de transició? Recalde distingeix entre processos de construcció nacional "ràpids" i "lents" (98) en els que intervé el lideratge nacionalista. En els primers es força modifica l'organització estatal o estatal-colonial preexistent. Els segons, els lents, com l'espanyol, són els que es donen a l'Europa occidental; el nacionalisme no força els àmbits estatals, si no que en el seu interior efectúa la seva proposta de "nacioció". Tenint present, però, que l'accent no es carrega sobre l'autonomia política -que es dona per assolida-, sinó sobre la proposta a la població del missatge nacionalista, amb la variant pròpia de cada cas i les implicacions polítiques corresponents. Però, en qualsevol cas, hom parteix de què la fidelitat política suprema hi és deguda a la na-

ció, sigui aquesta el conjunt dels ciutadans o el contingut que es determina.

b) La determinació del contingut del missatge nacionalista

El principi ideològic que presideix el naixement revolucionari del liberalisme és el de la sobirania nacional. La nació esdevé el subjecte polític fonamental, legitimador del poder (99). El mot ja existia, -i ens referirem més endavant a l'evolució observable en la lexicografia-, però, a partir de la Revolució Francesa agafa una càrrega nova. Valgui ara com a exemple aquest paràgraf de Michelet, en el que de forma vibrant pinta la novetat de la manera més emotiva del nacionalisme que és el patriotisme:

"Voici une fosse de roi au cimetière de la Madeleine. Qu'est-ce que la France criera? (abans ha comentat que al moment d'enterrar Lluís XVI algú va cridar Vive le Roi!, X.A.)

La Republique? Beaucoup de Bretons demandaient: Quelle est cette femme?

La Patrie? Bien des gens, du monde des honnêtes gens, sous l'influence des habitudes de l'Ancien Régime, souriaient à ce mot comme d'une reminiscence classique, d'une froide et vide abstraction. Pitoyable oubli de soi-même où le monde était tombé dans ces longs siècles barbares! La grossière fiction royale leur semblait réalité; et la Patrie qui est nous-mêmes dans notre vie la plus vivante, leur semblait un mot abstrait!" (100)

Si acceptem que no hi ha nacionalisme sense que el seu referent -la nació- tingui connotacions polítiques, i si considerem vàlida l'afirmació de que les adquireix en el seu grau més alt a la Revolució francesa per primera vegada, haurem de concloure que la primera expressió del liberalisme a Espanya significa també la primera formulació del nacionalisme (101). Dit d'una altra manera, el contingut de la idea nacional en el període estudiat és marcat ineluctablement pel liberalisme que la fa aparèixer al primer pla dels debats polítics i per les característiques que té el liberalisme en aquell moment històric, en el que encara ha de començar la disgregació de l'Imperi Otomà -Grècia veu reconeguda la seva independència el 1830- i els grans moviments unificadors d'Itàlia i Alemanya. Es a dir, que no pot plantejar-se en funció del principi de les nacionalitats sinó només del de la sobirania. Ja veurem la particular manera en què els constituents i legisladors liberals assisteixen a la pèrdua de la pràctica totalitat de l'imperi americà, la qual cosa pot exemplificar les coordenades ideològiques en què podien moure's. A nivell intern, considerem revelador d'aquest contingut l'excepcionalitat de les postures nacionalistes culturals assimilables al nacionalisme més difós en l'actualitat i veurem la figura de Capmany -nacionalista espanyolista- i citarem a Tomàs Puig a qui l'independentisme català porta a proposar la satelitació del Principat dins l'Imperi napoleònic; també ens referirem a l'entusiasme amb que sembla rebre un sector im-

portant de la política de Catalunya l'esquarterament d'aquesta en la primera divisió provincial. En qualsevol cas, el que apareix com a més rellevant no és el contingut cultural que ha de tenir la idea nacional, sinó l'atribució de la sobirania: no la llengua que han de parlar llurs components sinó llur condició de ciutadans precisa per a formar la nació.

Així, partim de l'assumpció de que amb el principi de la sobirania nacional impulsat pel liberalisme de la Revolució francesa, el mot nació assoleix càrrega política i els ingredients de la recepta nacionalista -Estat i nació elevada a categoria política legitimadora- són disponibles (102). Esperem en planes subsegüents fonamentar l'afirmació de la novetat de la concepció política de la nació al Cadis de les Corts. Ara volem situar algunes fites al·lusives a les especificacions culturals de la nació. Fichte i els seus Discursos a la nació alemanya -especialment el XIII-daten de 1807-8- inclouen la consideració política de les nacions per llurs especificitats culturals (103) i no advertim una influència en els constituents gaditans ni en els legisladors del trieni liberal. Mancini exposa el principi Della nazionalità come fondamento del diritto delle genti el 1851, que també es troba al capítol XVI de les Consideracions sobre el govern representatiu de J.S. Mill, datada el 1861. La idea de nació que estudiem es troba doncs més a prop -històricament i ideològica- de les formulacions

originàries dels liberals francesos que no de l'evolució posterior influenciada per les aportacions alemanyes i italianes (104). Tindrem present el que pugui haver-hi de referències al que es presentin com a especificitats nacionals espanyoles, considerant especialment el llegat il·lustrat. I, en aquest sentit, i en la mesura en què -sobretot amb Martínez Marina- el primer liberalisme espanyol pretén presentar-se com a restaurador a benefici d'inventari de les llibertats medievals, creiem que pot parlar-se d'un contingut regeneracionista del missatge nacionalista. Com més tard subratllarem, aquesta mirada idealitzadora a la història caracteritza la versió espanyola del primer liberalisme. No es limita a considerar com a dada la història i l'àmbit estatal en el que neix (105); la nació es fonamenta en el nou ordre constitucional, però els materials emprats en la configuració de les noves institucions volen trobar-se en un suposat passat de llibertats medievals del que els liberals de Cadis reclamen l'herència. La determinació del contingut del missatge nacionalista ens porta la conclusió -fonamentada més endavant- de que la idea nacional del primer liberalisme espanyol té com a referència la que sorgeix en la Revolució francesa, amb la particularitat d'un intent de recuperació del passat medieval idealitzat.

c) La nació com a projecte polític

El primer liberalisme espanyol no es proposa la creació d'un Estat nou per a una comunitat nacional definida

culturalment, ni lluita pel reconeixement de la seva individualitat històrica. Ja es troba amb un Estat espanyol i intenta convertir-lo d'absolut en liberal. Els espanyols tenen un Estat; el liberalisme tracta que de súbdits passen a ciutadans. L'existència històrica i la identitat cultural de la nació espanyola no són problemàtiques; el nus del problema és la seva inexistència política: la manca de sobirania. En aquesta perspectiva, la nació esdevé un projecte polític: ha d'accedir a la dimensió política i ha de presidir-la. El plantejament general de la nació com a projecte polític -el particular es desenvolupa en els capítols centrals de la tesi- és el de la Revolució francesa i representat per Sieyès: Què és el tercer estat?(1788) és l'obra clau que simbolitza la ruptura amb l'antic règim almenys en la mesura en que la nació assoleix la categoria política a la que hem alludit precedentment (106).

El projecte nacional del liberalisme consisteix a fer de la nació el subjecte polític per excel·lència. La ruptura amb el nacionalisme s'evidencia per l'atribució a la nació del poder constituent i per ell la nació es dona una norma política suprema -la Constitució- que fixa les condicions en les que s'autogoverna, i per ell també es reserva el dret de canviar-les. És la manifestació extraordinària i revolucionària de la sobirania nacional; la manifestació ordinària és l'atribució a l'òrgan representatiu de la nació del poder de fixar la llei que s'imposa a

governants i governats (107). La sobirania nacional es presenta doncs com un principi legitimador, fundacional i organitzador alhora de l'ordre polític. Amb aquesta projecció transformadora, la definició de nació proposta té més de prius lògic tributari de concepcions rousseaunianes que no de descripció d'una realitat social: "¿Qué es una nación? Un cuerpo de asociados que viven bajo una ley común y representados por la misma legislatura (108)". Sota aquest plantejament, les referències històriques o culturals esdevenen -si apareixen- secundàries; la màxima concreció que arriba a proposar Sieyès és la de referir-la al conjunt dels habitants (109). Aquesta idea de nació, en tot cas, sí que exclou l'acceptació de la història amb caràcter normatiu; sorgeix precisament per a negar la legitimitat de les institucions polítiques tradicionals. No és compatible amb interpretacions essencialistes que posin per damunt de la voluntat política de la nació present suposats mandats ancestrals. No és l'esperit nacional accessible només pel sentiment el que fa la nació; és la condició de ciutadans dels seus membres, que gaudeixen de la igualtat jurídica perquè han acabat amb els privilegis sacralitzats pel temps. Aquesta nació només pot ésser invocada en nom de l'ordre polític fundat en la seva sobirania. Es discutirà si el seu àmbit territorial ha de ser el mateix que l'heretat dels Estats absoluts o ha de correspondre a grups humans definits culturalment, però serà en tot cas una discussió que no es plantejen els primers liberals espanyols,

i que ha de remetre's a la posterior caracterització històrica i cultural de la nació. L'important, creiem, es que la idea nacional del primer liberalisme resum un projecte social i polític transformador de l'absolutisme: igualtat jurídica dels individus davant la llei, submissió dels poders públics i de la col·lectivitat a la llei i el.laboració de la mateixa per un parlament representatiu, seran presentades en algú cas com a condició de l'existència de la nació, com si només tingués importància la dimensió jurídic-constitucional acabada de conquerir. Pot explicar-se per la fe en la força organitzadora de la norma racional, i també per unes circumstàncies històriques en les que no es plantejava el problema de les nacions sense Estat, sinó el de les nacions sense sobirania. Queda en qualsevol cas l'esforç d'articular, per primera vegada, una societat d'individus lliures en la que el sentiment de fidelitat política no vagi ja d'abaix a dalt, dels súbdits al sobirà, sinó en sentit horitzontal, dels ciutadans a la nació que conformen, única sobirana. Així es liquida també la distinció entre rex i regnum, de vella tradició; si hi ha rei, aquest se sotmet a la sobirania nacional: té les funcions que la sobirania nacional hi determina en la Constitució, obra del poder constituent de la nació. L'afirmació l'Etat c'est moi deixa de tenir sentit; amb categories actuals, el monarca passa a ser un òrgan de l'Estat, i no se'l reconeix sinó en els límits i atribucions que la Constitució li marca.

2. Contingut del treball

"Sabes lo que dicen del nuevo Gobierno español en Estados Unidos? Pues que somos un grupo de jóvenes nacionalistas. Y no les falta verdad. Creo que es necesaria la recuperación del sentimiento nacional, de las señas de identidad del español..." (110).

Aquesta afirmació de Felipe González als pocs dies d'haver-se instal·lat al Palau de la Moncloa fan pensar que l'existència del nacionalisme espanyol és quelcom més que una pura hipòtesi teòrica. Els observadors estrangers també podrien sorprendre's de la meticulositat amb la que alguns ciutadans de passaport espanyol eviten curosament la pronunciació del mot "Espanya", i el substitueixen en tots els contextos per l'expressió "Estat espanyol". Alguns atribueixen l'adjectiu "nacional" a l'àmbit català o basc exclusivament, i altres se n'indignen. Exageracions? Potser però també una prova possiblement supèrflua de que la càrrega política de la idea de nació és encara molt viva.

De fet, en l'actualitat és gairebé impossible parlar de nació sense parlar de sentiments d'identitat, que permeten als seus membres reconeixer-se en llur comuna pertinença al grup nacional a partir de certs elements culturals -la llengua, o potser la idea d'un passat comú- considerats més definitoris de la identitat nacional que no pas el document "nacional" d'identitat. Per a alguns la nació existeix des del punt de vista jurídic-constitucional: expres

sa la seva voluntat pels representants i s'autogoverna per les decisions de la majoria dels electors. Indiscutiblement, la nació pot situar-se en aquesta dimensió política. El Dret és expressió de la voluntat que s'imputa a la nació, i regeix teòricament la conducta de governants i governats. Contra l'absolutisme, la nació representa un règim polític diferent: el "Vive la nation!" de Valmy ho simbolitza.

Però, més enllà de l'abstracció jurídica i del projecte polític, abans de la batalla de Valmy de la Revolució francesa, el mot "nació" existia i tenia un contingut que no ha perdut completament. Es referia a un grup humà, definit per la seva llengua o per la condició d'habitant del mateix regne o província (111). Una significació poc precisa, certament, però que permetia parlar de "nacions" referint-se a províncies que havien estat independents, sota un govern el record del qual encarnava la identitat històrica, o designar grups lingüístics... Veurem més endavant la complexitat de la idea de nació i els seus significats en el període històric que estudiem. Ara, i abans d'entrar en la descripció del contingut del treball, uns mots sobre el mètode emprat.

Analitzarem els textos de l'època intentant establir els diversos continguts de la idea nacional. Aquesta serà la nostra font principal. Una anàlisi quantitativa i un

tractament informatitzat de les dades lingüístiques donarien sens dubte resultats interessants: l'ús dels mots és revelador (112). Però no creiem que sigui indispensable: les cites -ens sembla- poden ésser suficients per a mostrar la força de les idees en el llenguatge dels protagonistes de la Història. Hem intentat utilitzar, en la mesura del possible les fonts directes. Pel que fa a les publicacions periòdiques, això ens ha plantejat dificultats que hem intentat solventar emprant estudis que ofereixen extractes de premsa.

Aquest treball es proposa l'estudi de la idea nacional del primer liberalisme espanyol. Entenent pel mateix el que es manifesta en l'elaboració i vigència de la Constitució de 1812 (113). Precisament, ens referirem a la idea nacional en la Il·lustració espanyola i en la Constitució de Baiona, en la mesura en què creiem que constitueixen episodis històrics en els que apunten reflexions i postures polítiques que poden incidir en els plantejaments posteriors. A finals del segle XVIII, el reformisme il·lustrat produeix una renovació intel·lectual en la que la idea de nació assoleix una especial importància: la renovació historiogràfica intenta fer passar l'interès per les peripecies dinàstiques cap a l'atenció envers la "constitució nacional" i la cultura espanyola i el "caràcter nacional" són també considerats valors a estudiar i, eventualment a defensar. Igualment, apareix una predisposició cap a la

creació d'una consciència nacional espanyola amb propostes d'homogeneització lingüística que des d'una perspectiva actual poden considerar-se nacionalistes. Pel que fa a Baiona, hi trobarem també tendències similars: l'unificació jurídica i la reforma de les divisions territorials no es proposen exclusivament sota criteris de racionalitat, sinó de nacionalitat, d'eliminació dels sentiments d'identitat referits als antics regnes o territoris per a forjar una única consciència nacional espanyola.

Amb tot, això no són més que precedents. Es en el debat constituent de Cadis, que estudiem en el capítol II, on es plantejen els grans problemes. Es produeix nítidament la recepció d'una idea de nació nova i diferent, en la mesura en la que es el suport d'un principi que comporta la ruptura amb la legitimació política de l'antic règim: la sobirania nacional. Ens preocuparem de descriure el contingut de la idea nacional que els constituents gaditans proposen, però també de fer notar les diferències respecte a nocions anteriors i a les que els adversaris del liberalisme sostenen. Confiem també en fer veure com, al costat de la discussió del problema principal -la sobirania-, s'intenten afrontar els desafiaments que per a la nació espanyola que pretenen representar comporta els intents separatistes de les colònies americanes. Això procurant no perdre de vista la perspectiva actual de la qüestió: la consideració jurídico-constitucional de la nació no esborra

el problema de la construcció real de la mateixa. I en aquest sentit, cal valorar els esforços per a la unitat de codis, la proposta de divisió provincial i la valoració que pugui fer-se de les suposades especificitats culturals. Intentarem posar de relleu les referències socials dels constituents de Cadis, encara que per a ells tinguin un pa per secundari com creiem que correspon al contingut nacionalista del primer liberalisme.

En tot cas, sembla clar que els liberals de Cadis amb prou feines varen limitar-se a enunciar llur idea nacional, i a redactar la Constitució. Llurs hereus del trie ni 1820-23 varen tenir una curta oportunitat per a conformar la realitat d'acord amb aquest plantejaments. Semblaven implícitament convençuts de monopolitzar la idea nacional, però s'equivocaven. Un dels crims de combat més populars en la lluita antinapoleònica fou "-Viva el Rey Fernando, la Patria i la Religión!", evidenciant que el sentiment nacional no es deslligava de la fidelitat al monarca i a la religió que avalava el seu poder. Quan els "Cent mil fills de Sant Lluís" ensorraren sense esforç el règim liberal va palesar-se el fracàs de la idea liberal de nació. Aquest fracàs cal mesurar-lo en funció de les aspiracions dels liberals. Victoriós el pronunciamiento de Cabezas de San Juan, es restablia la Constitució de 1812 i amb ella la nació recuperava la seva sobirania. L'Estat liberal començava a funcionar a Espanya, i el discurs ideolò-

gic referit a la nació ja no ha d'insistir exclusivament en la sobirania, aconseguida aquesta, passa a contemplar altres qüestions. Per una banda, cal reformar la societat espanyola en funció d'allò que es considera l'interès nacional: en el terreny econòmic, ténen lloc les primeres escaramusses de la gran polèmica entre proteccionisme i lliurecanvisme, i en el camp més directament polític, es procedeix a la divisió provincial que abolia les demarcacions dels antics regnes. Però, per l'altra, la pròpia idea nacional afronta problemes importants: la majoria real de la nació sobirana la formen sectors socials desfavorits, l'eventual descontent dels quals fa tèmer als liberals per l'estabilitat de l'ordre social que defensen. I, mentre que el descontent social pot mantenir-se en una certa latència, hi ha intents de ruptura més evidents: l'imperi americà es separa de la metròpoli i la definició gaditana de nació "de ambos hemisferios" perd bastant sentit; finalment, la revolta absolutista -que no fa cap escarafall a les referències a la nació-, fa veure que no s'ha aconseguit la cohesió nacional sobre la base de l'adhesió al règim constitucional.

L'Estat espanyol porta segles de funcionament quan la idea nacional apareix al primer pla de la política (114). Ha impulsat un procés de centralització i homogeneització -Olivares i Felip Vè són potser les fites més evidents- que el liberalisme en gran mesura assumirà. Però amb un ca

ràcter nacionalista: no per a la glòria del monarca o de la dinastia, sinó per a servir per damunt de tot l'interès de la nació. El fracàs del liberalisme no significa l'estruncament de la centralització, sinó el fracàs de la legitimació nacional espanyola d'aquests processos. És aquest punt el que volem ressaltar. Les nacions existeixen en les consciències dels individus que s'hi senten integrants. Quan s'ensorra el règim constitucional, s'enfonsa l'oportunitat de generar un sentiment nacional basat -en aquells moments- en la ciutadania i en la possibilitat teòrica de participació política en l'autogovern de la nació. Si Espanya no és un Estat nacional, és perquè no hi ha una consciència nacional única. Res no impedeix pensar que s'hagués pogut començar a forjar gràcies al liberalisme. Aquest intenta transformar la societat i l'Estat en un sentit modernitzador atacant les restes del feudalisme que la pròpia monarquia absoluta havia deixat: el tipus d'organització política que dibuixa la Constitució de Cadis explicita prou bé aquestes intencions. No ho aconsegueix i a això, que constitueix la dimensió històrico-estructural del fet nacional en terminologia de Ribó (115), cal afegir en el pla ideològic l'escassa recepció del missatge nacional liberal, evidenciada per la facilitat amb què l'any 1823 es restaura l'absolutisme. Tot plegat, ens portarà a concloure que si amb el liberalisme neix el nacionalisme espanyol, amb el liberalisme fracassa, i que aquesta ensopegada cal posar-la en el passiu de la construcció probablement inaca-

bada de l'Estat nacional espanyol.

Des d'aquest punt de vista, ens agradaria pensar que aquest treball és una contribució al coneixement del nacionalisme espanyol. Almenys aquesta és la motivació que ens ha mogut a realitzar-lo. Si hem volgut descriure un moment històric -pensem que el primer- del nacionalisme espanyol, és perquè creiem que són pocs els estudis que se'n ocupen. Correm el risc d'equivocar-nos, però ens sembla que és molt més fàcil trobar en la bibliografia de les ciències socials estudis sobre els nacionalismes perifèrics -català o basc- que sobre el nacionalisme espanyol (117). Si això és cert, pot atribuir-se raonablement a que els estudiosos no han trobat en relació a Espanya fenòmens que, a diferència del catalanisme o del nacionalisme basc, siguin susceptibles d'ésser considerats com a "nacionalitats". Es fa necessari, doncs, discutir entorn del concepte de "nacionalisme" per tal de veure si és aplicable a polítiques o ideologies referides a la nació espanyola, de la mateixa manera que altres nacionalismes remetent a la nació basca o catalana.

El mot "nacionalisme" apareix per primer cop en castellà, amb el significat genèric d'amor a la pròpia nació, l'any 1813 (118). Avui cal donar-li un sentit polític i aquest li ve donat pel que entenem que és el seu postulat bàsic: la congruència entre Estat i nació (119). Es a dir,

la correspondència entre territori de l'Estat i àmbit nacional. Amb aquesta perspectiva, sembla poc criticable l'adjectiu "nacionalista" aplicat a la pretensió de les "nacions sense Estat" d'aconseguir un Estat propi. Però de la mateixa manera, ens sembla just de qualificar de "nacionalistes" les pretensions que, inversament, des de l'Estat es dirigeixen a l'obtenció d'una nació. Hom pensa immediatament en la persecució de la llengua i cultura catalanes en nom de la unitat nacional espanyola: és la política d'homogeneïtzació dels referents culturals de la nació, l'intent nacionalista d'assegurar la unitat cultural per l'extermini de les diferències (120) i no per la reducció del territori estatal a una sola nació identificable culturalment. Però cal pensar també en l'intent liberal: la identificació de nació i Estat per la via de fer del primer l'organització amb la que la segona -el contingut de la qual és la totalitat dels ciutadans- s'autogoverna. En el ben entès que aquest segon nacionalisme no exclou polítiques homogenitzadores -per exemple, la provincialització-, però que gaudeixen de la teòrica legitimitat d'ésser preses per institucions representatives.

Sembla clar que l'exercici del poder polític és més fàcil quan més homogènia és la societat. La descolonització fa veure que avui és poc acceptable ésser governat per "estrangers". El sentiment comunitari entre governats i governants -i d'aquests entre ells- permet apel·lar a la nació

per damunt d'interessos sectorials; la nació és un punt de referència comú i igual per a tots els membres, i en els nostres dies es requereix que aquest punt de referència passi per algun tret cultural que sigui el suport de la consciència nacional. Per això mateix, com veiem a Espanya la construcció d'organitzacions polítiques pluriculturals/plurinacionals presenta seriosos problemes. No és d'estranyar doncs que des dels Estats es tendeixi a afavorir tot allò que pot reforçar la consciència nacional dominant i a marginar tot allò que l'afebleixi, incloent, per suposat, les consciències nacionals alternatives a la defensada per l'Estat.

La congruència entre nació i Estat té repercussions polítiques clares, en la mesura en què la idea nacional és legitimadora. Actualment, per la força del principi de les nacionalitats, aquesta congruència es plasma en l'ideal entre l'àmbit territorial de l'Estat i el d'una comunitat cultural. No sempre ha estat així, i no era així a Espanya a començaments del segle XIX. La diversitat cultural espanyola, el que avui anomenaríem plurinacionalitat, no era doncs una contradicció a una idea nacional com la dels primers liberals. No era aquest l'obstacle principal; ho fou, probablement, llur manca de base social i llur aïllament polític. El missatge nacional es projectà a una societat en la que era difícil que arribés, per la feblesa dels seus portaveus i per la força dels partidaris de l'antic règim.

NOTES

=====

- 1.- Entre les més recents BENTLEY, G.C.: Ethnicity and nationality. A bibliographic guide, Washington, University Press, 1981 (Només en anglès i tancada el 1979).
GARCIA FERNANDEZ, Javier: "Repertorio bibliográfico sobre federalismo, nacionalismo y regionalismo". Revista del Departamento de Derecho político (UNED) núm. 5, hivern 1979-80 pp. 241-287 (General i classificada per països).

- 2.- CRISAFULLI, Vezio i NOCILLA, Damiano: "Nazione" a Enciclopedia del Diritto Milano, Guiffrè, 1977, vol. XXVII, pp. 787-816 (p. 787). Comparar amb DONATI, Benvenuto: "Lineamenti per una teoria giuridica della nazione" Archivio Giuridico, Vol. VIII, 1907, pp. 135-194 (esp. p. 136: "determinare il concetto di nazione, compete alla filosofia sociale; considerare i riflessi della vita nazionale, così nella costituzione e nell'ordinamento dello Stato come nella vita del diritto spetta alla filosofia giuridica" i 145 i ss.) Vid. també CHEVALIER, Jacques: "L'Etat-nation", Revue du Droit public et de la Science politique, núm 5, 1980, pp. 1271-1302.

- 3.- OTTO Y PARDO, Ignacio de: "Nacion" a Nueva enciclopedia jurídica, Barcelona, F. Seix, 1978, pp. 790-803 (p. 803), Vol. XVI.

- 4.- Ibid. i Lecciones de Derecho constitucional. Introducción Oviedo, Guiastur ediciones, 1980, pp. 263-265.

- 5.- Aquesta concepció de l'Estat té com a referències:
PASSERIN D'ENTREVES, Alessandro: La notion d'Etat, Paris, Sirey, 1969; i PASINI, Dino: "Potere, diritto e Stato", pp. 1-23 del seu Stato-governo, stato-società,

- 6.- LOMBARDI, Giorgio: Principio di nazionalità e fondamento della legittimità dello Stato, Torino, Giappichelli 1979, pp. 20-21.
- 7.- Per una visió general d'aquest corrent d'interpretació del fenomen estatal, DYSON, Kenneth: The State tradition in western Europe, Oxford, Martin Robertson, 1980 esp. pp. 174-185. Entre nosaltres, són publicacions recents GONZALEZ CASANOVA, José Antonio, Teoría del Estado y Derecho constitucional, Barcelona, Vicens Vives 1983. PEREZ ROYO, Javier: Introducción a la teoría del Estado, Barcelona, Blume, 1980; GARCIA COTARELO, Ramón (comp.) Introducción a la teoría del Estado, Barcelona, Teide, 1981.
- 8.- JELLINEK, Georg.: Teoría general del Estado, Buenos Aires, Albatros, 1978 (versió castellana de la 2ona. ed. alemanya de 1905) pp. 7-8. També defensa la possibilitat d'una teoria general, encara que referida a l'ordenament jurídic estatal CARRE DE MARLBERG, R. Contribution à la théorie générale de l'Etat, París, Sirey, 2 vols. 1920 i 1922, vol. I, p.1, nota 1. En una posició similar a la de Carré de Marlberg es troba FISCHBACH, Oskar Georg: Teoría general del Estado, Barcelona, Labor, 1949, p. 8.
- 9.- HELLER, Hermann: Concepto, desarrollo y función de la Ciencia política, Madrid, Ed. Revista de Derecho público, 1933, esp. pp. 19-23; Teoría del Estado, México, F.C.E., 1974 (versió castellana de la 1ra. ed. alemanya de 1934) pp. 19-27. Vid. també GOMEZ ARBOLEYA, Enrique: "Hermann Heller" in Estudios de teoría de la sociedad y del Estado, Madrid, Instituto de Estudios Políticos, 1962, pp. 15-124; STONHEIMER, Kurt: Ciencia política y teoría jurídica del Estado, Buenos Aires, Eudeba, 1973, pp. 31-33 i CALSAMIGLIA, Alberto: "Her-

mann Heller: teoría total del Estado", La Vanguardia, 22 de noviembre del 1983. Notem que si Heller titula el primer dels seus epígrafs de la Teoría "La Teoría del Estado como ciencia política", Pérez Royo, a la Introducción..., op. cit., p. 13, es proposa demostrar que la ciencia política que tiene como objeto el análisis de las relaciones políticas del modo de producción capitalista es y no puede ser más que teoría del Estado"

10. FISBACH, O.G.: op. cit., pp. 108-125; VECCHIO, Giorgio del, Teoría del Estado, Barcelona, Bosch, 1956, pp. 95-118. Advertim que Del Vecchio no parla de l'element "poder", sinó del vincle jurídic on hi integra la sobirania. BLAS GUERRERO, Andrés de "Elementos constitutivos del Estado", cap. 4 de GARCIA COTARELO, Ramón, (comp.) op. cit. pp. 75-101.
11. Vid. JELLINEK, G.: op. cit. pp. 295-325. Notem que els elements constitutius es tracten en el llibre tercer de la seva Teoría, consagrat a la vessant jurídica de la teoria de l'Estat. Tot i així, el paral·lel és clar amb la definició d'Estat que dóna el llibre segon, dedicat a la vessant social de la teoria de l'Estat: "El Estado es la unidad de asociación dotada originariamente de poder de dominación y formada por hombres asentados en un territorio". (p. 133).
12. Ibid, p. 8
13. "Fijar de un modo concreto la significación que tiene para el Estado la nación, es un problema que ha de servir de fundamento para una infinidad de principios trascendentales de la Política. Así, pues, uno de los temas más importantes de la política contemporánea es, y ha sido, la oposición entre los Estados nacionales y los que se componen de varias naciones". JELLINEK, G.

- op. cit., pp. 85-86. Vid. en general pp. 85-89.
14. Vid. GONZALEZ MARTIN, Patricio: "Algunas consideraciones sobre los conceptos de pueblo y nación en la Teoría del Estado", Revista de Derecho público de la Universidad de Chile, núm. 17, 1975, pp. 25-28. También LEIBHOLZ, Gerhard: "Pueblo, nación y Estado en el siglo XX", Revista de Estudios Políticos, núm. 100, 1958 pp. 21-46, i AMENGUAL, Gabriel "Sobre la noción de pueblo. Algunas reflexiones sobre la determinación de su significado y su relación con el Estado". Sistema, núm 48, 1982, pp. 87-103.
 15. JELLINEK, G.: op. cit., pp. 25-30. Sobre els "Tipus ideals" de Jellinek, vid. HERRERO R. DE MIÑON, Miguel: "Introducción" a JELLINEK, G.: Fragments de Estado Madrid, Civitas, 1978 (primera edició alemanya 1896), pp. 22-23. También HELLER, H.: Teoría del Estado, op. cit. pp. 78-79.
 16. Seria en tot cas l'objectiu d'una teoria "particular" de l'Estat, d'un Estat. Vid, un predecessor de Jellinek, BLUNTSCHLI, J.G.: Derecho público universal, Madrid, F. Góngora, 1880, 3 vols. Vol I -consagrat a la teoria de l'Estat- p. 9.
 17. FISCHBACH, D.G.: op. cit. pp. 112-114; HELLER, H.: Teoría del Estado, op. cit., pp.174-183; VECCHIO, G. Del.: op. cit., pp. 104-105. Tots refereixen la nació a una comunitat cultural o "espiritual", i contempen la possibilitat d'existència d'Estats plurinacionals.
 18. Vid. DYSON, K.: op. cit., esp. els capítols 5 "The historical development of Theories of the State" i 6 "A comparison of Theories of the State in France and Germany, pp. 137-185. También CONDE, Fco. Javier: Introduc-

ción al Derecho Político actual, Madrid, Escorial, 1942 pp. 59-75.

19. Vid. PASSERIN D'ENTREVES, A: op. cit. pp. 73-81. En l'actualitat la tendència podria estar canviant. Podem citar com a símptoma l'entrevista amb Theodore Lowi sobre la reunió de 1981 de l'American Political Science Association, titulada "La science politique americaine découvre l'Etat", Le Monde dimanche, 3-4 gener de 1982. També en número monogràfic consagrat a l'Estat de la Revue internationale des sciences sociales, Vol. XXXII, núm. 4, 1980; l'article de EASTON, David: "The political system besieged by the State", Political theory, Vol. IX, num. 3, 1981 pp. 303-325 i el de DEUTSCH, Karl W: "The crisis of the State" Government and Opposition Vol. XVI, núm. 3, 1981, pp. 331-343.
20. Vid. CARRE DE MARLBERG, R: op. cit. nota 8.
21. A tall d'exemple, suggerim les comparacions de HAURIOU Maurice, entre les edicions 6ena i 9ena del seu Précis de Droit Administratif et de Droit Public général, Paris, Sirey 1907 i 1909. A la primera, el capítol II és consagrat a l'Etat moderne et les institutions publiques essentielles"; a la segona, el tema de l'Etat es troba tocat en la Secció I (L'organisation administrative de l'Etat), del capítol II "L'organisation des administrations publiques"... També a l'atzar: BONNARD, Roger Précis de Droit Public. Paris, Sirey, 1939 (8ena ed.) i NEZARD, Henry: Eléments de Droit Public Paris, Q. Rousseau, 1938 (6ena ed.) amb TROTABAS, Louis i ISOART, Paul: Manuel de Droit public et administratif, Paris, L. G. D. J., 1978.
22. CARRE DE MARLBERG, R.: op. cit., vol. II, p. 333. Des d'una perspectiva crítica, la mateixa mala interpreta-

- ció a DUGUIT, León: L'Etat, les gouvernants et les agents, Paris, Thorin, 1903, p. 71 i 74. En general sobre Carré de Marlberg i la sobirania nacional, vid. RAYNAUD, Phillipe "Droit naturel et souveraineté nationale dans la pensée juridique française: remarques sur la théorie de l'Etat chez Carré de Marlberg" Commentaire núm. 22, 1983, pp. 384-393 (esp. 389-391).
23. p. 86 de la versió castellana.
24. En el marc de la pròpia doctrina francesa, vid. les diferents posicions polítiques sobre el subjecte de la sobirania -nació o poble- en un debat tant recent com és el de la Constitució francesa de 1946: TRAN VAN MINH: Théorie générale de l'Etat. Recherches sur la notion juridique d'Etat-nation (multicopiat) Paris, Les Cours de Droit, 1980. Un altre clàssic, BURDEAU, Georges: Traité de Science politique, París L.G.D.J., vol. II, pp. 81-82, presenta com a condicions d'existència -i no com a elements- de l'Estat: el poder, la nació, el territori i el consentiment. Es clar que encara que afirma que la cristalització de la unitat col·lectiva porta a un marc estatal (p. 118), admet que no sempre existeix concordància entre Estat i nació (p. 126-127) i critica la identificació en què tendeix a caure el Dret públic francès (pp. 130-133).
25. Vid nota 13.
26. ESMEIN, A: Elements de Droit constitutionnel français et comparé, Paris, Sirey, 1927 (8ena ed.) Vol. I, p.1 i pp. 1-4. Fins i tot per als "institucionistes", l'Estat és: "un phénomène secondaire, qui s'adosse à un phénomène premier: la nation"; RENARD, G.: La théorie de l'institution, Paris, Sirey, 1930 pp. 151-216 (p. 152). Vid. també MICHOD, León: La théorie de la per-

- sonnalité morale, Paris, L.G.D.J. 1932 (3era ed.), p. 306.
27. CONDE, F.J.: op. cit., p. 75.
28. En comparar les teories de l'Estat francesa i alemanya Dyson arriba a afirmar: "A central difference was the effect of the French Revolution, which bestowed on French Theories of the state the idea of the sovereignty of the nation, of l'Etat-nation" (op. cit., p. 162) Si no ens equivoquem, el primer en utilitzar l'expressió Etat-nation fou DUGUIT, Leon: Souveraineté et liberté, leçons faites a l'Université Columbia (New York, 1920-1921), Paris, Felix Alcan, 1922, p. 11-12. Duguit contraposa l'Etat-nation a l'Etat-puissance que segons ell, teoritzaven Trietsche, Laband, Jellinek i Gerber (Hi ha traducció castellana: Soberania i libertad, Madrid, F. Beltran, S.a.)
29. Tot i no tenir una Constitució liberal en el sentit formal, creiem que l'argumentació també es aplicable a la Gran Bretanya, on la Cambra dels Comuns no té en teoria límits a la seva potestat d'innovació normativa. No es troba sotmesa a cap poder constituent preexistent. OTTO, Ignacio de: veu "Nación" in op. cit. p. 792 afirma que si la nació crea Dret, només el crea en els límits que el dret permet.
30. CARRE DE MARLBERG, R.: op. cit., col. II, pp. 227-232.
31. DELOS, J.T.: La nation, Montreal, Editions de l'Arbre, 1944, 2 vols., Vol. II, pp. 22-39 (pp. 22-23).
32. Sobre el principi de les nacionalitats, vid. JOHANNET, René: Le principe des nationalités. Paris, Nouvelle Librairie Nationale, 1918; WEILL, Georges: L'Europe du

- XIX siècle et l'idée de nationalité, Paris, Albin Michel, 1938 (pp. 1-16, interessants referències a l'origen del mot "nationalité") i PONTEIL, Félix: L'éveil des nationalités et le mouvement liberal, Paris, Presses Universitaires de France, 1960. Sobre el problema de les nacionalitats, la bibliografia és abundosa; citem entre la recent, PLUMYENE, Jean: Les nations romantiques, Paris, Fayard, 1979 i TUDJMAN, Franjo: Nationalism in contemporary Europe, New York, Columbia University Press, 1981 (útil per les mencions a moviments centroeuropeus i balcànics).
33. MANCINI, Pasquale Stanislao: "Della nazionalità come fondamento del diritto della genti. Prelezione al corso di Diritto internazionale", in Diritto internazionale, Napoli, G. Margheri, 1873, pp. 1-64.
34. Ibid. pp. 37-39, i en general pp. 26-42. LOMBARDI, G: op. cit. pp. 22-31 assenyala les crítiques que en la doctrina italiana varen sorgir contra les tesis de Mancini.
35. PIERATONI, Augusto: Tratatto di diritto costituzionale, Napoli, G. Margheri, 1873, Vol. I, p. 132. Una visió de la continuïtat entre els ideals revolucionaris francesos de 1789 i el principi de les nacionalitats SURATTEAU, Jean-René: La idea nacional. De la opresión a la liberación de los pueblos. Madrid, Cuadernos para el Diálogo, 1975 (1ra. ed. francesa 1972). pp. 59-79; BLAS GUERRERO, Andrés de: "Teoría y práctica del liberalismo ante el fenómeno nacionalista" Sistema, núm. 43-44, 1981, pp. 225-235. Per a una ràpida síntesi: CONNOR, Walker: "The politics of ethnonationalism" Journal of International Affairs vol. XXVII, núm. 1, 1973, pp. 1-21, esp. pp. 5-11.

36. PANUNZIO, Sergio: Popolo, nazione, stato, Firenze la nuova Italia, 1933, pp. 26-38.
37. CORRADINI, Enrico: L'unità e la potenza delle Nazioni, Firenze, Vallecchi, 1922, pp. 229-230. Sobre Corradini, vid. PLONCARD D'ASSAC, Jacques, Doctrines du nationalisme, Chiré-en-Montreuil, Ed. des Chiré, 1978 (3era. ed.) pp. 103-116.
38. DIAZ, Elias: Estado de Derecho y sociedad democrática; Madrid, Cuadernos para el diálogo, 1966, pp. 53-63.
39. Per exemple, LASKI, Harold, J.: A Grammar of politics, London, George Allen and Unwin, 1978 (reimpressió de la 5ena, 1967, postuma, feta sobre la 4rta 1937), pp. 218-240. També COLE, G.D.H.: Essays in Social Theory, London, Macmillan, 1950, pp. 203-223 (Cap. XIV: "The claims of nationality", escrit el 1941).
40. SANTAMARIA DE PAREDES, Vicente: Curso de Derecho Político, Madrid, Ricardo Fe, 1898, p. 101. Com a autors en els que s'inspiren les seves concepcions, cita Santamaria entre d'altres -sense referències bibliogràfiques- el nom de Padelletti (p. 102). Si es referís a PADELLETTI, Guido, cal notar que en el seu "L'Alsazia a la Lorena e il diritto delle genti", Scritti di Diritto pubblico, Firenze, Fellsas, 1881, pp. 351-390 (esp. pp. 362-386) discrepa de les tesis de Mancini, un altre dels autors citats.
41. Vid. TRAN VAN MINH; op. cit. p., 181. També WEBER, Max: Economia y sociedad, Mèxico, Fondo de cultura econòmica, 1979, p. 325.
42. TORRES CAMPOS, Manuel: Elementos de Derecho internacional público, Madrid, Ricargo Fe., 1890, pp. 65-72.

43. PACHECO, Francisco de Asís: "El concepto de nación y la política de nacionalidades", Revista Hispano Americana, Tom VII, 1 ag. 1882, pp. 418-439. Val la pena assenyalar que Pacheco presenta la llengua com un dels factors que conformen la nació. Però no qualsevol llengua; "la predominante y más extendida en la región o en el país que pretende ser asiento de una nación y que constituye el de un Estado. Ahora bien; la unidad de lengua no es sólo un gran elemento para ir a la unidad nacional, sino para conservarla y desenvolverla después de formada (...) Entre nosotros, cuando se piensa en la necesidad de identificar más que lo están con el resto del País las provincias vascas y las provincias catalanas, lo primero que se proyecta es aumentar el habla castellana y restringir el uso de sus peculiares dialectos. Nótese también que precisamente esas regiones, donde se habla un lenguaje más distinto del de Castilla que el de otras localidades que tienen dialecto propio, son las más accesibles de nuestro País a la propaganda separatista y antinacional". (pp. 428 i 429)
- Compari's aquesta perla de la sociolingüística amb la doctrina d'alguns catalans: ESTASEN, Pedro: El problema de las nacionalidades, Barcelona, Tip. N. Ramírez, 1882; COROMINES, Pere, "La sobirania de las personas políticas" in AAVV: Miscel.lània Prat de la Riba. Barcelona, Institut d'Estudis Catalans, s.a., pp. 1-64; MASPONS I ANGALSELL, F. "La nació, l'Estat, la minoria nacional i ses mutuels relacions" i TRIAS DE BES, Josep Maria: "El principi de les nacionalitats en el dret de gentes" in AAVV Miscel.lània Patxot, Barcelona, Ll. Verdager, 1931, pp. 433-462 i 140-152. També GONZALEZ CÁSANOVA, José Antonio: "La idea de nación en el Derecho público catalán contemporáneo" in IGLESIA FERREIRO, Aquilino, et al: Homenaje al Profesor Alfonso Otero, Santiago de Compostela, Servicio de Publicaciones de la Universidad, 1981, pp. 467-486.

44. GINER, Francisco: "El Estado nacional" Boletín de la Institución Libre de Enseñanza. núms. 89, 31 d'octubre, pp. 154-156, núm. 90, 16 de novembre, pp. 166-168 i num. 91, 3 de desembre, pp. 172-173, 1880.
45. POSADA, Adolfo: Ciencia Política, Barcelona, Soler, s.a. pp. 58-62 (esp. pp. 61-61); "La nación" Revista de España, Vol. CXV, 1887 num. 454, pp. 98-113 i núm. 455, pp. 182-210. En aquesta segona part de l'article a les pp. 189-193, presenta a la nació com a etapa en l'evolució de les societats, de tal forma que s'acosta -ensem- a la sociologia política que vuitanta anys després parlarà de nation-building. Vid també CASTILLO José C.: "Sociedad y nación en Adolfo Posada", Revista de Estudios Políticos, núm. 113-114, 1960, pp. 159-173.
46. Tratado de Derecho Político. Madrid, V. Suárez, 1894, vol. II, pp. 143-161. Advertim que a la darrera edició (1935) no figura aquest capítol.
47. La crisis del Estado y del Derecho Político, Madrid, C. Bermejo, 1934, p. 10.
48. RIBO, Rafael: "Aproximació metodològica al fet nacional", Recerques, núm. 4, 1974, pp. 117-123, distingeix quatre nivells de manifestació del fet nacional: a) històrico-estructural b) ideològic c) jurídic-institucional i d) estratègic.
49. SCHMITT, Carl: Teoría de la Constitución, Madrid, Alianza editorial, 1982, pp. 225-230. Confronti's amb les reflexions del traductor Francisco Ayala al "Prefacio" p. 14 i 17-18 en relació a la II República i l'Estat integral. També HINTZE, Otto: "Esencia y transformación del Estado moderno". Historia de las formas políticas,

Madrid, Ed. Revista de Occidente, 1968, pp. 293-323 (pp. 309 i ss.).

50. Al nostre entendre, el "dret a l'autodeterminació" que afirmen les forces polítiques d'inspiració marxista és un plantejament tàctic del principi de les nacionalitats. Vid.: CARRERE D'ENCAUSE, Helène: "Unité prolétarienne et diversité nationale. Lenine et la théorie de l'autodetermination" Revue française de science politique, Vol. XXI, num. 2, 1971, pp. 221-255. Versió castellana dins CARRERE D'ENCAUSE, Helène; BOURDET, Yvon i BARCELO, Miquel: Comunistas y/o nacionalistas, Barcelona, Anagrama, 1977. BERNSTEIN, E. et al.: La Segunda Internacional y el problema nacional y colonial (Antología) México, Siglo XXI, 1978, 2 vols. Vid. HAUPT, Georges, et al.: Les marxistes et la question nationale 1848-1914 Paris, Maspero, 1974 i CUMMINS, Ian: Marx Engels and national movements, London, Croom Helm, 1980. Són interessants perquè posen l'èmfasi en la teoria marxista amb les lluites nacionals contemporànies a la mateixa: YAARI, Ariels: Le défi national, Paris, Anthropos, 1978 i 1979, 2 vols i TALMON, J. L. The myth of the nation and the vision of the revolution, London Secher and Warburg, 1981.
51. HAURIUO, André: Derecho Constitucional e Instituciones políticas, Barcelona, Ariel, 1980 (traducció de la francesa de 1974), p. 122, Confusions així han provocat reaccions de partidaris del manteniment d'identitats col·lectives que s'adrecen al mateix concepte de nació considerant-lo producte de l'Estat. Vid.: GUILLEMAIN, Bernard: "La nation, produit de l'Etat", Ethno-psychologie, num. 1, 1974, pp. 89-94; MAUGUE, Pierre: "Nation et Etat", Ethno-psychologie num. 3/4, 1975, pp. 411-430 i Contre l'Etat-nation, Paris, Denoel, 1979.

52. SPIRA, Thomas: "Nationalism: recent research and new opportunities" in PALUMBO, Michael i SHANAHAN, William (eds): Nationalism, Essays in honor of Louis L. Snyder Westport, Greenwood Press, 1981, pp. 33-52. Una visió global i detallada alhora de les teories sobre el nacionalisme. SMITH, Anthony D.: Theories of nationalism London, Gerald Duckworth, 1983 (2ona ed). Hi ha una acurada traducció castellana de Lluís Flaquer de la primera ed. (1971): Las teorías del nacionalismo, Barcelona, Península, 1976.
53. Vid. nota 19
54. Nationalism and social communication: an inquiry into the foundations of nationality, Cambridge (Mass.), M.I.T. Press, 1966 (1ra. ed. 1958); DEUTSCH, Karl W. i FOLTZ, William J. (eds.): Nation-building, New York Atherton Press, 1963, EISENSTADT, S.N. i ROKKAN, S. (eds.): Building States and nations, London, Sage, 1973, 2 vols.; TORSVIK, Per (ed): Mobilization, center periphery structures and nation-building Bergen, Universitetsforlaget, 1981; ROKKAN, S. i URWIN, D. (eds.): The politics of territorial identity, Beverly Hills (Cal.), Sage, 1983, Vid. els números monogràfics: "L'édification nationale dans diverses régions" Révue internationale de sciences sociales, Vol. XXIII, num. 3 1971; "Nation-building" Current sociology / La sociologie contemporaine, Vol. XIX, num. 3, 1971. Per a una visió d'aquesta qüestió en el marc de les teories del "desenvolupament polític": PASQUINO, Gianfranco: Modernización y desarrollo político, Barcelona, Nova Terra, 1974 (1ra. ed. italiana 1970) pp. 54-62 i BADIE Bertrand: Le développement politique Paris, Economica 1978, pp. 104-116. Una visió crítica: CONNOR, Walker, "Nation building or nation destroying?" World Politics Vol. XXIV, num. 3, 1972, pp. 319-355.

55. DEUTSCH, Karl W.: "Nation-building and national development: some issues for political research" in DEUTSCH Karl W. i FOLTZ, William J.: op. cit. pp. 1-16 (p.3). DEUTSCH, Karl W.: "On nationalism, world regions and the nature of the West" in TORSVIK, Per (ed): op. cit. pp. 51-93 (pp. 52-53). Una descripció més abstracta de la integració política en funció de la seguretat DEUTSCH Karl, W. et al.: Political Community in the north atlantic area, Princeton (M.J.), Princeton University Press, 1957 (esp. pp. 5-6, 46-58, i 138 on es refereix al concepte de core area). Sobre això darrer, vid. BARRERA, Jean: L'integration politique externe, Louvain, Newekerts, 1968, esp. 231 i ss. on es refereix al paper de les convencions constituents en els processos d'integració.
56. DEUTSCH, Karl W.: El nacionalismo y sus alternativas, Buenos Aires, Paidós, 1971 (1ra. ed. en anglès 1969) p. 25; Tides among nations, New York, Free Press, 1979 p. 301 (hi ha traducció castellana, Las naciones en crisis, Mèxic, F.C.E., 1981); "On nationalism, world regions and the nature of the West", art. cit., pp. 52-53. Una nacionalitat és el segment de poble que vol el poder polític per a la seva ètnia o grup lingüístic; també és una "nació" si l'aconsegueix (Tides..., *ibid*). El nacionalisme és l'expressió d'aquest desig des de el control de l'Estat, l'ús del qual es dirigeix a mantenir els aventatges del propi poble. En aquestes circumstàncies, Deutsch anomena aquest Estat nation-state ("On nationalism...", p. 56). Aquesta definició no concorda amb les consideracions sobre el nation-state a "The crisis of State", art. cit. pp. 339-340, que és, de fet, el model d'Estat que comença amb el mercantilisme -Vid. NAVARI, Cornelia: "The origins of nation-state" in TIVEY, Leonard (ed.): The nation-state: The formation of modern politics, Oxford, Martin Robertson, 1981

pp. 13-18 (p. 16)- que té àmbit "nacional" i que arriba fins els actuals (?) Estats de benestar.

57. Vid.: LIJPHART, Arendt: "Political theories and the explanations of ethnic conflict in the western world: falsified predictions and plausible postdictions" in ESMAN, Milton J. (ed.): Ethnic conflict in the western world, Ithaca Cornell University Press, 1977, pp. 46-64; ALEXANDER, Jeffrey C.: "Core solidarity, ethnic out-group and social differentiation: a multidimensional model of inclusion in modern societies" in DOFNY, Jacques i AKIWOWO, Akinsola (eds.): National and ethnic movements, London, Sage, 1980; SMITH, Anthony D.: State and nation in the Third World. The Western State and African nationalism, New York, St. Martin's Press, 1983 pp. 1-17; SATHYAMURTHY, T. V.: Nationalism in the contemporary world. Political and sociological perspectives, London, Frances Pinter, 1983, pp. 1-45.
58. P. ex. ALMOND, Gabriel A. i POWELL, G.B.: Comparative Politics, Boston, Little Brown, 1978 (1ra. ed. 1966) pp. 32-33; BENDIX, Reinhard: Estado nacional y ciudadanía, Buenos Aires, Amorrortu, 1974 (1ra. ed. en anglès Nation-building and citizenship, 1964), p. 126, afirma que "las sociedades políticas modernas se caracterizan por tener comunidades políticas nacionales".
59. P. ex. STINCHCOMBE, Arthur L.: "Social structure in politics" in GREENSTEIN, F. I. i POLSBY, N. W. (eds.): Handbook of political science, Vol. 3, Reading (Mass.) Addison Wesley, 1975, pp. 557-622 (p. 615). Una perspectiva gairebé contrària, que tendeix a veure el nacionalisme sempre en l'oposició a l'Estat i potser a ignorar si l'Estat pot generar nacionalisme: BREUILLY John: Nationalism and the state, Oxford, Manchester University Press, 1982.

60. P. ex. MONGENTAU, Hans J.: Politics among nations. The struggle for power and peace. New York, Alfred A. Knopf, 1978, 8ena ed. revisada (1ra. 1948) tendeix a equiparar state amb national society (pp. 107-170 i 491-507 esp. 497). Altres autors son menys matissats que Morgentau, p. ex. STOESSINGER, John G.: El poderío de las naciones, Mèxico, Ed. Gernika, 1980 (sobre l'ed. en anglès de 1975, la primera és de 1961) anuncia rotundament: "Nuestro planeta está formado por cien unidades políticas llamadas Estados-nación" (p. 17). En una línia similar BRUCAN, Silviu: La disolución del poder, Mèxico, Siglo XXI, 1974 (1ra. en anglès) p. 117; del mateix vid. també "La nación estado ¿se mantendrá o desaparecerá?" Revista internacional de ciencias sociales Vol. XXX, num. 1, 1978, pp. 9-32. Un extrem el podria representar el que segons la solapa del llibre es professor de Relacions internacionals a la Universitat de Queensland, BARCLAY, Glen St. J: Revoluciones de nuestro tiempo. Nacionalismo del siglo XX, Mèxico F.C.E., 1975 (1ra. ed. en anglès 1971), que, referint-se a l'èmfasi dels nacionalistes en llurs peculiaritats afirma contundentment: "los separatistas del Canadá francés y los "afrikaaners" de Sudáfrica cultivan idiomas y culturas cuya característica más importante es no ser practicados en ninguna otra parte del mundo" (p. 9). Ens queda el dubte de si a) els separatistes del Canadá francès no parlen francès, b) el francès només es parla al Canadá francès o c) Barclay o el traductor han comès algun lapsus. Inclinant-nos per c), remetem per a contrastar a SUHRKE, Astri i NOBLE, Lela Garner (eds.): Ethnic conflict in international relations, New York, Praeger, 1977 (esp. la introducció que signen Shurke i Noble; també HANRIEDER, Wolfram F. "Dissolving international relations: reflections on the nation-state", American Political Science Review Vol. XVII, num. 4, des. 1978, pp. 1276-1287 (esp. p. 1286).

61. LINZ, Juan: "Early state-building and late peripheral nationalism against the state: the case of Spain" in EISENSTADT, S. N. i ROKKAN, S.: Building states and nations Beverly Hills (Cal.), Sage, 1973, 2 vols. vol. II, pp. 32-116 (pp. 35-36). Hem d'advertir que Linz evita en la seva exposició les confusions terminològiques que hem cregut notar en altres autors.
62. Pel que sabem, i independentment de les distincions que puguin fer-se, en català, castellà, francès, i italià és freqüent trobar-se expressions equivalents a estat-nació i Estat-nacional. Excepcionalment hem vist emprar en castellà l'expressió "nación-estado" a BENEYTO, Juan: El poder regional en España, Madrid, Siglo XXI, 1980, pp. 38-39 i a LOPEZ-ARANGUREN, Eduardo: "Regionalismo e integración nacional: aproximación teórica", Revista española de investigaciones sociológicas, num. 15, 1981, pp. 59-76 (p. 65).
63. SNYDER, Louis, L.: The new nationalism, Ithaca, Cornell University Press, 1968, pp. 57-59, i continua amb la mateixa posició a Varieties of nationalism, Hinsdale (III), Dryden Press, 1976, pp. 163-164. GLENN, Edmund S.: "The two faces of nationalism" Comparative political studies Vol. III, num. 3, 1970, pp. 347-366 (pp. 352-354). Aquest autor no és massa coherent amb la seva pròpia terminologia. Si a la p. 353 ens diu que "Switzerland, The United States, Britain, France and the Netherlands are clear cases of state-nations", a la p. 347 ens ha dit "In the countries (or nation-states) fighting against Nazy Germany there appeared collaborators..."; no es pot emprar un parèntesi tan generalitzador com fa Glenn, tenint en compte que França i Holanda, països ocupats pels nazis i on varen haver-hi col.laboracionistes, són justament "clear cases of state-nations". Recentment, i amb un criteri similar

- al de Snyder i Glenn CHATELET, François; DUHAMEL, Olivier i PISTER-KOUCHNER, Evelyne: Histoire des idées politiques, Paris, Presses Universitaires de France, 1982, distingeixen també entre Etat-Nation (pp. 57-59) i Nation-Etat (pp. 195-231, esp. p. 206). En la mateixa línia de Snyder -que el cita com a referència- però en una reflexió de caire històric, PFLANZE, Otto: "Nationalism in Europe, 1848-1871" Review of Politics Vol. XXVIII, num. 2, abr. 1966, pp. 129-143 (pp. 139-140).
64. MENUDIER, Henri: "Deux Etats. Une ou deux nations allemandes?" Documents. Revue de questions allemandes Vol. XXVII, num. 1, 1972, pp. 13-28.
- 65, ZARTMAN, W: "Characteristics of developing foreign policies" in LEWIS William H. et. al.: French-speaking Africa, New York, Walker and Co.. 1965; pp. 179-193 (180-181). Vid. també: M'BOKOLO, Elikie: "Historicité et pouvoir d'Etat en Afrique noire. Reflexions sur les pratiques d'Etat et les idéologies dominantes" Relations internationales, num. 34, 1983, pp. 197-213.
66. Diguem de passada que tota aquesta argumentació toca una qüestió important: la possibilitat de "creació" de la nació per la política estatal. Vid. FRIEDRICH, Carl J.: "The nation: growth or artefact?" in ALBERTINI, Mario et al. L'idée de nation, Paris, Presses Universitaires de France, 1969, pp. 23-26, i del mateix FRIEDRICH, Carl J.: Europa. El surgimiento de una nación, Madrid, Alianza editorial, 1973 (1ra. ed. 1969) pp. 35-36. Vid. també ARMSTRONG, John A.: Nations before nationalism, Chapel Hill, University of North Carolina Press, 1982.
67. REJAI, Mostafa i ENLOE, Cynthia H.: "Nation-States and State-Nations" International Studies Quarterly Vol. XIII,

- num. 2, 1969, pp. 140-158. SMITH, Anthony D.: Theories of nationalism, op. cit. p. 189 -versió castellana, també citada, pp. 266-267. Sobre els treballs de Smith fins el 1981, vid. ARBOS, Xavier: "La teoria del nacionalisme de Anthony D. Smith" Revista de política comparada, num. 6, 1981, pp. 229-255. Darrerament, Smith es mostra totalment crític seguint Walker Connor envers el mateix concepte de nation-state; vid. SMITH, Anthony D.: "States and homelands: the social and geopolitical implications of national territory" Millenium, Vol. X, num. 3, 1981, pp. 187-202, esp. pp. 187-188, i The ethnic revival, Cambridge University Press, 1981 pp. 9-10.
68. Art. cit. p. 143.
69. Op. cit. p. 189 -versió castellana p. 266.
70. REJAI, M. i ENLOE, C.H.; art. cit. p. 152.
71. TONNIES, Ferdinand: Comunidad y asociación, Barcelona Península, 1979. Glenn, art. cit. p. 352, hi remet.
72. CONNOR, Walker: "Nation building or nation destroying?" art. cit. pp. 120-121
73. LENN, Edmund S.: art. cit. p. 352.
74. TILLY, Charles: "Reflections on the history of European State making" in TILLY, Charles (ed.): The formation of national States in Western Europe. Princeton (N.J.) Princeton University Press, 1975 pp. 3-83 (p. 46) Vid. també POGGI, Gianfranco: The development of the modern State, London, Hutchinson, 1978, pp. 98 i ss.
75. SNYDER, Louis L.: The new nationalism, op. cit. p. 58, i Varieties of nationalism, op. cit. p. 163. També

- PFLANZE, Otto: art. cit., p. 139.
76. Nosaltres ens referirem a la traducció de Robert B. Kilsmer Cosmopolitanism and the national State, Princeton University Press, 1970. Per cert, Snyder tradueix nationalstaat per nation-state mentre que Kilsmer ho fa per national state. Vid. FONTANA, Josep: Historia. Análisis del pasado y proyecto social, Barcelona, Grijalbo, 1982, pp. 115-134.
77. Op. cit., pp. 12-13. A l'edició alemanya de Berlin, R. Oldenburg, 1928, pp. 6-7. Vid. BURKHARDT, Jacob: Consideracions sobre la història universal, Barcelona, Edicions 62, 1983, pp. 48-50.
78. MICHELS, Robert: Introducción a la sociología política Buenos Aires, Paidós, 1969, p. 147. El text original correspon a unes conferències publicades a Roma el 1927, segons diu a la introducció Alfred de Grazia. En una línia oposada: ALBERTINI, Mario: L'Etat national, Lyon, Fédérop, 1978 (1ra. ed. italiana 1960); EHRlich, Stanislas: "L'Etat et la nation". L'homme et la société, num. 24-25, 1972, pp. 177-186 (esp. p. 181) i LECLERQ, Jean-Michel: La nation et son idéologie, Paris, Anthropos, 1979.
79. PLAMENATZ, John: "Two types of nationalism" in KAMENKA Eugène (ed.): Nationalism: The nature and evolution of an idea, London, Arnold Publishers, 1973, pp. 23-36. MEDINA ORTEGA, Manuel: Teoría y formación de la sociedad internacional, Madrid, Tecnos, 1983, pp. 570-573. Sobre la classificació de Plamenatz, que divideix els nacionalismes entre "orientals" i "occidentals", vid. GELLNER, Ernest: "Nationalism", Theory and society Vol. X, num. 6, 1981, pp. 753-776 (p. 774) i Nations and nationalism, Oxford, Basil Blackwell, 1983, pp.

- 99-101. En una perspectiva diferent, amb més fonamentació històrica i referint-se a nacions "noves" i "velles"; SETON-WATSON, Hugh: Nations and states: an inquiry into the nations and the politics of nationalism, London, Methuen, 1977 (pp. 6-13). Vid. també SICARD, Emile: "Essai sur une théorie générale de la nation à partir des "vagues" de construction nationale et en fonction des nations "faites" in ABDEL-MALEK, Anouar (ed.): Specificité et théorie sociale, Paris, Anthropos, 1972, pp. 56-122.
80. BREUILLY, John: Nationalism and the State, op. cit., p. 12, afirma que, encara que li sembli "a rather clumsy term", prefereix parlar de "non-nation states".
81. Vid. CONNOR, Walker: "The politics of ethnonationalism" art. cit. Sobre la legitimitat i l'Estat, tenim present la definició weberiana de l'Estat com a organització dotada del monopoli de l'exercici de la violència legítima; vid. WEBER, Max: "Le métier et la vocation d'homme politique" ("Politik als Beruf", 1919) in Le savant et la politique, Paris, Union Générale des Editions, 1963, pp. 100-101. Per una visió general de les concepcions weberianes sobre la nació i l'Estat BEETHAM, David: Max Weber and the theory of modern politics, London, George Allen and Unwin, 1974, cap. 5 "Nationalism and the nation state" pp. 119-150 i SEGRE, Sandro: "Nazionalismo, política di potenza e teoria dell'imperialismo in Max Weber", , Il Politico, Vol. XLVI, num. 3, 1981, pp. 377-404.
82. LA PALOMBARA, Joseph: Politics within nations Englewood Cliffs (N.J.), Prentice Hall, 1974, p. 36. No cal dir que aquí government no equival al nostre govern executiu, sinó que inclou -en l'àmbit nord-americà- les tres branches (executiva, legislativa i judicial).

El subratllat és de La Palombara.

83. "The terms state and nation and their cognates state-building and nation-building are troublesome, but unavoidable". BENDIX, Reinhardt: Kings or people. Power and mandate to rule. Berkeley (Cal.), University of California Press, 1980 (1ra. ed. 1978). p. 605 nota 1. Advertim que Bendix tracta precisament el problema de la legitimació. Vid. esp. pp. 272 i 603.
84. Una mostra de que la sociologia comença a interessar-se teòricament per l'Estat: BADIE, Bertrand i BIRNBAUM, Pierre: Sociologie de l'Etat, Paris, Grasset, 1979; BIRNBAUM, Pierre: La logique de l'Etat, Paris, Fayard, 1982, (pp. 173-189).
85. En l'actualitat hi ha un sector dels investigadors que mostren interès per un plantejament més abstracte de les relacions entre poder i territori, com apuntava ja la comunicació de BLONDEL, J. i NELLIS, J.R.: "A formal analysis of the nation building process", INTERNATIONAL POLITICAL SCIENCE ASSOCIATION: VIII World congress, Munich, Ag.-set., 1970, 35 pp. multicopiades. Vid també el número monogràfic "La territorialidad, parámetro político" Revista internacional de ciencias sociales, Vol. XXX, num. 1, 1978; CHEVALIER, Jacques et al.: Centre, périphérie, territoire, Paris, Presses Universitaires de France, 1978; GOTTMAN, Jean (ed.): Centre and periphery. Spatial variations in politics, London, Sage, 1980; ROKKAN, Stein: "Territori nazioni, partiti: verso un modello geopolítico dello sviluppo europeo" Rivista italiana di scienza politica, Vol. X, num 3, 1980, pp. 437-470. PADDISON, Ronan: The fragmented State. The political geography of power, Oxford, Basil Blackwell, 1983.

86. RIBO, Rafael: art. cit. pp. 126-127. SOLE TURA, Jordi, "La qüestió de l'Estat i el concepte de nacionalitat", Taula de canvi núm. 1, 1976, pp. 5-17 (pp. 7-8). Una crítica a les posicions de Ribó: FERRER, Josep: "L'aproximació de Rafael Ribó al fet nacional" Quaderns d'alliberament, num. 1, 1977, pp. 84-106.
87. MOLAS, Isidre: "Notes sobre la nació" Debat, num. 2, 1977, pp. 7-15, (p. 8).
88. MARSAL, Joan F. et al.: La nació com a problema. Tesis sobre el cas català, Barcelona, Ed. 62, 1979. L'aportació de Marsal pot trobar-se també en el seu article "Nación, nacionalismo y ciencias sociales", Revista española de investigaciones sociológicas, num. 4, 1978 pp. 29-46. MERCADE, Francesc et al.: Once tesis sobre la cuestión nacional en España, Barcelona, Anthropos, 1983.
89. Vid. nota 2
90. Madrid, Siglo XXI, 1982.
91. pp. 428-429. Advertim que això com el propi Recalde fa notar -p. 36- també pot ésser vàlid per a nacionalismes supraestats, com podria ser referit a Europa.
92. Sobre el mode nacional d'organització, vid. pp. 9-37.
93. Vid. MARAVALL, José Antonio: "Le origini dello Stato moderno" in ROTTELLI, Ettore i SCHIERA, Pierangelo (ed.) Lo Stato moderno, 3 Vols., Bologna, Il Mulino, Vol. I 1976, pp. 69-90 (la primera versió d'aquest article és de 1961. Vid. esp. p. 81). També MARAVALL, José Antonio: Estado moderno y mentalidad social, 2 Vols., Madrid, Revista de Occidente, 1972, vol. I,

- pp. 249-400. De forma sintètica, SHENNAN, J.M.: Le origini dello Stato moderno in Europa (1450-1725), Bologna, Il Mulino, 1976 (1ra. ed. en anglès 1974) esp. pp. 33-58.
94. SHAFER, Boyd C.: Le nationalisme. Mythe et réalité, Paris, Payot, 1964, (1ra. ed. en anglès, 1955), pp. 64-65 (i 57-91).
95. En aquest sentit de la noció de "centre", vid.: ROKKAN Stein: "Centre formation, nation-building and cultural diversity: report on a UNESCO programme" in EISENSTADT, S.N. i ROKKAN, S.: Building States and nations, op. cit., vol I, pp. 13-38 (esp. p. 18). Per a aplicar al cas espanyol és útil HECHTER, Michael i BRUNSTEIN, William: "Regional modes of production and patterns of State formation in Western Europe" American Journal of Sociology, Vol. LXXXV, num. 5, 1980, pp. 1061-1094.
96. DEUTSCH, K.W.: "The crisis of the State", pp. 339-340 i NAVARI, Conelia: "The origins of nation-state", p. 16, arts. cits.
97. Op. cit. p. 377. Vid. també pp. 376-384, on es fonda l'afirmació. Sobre aquesta qüestió vid.: LINZ, Juan J.: "Early state-building and late peripheral nationalisms against the State: the case of Spain", art. cit.; una visió més descriptiva: SETON-WATSON, H.: Nations and States, op. cit., pp. 49-60.
98. Op. cit. p. 45 i 86-88.
99. CHEVALIER, J.J.: "La naissance du nationalisme entre 1789 et 1848" in AAVV: Evolution du droit public. Etudes en honneur d'Achille Mestre, Paris, Sirey, 1956, pp. 95-113. "Nous n'apprécierons jamais assez l'impor-

tance decisiva de la Révolution française, si nous ne réalisons pas que ce fut elle qui donna à l'idée de nation une signification enterement nouvelle, la transformant du produit de l'histoire qu'elle était, en une construction deliberée, en une association non seulement de tradition, mais de volontés" diu PASSERIN D'ENTREVES, A.: La notion d'Etat. op. cit. p. 221. Notem que aquest autor integra les referències a la nació en l'apartat consagrat a la concepció de l'Estat com a "Autoritat" (vid. pp. 9-10), en matitzada i explícita relació amb la definició weberiana de legitime Herrschaft (p. 15).

100. MICHELET, Jules: Histoire de la Révolution française, Paris, Flammarion, s. a., 7 vols. Vol. V, p. 287.
101. CONDE, Francisco Javier: "La idea actual española de nación" in els seus Escritos y fragmentos políticos, Madrid, Instituto de Estudios políticos, 1974, 2 Vols Vol. I, pp. 323-364 (pp. 335-338). La primera edició de l'article és de 1939.
102. KOHN, Hans: The idea of nationalism, New York, Collier Books, 1969, (1ra. ed. 1944, versió castellana Historia del nacionalismo, México, FCE, 1949) no comparteix aquesta posició de considerar la Revolució francesa com a moment inicial. No obstant, a la p. 3 adverteix que la considera com a primera gran manifestació del nacionalisme.
103. La primera traducció de Fichte registrada al Manual del librero hispano-americano, és la de Principios fundamentales de la ciencia del conocimiento, Madrid, Imprenta Minerva, 1887. BARRET-KRIEDEL, Blandine: L'Etat et les esclaves, Paris, Calmann-Lévy, 1979, pp. 167-76, ofereix una particular interpretació de

Fichte -que no compartim- com a nacionalista antiesta-
tista.

104. Vid. BESUSSI, Antonella: "I criteri costitutivi del concetto di nazione", Politica internazionale, num. 4-5, abr-maig 1981, pp. 33-46. Un apunt sobre el pas de l'universalisme il·lustrat al paradigma particularista de l'especificitat nacional BERRY, Christopher, J.: "Nations and norms" Review of politics, Vol XLIII, num. 1, 1981, pp. 75-87. També BARNARD, F.M.: "National culture and political legitimacy: Herder and Rousseau" Journal of the History of Ideas, Vol XLIV, num 2, abr-juny 1983, pp. 231-253.
105. RECALDE, J. R., op. cit. pp. 153-154
106. AYALA, Francisco: "Introducción" in SIEYES, E.J.: "¿Qué es el tercer estado?" Madrid, Aguilar, 1973, pp. 1-20. Per una visió general de la idea de nació en la Revolució francesa, RECALDE, J. R. op. cit. pp. 153-169.
107. SIEYES, E.J., op cit. p. 72-84, i BASTID, Paul: Les discours de Sieyès dans les débats constitutionnels de l'an III (2 et 18 Thermidor) Paris, Hachette, 1939 pp. 49-50. Vid. també: PEREZ SERRANO, Nicolás: El poder constituyente, Madrid, Gráfica Administrativa, 1947 (esp. pp. 16-17). SANCHEZ VIAMONTE, Carlos, El poder constituyente, Buenos Aires, Ed. Bibliográfica Argentina, 1957 (esp. pp. 236-248) i SAINZ DE VARANDA, Ramón: "Principales manifestaciones históricas del poder constituyente popular" Boletín de la Universidad compostelana, núm. 67, 1959, pp. 203-244 (esp. pp. 203-208). Per a una referència global a Espanya: SANCHEZ AGESTA, Luis: "Los principios del constitucionalismo español: soberanía nacional y consti-

- tución interna" Archivo de Derecho público, Vols. VI-VII, 1953-54, pp. 13-32.
108. SIEYES, E. J., op. cit., p. 13 i p. 18
109. "¿Dónde tomar la nación? Dónde está; en las cuarenta mil parroquias que abrazan todo el territorio, todos los habitantes y todos los tributarios de la cosa pública; ahí está, sin duda, la nación". Op. cit. p. 86
110. GONZALEZ; Felipe: entrevista amb Juan Luis Cebrián, El País, 12 de desembre de 1982. Aquesta entrevista fou la primera que concedí després de prendre possessió com a cap de govern.
111. CHABOD, Federico: L'idea di nazione, Bari, Laterza, 1974 (1ra. ed. 1964); POLIN, Raymond: "L'existence des nations" in ALBERTINI, M. et al.: L'idée de nation, op. cit., pp. 37-48.
112. Vid. els treballs VILAR, Pierre: "Pàtria i nació en el vocabulari de la guerra contra Napoleó" in Assaigs sobre la Catalunya del segle XVIII, Barcelona, Curial, 1973, pp. 133-171 i MOLINER PRADA, Antonio: Estructura, funcionamiento y terminología de las Juntas Supremas Provinciales en la guerra contra Napoleón. Los casos de Mallorca, Cataluña, Asturias y León, Tesi doctoral dirigida per Albert Balcells, Facultat de Filosofia i Lletres, Departament d'Història contemporània Universitat Autònoma de Barcelona, 1981, 5 vols. esp. Vol. II, a, pp. 213-263 i Vol. V, pp. 495-515.
113. Sobre el liberalisme anterior, vid. ELORZA, Antonio: La ideología liberal en la Ilustración española, Madrid, Tecnos, 1970 i MARTINEZ QUINTERO, E.: Los grupos liberales antes de las Cortes de Cádiz, Madrid, Narcea, 1977. No obstant, el mot "liberal" sembla ori

- ginar-se en el procés constituent de Càdis: vid. LLORENS, Vicente: "Sobre la aparición fr "liberal", Nueva Revista de Filología hispánica. Vol. XIII, núm. 1, 1958, pp. 53-58. En general, sobre la relació entre el naixement del nacionalisme i del liberalisme.
- RUGGIERO, Guido de: Historia del liberalismo europeo, Madrid, Pegaso, 1944, pp. 429-430. Sobre la influència dels liberals de Càdis en el liberalisme europeu;
- MIRKINE-GUETZEVITCH, Boris: "La Constitution espagnole de 1812 et les debuts du libéralisme européen" in AAVV: Introduction à l'étude du Droit composé Recueil d'articles en honneur d'Edouard Lambert, Paris, Sirey 1938, Vol. II, pp. 211-219 i FERRANDO BADIA, Juan: "Visicitudes e influencias de la Constitución de 1812", Revista de Estudios Políticos, num. 126, 1962, pp. 169-228.
114. LINZ, J.: "Early State-building..." art. cit.
115. RIBO, R.: "Aproximació metodològica..." art. cit.
116. GONZALEZ CASANOVA, José Antonio afirma que "España no ha logrado constituirse plenamente en Estado nacional porque no ha logrado crear el grado de equilibrio inestable entre sus clases que todo Estado necesita para serlo efectivamente y porque no ha sabido producir entre los españoles una conciencia nacional consciente y democrática", p. 10 de Federalismo y autonomía. Cataluña y el Estado español 1868-1938, Barcelona, Grijalbo, 1979.
117. Dues excepcions: NINYOLES, Rafael Ll.: Madre España, Prometeo, València, 1979 i COLOMER, Josep Maria: Espanyolisme i catalanisme. La idea de nació en el pensament polític català (1939-1979), L'Avenç, Barcelona, et al.: Historia de España, Vol. XXXIV, Espasa-

- Calpe, Madrid, 1981, pp. LXXVIII-LXXIX, es refereix a la necessitat d'estudiar el nacionalisme espanyol en relació als nacionalismes europeus del segle XIX.
118. En la traducció de l'obra contrarrevolucionària de BARRUEL, Abate A.: Memorias para servir a la historia del jacobinismo, Palma de Mallorca, Imp. Felipe Guasp 1813, 2 vols., Vol II, p. 116 (1ra. ed. francesa 1978), que l'atribueix a una secta liberal alemanya dirigida per Weishaupt. Sobre la paternitat de Barruel del mot, vid. BERTIER DE SAVIGNY, G.: "Liberalism, nationalism, socialism. The birth of three words", Review of politics, Vol. XXXII, n.º. 3, 1970, pp. 147-166 (p. 155). En català, el mot "nacionista" -referit a qui "parla o murmura amb zel" de la nació- apareix el 1603 CAMPRUBI, Francesc ANGLES, P. M.: Lumen Domus o Annals del Convent de Sta. Caterina Ms. 1005, Biblioteca Universitària de Barcelona, F. 180 v°. La data al F. 3 v°. Agraeixo la referència a Josep Maria Gay. A FABRA, Pompeu i MONTOLIU, Manuel de (eds.): Diccionari Aquiló. Materials lexicogràfics aplegats per Marià Aquiló i Fuster, Barcelona, Institut d'Estudis Catalans, 1924, Vol. V, p. 185, la cita apareix mal transcrita.
119. GELLNER, E.: Nations and nationalism, op. cit., pp. 1-7.
120. BUSQUETS, Julio: Introducción a la sociología de las nacionalidades, Madrid, Edicusa, 1971, pp. 79-97.

I. ANTECEDENTS

En aquest apartat donarem una breu ullada al que al nostre entendre són els antecedents indispensables per a seguir l'evolució de la idea nacional en el primer constitucionalisme espanyol.

Per una banda, el plantejament de la qüestió per part de la Il.lustració espanyola, ocupant-nos fonamentalment de les aportacions sobre aquesta matèria fetes per algun dels autors més significatius d'aquest moviment intel.lectual. Més que l'ànim d'exhaustivitat, ens mou la voluntat d'indicar com les reflexions entorn de la nació comencen a fer-se en termes polítics i valoratius. En segon lloc ens referirem a la Constitució de Baiona, però essencialment dels aspectes que poden servir de contrast amb les reflexions que sobre la idea nacional es produeixen a Cadis.

1. LA IL.LUSTRACIO I LA IDEA NACIONAL.

El moviment il.lustrat europeu del segle XVIII presenta, especialment a França, un progressiu interès i valorització de les nacions. Els intel.lectuals comencen a justificar que els afers públics, les grans decisions polítiques, no concerneixen solament al monarca. També la "nació" -en aquest moment entesa com el conjunt dels habitants

del regne- ha de tenir-hi alguna forma de participació, especialment quan és la nació la que ha de patir les conseqüències d'alguna decissió greu, com és la d'encetar una guerra. La Il.lustració europea, amb la qual està connectada l'espanyola, està forjant l'exaltació de la idea de nació, que trobarà el seu punt màxim quan el liberalisme revolucionari francès faci de la nació el subjecte polític fonamental, legitimador del poder (1). I en aquest període decisiu per a la construcció del concepte de nació en el sentit actual del terme, Espanya viu el que Pierre Vilar ha qualificat d'"oportunitat per a la unitat espanyola": una relativa prosperitat econòmica que va des de 1730 a 1790 i, malgrat el trauma de la derrota catalana en la Guerra de Successió, una llarga temporada de relacions no conflictives de l'Estat i la perifèria. També en frase de Vilar, "els germans s'han reconciliat davant la taula per una vegada ben servida" (2). Ben servida, sobretot, per l'aixecament de les restriccions al comerç amb Amèrica, i la integració en el mercat espanyol (3). La prosperitat econòmica, però, fou acompanyada d'un procés de desnacionalització de Catalunya, fet d'imposicions lingüístiques i de voluntària acceptació de la situació per part de molts intel.lectuals que glorifiquen Felip Vè (4).

Un dels primers assagistes que reflexiona sobre el tema d'Espanya en aquestes noves circumstàncies polítiques i culturals és Feijóo (5). Feijóo és un erudit d'inter-

ssos universals, que, amb referència a la nació, glossa el patriotisme com a virtut -"Amor de la patria y pasión nacional" és un dels seus assaigs- i exalta, com més tard farà Forner i molts altres escriptors, les "Glorias de España" en un altre article. El que ara i aquí ens interessa, més que profunditzar en la obra de l'erudit, és subratllar l'interès dels treballs esmentats. En el primer que hem citat, fa Feijóo un elogi de l'amor a la pàtria, i condemna el patriotisme, la "pasión nacional" que obnubila la raó. Però també, i això és digne de notar-se, delimita quina és la pàtria que ha de ser objecte de l'amor:

"No niego que debajo del nombre de patria, no sólo se entiende la república o estado cuyos miembros somos y a quien podemos llamar patria común, más también la provincia, la diócesis, la ciudad o distrito donde nace cada uno, y a quien llamaremos patria particular (...) La patria a quien sacrifican su aliento las armas heroicas, a quien debemos estimar sobre nuestros particulares intereses, la acreedora a todos los obsequios posibles, es aquel cuerpo de estado donde, debajo de un gobierno civil, estamos unidos con la coyunda de las mismas leyes. (...) El amor de la patria particular, en vez de ser útil a la república, le es por muchos capítulos nocivo". (6).

Clarament, i conscient dels possibles equívocs del mot, Feijóo indentifica la pàtria amb l'àmbit de l'Estat i

en dona una definició que és perfectament superposable a la de nació que circulà, com veurem més endavant, en el debat constituent de Cadis. D'altra banda, també Feijóo comparteix l'interès de l'època pels "caràcters nacionals" (7), i inclou en el seu Teatro crítico un assaig que titula "Mapa intelectual y cotejo de naciones". En opinió de Sánchez Agesta, que no compartim totalment, alguna de les seves idees poden tenir una certa actualitat per a comprendre l'eclosió del problema de les nacionalitats (8).

José de Cadalso, amb les seves Cartas marruecas, és en opinió d'alguns estudiosos (9) el qui amb més profunditat intenta realitzar un estudi del "caràcter nacional" espanyol. L'obra citada, com és sabut, conté una descripció d'Espanya i dels espanyols utilitzant el mateix recurs que Montesquieu a les Lettres persanes: un estranger visita el país i en fa una descripció epistolar. Contra una de les Lettres persanes de Montesquieu, la número LXXVIII en que fa una descripció poc elogiosa d'Espanya, Cadalso escriurà la seva Defensa de la nación española (10). A les Cartas marruecas, la seva obra més difosa, Cadalso farà la seva descripció d'Espanya, de la que hi ha alguns punts que convé destacar. El primer és la ignorància de la independència de Portugal, almenys per l'assimilació d'"Espanya" amb la Península ibèrica: "La península llamada España sólo está contigua al continente de Europa por el lado de Francia, de la que la separan los montes Pirineos" (11).

I, en segon lloc, Cadalso és també testimoni de la pluralitat de pobles que componen Espanya:

"Aún dentro de la (nación) española hay una variedad increíble en el carácter de sus provincias. Un andaluz en nada se parece a un vizcaíno; un catalán es totalmente distinto de un gallego; y lo mismo sucede entre un valenciano y un montañés. Esta península, dividida tantos siglos en diferentes reinos, ha tenido siempre variedad de trajes, leyes, idiomas y monedas". (12).

Aquesta al·lusió a la pluralitat es desenvolupa al llarg de la Carta XXVI, on Cadalso descriu les característiques dels diversos pobles d'Espanya. I, en parlar de Catalunya, posa de manifest la multiplicitat de l'àmbit de significació que en l'època tenia el terme nació: "Los campos se cultivan, su población se aumenta, los caudales crecen y, en suma, parece esta nación a mil leguas de la gallega, andaluza y castellana". Es clar que, immediatament, diu dels catalans que "sus genios son poco tratables, únicamente dedicados a su propia ganancia e interés" (13). Però potser sigui políticament més significatiu l'elogi de la virtut de la lleialtat en els castellans, manifestada durant la guerra de Successió (14). La lleialtat és la virtut col·lectiva que hom pot esperar d'un sistema com el del despotisme il·lustrat, i això queda reflexat millor en un altre episodi de les Cartas marruecas. A la vuitena, el

protagonista intenta averiguar del seu guia espanyol, Nuño Nuñez, el contingut d'una obra en la que aquest treballava:

"-¿De Estado?- No lo pretendo. Cada reino tiene sus leyes fundamentales, su constitución, su historia, sus tribunales y conocimiento del carácter de sus pueblos, de sus fuerzas, clima, productos y alianzas. De todo eso nace la ciencia de los Estados; Estúdiénla los que han de gobernar; yo nací para obedecer, y para esto basta amar a su Rey y a su patria, dos cosas a que nadie me ha ganado hasta ahora" (15).

Lleialtat al monarca i patriotisme; amor a la pàtria i al rei, pero desinterès pels afers públics si per naixença hom està destinat a obeir. El patriotisme és doncs en alguns una virtut que no va acompanyada del coneixement de la cosa pública. I aquest, referit a l'"Estado" i reservat als governants, és un coneixement no abstracte, sino històric i concret, referit a l'especificitat de cada regne.

Aquesta concepció del que han d'ésser els continguts del coneixement polític es confirma pel canvi que els il·lustrats donen a la historiografia. Es pot afirmar que per a ells l'objecte de la història ja no ha de ser l'enumeració de batalles o fets importants dels monarques, sino l'evolució de les nacions (16). L'extremeny Juan Pablo For

ner, mort el 1797, és un bon exemple de com la depuració historiogràfica porta a centrar l'interès en la nació. En opinió de José Luis Abellán (17), Forner construeix la idea moderna de la nació espanyola a partir d'una renovada visió de la història. Propugna l'abandó de la narració èpica protagonitzada per monarques i herois per a passar a "representar la vida política y ver en los tiempos pasados los orígenes de lo que hoy somos, y en la sucesión de las cosas, los progresos, no de los hombres en individuos, sino de las clases que forman el cuerpo del Estado" (18). Més encara, considera que aquesta història està per fer, que enlloc no es pot "aprender la constitución nacional" (19), entenent aquesta, no en el sentit jurídic-formal, sino en el social, com a conjunt de constants històriques pròpies que constitueixen alhora la forma de ser i d'organitzar-se de la societat espanyola (20). La importància d'aquest canvi en la historiografia pot ésser millor valorat si ho confrontem amb el que eren els objectius de la Reial Acadèmia de la Història, que un reial decret de Felip Vè creà el 18 d'abril de 1738 "para purificar y limpiar la (Historia) de nuestra España de las fábulas que la deslucen e ilustrarla de las que parezcan más provechosas" (21).

Contrasta l'efervescència i vitalitat de la historiografia amb l'escassíssim prestigi del dret públic. Jove ilanos, preocupat per les possibilitats d'estudiar la "constitución nacional", només tindrà en consideració- i

encara amb qualificatius molt durs- l'obra de Pedro José Pérez Valiente Apparatus iuris publici hispanici (Madrid, 1775) (22). Pérez Valiente, segons que afirma Sánchez Agesta (23), presuposa un pacte entre la nació originàriament sobirana i Pelai, en virtut del qual la sobirania passa de forma plena als monarques; interpretació "històrica", com veiem, de la que depèn la legitimitat de l'absolutisme.

Més ambiciosa, però no menys absolutista, és l'obra de Dou Instituciones de Derecho público general de España, con noticia del particular de Cataluña (24). En ella, assenayla que la font del dret públic és la "suprema potestad", que procedeix de Déu i que és tramesa, o bé a diverses persones (govern republicà), o bé a una de sola (govern monàrquic). Els súbdits tenen estricta obligació, que la Sagrada Escripura recorda, d'obeir a la autoritat sobirana. No cal dir que Dou, professor a la Universitat de Cervera, es manifesta partidari del sistema de govern de l'Espanya de l'època: el monàrquic (25). Govern monàrquic que, segurament per por al contagi de la Revolució francesa per via ideològica, decidí tancar les càtedres de dret públic natural i de gents el 31 de juliol de 1794 (26). El mateix any Juan Pablo Forner, renovador de la historiografia, tindria paraules dures per als estudiosos de la vida política, que ell anomenava economistas (27).

Així doncs, en el segle XVIII no té gran consideració cap disciplina autònoma relacionada amb la política. No ha arribat l'hora de les especialitzacions i acotacions de camps de recerca. Des d'ocupacions molt diverses, hom exalta el patriotisme com a virtut, hom reflexiona sobre la història fent-ne objecte de coneixement allò que per a la virtut col·lectiva és objecte d'amor: la nació. I baixant del coneixement i amor abstractes, hom passa a exaltar les especificitats d'aquest col·lectiu.

Un altre treball de Forner ens serveix de mostra: la Oración por la España y su mérito literario, publicada el 1786, i dotada amb un premi de 6.000 rals que evidencia que el patronatge oficial del despotisme il·lustrat emparava aquest procés d'exaltació de la cultura (28). No és una defensa de la cultura espanyola per la via de l'equiparació dels seus mèrits amb els de la resta d'Europa. Es una reivindicació de la tradició cultural pròpia, en allò que l'equipara a altres països i també en allò que és original i específic de la trajectòria històrica peculiar. Dit d'una altra manera, és una defensa del que per a Forner és l'especificitat nacional en el camp de la cultura (29).

Al costat d'aquesta reivindicació global de la cultura espanyola, molts altres treballs fomenten al llarg del segle XVIII l'exaltació d'una altra especificitat cultural: la llengua. Del segle XVIII és la creació de l'aca-

dèmia espanyola de la llengua, i es també en aquest segle quan s'estén una generalitzada preocupació pel castellà, molt ben descrita per Sarrailh (30). Notem que aquesta preocupació es correspon a un moment en que es realitzaven moltes traduccions del francès i en que augmenta la preocupació per la puresa del llenguatge. La identitat lingüística i cultural s'exalten doncs sovint en referència a altres llengües i tradicions culturals. Fins i tot amb respecte al llatí: hom comença a abandonar el complex de que el castellà sigui una llengua "vulgar", sense validesa en determinades parcelles del saber. No es pot dir el mateix del català, doncs sofreix un abandó generalitzat en el camp literari (31). El creixement del prestigi del castellà, la seva extensió i la reivindicació de la identitat històrico-cultural espanyola es produeixen, ens atrevim a afirmar, sense que hi hagi competència interna d'altres cultures a un nivell significatiu. Al contrari, un català com Dou, justificarà l'homogeneïtzació lingüística -suau. Però subratllem que la justifica no solament per l'eficiència de l'administració i del comerç, sino també per a facilitar la creació de la consciència de grup:

"En cualquier estado se ha de procurar que haya una lengua dominante en el país para la enseñanza, expedición de órdenes, y para todo cuanto se haya de hacer correspondiente al derecho público. (...) Trae muchas ventajas en cualquier nación el tener una lengua dominante en el modo

dicho. La primera es que facilita mucho el comercio interior, porque no tiene duda que la dificultad de explicarse y de entenderse unos a otros entre personas de diferentes reinos y provincias, ha embarazado y embaraza en muchas partes el comercio: este impedimento, que es insuperable entre distintas naciones, es fácilmente vencible entre distintas provincias de una misma nación, especialmente si se usa para ello de medios suaves, no dirigiéndose tanto las provincias a destruir las lenguas, que esten en uso, como a introducir con fina prudencia la que ha de quedar dominante: la segunda es que el hablarse en todo el reino una misma lengua cría en el ánimo de todos un género de afecto y amor particular que no puede fácilmente encontrarse entre los que hablan diversas lenguas, verificándose en éstos que se miran en algún modo como si fuesen de reino distinto, sin embargo formar el mismo" (32).

Si fem ara un esforç de síntesi del que el segle XVIII va poder deixar com a base als contitucionalistes de Cadis pel que fa a la idea de nació, hem d'assenyalar quatre punts. En primer lloc, l'aportació explícita de la dimensió espanyola a la idea de nació. En Cadalso hem vist les ambigüitats en l'ús del terme "nació", lògiques en el llenguatge de l'època. Pero també hem transcrit la precisió de Feijóo en aquest punt: la pàtria -és a dir, la nació quan es tracta en termes afectius- s'identifica amb l'àmbit estatal. En segon lloc, cal anotar l'exaltació de

la virtut cívica del patriotisme: s'elogia el patriotisme en abstracte, pero també l'amor a Espanya en concret. Aquest amor ve acompanyat de la glossa de les qualitats de l'estimada; és el moment de les "Glorias de España", de la divulgació de les virtuts de la llengua castellana, que hom vol expandre i convertir en llengua nacional. Això ens porta al tercer punt: la identitat cultural. Aquest elogi de les glòries espanyoles ho és de l'especificitat; hom intenta descobrir la forma de ser pròpia, el caràcter nacional del espanyols, com fa Cadalso. I, finalment, hom es proposa, a través del canvi historiogràfic que vol fer de la nació l'objecte dels estudis històrics -Forner-, trobar la constitución nacional, adequada perquè és nacional, i nacional perquè és històrica, en la permanència al llarg dels segles.

La Revolució francesa i l'afirmació de la sobirania nacional sacsejaren aquestes concepcions, sobretot a la vista del Terror i de la guerra contra la República francesa de 1793-95. Resulta interessant comparar l'elogi de l'amor a la pàtria que fa Feijóo el 1729 amb el que pronuncia Forner el 1794, amb el títol de "Discurso sobre el amor de la patria", i en el que les circumstàncies polítiques pesen molt més. L'any de 1794 fou el pitjor de la guerra contra França. La Revolució havia exaltat el patriotisme, lligant l'amor a la nació amb el bàndol liberal. En aquest contexte, defensar la monarquia absoluta i el pa-

triotisme simultàniament esdevena un esforç obligat pero difícil.

La tesi fonamental del "Discurso" podria ser la que es resumeix en aquesta frase "el amor de la patria es el carácter fundamental del hombre civil, y éste carácter es el que decide casi siempre del destino de las naciones y de los imperios" (33). Més encara, l'amor a la pàtria ha de prevaldre sobre l'interès particular (34). Ara bé, la força del patriotisme, i en això hom podria veure el rebuig del philosophes que han engendrat la revolució, és superior a la del coneixement racional de les societats. Veiem el que afegeix a continuació:

"Abísmense en hora buena esa raza de calculadores, conocidos con el nombre de economistas en especulaciones profundas para indagar las causas que influyen en el poder o debilidad de los estados, y desentrañando sus leyes, sus institutos, sus establecimientos, sus sistemas y máximas gubernativas, busquen allí en vano las fuentes del bien y del mal que han experimentado sucesivamente los imperios y las gentes que más han dominado en la tierra". (35).

L'esforç de Forner, en el que esmerça les dues terceres parts del discurs, és el de lligar l'amor de la pàtria amb la monarquia en la que viu, presentant-lo a més com l'element indispensable per a treure la societat de

l'abatiment en el que es troba. Fa doncs la seva crítica als qui lliguem l'amor a la pàtria amb la defensa del principi de la sobirania popular:

"No creais, señores, que este don excelente (l'amor a la pàtria), base primordial de la prosperidad de los estados, no puede hallar cabida ni producir efectos eficaces en ciertos géneros de gobierno donde el pueblo destinado sólo a obedecer no alcanza a desplegar otro vigor que el que le comunica el impulso emanado de la soberanía. Gran número de sofistas que se han ocupado en inflamar la corrupción humana para acrecentar las turbulencias y delitos de los hombres, os dirán que sólo puede haber amor a la patria donde el pueblo es artífice de sus leyes y de su política. Más yo quisiera que estos ardientes patronos de la autoridad plebeya me señalasen donde ha existido jamás ni un pueblo verdaderamente legislador. (...) El pueblo, señores, siempre obedecerá en la realidad, y nunca mandará sino en la apariencia". (36).

Són els revolucionaris que escampen aquesta mena de principis els responsables de l'abatiment en que es trona la societat. I es aquest abatiment el que porta a creure en la impossibilitat de tota política reformista que confongui els vicis accidentals de la Constitución política amb defectes intrínsecs a la mateixa. La confusió és paralizzadora, doncs els defectes intrínsecs són impossibles

de sol.lucionar; no els "alcanza la jurisdicció de la prudencia mortal porque son defectos necesarios de la combinació misma que reciben las cosas" (37). Es difícil no veure en aquesta postura la mentalitat d'un il.lustrat que ha vist la Revolució i el Terror: prefereix tenir els canvis estructurals per impossibles, i forçar l'esperança en una reforma que no qüestioní el fonament de l'autoritat reial.

I el reformisme és necessari: "Antes no podía ser poderosa sino una nación militar: hoy no puede ser poderosa sino una nación mercantil (...) ¿Se ha cambiado aun el antiguo espíritu de la nación? ¿Se han ajustado nuestras ideas al diverso estado de las cosas? (38)". El reformisme de Forner, però, inspirat i mogut pel patriotisme, va explícitament lligat a la monarquia; és l'amor a la pàtria, afirma, el que mou l'esperit del govern, especialment des de la instal.lació de la monarquia borbònica (39) i és propi de la sobirania del monarca, que no té cap altra necessitat sino la de glòria, la recerca del bé públic. En qualsevol cas, "los males y atrasos que padezcamos no estarán nunca en nuestros monarcas, sino en la mezquindad y de crepitud de nuestros corazones (40)". No pot estar més clara la voluntat de salvar la monarquia.

Forner moria el 1797, i no pogué contemplar com els constituents gaditans intentaven la transformació política per les vies de principis que ell rebutjava. Fou Jove-

llanos a qui, per circumstàncies vitals, li tocà, com a testimoni directe, anar a fons en l'intent de limitar el canvi radical que representava l'afirmació de la sobirania de la nació (41). Jovellanos mantingué una postura conservadora (42), de defensa del que ell creia la constitució històrica tradicional d'Espanya. No fou la seva, amb tot, una interpretació històrica acrítica: com Forner, Jovellanos va postular una renovació historiogràfica, una "historia civil, que explique el origen, progresos y alteraciones de nuestra constitución, nuestra jerarquía política y civil, nuestra legislación, nuestras glorias y nuestras miserias (43)". Aquesta visió històrica, el porta a una interpretació de les Corts estamentals de l'Edat mitjana que, potser per prudència, no passa del manuscrit a la impremta:

"!Loable institución, en que reducidas a pública conferencia las materias de gobierno, oía el Príncipe la verdad entera y sin disfraces, pronunciada por sus órganos naturales, y en que los súbditos obedecían los decretos de la voluntad general, inmediatamente autorizados por el Príncipe y pronunciados por su misma boca!" (44).

Jovellanos s'oposarà al liberalisme de la Constitució de 1812: a les Corts unicamerals, a la sobirania nacional especialment; el seu text sobre la "Consulta sobre la convocatoria de las Cortes por estamentos" és prou conegut i clar en aquest sentit (45). Ell defensa la limitació de

la reforma. Pero ho justifica en nom de la nació: del seu caràcter, que seria vulnerat per una reforma que modifiqués allò que ell considera essencial en l'organització política:

"Nadie más inclinado (que yo) a restaurar y afirmar y mejorar; nadie más tímido en alterar y renovar. Acaso este es ya un achaque de mi vejez. Desconfío mucho de las teorías políticas y más de las abstractas. Creo que cada nación tiene su carácter; que éste es el resultado de sus antiguas instituciones; que si con ellas se altera, con ellas se repara; que otros tiempos no piden precisamente otras instituciones, sino una modificación de las antiguas". (46).

El caràcter nacional és vinculat a les institucions; la reforma que les afecti, podrà doncs ésser titllada d'antínacional. No ha estat inútil l'esforç de renovació històrica, de reflexió sobre el caràcter nacional. Ha insinuat una fórmula de legitimació política pròpia del nacionalisme: el liberal refereix el poder al voler de la nació el tradicionalista que és Jovellanos el referix a l'ésser de la nació. I aquestes dues tendències es conjuguen en el liberalisme espanyol, que no és un pur producte d'importació (47), i que manifesta una gran fe en les possibilitats liberals de la pròpia "essència" històrica espanyola. Veurem més endavant com els constituents de Cadis insistiran en aquest punt. Citem però, ara, a algú que és a les antípo-

des de Jovellanos, José de Marchena, clergue revolucionari admirador de la República francesa i futur col.laborador amb l'ocupant francès. Des de Baiona, el 1792 demana la convocatòria de Corts contra el despotisme, i defensant la Revolució francesa adverteix: "La Francia necesitaba de una regeneración; la España no necesita más que una renovación (48)". A Cadis havia de començar.

2. LA CONSTITUCIO DE BAIONA

"Constitución definitivamente hecha por el Emperador Napoleón en Bayona y aceptada en 7 de julio de 1808 por la Diputación general que en aquella ciudad se juntó al efecto". Aquest és el títol del text que ens ocupa i que ja dóna alguna pista sobre la seva naturalesa: la d'una carta atorgada, tot i portar el nom de "constitución" (49). Però encara que hi hagin raons per a no considerar-la com a part del constitucionalisme espanyol, la seva elaboració presenta alguns aspectes que no poden ser deixats de banda.

Qui atorga la consticuió és de fet Napoleó, un sobirà estranger, per la via del seu germà Josep Rei d'Espanya. Es Josep -rei"por la gracia de Dios"- qui decreta la Constitució "como base al pacto que une a nuestros pueblos con Nos y a Nos con nuestros pueblos". Però el procés constituent és control.lat directament per l'Emperador i registra

una participació espanyola absolutament secundària. La pròpia assemblea de Baiona pot considerar-se un fracàs polític: segons les previsions, havia de compondre-se de 50 membres per cadascun dels tres estaments -nobiliari, eclesiàstic, popular-, però només hi assistiren finalment seixanta persones, la majoria nobles. Alguns membres hi assistiren sense altre títol que el d'haver rebut una ordre del duc de Berg, Lloctinent del regne (50). I si seguim les etapes d'elaboració, ni que sigui superficialment, encara es fa més palesa l'escassa participació espanyola (51).

El primer esborrany -redactat al dictat del mateix Napoleó- fou presentat a la consideració d'un grup escollit de membres del Consell de Castella i tramès novament a l'Emperador. El segon redactat l'envià Bonaparte als membres de l'assemblea de Baiona presents en aquell moment (8 de juny). Amb les observacions que cregueren pertinents, l'enviaren de nou a Napoleó, qui anotà en el document "Vous êtes des bêtes" (52), comentari prou expressiu. L'Emperador realitzà les observacions que cregué oportunes, i el tercer text fou presentat a l'assemblea de Baiona el 20 de juny, amb instruccions al president Azanza de que s'evitessin "discussions penoses" (53). En conseqüència, les manifestacions dels membres de la Junta s'expressaren fonamentalment en dictàmens escrits que foren debatuts els darrers dies de juny. Napoleó rebé el projecte final i decidí sobre les modificacions que cregué oportunes, pensant

fins al darrer moment en promulgar la Constitució ell mateix (54). Finalment, un cop aprovat unànimement per l'assemblea, el text portaria la signatura de Josep Bonaparte.

Sembla comprensible, doncs, que les històries del constitucionalisme espanyol no s'ocupin especialment del text de Baiona. Més encara quan la seva vigència fou poc més que formal, ateses les circumstàncies bèl·liques per les que passava el país. No solament Josep Ier. no podia imposar la seva autoritat per causa de la resistència espanyola: el propi Napoleó prescindia quan li semblava de la Constitució de Baiona. Així, per exemple, anomenà un comissari de policia francès a Madrid. L'argument d'inconstitucionalitat que li oposà Josep li semblà "une manière de voir... petite et affligeante" (55). Casos més importants són els dels decrets emanats del propi Napoleó durant la seva estada a Madrid el 1808: abolició dels drets feudals, de la Inquisició i de duanes interiors, i reducció de convents el 4 de desembre, i supressió de jurisdiccions senyoriales i de l'alienació d'impostos i rēndes reials el 12 de desembre; tot per l'autoritat de l'Emperador. Igualment, el 8 de febrer de 1810 incorporava a l'Imperi els territoris espanyols al nord de l'Ebre.

Amb tot, el text de Baiona mereix alguna atenció. L'articulació institucional porta l'empremta del dret públic napoleònic, com Sanz Cid ha posat de manifest (56),

especialment en la institució del Consell d'Estat, i anuncia una sèrie de reformes d'importància: supressió de privilegis jurisdiccionalis (art. 118), moderació dels "mayorazgos" (arts. 135 a 137), abolicció de privilegis de noblesa en l'accés a càrrecs públics (art. 140), així com tímids avenços en la protecció de llibertats individuals, la tutela de les quals corresponia al Senat de designació reial. El caràcter reformista, però, s'acompanya de la preponderància de l'autoritat del monarca: les Corts estamentals -cambra diferenciada del Senat- no tenien la facultat d'iniciativa legislativa; es reunien cada tres anys, i en l'interval el rei podia expedir decrets sobre matèries en principi reservades a les Corts, amb l'aprovació del Consell d'Estat -anomenat pel monarca-. En línies generals, constituïa una interessant oferta reformista amb la garantia d'una sòlida autoritat monàrquica. Als ulls d'alguns dels partidaris del despotisme il·lustrat, els havia de semblar atractiva, tan més quan la resistència a l'exèrcit napoleònic semblava inútil. Es van posar al costat de Josep Ier. i van esdevir els "afrancesats" (57), però aquest fet no permet considerar la Constitució de Baiona com a un text enriquit per aquest grup reformista. La majoria dels autors de les esmenes registrades a les actes de l'assemblea de Baiona es van preocupar de temes secundaris; per exemple, si al Rei d'Espanya se l'havia de tractar amb "Don" o sense. Com a màxim, alguns nobles pretengueren opo

sar-se a la modificació dels "mayorazgos", pero hi havia una difosa insensibilitat respecte a l'abast que podien tenir els articles més reformistes (58).

Pero si tot apunta a no considerar el text de Baiona del 1808 com a part del constitucionalisme espanyol (59), ni com expressió directa de cap sector que no fos -primordialment- l'entorn de Napoleó, s'hi manifesten temes directament connectats amb la idea de nació del primer liberalisme espanyol. Com més endavant tindrem ocassió de veure, aquesta idea es basa en un principi polític -la sobirania nacional- i es considera formada per ciutadans iguals davant la llei. Això implica l'aspiració explícita a la igualtat de lleis -unitat de codis-, i no inclou atenció especial als problemes que més tard suscitarà la pluralitat de cultures i de sentiments d'identitat col·lectives dels diversos pobles d'Espanya.

Ens trobem, en primer lloc, amb un tema que, sense estar directament relacionat amb el concepte de nació que els liberals defensaran, evidencia una preocupació forçada per les circumstàncies: la integritat dels territoris espanyols. A la novena sessió de la Junta de Baiona, els presents, per unanimitat, decidiren demanar que el jurament del Rei inclogués el compromís de "mantener la integridad e independencia de la España y sus dominios" (60), cosa que efectivament s'introduí amb paraules diferents a l'ar-

ticle 6è. Més enllà de la prova de la superació de concepcions patrimonialistes de la monarquia, que en temps medievals acceptaven la fragmentació dels regnes, hi veiem la preocupació davant una eventual annexió de territoris espanyols a l'Imperi de Napoleó. Preocupació fundada, tot i que en el decret en que Napoleó proclamava Rei d'Espanya a Josep (6 de juny del 1808) li garantitzava la integritat dels territoris, doncs pel decret de Napoleó de 8 de febrer del 1810 -al que ja hem al·ludit- s'incorporaven territoris espanyols a l'Imperi. Val a dir que, si bé es manifestaven reticents respecte a possibles desmembracions territorials espanyoles, no ho eren tant en relació a l'eventual incorporació de Portugal (61). El duc de Frías, en les seves observacions al darrer projecte, manifestava el seu desig de que "el reino de Portugal fuese agregado al de España en calidad de provincia, como tanto tiempo lo ha sido anteriormente" (62). L'article 4 (3 del text definitiu) prohibia la reunió de la corona d'Espanya amb qualsevol altra en la mateixa persona. En la mateixa línia es pronunciava el dictamen conjunt d'Arribas i Gómez Hermosilla que demanaven que s'excloqués de la prohibició el cas de Portugal, donat que "todos los españoles desean ver reunido este Reino al resto de la península; sobre esto no hay más que una opinión, y la felicidad de España será incompleta mientras que Portugal forme un Estado separado" (63).

Si examinem, en segon lloc, quina podria ser la valoració que feien de la nació com a subjecte polític -sobre tot per a tenir-ho present com a referència comparativa amb els constituents de Cadis-, ens trobarem amb una absència significativa: la de la sobirania nacional. Es inexistent -la menció i la pràctica- en el text definitiu i en tots els esborranys preparatoris, i sembla com si ningú no pensés en reclamar-la. Res no hagués estat més paradoxal, ateses les circumstàncies en que es va el.laborar el text de Baiona, que al.ludir a la sobirania nacional. I, d'altra banda, els membres de l'assemblea no caigueren en grans debats de principi com els de les Corts de Cadis (64); els procediments de les discussions, i les esmenes limitades a articles concrets no donen una visió suficient per a poder imaginar les opinions sobre el principi de la sobirania nacional, o sobre el paper que calia atribuir a la Nació en la fonamentació de l'ordre polític. Només poden apuntar-se algunes observacions sobre l'article 7 del projecte (6 del text definitiu) que regulaven el jurament del monarca. En ell, el Rei havia de jurar -entre d'altres coses- "gobernar solamente con la mira del interés, de la felicidad y la gloria de la nación española", i algunes opinions es manifestaren favorables a que el compromís del monarca anés acompanyat correlativament del jurament de fidelitat de la nació al rei: "Siendo la Constitución un pacto entre el Rey y la Nación, es claro que al juramento del Rey ha de seguir el de la Nación representada por las Cor-

tes" (65), escriu Francisco Antonio Cea en el seu dictamen. En aquesta proposta -que fou acceptada i figura a l'article 7 del text definitiu- hi veiem el pes de concepcions quasi-feudals i preabsolutistes que contempen les relacions de dominació política des d'un punt de vista de fidelitat mútua. Aquesta actitud tradicionalista d'alguns components de l'assemblea -similar a la que, segons Díez del Corral, inspira l'Estatut reial del 1834 (66)-, aflora també en la proposta de Luis Marcelino Pereyra, que manifestava el desitg de que el text portés el títol de "Leyes fundamentales de España" (67). N'hi hagué algun, com el clergue de Burgos Adurriaga, que evidencià la seva posició ferriàment absolutista en oposar-se a que en la titulació del monarca (article 5 del projecte i 4 del text definitiu) aparegués menció de la Constitució. Els termes en que ho feu són prou contundents:

"La potestad de los Reyes viene de la mano de Dios, y hecha por legítima autoridad la designación de la persona, de ninguna manera es ésta dependiente de la potestad que le eligió. Por eso sería mejor decir solamente: "Don N. por la gracia de Dios, Rey, etc.," y quitar toda ocasión de excitar en el pueblo pretensiones de reformas". (68).

En línies generals, doncs, els indicis porten a suposar que la idea de nació no ha pres a Baiona, ni de bon

tros, el pes i la importància que assolirà a Cadis. No és pas el subjecte polític decisiu que legitima la Constitució, i la voluntat nacional no és considerada, ni retòricament com una força a tenir en compte. Tot i amb tot, en els matisos més acostats al liberalisme, el text de Baiona fomenta observacions acostades a les que a Cadis apareixeran, en aspectes referits a la idea nacional. Destaquem la voluntat d'homogeneïtzació en dues vessants: amb respecte a les colònies i a la unitat de codis. La primera es manifesta en el que estableix l'article 87, que proclama la igualtat de drets "entre los reinos y provincias españolas de América y Asia... y la metrópoli". Notem que, com més tard succeirà a Cadis, s'abolia la denominació de "colonias" (69). I, quant a la unitat de codis -objectiu que fixa l'article 96-, a la sessió novena, per unanimitat, s'arribà a l'acord de que la codificació uniforme havia de fer-se per a les lleis criminals, a més de les civils (70). No obstant, a l'inici de la sessió es varen manifestar reticències significatives. José María de Yandiola -diputat pel senyoriu de Biscaia- va advertir que:

"Por parte de su principal había hecho representación directamente a S.M. el Emperador, pidiendo la conservación de los fueros y constitución particular del señorío, y lo exponía, o protestaba, en caso necesario, para que su asistencia y participación en este acto no se tuviera por adhesión a la Constitución general, y que en ca

so necesario se abstendría de votar" (71).

Just abans de que els diputats del regne de Navarra i de les províncies de Guipúscoa i Alaba es pronunciessin en els mateixos termes, el President va recordar que, independentment de que s'admetés a l'acta l'exposició de Yandiola, calia recordar que "los que estâbamos reunidos habíamos sido nombrados para decir por nosotros mismos nuestro dictamen". No s'admetia el mandat imperatiu, com no s'admetria a Cadis, que era una assemblea amb criteris més clarament liberals. Com veiem, la resistència a la uniformització jurídica fou exposada sense embuts, mentre a Cadis no es manifestà ni de lluny amb la mateixa força. Cal afegir una altra resistència, exposada immediatament després de les paraules dels navarresos i dels diputats de Guipúscoa i Alaba:

"El Sr. D. José Garriga pretendió hacer otra igual por el Principado de Cataluña; pero el Sr. Presidente le hizo observar que ni había sido nombrado por el Principado mismo, que era el caso de los otros Diputados, ni la Cataluña tenía una Constitución particular" (72).

Així, davant l'intent homogeneitzador s'evidencien manifestacions de particularisme, i cal subratllar que els protagonistes són individus provinents del País Basc, Navarra i Catalunya. No sabem fins a quin punt llurs opinions

eren representatives, com no ho era del tot llur participació en l'assemblea: Josep Garriga fou designat per ordre del duc de Berg, en la qual es deia que "viene a representar principalmente el Principado de Cataluña" (73), pero són interessants com a símptomes. Com també val la pena assenyalar la tendència contrària als particularismes, representada per dos comerciants de Río de la Plata als que abans ja hem al·ludit: Milà de la Roca i Herrera. En llur dictamen assenyalaven que "convendría sobremanera a la conservación e inviolabilidad de los derechos imprescriptibles de la Nación", entre d'altres coses,

"Que para evitar la rivalidad que se ha observado entre los habitantes de las diversas provincias de España, efecto necesario de su antigua independencia, de sus guerras, y de sus privilegios posteriores, sería conveniente que por una ley constitucional se dividiese la España en pequeñas provincias, con arreglo a su población y a sus límites naturales.

Entonces desaparecerían los nombres de vizcaínos, navarros, gallegos, castellanos, etc., etc. Sería más fácil a los jefes de los departamentos atender al fomento de la agricultura e industria de los proporcionados territorios de su jurisdicción, y se estrecharían cada día más las relaciones y los vínculos que deben unir una sola familia.

En este caso, convendría que en las armas Reales y del pabellón nacional no haya alusión alguna a un reino en particular" (74).

No es freqüent trobar manifestacions tan clares com aquesta de la concepció segons la qual els particularismes són perjudicials i una de les funcions de la divisió territorial és la de destruir-los, i no simplement millorar l'eficiència administrativa. Ni tan sols al trieni liberal, quan es discuteixi la primera divisió provincial espanyola, apareixeran postures tan políticament marcades com aquesta (75). Amb totes les limitacions, a Baiona apunten les preocupacions que afloraran en el gran debat gadità.

NOTES

- 1.- SHAFER, Boyd C.: Le nationalisme. Mythe et réalité. Payot, Paris, 1964 (1ra. ed. en anglès 1955), pp. 102-110; DERATHE, Robert: "Patriotisme et nationalisme au XVIIIème siècle" in ALBERTINI, Mario et al.: L'idée de nation, Presses Universitaires de France, Paris, 1969, pp. 69-84 i GODECHOT, Jacques: "Nation, patrie, nationalisme et patriotisme en France au XVIIIème siècle", Annales historiques de la Révolution française, num. 206, 1971, pp. 481-501.
- 2.- VILAR, Pierre: Catalunya dins l'Espanya moderna, 4 vols. Ed. 62, Barcelona, 1964-68, Vol. I, p. 79.
- 3.- Ibid., vol IV, pp. 540-546.
- 4.- Vid. SOLDEVILA, Ferran: Història de Catalunya 3 vols. Ed. Alpha, Barcelona, Vol. III, 1968, pp. 1199-1205 i 1232. Sobre la participació d'alguns personatges catalans en la ideació i posada en marxa del Decret de Nova Planta, vid. GAY ESCODA, Josep Maria: "La genèsi del Decret de Nova Planta. Edició de la consulta original del 'Consejo de Castilla', de 13 de juny del 1715", Revista jurídica de Catalunya, gener-març 1982, num. 1 pp. 7-41 i abril-juny 1982 num. 2, pp. 263-348.
- 5.- TIerno GALVAN, Enrique: Tradición y modernismo, Tecnos, Madrid, 1962, pp. 136-143 (p. 138).
- 6.- FEIJOO Y MONTENEGRO, Fr. Benito Jerónimo: "Amor de la patria y pasión nacional", del Tom. III (1729) del Teatro crítico universal, in Obras escogidas, Atlas, Madrid, 1952, Vol. I, p. 145.

- 7.- Sobre la qüestió del "caràcter nacional" a l'Espanya del segle XVIII: CARO BAROJA, Julio: El mito del carácter nacional. Meditaciones a contrapelo, Seminarios y Ediciones, Madrid, 1970, pp. 93-101.
- 8.- SANCHEZ AGESTA, Luis: "El 'Cotejo de naciones' y la igualdad humana en Feijóo", Cuadernos de la Cátedra Feijóo, num. 18, Vol. I, 1966, pp. 205-218 (p. 216).
- 9.- MARAVALL, José Antonio: "De la Ilustración al Romanticismo: el pensamiento político de Cadalso", in BATAILLON, Marcel et al.: Mélanges à la mémoire de Jean Sarrailh, Centre de recherches de l'Institut d'Etudes Hispaniques, Paris, 1966, 2 vols., Vol. II, pp. 81-96; SCHMIDT, Bernhard: El problema español de Quevedo a Manuel Azaña, Edicusa, Madrid, 1976, pp. 78-84. La inalterabilitat i impermeabilitat del caràcter nacional espanyol -que tendeix a identificar amb la "constitución"- pot veure's a la Carta marrueca num. XXI.
- 10.- CADALSO, José de : Defensa de la Nación española contra la Carta Persiana LXXVIII de Montesquieu, Institut d'Etudes Hispaniques, Toulouse, 1970, edició a càrrec de Guy Mercadier.
- 11.- Cartas marruecas, Espasa-Calpe, Buenos Aires, 1952, p. 16 (Carta III).
- 12.- Op. cit., p. 31.
- 13.- Op. cit., p. 60.
- 14.- "Los castellanos son, de todos los pueblos del mundo, los que merecen la primacía en lealtad", op. cit., p. 59.

- 15.- Op. cit., p. 31.
- 16.- MORENO ALONSO, Manuel: Historiografía romántica española. Introducción al estudio de la historia en el siglo XIX, Sevilla, Servicio de publicaciones de la Universidad, 1979, pp. 148-149. Vid. también DOMINGUEZ ORTIZ, Antonio: Sociedad y Estado en el siglo XVIII español Barcelona, Ariel, 1976, pp. 480-482 (en general pp. 476-494).
- 17.- ABELLAN, José Luis: Historia crítica del pensamiento español, Espasa-Calpe, Madrid, 1981, Vol. III, p. 835.
- 18.- FORNER, Juan Pablo: Discurso sobre el modo de escribir y mejorar la historia de España, Labor, Barcelona, 1974, edición a càrrec de François Lopez, p. 65.
- 19.- Ibid., p. 53.
- 20.- MARAVALL, José Antonio: "El sentimiento de nación en el siglo XVIII: la obra de Forner", La Torre, juliol-desembre, 1967, pp. 25-56 (pp. 54-55).
- 21.- NOVISIMA...Recopilación de las leyes de España, 8, 20, 2, Imprenta de la Publicidad, Madrid, 1850, (citada a partir d'ara per NNRR) pp. 128-129 (p. 128).
- 22.- JOVELLANOS, Gaspar Melchor de: "Carta al doctor Prado, del gremio y claustro de la Universidad de Oviedo sobre el método de estudiar el Derecho", in Obras, Vol. II, Atlas, Madrid, 1952, pp. 145-148 (p. 147).
- 23.- SANCHEZ AGESTA, Luis: El pensamiento político del despotismo ilustrado, Instituto de Estudios Políti-

- cos, Madrid, 1953, pp. 295-299 (p. 298).
- 24.- 9 vols., Benito García, Madrid, 1800-1803. Té especial interès el vol. IV, 1801.
- 25.- Op. cit., Vol. IV, pp. 8-29.
- 26.- SANCHEZ AGESTA, Luis: Op. cit., pp. 291-293.
- 27.- Vid. més endavant, p., text de la nota 37.
- 28.- Hem utilitzat l'edició de Publicaciones Españolas, Madrid, 1956. Sobre aquest treball de Forner, que té una trajectòria curiosa, vid. JIMENEZ SALAS, María: Vida y obras de D. Juan Pablo Forner y Ségarra, Tip. S. Ocaña, Madrid, 1944, pp. 35, 98-99 i 245-377. L'obra de Forner fou presentada al concurs que la Gaceta de Madrid convocà el 30 de novembre de 1784, per a respondre a Masson de Morvillers, el qual, dins l'article "Espagne de l'Encyclopédie Méthodique", havia considerat nul·la l'aportació espanyola a la cultura. El premi del concurs fou declarat desert, però les gestions de Forner prop de Floridablanca li valgueren la publicació i un premi de 6.000 rals.
- 29.- MARAVALL, José Antonio: "El sentimiento de nación..." art. cit., pp. 41-42.
- 30.- SARRAILH, Jean: L'Espagne éclairée de la seconde moitié du XVIIIème siècle, Imp. Nationale, Paris, 1954, pp. 397-407. Hi ha ed. castellana. La España ilustrada de la segunda mitad del siglo XVIII, Fondo de Cultura Económica, México, 1957.

- 31.- Vid. MOREU -REY, Enric: El pensament il·lustrat a Catalunya, Barcelona, Ed. 62, 1966, pp. 15-16. També VALLVERDU, Francesc: Dues llengües, dues funcions? Barcelona, Ed. 62, 1970, pp. 27-37. Diu CASTELLANO CASTELLANO, José Luis: "Regionalismo y nación en el siglo XVIII", Revista de estudios regionales, Extraordinario vol. II, 1980, pp. 45-69 (p.67): "Digamos que el desarrollo económico y las "Luces", especialmente éstas, contribuyeron a la expansión del "buen" castellano y a la disminución progresiva de las lenguas vernáculas; la continua preocupación de los educadores de la Ilustración por la lengua para nada tiene en cuenta las lenguas regionales, o para muy poco, la que se debe estudiar es el castellano, esto es, la lengua nativa de todos los españoles" (El subratllat és nostre) Segurament es refereix a la "Provisión del consejo" de 22 de desembre de 1780 (NNRR, 8, 1, 4, pp. 7-8; en la que es disposa que "En todas las escuelas del reino se enseñe a los niños su lengua nativa por la Gramática que ha compuesto y publicado la Real Academia de la Lengua: previniendo que a ninguno se admita a estudiar latinidad sin que conste antes estar bien instruídos en la Gramática española". Sembla clar que aquí s'entén per "nativa" la castellana en oposició al llatí.
- 32.- DOU Y BASSOLS, Ramón Lázaro de: Instituciones de Derecho público..., op. cit., vol. IV, pp. 254-255. Val a dir que Dou qualificà a Felip Vè de "Soló de Catalunya" pel decret de Nova Planta; igualment Antoni de Capmany elogià la política del primer Borbó espanyol. Vid. SOLDEVILA, Ferran: Història de Catalunya, op. cit., vol. III, p. 1272.

- 33.- FORNER, Juan Pablo: "Discurso sobre el amor de la Patria", in Obras de D. Juan Pablo Forner, Imp. de la Amistad, Madrid, 1843, Vol. I i únic publicat, pp. 201-231 (p.206).
- 34.- Ibid., p. 220.
- 35.- Ibid. p. 206. El subratllat és del text. Podria entendre's que amb el nom d'"economistes" al·ludeix als estudiosos de la polítics.
- 36.- Ibid. pp. 213 i 214.
- 37.- Ibid. p. 216.
- 38.- Ibid. p. 227.
- 39.- Ibid. pp. 219-220.
- 40.- Ibid. p. 222. Una visió més general d'aquesta voluntat de protegir la monarquia CROWLEY, Christopher J.: "Luces and Hispanidad: Nationalism and modernization in eighteenth century in Spain" in PALUMBO, Michael i SHANAHAN, William O. (eds.): Nationalism. Essays in honor of Luis S. Snyder, Westport, Greenwood Press, 1981, pp. 87-102 (p. 91).
- 41.- ARTOLA, Miguel: "Estudio preliminar" in JOVELLANOS, Gaspar Melchor de Obras, Vol. III, Atlas, Madrid, 1956, pp. VIILXXXVII (pp. LXXXIII-LXXXIV). Cal dir, però, que el principi de la sobirania nacional tenia els seus defensors dins l'Espanya del set-cents; vid.: MARAVALL, José Antonio: "Las tendencias de reforma política en el siglo XVIII español", Revista de Occidente, Vol. XVIII, num. 52, 1967, pp. 53-82.

- 42.- MORODO, Raul: "La reforma constitucional en Jovellanos y Martínez Marina", in TIERNO GALVAN, Enrique i MORODO, Raul: Estudios de pensamiento político, Tucar, Madrid, 1976, pp. 151-171 (p. 161). Darrerament FRAGA IRIBARNE, Manuel: El pensamiento conservador español, Planeta, Barcelona, 1981, pp. 17-37.
- 43.- JOVELLANOS, Gaspar Melchor de: "Discurso pronunciado por D. Gaspar Melchor de Jovellanos en su recepción a la Real Academia de la Historia, Madrid 4 de febrero de 1780" in Obras en prosa, Ed. Castalia, Madrid, 1970, Edició a càrrec de José Caso González, p. 101.
- 44.- JOVELLANOS, Gaspar Melchor de: "Discurso...", op. cit., p. 91. Vid. també ibid. la nota a peu de pàgina del responsable de l'edició, que es refereix a la supressió del paràgraf. Igualment, com a il·lustració de la imatge "democratitzant" de l'Edat mitjana en Jovellanos, vid. les seves "Reflexiones sobre la democracia", in Obras, Vol. V, Atlas, Madrid, 1956, pp. 414-415.
- 45.- Vid. "Consulta sobre la convocación de las Cortes por Estamentos", in Obras, Vol. I, Imp. Rivadeneyra, Madrid, 1858, pp. 597-600 i 619-622. També SANCHEZ AGESTA, Luis: "Jovellanos y la crisis del despotismo ilustrado". Archivo de Derecho Público, Vol. IV, 1951, pp. 89-122 (pp. 114-122).
- 46.- Carta a Lord Holland, datada a Sevilla el 22 de maig del 1809, in Obras, Vol. IV, Madrid, Atlas, 1956, p. 377.
- 47.- ELORZA, Antonio.: La ideología liberal en la Ilustración española, Tecnos, Madrid, 1970, i MARTINEZ QUIN-

- TERO, E.: Los grupos liberales antes de las Cortes de Cádiz; Narcea, Madrid, 1977, esp. pp. 155-186 .
- 48.- MARCHENA, Abate José: "A la nación española", in ELORZA, Antonio: Pan y toros y otros papeles sediciosos, Ayuso, Madrid, 1971, pp. 35-42 (p. 41).
- 49.- SOLE TURA, Jordi i AJA, Eliseo.: Constituciones y períodos constituyentes en España (1808-1936), Madrid, Siglo XXI, 1977, p. 12.
- 50.- El cas més extrem és probablement el de Juan Mauri - un comerciant-, que rebé la següent comunicació: "El Sermo. Sr. Gran Duque de Berg, Lugarteniente general del Reino, noticioso de que Vd: se halla en esa ciudad de Bayona, y de que no han podido ponerse en camino los más de los sujetos nombrados por lo tocante a los cuatro Reinos de Andalucía, se ha servido nombrar a Vd. para que, en representación del comercio de Málaga y de los mismos cuatro reinos, asista Vd. a la citada Diputación general. Lo que participo a Vd. de orden de S.A.I. para su inteligencia y cumplimiento. Dios guarde..." in ACTAS... de la Diputación general de españoles que se juntó en Bayona el 15 de junio de 1808, Madrid, Imprenta de J.A. García, 1874. En endavant, serà citat com ACTAS...
- 51.- Vid. CONARD, Pierre: La Constitution de Bayonne (1808). Essai d'édition critique, Lyon, Imprimeries réunies, 1909, esp. pp. 3-66; i SANZ CID, Carlos: La Constitución de Bayona, Madrid, Ed. Reus, 1922, esp. pp. 57-416.
- 52.- Archives Nationales, AF IV 1609, citat per CONARD, Pierre: op. cit., p. 45.

- 53.- SANZ CID, C.: op. cit., p. 311.
- 54.- CONARD, Pierre: op. cit., pp. 50-51.
- 55.- Carta a Josep, 21 de febrer de 1809, Correspondance de Napoleón num. 14798, citat per CONARD, P.: op. cit., p. 64. També pp. 63-66.
- 56.- Op. cit., pp. 173-203 i 442-449.
- 57.- Els principis doctrinals dels afrancesats poden reduir-se a tres: monarquisme, oposició als avenços revolucionaris i necessitat de reformes polítiques, segons ARTOLA, Miguel: Los afrancesados, Madrid, Turner, 1976, p. 65.
- 58.- CONARD, P.: op. cit., p. 54.
- 59.- Vid. MERCADER RIBA, Juan: José Bonaparte, Rey de España, 1808-1813. Estructura del Estado español bonapartista, Madrid, C.S.I.C., 1983, p. 23. També sobre la Constitució de Baiona, pp. 21-43.
- 60.- ACTAS..., op. cit., Sessió novena, 27 de juny del 1808, p. 38.
- 61.- L'article 3 del primer esborrany prohibia la reunió de la corona d'Espanya amb les de Nàpols, Holanda, Westfàlia i Portugal. La menció de Portugal es va fer interès de La Foest i Fréville que aconsellaren incloure-ho per apagar les esperances contràries que cregueren observar en les personalitats consultades a Madrid sobre l'esborrany. Vid. CONARD, P.: op. cit., p. 74.

- 62.- ACTAS..., op. cit., p. 64, reflexions datades a Baiona el 24 de juny del 1808.
- 63.- ACTAS..., op. cit., (Baiona, 26 de juny del 1808), 72. Raimundo Ettenhard demanava la mateixa excepció, pero només adduia raons de seguretat: *ibid.*, p. 81 (Baiona, 25 de juny del 1808). Cristóbal de Góngora es limitava a demanar l'excepció de Portugal: *ibid.*, p. 86 (Baiona, 26 de juny del 1808). Dámaso Castillo Larroy, sense explicar les raons, suggeria que l'article digués: "La Corona de España no podrá reunirse nunca con otra en una misma persona, pero sí acrecentar sus Estados y aumentar sus fuerzas", *ibid.*, p. 110 (Baiona, 25 de juny del 1808). José Ramón Milá de la Roca i Nicolás de Herrera, en llur dictamen conjunt, demanaven que "se exceptúe la de Portugal, por las convincentes razones expuestas en las sesiones de la Junta", raons que no hem sabut trobar, *ibid.* p. 110 (Baiona, 26 de juny del 1808).
- 64.- SANZ CID, C.: op. cit., p. 382, sosté que els membres de la "Diputación general de españoles" desconeixien la teoria i pràctica constitucional de l'època. Sembla bastant cert..
- 65.- ACTAS..., op. cit., p. 97. (sense datar). En la mateixa línia, Francisco Angulo: "La Constitución es un pacto entre el Soberano y el pueblo o los vasallos, y el juramento es el garante del cumplimiento de lo pactado: la oferta, pues, de ese cumplimiento parece lo esencial de lo pactado". *Ibid.*, pp. 87-88. (Baiona, 26 de juny del 1808).
- 66.- DIEZ DEL CORRAL, Luis: El liberalismo doctrinario, Madrid, I.E.P., 1973 (3ra. ed.), pp. 513-514.

- 67.- ACTAS..., op. cit., p. 75 (Baiona, 28 de juny del 1808).
- 68.- Ibid., p. 99 (Baiona, 26 de juny del 1808).
- 69.- Hi havia una proposta en aquest sentit, continguda en el dictamen conjunt dels ja citats José Ramón Milá de la Roca i Nicolás de Herrera (nota 63), comerciants de Rfo de la Plata (Baiona, 26 de juny del 1808); vid. ACTAS..., op. cit., p. 114. Pel que sembla, Murat tenia la intenció de deixar clar als espanyols que Napoleó no volia apropiar-se de les colònies; vid. CONARD, P.: op. cit., p. 110.
- 70.- ACTAS..., op. cit., Sessió del 27 de juny del 1808, p. 39.
- 71.- Ibid., p. 37.
- 72.- Ibid. p. 37. Sobre Josep Garriga, vid. MERCADER RIBA, J.: op. cit., pp. 184-185.
- 73.- ACTAS..., op. cit., Sessió primera, 15 de juny del 1808, p. 20.
- 74.- Ibid., (Baiona, 26 de juny del 1808), p. 114.
- 75.- Una trentena d'anys més tard, Francisco Agustín Silvera la exposava idees semblants. Després d'escandalitzar-se de que "más bien que españoles somos navarros, catalanes, castellanos", es queixava de que la divisió territorial s'havia limitat a fragmentar els antics regnes en províncies en lloc de formar-les "tomando terreno de unos y de otros" i utilitzant "una nomen-

clatura nueva que hiciese olvidar poco a poco la antigua". Vid. SILVELA, Francisco Agustín: Colección de proclamas, dictámenes y leyes orgánicas o estudios prácticos de administración, Madrid, Imprenta Nacional, 1839, pp. XVI i XVII.

II. L'APARICIO DE LA IDEA NACIONAL DEL LIBERALISME

En aquest apartat ens referirem a la idea nacional que apareix en el procés constituent de Cadis. Establirem prèviament el marc històric, i presentarem breument les línies essencials de la Constitució. Un cop situada la qüestió, presentarem les definicions i intentarem mostrar la novetat dels significats que comencen a atribuir-se a mots preexistents, com "nación" o "patria". La definició de nació que els liberals proposen va lligada a la sobirania, i parlarem d'aquest atribut que resum la funció de legitimació que la idea de nació compleix en el pensament liberal. Ens referirem amb algun detall a l'obra de Martínez Marina, generalment acceptada com un dels autors més influents en el primer procés constituent espanyol.

Junt amb la funció legitimadora expressada en el principi de la sobirania nacional, la idea nacional es refereix a grups humans. Veurem quines són les característiques històriques o culturals que són destacades i la insistència particular en la unitat jurídica. Després ens referirem als separatismes i a l'idea d'Espanya que s'intenta oposar a la insurrecció americana. Finalment, ens preguntarem sobre la possibilitat d'interpretar el procés constituent de Cadis com una manifestació de nacionalisme.

1. ELEMENTS HISTORICS.

La Constitució del 1812 és el símbol de la revolució liberal a Espanya. Significa un projecte reformador per a una societat que viu una profunda crisi política desfermada per la guerra. Després de la guerra contra la República francesa es signà un tractat a San Ildefonso, pel que les tropes de Napoleó començaran a instal·lar-se en territori espanyol a partir del 1807. La sola presència de tropes estrangeres, originàries del país contra el que s'acabava de lluitar, no va significar un problema insuportable per a la població que vivia conflictes interns importants. Tendien a projectar-se contra la figura del valido de Carles IV, Godoy. Tots els sectors socials influents tenen greuges contra aquest personatge, de qui el camí vers el poder es suposa que passa per la cambra de la reina. La noblesa no accepta bé el poder d'un simple hidalgo, el clergat li retreu la seva hostilitat a la Inquisició i els il·lustrats han vist com feia engarjolar una personalitat tan respectada com Jovellanos (1). El partit opositor troba el seu dirigent en la persona del fill del rei, Ferran. No serà difícil aplegar als sectors populars, que tenen motius per a no estar satisfets. Després d'un augment demogràfic, pateixen l'atur degut a la incapacitat d'absorció de l'agricultura i a la feblesa d'una indústria que tot just comença. I el poble serà el protagonista dels aldarulls que el març de 1808 faran abdicar el rei en favor de

Ferran. Encara que per a alguns l'espontaneïtat de la participació popular no fou total, el fet de que es produeixi marca un anunci decisiu, que es veurà més clar en la guerra contra Napoleó: la presència de les masses en la escena política (2).

Tots aquests esdeveniments tenen per marc una societat que hom pot caracteritzar molt bé com d'antic règim (3). Relacions feudals i poder jurisdiccional dels nobles en llurs territoris, duanes interiors, tot sota la dominació d'un absolutisme reial que sota Carles III havia meregut l'adjectiu d'"il.lustrat" (4). Però la gran por de la Revolució francesa feu recular fins i tot els ministres més compromesos en la renovació del país. Evidentment, el clergat es situà en la primera línia de la defensa contra la Revolució, endegant una veritable ideològica (5). L'hostilitat de la majoria dels capellans amb influència sobre els camperols costarà cara a les idees reformistes i als qui les defensaven.

En aquest contexte, els moviments al cim del poder -el canvi de titular de la corona- no són solament una disputa de palau. D'ells en resulta la imatge d'un rei que accedeix al poder sobre l'onada del descontent generalitzat. Ferran VIIè, amb tot, només ocuparà el tron un mes i mig, fins que renunciï als seus drets a Baiona el 5 de maig del 1808, en benefici de Napoleó. Potser aquesta re-

núncia és un dels episodis més vergonyosos de la corona espanyola: la dinastia renuncia, mentre que el poble de Madrid, el 2 de maig, s'ha sublevat per ella. Però no hi fa res aquest rei gairabé inèdit esdevindrà molt popular, l'anomenaran el Deseado i la seva renúncia es considerarà forçada. Tres dies abans de la mateixa, la sublevació popular esclatava entre la immobilitat de la majoria de l'aristocràcia i de l'alt clergat, per a impedir que els francesos s'emportessin a Baiona els darrers membres de la família reial. Els efectes dels aldarulls són greus: cedeixen les autoritats legals i el poder cau a les mans dels notables de les localitats, organitzats en Juntas que s'estructuren per províncies (6).

El 1808 les autoritats polítiques legals de l'antic règim havien deixat el poder i la guerra és abans que res la lluita per a impedir que els francesos l'agafin. Però les forces resistents no eren ni de lluny homogènies. La resistència fou un moviment de les masses populars que comença a Madrid i s'estengué esperonat per la repressió militar francesa. Guerra revolucionària o guerra nacional? es pregunta Soboul (7). Segurament ambdues. La varietat dels que hi participen sembla provar la quasi unanimitat de la revolta, però hi ha també diferències profundes. Dues grans línies es dibuixen: d'una banda, liberals partidaris de reformar l'Estat absolutista i, a jutjar per llur

obra legislativa, bastant prudents pel que fa a llur voluntat de canviar les bases de l'antic règim, el poder ideològic de l'Església i la influència econòmica de la noblesa. D'altra banda, els absolutistes, l'avantguarda -per dir-ho d'alguna manera- dels quals era formada sobretot per membres del clergat. Les posicions respectives es manifestaran al debat de Cadis.

Aquesta Constitució fou elaborada per unes Corts de les que el tret més significatiu és la participació de les classes mitjes. Ja el marc les afavoria: la vila de Cadis, que sera assetjada tota la guerra, era un centre de la burgesia comercial. Era el més important dels ports que comerciaven amb Amèrica i la il·lustració i les idees avançades hi havien penetrat fortament (8). A més, per als diputats electes que no podien arribar a Cadis a causa de la guerra, els suplents es buscaven a la ciutat la mateixa. Els diputats que tenien l'accés més fàcil eren els que venien de les regions marítimes, doncs la navegació i el port no foren bloquejats pels atacs francesos, i aquest diputats eren els de les zones costaneres on l'existència de ports havia pogut afavorir prèviament l'arribada d'idees i premsa liberals.

Tot i amb tot, no s'ha de pensar en una assemblea completament liberal. Hi havia personalitats clarament de-

finides per llur liberalisme i figures absolutistes importants, pero els camps no estaven clarament delimitats i segons la matèria, les majories podien variar. Dit això, cal afeigir que els liberals aconseguiren guanyar en temes decisius -Constitució, llibertat d'impremta i abolicció de la Inquisició i de les jurisdiccions senyorials (9)-, pero no còmodament. L'Esglesia resistí fermament i la timidesa de les reformes és evident: s'admet la llibertat d'impremta, pero amb censura eclesiàstica per als llibres religiosos; la Inquisició és abolida, pero la religió catòlica és la religió de l'Estat per mandat constitucional; finalment, el dret feudal dels senyors s'abolirà, pero sempre podran convertir aquests drets en títols de propietat (10). La victòria global correspon als liberals, pero no per la realitat de llurs reformes -tímides i només apuntades- sino pel fort cop sobre les bases ideològiques de la legitimitat de l'antic règim: la Constitució de Cadis de 1812.

Aquest text pot considerar-se l'inaugural del constitucionalisme espanyol. El laborat per una constituent unicameral és ja una constitució liberal moderna. Dibuixa també un parlament unicameral, format per un nombre variable de membres reclutats per sufragi indirecte (11), dels que un terç provenien del clergat, un terç de la noblesa -especialment hidalgos- i l'altre terç de la incipient burgesia: comerciants, advocats, funcionaris... Les recerques

fetes sobre la composició de les Corts han insistit sobre les professions, el que complica el panorama, doncs alguns clergues figuren també com a professors d'universitat. En tot cas, el que cal retenir és que el biaix ideològic entre liberals i absolutistes només és clar en punts precisos per a la majoria dels constituents, com la sobirania i la Inquisició. Pel que fa a la resta de la Constitució i de la legislació ordinària de les Corts, tot i haver-hi minories definides, la majoria es pronunciava segons cada cas.

L'intent reformista pren tota la seva perspectiva si es consideren els informes elaborats arran de la "Consulta al país" que adreçà la Junta Central. Respongueren professors d'universitat, bisbes i institucions, així com personalitats que a cops enviaven llurs respostes per pròpia iniciativa (12). L'enquesta es feia sobre aquests punts:

- 1.- Mitjans d'assegurar l'observància de les lleis fonamentals del regne.
- 2.- Mitjans d'assegurar la legislació i prevenir els abusos.
- 3.- Sistema impositiu.
- 4.- Reformes educatives (13).

Les discussions constituents s'enmarquen doncs en un gran debat sobre la modernització del país, de la que

el text constitucional n'havia de ser l'eix. Prefigura un règim de monarquia limitada en el que les Corts tenen una importància decisiva en reservar-se el poder legislatiu. Reunides sense necessitat de convocatòria de part del Rei, es componen de diputats elegits per dos anys. L'ur mandat és incompatible amb tota nominació reial, inclosa la de ministre. El monarca té la iniciativa en allò que concerneix l'elaboració de les lleis i el poder de nomenar els ministres, pels que la Constitució preveu la responsabilitat penal dels actes del Rei, que han d'anar refrendats. Les Corts poden decidir l'exclusió d'un hereu i, com prova del desitg d'evitar el retorn a l'absolutisme, l'article 172 preveu una llarga llista d'interdiccions a l'autoritat reial: entre d'altres, la d'impedir les reunions de les Corts. Pel que fa l'administració territorial, la Constitu^oció establí l'elecció dels ajuntaments, pero en les capitals de provincia havien de ser presidits per un jefe poli-tico nomenat pel Rei (14).

2. VELLS MOTS, IDEES NOVES. LA PATRIA.

Bertier de Savigny ha establert tres moments a partir dels que pot parlar-se de "naixement" d'un mot: fonològic, semàntic i lexicogràfic; el so i el significat precedeixen la fixació acadèmica d'un mot (15). Tot i sa-vent que l'ús és sempre anterior al diccionari, aquest ens

pot donar pistes interessants. Un cop d'ull al diccionari de la Real Academia de 1803 (16), que tingué vigència fins el 1817, és bastant revelador.

El que d'entrada sorprèn és la definició de nación:

"NACION, s.f. El acto de nacer. En este sentido se usa en el modo de hablar de NACION, en lugar de nacimiento; y así dicen: ciego de NACION.
Nativitas.

NACION. La colección de los habitantes en alguna provincia, país o reyno. Natio, gens.

NACION. pax. (és a dir, "baxo", vulgar). Se usa frecuentemente e en singular para significar cualquier extranjero. Extera gentis homo.

DE NACION. mod. adv. con que se da a entender la naturaleza de alguno o de donde es natural" (17).

Remarquem sobre tot l'ambigüitat de la segona acepció -"provincia, país o reyno", suratllet nostre-, segons la qual l'àmbit de la nació pot ésser el de l'Estat, el de la província o el del país. Què és el "país"? Més ambigüitat: "Región, reyno, provincia o territorio". "Patria" no es pas més precís: "El lugar, ciudad o país en el que se ha nacido", i el diccionari acaba de sorprendre'ns amb la veu "Patriota". Es un mot ant., és a dir "anticuado", i se'ns envia a la veu "Compatriota", que es definida "El

que es de la misma patria" (18). Ben segur que les paraules tenien un ús diferent, modern i polititzat, que no és el del diccionari de 1803; ho veurem tot seguit. Però la distància entre la llengua acadèmica i la llengua política sembla provar que la darrera tenia significats recents. In tentarem veure quins eren.

Alcalá Galiano, liberal i testimoni dels esdeveniments, va escriure a propòsit de la consigna Viva el rey Fernando, la Patria y la Religión utilitzada sobretot pels absolutistes:

"Aludimos a la bien conocida frase de "Viva el rey Fernando, la Patria y la Religión", entonces por dondequiera repetida, y escrita, y cantada. La segunda voz, la palabra patria, era nueva en las bocas y oídos de los españoles, y si de término usado en los libros pasó a ser aclamación popular, no pudo venir a uso sin traer consigo el acompañamiento de ideas que ella despierta y abarca" (19).

Per a aquest liberal, el mot era emprat sense consciència de llurs implicacions. La mitologia de la ciutat romana, del sentit cívic de llurs ciutadans, recuperada pel Renaixement (20), semblava destinar la paraula a l'ús dels liberals. Apareix clarament en publicacions liberals com el Semanario patriótico:

"La voz "Patria" tenía entre los antiguos una acepción mucho más estrecha que la que le han dado comúnmente los modernos. Con ella designamos nosotros el lugar del nacimiento de uno o muchos individuos: ellos llamaban "Patria" al Estado o sociedad a que pertenecían y cuyas leyes les aseguraban la libertad y el bienestar. Su derivación misma, que parece venir de padre y familia, nos manifiesta que esta palabra envolvía siempre relaciones de amor, de bien general y de orden. Por consiguiente, donde no había leyes dirigidas al interés de todos, donde no había un gobierno paternal que mirase el provecho común...; allí había ciertamente un país, una gente, un ayuntamiento de hombres; pero no había una Patria" (21).

O com el Redactor general:

"Groseramente se engañaría el que sólo por residir en el lugar donde había nacido (...) creyese que estaba en su "patria", tomada esta voz en el sublime sentido que le corresponde... "Patria" no hay, en la acepción del derecho público, donde no haya ciudadanos, y éstos existirán solamente donde haya libertad civil. Libertad civil no puede haberla sin constitución política, ni ciudadanos sin la intervención de éstos en el establecimiento de las leyes, y sin igualdad de derechos ante ellas" (22).

Per la seva banda, els partidaris de l'absolutisme donaven també llur versió del mot, separant-ne el seu potencial ideològic revolucionari. S'aprofitaven de l'èxit -reconegut com vèiem per Alcalá Galiano- de la consigna que unia rei, religió i pàtria:

"!Viva la religión! esto es, queremos conservar la religión que heredamos de nuestros padres y no queremos admitir las ideas y máximas que vienen a predicarnos nuestros enemigos. !Viva la patria!, esto es, decididos estamos a morir y a derramar hasta la última gota de nuestra sangre por no dejar de ser lo que somos, por no dejar de ser españoles !Viva Fernando!, esto es, no queremos reconocer ni sujetarnos a otro rey que a nuestro Fernando (...) Creo que no hay un solo español que pueda negar que fuese éste el grito de la nación, ni éste el sentido con que se lanzó". (23).

Pierre Vilar ja ha indicat que el mot "pàtria" era més fàcilment utilitzat pels absolutistes que no pas "nació", que tenia una càrrega política més sospitosa (24). La paraula "pàtria" no apareix tan vinculada a la sobirania com "nació". I al mateix temps, és molt mobilitzadora; els sense Pàtria, els traidors són sempre els enemics. Cap many, un personatge de plantejaments molt interessants, dirà referint-se a la filosofia il·lustrada: "Los filósofos, según hemos visto ahora, no tienen Patria, como se ha di-

cho con alguna razón de los comerciantes". Per a tenir una idea més clara de l'opinió que Capmany tenia de les persones sobre les que reposava el patriotisme, cal afeigir uns mots del mateix text "Bien podemos decir con la experiencia que los hombres tienen más cariño a su tierra a medida que son más incultos e ignorantes", afirmarà després d'haver advertit assenayadament que l'analfabetisme havia evitat que es propagués les idees il·lustrades (25).

No s'escapava la força integradora del patriotisme. Antonio Panadero -en resposta a la Consulta al país- després de proposar el reforçament del caràcter nacional espanyol i una legislació que li sigui apropiada diu: "Si aman la patria la servirán con celo y con todo su corazón, con este solo principio de legislación, aunque ella fuese mala en sí hará buenos ciudadanos y no tendrá más que buenos patriotas que hagan la fuerza y la prosperidad del Estado" (26). Potser quedaria satisfet amb l'article 6 que establí que "El amor de la Patria es una de las principales obligaciones de los españoles, y asimismo el ser justos y benéficos". La intervenció del liberal Aner fou clara:

"Este amor a la Patria es la obligación que hace felices e independientes a los Estados. Cuando los hombres se conduzcan por él, se sacrificarán en defensa de su país. En este particular, pues, nunca son por de más los conse

jos. No ha habido nación grande que no haya inspirado este amor a sus individuos. Léanse si no las historias de los griegos y romanos. ¿Que extraño, pues, que nosotros les imitemos en esto, cuando tratamos de imitarlos en la heroicidad y de dar una Constitución a la Nación para que sepa sus derechos y obligaciones? Así, yo apoyo el artículo, y pido que se vote" (27).

Però el patriotisme es sobretot important en el que concerneix els representants de la nació, i és una de les condicions que cal exigir-los per a concedir-los el mandat. Amb tot, no és això el que suscita els problemes. Aquests apareixen al voltant de les condicions concretes per a ésser diputat, i més particularment, a propòsit de si és necessari haver nascut a la circumscripció (28): en la mesura en que s'exigia el naixement o una residència de molts anys, molts colons i comerciants establerts a Amèrica corrien el risc de no ser representats. Eren molt influents a Amèrica... i a una ciutat com Cadis en la que els interessos colonials eren molt importants.

Aquest era el fons del debat. Però també ens interessa la forma, doncs, si l'amor a la Patria era una condició, les coses podien ser molt diferents segons quina fós la patria considerada. Es a dir, es presentava la qüestió de saber quina era la Patria que atreia la fidelitat: la del lloc de naixement o la Patria general? la Patria "política" o la

Patria "natural"? Per a alguns, era la darrera la que era més capaç de suscitar l'amor, doncs "¿Que deberá esperar la patria política de quien no ama a su patria natural?", deia Morales Duárez, diputat americà (29).

Altres, com el català Espiga, expressaven la por al provincialisme comú als liberals:

"Señor (les Corts rebien el tractament de Majestat, X.A.), si el amor de la Patria es aquel que tiene por objeto el bien general de la Nación, convengo gustoso en este principio; pero si se entiende por este amor a la provincia, esto es, el amor exclusivo que ha producido particularmente en ésta tan funestas consecuencias, lejos de convenir, desearía que se borrara del Diccionario de la lengua". (30),

Conflicte doncs en el que es refereix a l'objecte de l'amor patriòtic. Però l'amor no ho és tot en la vida, ni pel que fa a la Pàtria; també cal tenir en compte els interessos: els interessos materials de la Patria i, naturalment, els dels seus ciutadans. Els qui volien un lligam més estret entre els diputats i llur província, sostenien que d'aquesta forma serien més capaços de lluitar per l'interès de llur circumscripció d'origen. Els diputats han d'ocupar-se de l'interès general, naturalment, però també del de la seva província; els diputats americans insistí-

ren en aquest punt. I pel que fa als interessos particulars, ningú no discuteix que són importantíssims per a vincular l'individu a la Pàtria. El discurs preliminar a la Constitució afirmava: "Nada arraiga más al ciudadano y estrecha tanto los vínculos que le unen a su Patria como la propiedad territorial o la industrial afecta a la primera" (31). La importància concedida a la propietat agrícola és reveladora de la feblesa de la indústria en aquell moment, limitada a petits nuclis a Catalunya i València (32).

3. LA DEFINICIO DEL MOT CLAU. LA NACIO.

Hom passa a una idea políticament molt rica. Si el mot "nació" pot substituir fàcilment al de "pàtria" en els discursos més vibrants i emotius, la inversa no és sempre possible. La pàtria és més ideal que real, en el sentit que apareix com una sublimació de la nació. Però la nació és el seu referent: "Donde no hay nación no hay patria", sentenciarà Capmany (33).

Digui el que digui el diccionari, la paraula "nació" té una càrrega gens ambigua per als constituents i el públic de Cadis. Dels exemples possibles, presentem una mostra del liberal Dueñas:

"El orden de las palabras regularmente manifiesta el que tienen las ideas en la cabeza o

en el corazón; y yo aquí he oído en arengas y escritos, hablando a V.M., invertir el orden diciendo el Rey y la Nación, cuando se debería decir la Nación y el Rey, porque la Nación es primero que el Rey" (34).

I un fragment del periòdic liberal Redactor general:

"Esto ya no se puede aguantar. Que todos los días se insulte a la soberanía nacional... Fastidiado estoy y aburrido de oír a cada momento a sujetos que tienen obligación de saber cómo y lo que hablan, la "real" Hacienda, las rentas "reales"... (35).

El que per als liberals estava en joc era el pas de la fidelitat política suprema del Rei a la Nació; en aquest sentit, el vocabulari no era neutre en absolut. Ho prova el fet que Ferran VIIè, en retornar a Espanya el 1814, restablí l'absolutisme per un decret en el que retreia a les Corts l'haver substituït el qualificatiu "reial" per "nacional" de l'exèrcit i la marina per a afectar "democratismo" (36). Malgrat que un liberal tan conegut com Flórez Estrada, des de l'exili al que el cop d'Estat el va conduir, va intentar en una carta oberta explicar el raonable dels canvis i venint a dir que, en el fons, era el mateix (37).

Pero per a l'opinió liberal de l'època el problema no era en absolut una qüestió de noms. Fins i tot alguns liberals es queixaven de que el canvi es quedés en els adjectius. Sota el títol revelador de "Revolución de nombres y no de cosas", La abeja española de 27 de juny del 1813 deia el següent: "Los ejércitos, en el mismo orden y plan que existían bajo el concepto y nombre de "reales", lo han mudado sólo en el de "nacionales"." (38). El mot estava doncs carregat de connotacions liberals, ressò dels debats constituents. Es pot dir que és la qüestió de la sobirania nacional un dels punts en el que existeix una divisió clara entre els diputats: a favor o en contra de la sobirania nacional. I, naturalment, la definició de la nació que en l'article primer obria la discussió sobre la Constitució, era ja un índex de les diferències.

El text del projecte, que no fou modificat, deia: "Artículo primero: La Nación española es la reunión de todos los españoles de ambos hemisferios". Una lectura superficial ja aprecia la semblança amb el que diu el diccionari: "Colección de los habitantes de una provincia, país o reyno", correspon a la reunió dels espanyols -de qui la ciutadania ve regulada en els articles 18 a 26. Pero aquest text tan senzill aparentment, va ser considerat insuficient sota diversos punts de vista teòrics.

Notem d'entrada el caràcter "personalista" de la nació: és el conjunt dels ciutadans, i la referència al territori no és ni directa ni indispensable. Hom parla de territori espanyol o de territori de les Espanyes -en plural-, pero no de territori nacional. La ciutadania s'obté per ius sanguinis i veïnatge (39); així, sembla clar que l'element essencial de la nació són els seus individus. Alcocer, diputat mexicà, prenia l'exemple de la "nació jueva" per a demostrar que es podia parlar de nació sense que aquesta tingués una unitat territorial (40).

Pero per a Alcocer i altres, la definició proposada planteja problemes. Essent una definició "física" i no pas "política" (41), es referia a Espanya, és a dir, per a ells, la península comprenent Portugal. Un diputat moderat, Borrull, amb un raonament històric, afirma també que Portugal forma part d'Espanya. En el fons, però, per a Alcocer i Borrull aquest element de confusió possible era secundari. El que importava era incloure en la definició de nació, per tal de que fos "política", el govern i les lleis comuns. I aquest punt de coincidència entre Alcocer i Borrull mereix comentar-se.

La puresa teòrica liberal d'Alcocer (42) el feia arribar a una definició de nació que per la seva abstracció fa pensar tot seguit en Siéyès. Almenys, abstracció de

diferències culturals i racials per a deixar en primer pla el vincle polític (43):

"La unión del Estado consiste en el Gobierno o en la sujeción a una autoridad soberana, y no requiere otra unidad. Es compatible con la diversidad de religiones (...); con la de territorios, como en los nuestros separados por un inmenso Océano; con la de idiomas y colores, como entre nosotros mismos, y aún con la de naciones distintas, como lo son los españoles, indios y negros. ¿Por qué, pues, no se ha de expresar en medio de tantas adversidades en lo que consiste nuestra unión, que es en el Gobierno?.

(...)

Por todas estas razones, yo era de la opinión se definiera la nación española "la colección de los vecinos de la Península y demás territorios de la Monarquía unidos en un Gobierno, o sujetos a una autoridad soberana". No hago en esto otra cosa que aplicar a nuestra nación la definición que encuentro en los publicistas y demás jurisconsultos del Estado en general: "Una sociedad de hombres que viven bajo un Gobierno". (44).

Un absolutista com Inguanzo semblava continuar l'argumentació liberal. Per a ell, la nació política no era una reunió confusa, sino feta sota:

"cierto Gobierno y Constitución, que es el vínculo que forma su unión y enlaza los unos con los otros. Así, entiendo que la nación española no se define bien sino en cuanto se exprese la reunión de los que la componen bajo de su Gobierno constitucional, que es, por así decirlo, el alma de su asociación" (45).

Contra el que pot semblar, no és un liberal qui parla, tot i referir-se al "govern constitucional". Par-teix de la idea que la Constitució espanyola és la de les lleis fonamentals. I és que la posició liberal amagava una trampa que els absolutistes tractaren d'aprofitar. Si la nació incloïa el Govern, hom podia interpretar que el Rei formava part de la nació. En conseqüència, la sobirania na-cional havia de matitzar-se i acomodar-se a la voluntat reial. Si les lleis comuns constituïen la nació, les lleis fonamentals existents ja ho eren de comuns, i era un argu-ment per a refusar la necessitat d'una Constitució nova. En aquesta línia, Borrull proposava afeigir a l'article "bajo un mismo Gobierno y nuestras leyes fundamentales" (46). Llamas, un altre absolutista una mica més elemental, mostrava la clau de la qüestió que més tard es discutiria:

"El pueblo español que nos ha diputado para representarlo en estas Cortes generales y extraordinarias, y nuestro amado soberano el señor don Fernando Séptimo que es su ca-

beza, forman un cuerpo moral, a que yo llamo la nación o Monarquía española, por ser monárquica su Constitución. La soberanía real y verdadera sólo la admito en la nación, pues en el instante que se conciba que puede estar separada, ya sea en el rey o en el pueblo, queda destruída la Constitución que se ha jurado mantener". (47).

Llamas, en ple debat constituent, recorda que existeix una "constitució" -les lleis fonamentals- que tots han jurat mantenir. La coartada liberal consistirà en presentar la Constitució de 1812 com una actualització de les lleis fonamentals. Tot seguit veurem amb una mica d'atenció l'obra de Martínez Marina; ara, fixem-nos en la intervenció del liberal Oliveros -un dels ponents- que precedí la votació de l'article:

"En esta definición se expresa que la nación es la reunión de todos los españoles de ambos hemisferios, las familias particulares que están unidas entre sí, porque jamás hubo hombres en el estado de naturaleza; y si hubiera alguno, nunca llegaría al ejercicio de su razón: estas familias se unen en sociedad, y por esto se dice reunión. Es una nueva unión y más íntima que antes tenían entre sí, y de los "españoles de ambos hemisferios", para expresar que tan españoles son los de América como los de la Península, que "todos componen una sola nación". Esta nación, Se-

ñor, no se está constituyendo, está ya constituida; lo que hace es explicar su Constitución, perfeccionarla y poner tan claras sus leyes fundamentales, que jamás se olviden y siempre se observen." (48)

Al·ludia a una intervenció anterior de l'absolutista Llaneras que sostenia també que la nació estava ja constituída. Només que la seva insistencia anunciava dificultats a l'"explicació" de la Constitució pretesament existent que els liberals volien efectuar:

"La nación española está constituida; tiene y ha tenido siempre sus Constitución o sus leyes fundamentales, y tiene cabeza, que es Fernando VII, a quien Vuestra Majestad en el primer día de su instalación juró solemnemente por su rey y por su soberano." (49)

L'al·lusió al rei sobirà anuncia la veritable batalla política: la de la sobirania de la nació.

4. LA NACIO SOBIRANA. MARTINEZ MARINA

"Los reyes fueron hechos por las naciones para ellas mismas: los hicieron para su bien y no contra su bien, y si no estipularon por escrito las obligaciones mutuas del Rey y la Nación, no por esta mala confianza, con que se dió motivo a la injusta dilatación del Poder real perdió ni puede perder la

Nación soberanía, y si la perdiera totalmente ya no sería Nación..." (50)

Nació en vies de constitució o ja constituïda? Els absolutistes no aconseguiren arrossegar els liberals al debat en el que aquests no volien caure. Pretenien no partir de zero, i afirmaven que en el projecte de Constitució que presentaven amb el conegut discurs preliminar no hi havia res "que no se halle consignado del modo más auténtico y solemne en los diversos cuerpos de la legislación española" i que les modificacions eren d'ordenació.(51)

a) Martínez Marina

Aquesta frase del discurs preliminar, per difícil d'acceptar que avui ens sembli, va venir avalada per la sòlida obra de Francisco Martínez Marina (52), especialment pel seu conegut treball Teoría de las Cortes o grandes juntas nacionales de los reinos de Leon y Castilla. No és aquest el moment ni el lloc per a tractar a fons de les concepcions polítiques d'aquest autor (53), canonge de conviccions liberals que per represàlies polítiques fou desterrat a Lleida (54). Però es oportú, ens sembla, subratllar que la legitimitat de que es vol revestir el procés constituent, legitimitat històrica, rep el suport d'un historiador "professional" en el sentit que aquest qualificatiu podia tenir en aquell moment. Vinculat a la Reial Acadèmia de la Historia, la majoria de la producció de Martínez Marina és

consagrada a la història del dret, amb un rigor que ha fet perdurar el seu prestigi fins l'actualitat.

José Antonio Maravall ha situat Martínez Marina entre la Il·lustració i el Romanticisme (55), i, efectivament, pot considerar-se'l com a hereu de la renovació historiogràfica del XVIII que estudia i critica el dret i les institucions del període que els romàntics redescobriran, l'Edat Mitjana. L'anàlisi admirada que fa de les Partidas el porta a defensar la idea que atribueix al Rei Sabi: la codificació (56). I l'interès per descobrir en la història la "constitució" espanyola que animava els il·lustrats porta Martínez Marina a defensar l'existència en l'antiga legislació del que era una novetat revolucionària: la sobirania nacional actuant per la via de la representació a través de les Corts. És la Teoría de las Cortes - referida a Castella i Lleó - el que pot justificar la frase del discurs preliminar. Menéndez y Pelayo afirma que la Teoría "fue el Alcorán de los legisladores de Cádiz" i durant el trienni liberal el seu autor fou "mirado como oráculo en materia del gobierno representativo" (57).

Les observacions de Menéndez y Pelayo no són d'estranyar. El paràgraf que transcrivim evidencia com la interpretació històrica de les Corts castellanques a partir de Ferran III el Sant es presentada amb un èmfasi polític de

tons liberals:

"El pueblo, porción la más útil y numerosa de la sociedad civil y a cuyo bien todo debe estar subordinado: el pueblo, cuerpo esencial y el más respetable de la monarquía, de la cual los otros no son más que unas dependencias y partes accesorias: el pueblo, que realmente es la nación misma y en quien reside la autoridad soberana, fue llamado al agosto congreso, adquirió el derecho de voz y voto en las Cortes de que había estado privado, tuvo parte en las deliberaciones, y sólo él formaba la representación nacional: revolución política que produjo los más felices resultados y preparó la regeneración de la monarquía. Castilla comenzó en cierta manera a ser nación y a ocupar su lugar señalado entre las más cultas y civilizadas". (58)

L'operació de Martínez Marina és, doncs, la de retrotraure el concepte polític de la sobirania nacional a les èpoques de la història en que segons ell operava a través de les Corts. És interessant d'observar com vincula l'assoliment de la condició de nació a l'obtenció d'un organisme representatiu que en alguna mesura imposi la voluntat general. Representació de la nació que assimila a la del poble en una certa ambigüitat terminològica que adverteix Maravall (59). Si el fragment citat assimila "nación" a "pueblo", en algun cas representa ambdós conceptes com a diferenciats: "Si pasara mucho tiempo sin que se reuniera la representación nacional, el pueblo y la nación perderían

su libertad" (60). I en altres ocasions, la nació es compo
sa del conjunt indiferenciat del individus: "La soberanía
reside esencialmente en la nación, esto es en el conjunto
o cuerpo colectivo de todos los miembros del estado" (61).
L'ambigüitat pot desaparèixer, almenys parcialment, si in-
terpretem que el govern representatiu que Martínez Marina
postula és el d'una societat no estamental. No hi ha nació
sense representació, i sense representació d'un col·lectiu
que no és la suma dels tres braços, sino el conjunt d'indi-
vidus despullats de privilegis de naixement i productius;
sense representació del "pueblo". La interpretació que fa
de les Corts de Castella i Lleó en els capítols del VII al
XI de la primera part de la Teoría de las Cortes el porta
a concloure que la representació essencial era la del braç
popular (62), i el capítol XII, referit ja a la Constitució
del 1812, és una exaltació de la igualtat civil i del tre-
ball productiu. La nació en la que pot pensar el canonge
de San Isidro no és imaginable en l'Antic règim. Sobirana,
formada per ciutadans iguals davant la llei, tot ens incli-
na a pensar que la idea de nació de Martínez Marina és la
mateixa que amb matisos figura en el primer liberalisme es-
panyol, sense que arribi a superar-lo. No compartim, doncs,
la interpretació de Maravall, que afirma que "Martínez Ma-
rina piensa en una compenetración de Estado y comunidad
concreta histórica" (63). No és tampoc, com podria deduir-
se del text de Maravall, un teòric de l'Estat nacional, que
s'adequa al grup, a la nació. Es la sobirania de la nació

el que fonamenta el poder de l'Estat, i no les especificitats històriques i culturals de la mateixa. Les històriques - i només les de Castella i Lleó -, invocades a benefici d'inventari, són presentades com les arrels del present liberal que els escrits de Martínez Marina volen justificar. Les segones, les culturals, no reben cap atenció particular. El liberalisme que l'inspira, cal no oblidar-ho, és previ al que acompanyà a la primera formulació del principi de les nacionalitats, que sí al·ludía a les citades especificitats.

L'obra històrica de Martínez Marina és una gran mostra de suposats precedents del liberalisme, i els evidents anacronismes de la interpretació que fa del passat no són fruit de la ingenuïtat. Menéndez y Pelayo, que el qualificava elogiosament d'"español a derechas, estudioso de veras", veia la seva obra com si d'un miratge es tractés: "¡Engañoso espejismo del erudito: querer encontrarlo todo en los fueros y cuadernos de Cortes, porque habían sido objeto predilecto de sus vigiliass!" (64). Més que de miratge, hom podria parlar de mirall; el passat de llibertats medievals seria el mirall en el que volia que es reflexés el present liberal, donant-li la imatge de les seves arrels. Martínez Marina ni pretenia enganyar ni creia enganyar-se. Les seves intencions són paleses en el text que transcrivim, la longitud del qual pot justificar-se pel que pot te

nir de resum de les motivacions ideològiques de la seva obra històrica.

"Después de muchas y serias meditaciones, llegué a persuadirme que el remedio más pronto y la medicina más eficaz para curar las enfermedades envejecidas del pueblo, y disponerlo a recibir con agrado las verdades que sirven de base al nuevo sistema de gobierno y a tomar interés en la actual revolución, era instruirlo en la historia de las precedentes generaciones, mostrarle lo que fue la nación en otros tiempos, sus primitivas instituciones, los preciosos elementos del poder supremo de nuestros padres, la energía con que lucharon contra el despotismo por sostener sus derechos y los medios de que se valieron para conservar su libertad e independencia. No porque yo haya pensado jamás que la nación no tiene otros derechos que los que gozaron nuestros mayores o que no existen más títulos para asegurar la independencia y libertad nacional que los que se hallan consignados en los viejos y carcomidos pergaminos sepultados en el polvo de los archivos, y mucho menos que la antigua Constitución de Castilla fuese perfecta y adaptada en todas sus partes a la presente situación política, sino por lo mucho que la conducta y gloriosas acciones de nuestros antepasados pueden contribuir a extender y fijar la opinión general, a formar el espíritu público, a excitar los deseos de la nación y a encaminarla por las sendas de la felicidad. (...)

El pueblo incapaz de recibir todas las impresiones de la luz y de comprender los altos pen-

samientos y delicadas discusiones de la parte más sublime de la filosofía y de adaptar ciertas máximas que por principios de educación miraba como antireligiosas y reprobadas, no podrá resistir a la fuerza y muda elocuencia de los ejemplos que le dejaron sus mayores." (65)

Didactisme il·lustrat i ideologia liberal: Martínez Marina vol ampliar el suport del liberalisme, arribant per la pedagogia de la història a la consciència del poble. Però amb el missatge polític inequívoc de la defensa de la sobirania nacional, que es al·ludida sovint a la seva Teoría de las Cortes: "Hemos dicho, y es necesario repetirlo una y mil veces, que la soberanía reside natural y esencialmente en las naciones..." (66). El nucli del pensament de Martínez Marina és fonamentalment polític, liberal. Quan es trobi desterrat a Saragossa - on morirà sense veure la recuperació de la llibertat -, dedicarà els darrers esforços intel·lectuals a escriure una vida de Crist i els seus Principios naturales de la moral, de la política y de la legislación. Es en aquest darrer llibre on es manifesta com a teòric de la política, en línia amb el liberalisme i sense justificacions tradicionalistes. La segona part, per exemple, que és la dedicada als "Principios naturales del gobierno civil y político", s'obre amb dos capítols consagrats als drets naturals dels homes: independència, llibertat, igualtat, propietat i resistència a l'opressió (67),

i dedica la resta a defensar la idea de la sobirania nacional i del consentiment com a fonament del govern: "No hay autoridad legítima sino aquella que se ha establecido sobre la base de la soberanía nacional"; "Los Gobiernos políticos, de cualquier naturaleza o forma que haya sido sus constitución, no se pueden haber establecido sino por consentimiento común" (68). Si alguna cosa pot distingir Martínez Marina de la pauta liberal més estricta és la defensa que fa de la vinculació dels representants amb la seva circumscripció. No veu al diputat com a representant de la nació exclusivament:

"Los representantes de la nación son unos meros agentes o procuradores de las provincias o partes integrantes de la monarquía, y por razón de su oficio deben interesarse no sólo en el bien general de la sociedad sino también en el de cada distrito que representan." (69)

Aquesta concepció s'enmarca en la idea segons la qual la nació sobirana conserva el dret d'actuar per sí mateixa (70). La representació és la solució a la impossibilitat de que la nació pugui "juntarse en masa" (71). Tot i manifestar aquesta posició teòrica, Martínez Marina tingué paraules molt dures contra les juntes provincials que s'atribuïen poders en els primers moments de la lluita contra Napoleó:

"Las juntas llamadas provinciales por santo y bueno que haya sido el blanco de su institución no pueden calificarse sino de cuerpos tumultuarios y monstruosos, y hablando propiamente y según el tenor de nuestras leyes, no son más que unas asonadas prohibidas por la constitución como usurpadoras de la legítima autoridad." (72)

Els esforços d'aquest autor de sostenir l'opció política liberal per constants remissions a un passat idealitzat donen a la seva obra un cert aire d'ambigüitat (73), tant més quan s'empara en autors que van des de Sant Ambrosi a Saavedra Fajardo passant per Sant Tomàs d'Aquino per a justificar les seves posicions (74). És el tan repetit "tradicionalisme" de Martínez Marina, que no acaba de lligar per anacronisme amb la revolució liberal que els seus seguidors propicien (75). És el que va més lluny, probablement, dels liberals gaditans que busquen unes arrels a llur moviment, però el corrent tradicionalista que ell encapçala no sobreviurà al trieni liberal (76).

b) La nació sobirana

En qualsevol cas, sembla clar que la Constitució de Cadis és el marc legislatiu d'un Estat liberal, més fàcilment comparable a la Constitució francesa del 1791 que a les llibertats medievals. És secundari el saber si creien o no estar renovant l'ordenament en comptes de fer la revolució liberal. El que és més clar és que la unitat del país

podia trencar-se si un sector - que a més era minoritari a la societat - intentava fer tabula rasa de les fonts de legitimació anteriors. El mític democratisme medieval els convenia com a símbol trepitjat per l'absolutisme dels Austries i els favorits dels Borbons (77). En aquest salt al passat, es deixava de banda la circumstància del decret de Nova planta. Almenys, en la mesura en que els ponents de la Constitució afirmaven haver-se inspirat també en les lleis dels territoris de la Corona d'Aragó. (78)

Hi havia però un element liberal massa ostensible per a passar desapercebut: la sobirania nacional. No es pot dir pas que el volguéssin amagar; ben al contrari, figurava ja al primer decret de les Corts, que contenia llur declaració constitutiva i l'expressió de dasacord amb la renúncia feta a Baiona (79). L'afirmació de la sobirania nacional era de gran importància: un canvi històric en la forma de legitimar el poder. El redactat inicial de l'article tercer era força clar: "La soberanía reside esencialmente en la nación, y por lo mismo le pertenece exclusivamente el derecho de establecer sus leyes fundamentales y de adoptar la forma de gobierno que más le convenga". Es evident que la nació no està lligada per les lleis anteriors que teòricament es volen "restablir". Té el dret d'establir ex novo les seves lleis fonamentals. La reacció absolutista fou molt forta i obtingué que es suprimís la darrera frase - "y de

adoptar...," -, però no fou capaç d'eliminar el principi de la sobirania nacional.

Els arguments dels absolutistes poden distingir-se segons la moderació de llurs posicions. Pels més durs, la nació espanyola havia estat sobirana al començament de la seva història. Atorgada als primers reis electius, passa als monarques hereditaris i roman a les seves mans de forma irrevocable.

"Señor, a Fernando VII corresponde ser monarca soberano de las Españas; el solo imaginar la menor novedad es este punto esencial de nuestra constitución me hace estremecer. (...) Celébrense frecuentes Cortes y en ellas trátese con energía de la observancia de la Constitución; (...) pero désele el goce de su soberanía, no se le prive de lo que es suyo; es contra todo derecho; nadie puede ni debe despojarle de esta suprema potestad, que, aunque no fuera derivada de su real persona inmediatamente de Dios, está ya cedida a sus ascendentes, y a nuestro deseado Fernando le toca por derecho de sucesión y justicia, pues se halla jurado y proclamado solemnemente rey de España y de las Indias." (80).

El bisbe de Calahorra - un absolutista no massa conegut - era qui s'expressava així. N'hi havia de més moderats que acceptaven la sobirania nacional... sempre i quan quedés clar que el rei formava part de la nació (81). En aquesta línia intentaren sense èxit la supressió del mot "esencialmente", per a evitar interpretacions que exclougué

ssin el Rei de la sobirania. Borrull consagra una llarga intervenció a aquest tema (82), que fa veure que la polèmica entorn del contingut de la definició de nació tenia la seva importància. De tota manera, les circumstàncies històriques feien difícil sostenir arguments absolutistes, doncs la família reial espanyola - en teoria "sota pressió" - havia cedit la seva corona a Napoleó. Ja veurem com els liberals no perderen oportunitat de mostrar el negatiu resultat al que portava la lògica dels absolutistes. Diguem ara que alguns absolutistes acceptaren que les Corts reunides a Cadis tinguéssin una espècie de sobirania provisional, transitòriament (83), doncs la sobirania no pot retornar a la nació si no és en cas d'interrupció de la dinastia (84). Nogensmenys, fins i tot pels absolutistes que sostenien la sobirania de la nació amb el Rei, es feia difícil d'explicar la situació creada després de les cessions de Baiona (85).

Pels liberals, la cosa és més clara: la nació és sobirana, i no pas el rei, que no en forma part: "La nación Señor, es soberana; no puede desprenderse de un derecho que le es esencialmente inherente, que la constituye en nación y que en el acto de desprenderse de él dejaría de existir y pasaría a ser un rebaño." (86). La nació pot cedir l'exercici de la sobirania, però només perquè en té el dret i aquest dret no el cedeix ni l'abandona mai (87). Això seria

contrari als fins de la societat humana - felicitat i seguretat -, doncs significaria tant com acceptar un poder diferent d'aquell que hom a establert voluntàriament. Al costat d'arguments teòrics, tingueren l'astúcia de posar en evidència la conclusió lògica dels arguments absolutistes:

"Carlos IV, obrando como soberano no reconociente superior en la tierra, pactó con Napoleón el traspaso de la corona, dispuso de nuestra existencia y de nuestro honor y nos vendió a los franceses usando del alto poder que nuestra sumisión consentía en sus manos. Si el rey es soberano y no el pueblo, estos actos serán legítimos, legítimas sus cesiones y rebeldes los españoles." (88)

Això deia El tribuno del pueblo español. I des de les Corts Golfín:

"Si confundimos el ejercicio de la soberanía con la misma soberanía, ¿con qué argumentos probaremos la nulidad de las cesiones hechas en Bayona? Confesaremos que la soberanía de Fernando VII reside en ... No quiero mancillar mis labios pronunciando su nombre." (89)

Es una mica paradoxal veure com Napoleó, portador dels principis liberals, aprofitava per apoderar-se de la corona d'Espanya la concepció de que el regne era patrimoni del rei. Actuant així donava arguments als liberals espa-

nyols que li oposaven resistència, i que els giraven contra ell i contra els qui per coherència absolutista haurien d'inclinar-se a acceptar la cessió.

"Napoleón, para usurpar el trono de España, intentó establecer, como principio incontrastable, que la Nación era una propiedad de la familia Real, y bajo tan absurda suposición, arrancó en Bayona las cesiones de los Reyes, padre e hijo. V. M. no tuvo otra razón para proclamar solemnemente en su augusto Decreto de 24 de setiembre la soberanía nacional (90), y declarar nulas las renunciaciones hechas en aquella ciudad de la Corona de España por falta de consentimiento libre y espontáneo de la Nación, sino recordar a ésta que una de sus primeras obligaciones debe ser, en todos los tiempos, la resistencia a la usurpación de su libertad e independencia." (91).

En tot cas, l'article que proclamava la sobirania nacional presentava dos riscos - o possibilitats, segons les opinions -: la majoria de la nació, és a dir, dels espanyols, es trobava als pobles i als tallers. "Seduïda i enganyada", podia rebelar-se contra els seus "veritables" interessos. Ningú de entre els liberals respongué a aquesta advertència dels perills que per a l'estabilitat social representava el principi de la sobirania nacional, expressada per Inguanzo (92). Al contrari, el risc de que la nació pogués canviar la forma de govern, desvetllà un curt debat llançat també per Inguanzo, qui expressà de forma

implícita el potencial republicà del principi (93). El desafiament, que ja havia estat acceptat pels liberals en una intervenció molt dura del capellà Terrero (94), fou acceptat per la premsa liberal:

"Cuando se habla de nación no debemos contraernos al congreso, senado, príncipe o emperador que la gobierna, porque ninguna de estas tres cosas se precisan para su existencia y casi todas las naciones han variado de constitución en el transcurso de los siglos, sin dejar por eso de existir; por consiguiente, cuando se dice que la soberanía reside esencialmente en la nación, entendemos por ésta la reunión de individuos que la componen, cualquiera que sea su género de gobierno, y sin la menor relación al rey, aunque el gobierno sea monárquico; pues si algún día deja de serlo volviéndose despótico o democrático, no dejará por ello de existir la nación y sus derechos. Los señores que se han escandalizado de esta doctrina...no se atreven a separar la idea de nación de la de rey. Sepárenla; que ningún inconveniente hay en considerar mentalmente separado lo que todos queremos gozar unido." (95).

D'aquesta manera, la idea de nació dels liberals espanyols començava a tenir el seu perfil característic. Ja hem vist que hi havia raons conjunturals que no aconsellaven una definició "a la Siéyès", de ciutadans reunits sota un mateix govern i per les mateixes lleis. Això tenia una lectura massa contrària als interessos dels reformadors:

el govern, volia dir Ferran VIIè i no precisament sota un règim constitucional, i les mateixes lleis eren les de l'Antin règim que hom volia transformar. Això pot explicar les diferències a una nació "política", que pot existir independentment de la forma de govern i que utilitza la se va sobirania per a establir un règim liberal tot i pretendre la restauració de les llibertats medievals.

5. LA IDENTITAT NACIONAL

"La España, nación que se puede decir agregada de muchas según la progresiva accesión de los reinos que la componen, no había tenido tiempo de reunir a sus habitantes por el influjo de un gobierno feliz e ilustrado, que bajo la uniformidad de las le yes hace olvidar a los pueblos las preocupaciones de rivalidades antiguas." (96)

Fins aquí no hem sortit pràcticament de la dimensió jurídic-constitucional de la nació. Aquesta no apareix a l'article primer que conté la definició constitucional de la nació; com hem vist, en el fons aquest article ve a concretar el que en el diccionari de l'Acadèmia és la segona accepció del mot. Si hom vol trobar la nació "política", per utilitzar termes del debat, és preferible buscar en l'article tercer que proclama la sobirania nacional. Ara, pensem que val la pena referir-nos a la identitat nacional

espanyola que s'expressava o suposava en les discussions.

Els liberals han establert la significació política de la idea de nació, però no la característica del grup social que fa que aquest sigui designat com "nació". En això, no semblen anar molt més enllà de l'eclecticisme de la definició del diccionari. La definició de nació es refereix al conjunt d'espanyols. El que canvia és l'anunci de que els espanyols ja no són súbdits sino ciutadans (97). En qualsevol cas, ens esforçarem per deixar en clar els elements que segons els constituents configuren el que amb llenguatge actual anomenem identitat nacional. Ens ocuparem dels possibles components culturals i intentarem esbrinar les raons de l'insistència en la uniformitat jurídica i la unitat de representació. Finalment, ens interrogarem sobre l'abast de les postures particularistes, quan aquestes apareguin.

La religió ha de figurar abans que qualsevol altre tret cultural a l'hora de presentar els trets característics de la identitat nacional espanyola en la que poden pensar els primers liberals espanyols. N'hi ha prou amb l'article 12 de la Constitució.

"La religión de la Nación española es y será perpetuamente la católica, apostólica, romana, única

verdadera. La Nación la protege por leyes sabias y justas, y prohíbe el ejercicio de cualquier otra." (98).

El president de la cambra havia proposat que el text del projecte fos aprovat per aclamació, però calgué introduir algun matís per tal d'endurir-lo, com la prohibició de l'exercici de les confessions no catòliques. Per part d'Inguanzo es va arribar a demanar la retirada de la condició d'espanyol als no catòlics; pero en general hi ha guè entre liberals i absolutistes un gran acord sobre la qüestió. De tota manera, és lícit preguntar-se si aquest lligam entre la religió i la condició d'espanyol obeeix al prisme nacionalista. Ens inclinem a pensar que influeix més la simple ortodòxia religiosa que una concepció instrumental de la fe o la voluntat de proclamar-se catòlics només en tant que espanyols. Caldrà esperar fins el 1821 per a que un clergue il·lustre de dubtosa ortodòxia - Llorente - presenti un text en el que de forma explícita es manifesti la relació entre religió i solidaritat nacional: Discursos sobre una constitución religiosa considerada como parte de la civil nacional.(99) En aquell moment, la força dels sentiments religiosos i llur lloc dins la Constitució no són separables d'una guerra que molta gent feia per a defendre les creencies que pensaven atacades per Napoleó.

Les circumstàncies històriques tenien una gran im-

portància. El sentiment d'identitat es reforça per la constatació de diferències (100) i no cal explicar que les diferències es radicalitzen en temps de guerra. Cal, però, preguntar-nos si en el cas que estudiem l'"enemic" ho és de la nació espanyola o si és vist com a tal (101). No és clar. Hom lluita per la pàtria, però també pel rei i la religió. L'èxit del clergat en el camp de la propaganda resistent es fundà probablement en el fet de que aconseguí presentar l'estranger com a enemic de la religió. Aquest plantejament tenia la ventatja de que podia aplicar-se també contra els il·lustrats i reformistes en general, en la mesura en que els reaccionaris els presentaven com enemics de la religió.

Això no treu que efectivament alguns aprofitin la contradicció espanyol/francès per a justificar la necessitat d'insistir en el que es presenta com a identitat nacional espanyola. Diu Antoni de Capmany:

"Volveremos a hablar la castiza lengua de nuestros abuelos, que andaba mendigando ya, en medio de tanta riqueza, remiendos de jerga galicana. Aprenderemos el árabe, el griego, y el inglés, y después el italiano y el alemán si se sacuden de la dominación napoleónica; y si no, no. Nuestra lengua volverà a ser de moda cuando el ingenio y seso de los españoles produzca obras dignas de la posteridad,

y cuando la moral y la política, cuya jurisdicción vamos a fijar, salgan en traje y lenguaje castellano." (102)

La frase final no pot deixar-nos indiferents, doncs mostra la tendència a confondre "cultura castellana" amb "cultura espanyola", i a Capmany, això és interessant. Català com era, devia saber quina era la llengua dels seus avis. No és l'únic que cau en aquesta confusió; podem citar el cas del clergue Jarillo, que des de Badajoz responia a la "Consulta al país" i afirmava que a totes les províncies "se habla una misma lengua" (103). Ens inclinem a pensar que aquesta confusió - especialment en el cas de Capmany - no és del tot inconscient; no és possible que desconeguessin la pluralitat lingüística del regne. Al moment de discutir el que seria l'article 11 que anunciava la reforma de la divisió territorial, un dels ponents deia:

"El idioma de sus pueblos y sus hábitos tendrán lugar en la meditación profunda y madura que ha de producir el acierto. Sobre todo, debemos estar siempre persuadidos que esa operación tendrá siempre por objeto la unidad de la Nación española." (104)

I Gutiérrez de la Huerta acabava al debat amb aquestes paraules:

"Bien sabido es que no se mezclarán las provincias,

cuyo lenguaje, educación, costumbres y preocupaciones sean diferentes. Se trata de reunir las que sean de igual índole, idioma y carácter. No hay razón que se oponga a esta necesaria reforma, que V. M. debiera comenzar cuanto antes para evitar los males que se tocan." (105)

Està clar que la diversitat espanyola era una dada coneguda. Pero no sembla pas que l'homogeneïtat cultural fos decisiva per a definir la nació. Cal veure quins són els lligams que defineixen la "reunió de tots els espanyols". Si Capmany té interès és per la modernitat excepcional del nacionalisme del seu Centinela contra franceses: la dimensió cultural de la nació - fins i tot falsejada - és la base i la referència d'una estructura política que guanya legitimitat per l'adaptació al caràcter nacional. En general, es tendia a buscar la legitimitat per remissions a la història com feia Martínez Marina, per a demostrar la preexistència de les institucions del liberalisme. Ho anunciaven en el discurs preliminar, llegint la Història més en clau de llibertat que d'unitat:

"Los españoles fueron en tiempo de los godos una Nación libre e independiente, formando un mismo y único imperio; los españoles después de la restauración, aunque fueron también libres, estuvieron divididos en diferentes estados, en que fueron más o menos independientes, según las circunstancias en que se hallaron al constituirse reinos separados; los españoles, nuevamente reunidos bajo de

una misma Monarquía, todavía fueron libres por algún tiempo; pero la reunión de Aragón y Castilla fue seguida muy en breve de la pérdida de la libertad, y el yugo se fue agravando de tal modo que últimamente habíamos perdido, doloroso es decirlo, hasta la idea de nuestra dignidad; si se exceptúan las felices Provincias Vascongadas y el Reino de Navarra." (106)

Es tracta de presentar la reforma liberal com continuadora de la tradició espanyola, que capitalitza també les llibertats de la Corona d'Aragó i de Navarra, com recorda Capmany (107). La Constitució no fa sino "posar al dia" les antigues lleis, i aquestes eren les que buscaven en la Història per a justificar-se. El que no trobem és la incidència en la reivindicació de l'existència històrica de la nació espanyola; el que els interessa és el que pugui presentar-se com a precedent (108).

6. EL LLIGAM : UNITAT JURÍDICA I UNITAT DE REPRESENTACIÓ

Què és el que fa que la reunió d'espanyols sigui una nació? Un absolutista respondria probablement que la condició de súbdits del rei d'Espanya. Pels liberals els vincles són horitzontals i llur fonament no és la cultura sino la llei. Torna a fer-se present la definició de Siéyès; el grup s'anomena nació per la identitat de lleis que li dóna homogeneïtat. No sorprèn doncs que els liberals espa-

nyols veïn la unificació jurídica des d'una perspectiva "nacional". El substrat cultural o lingüístic no era tan rellevant com la unitat jurídica. Precisament, les primeres tensions entre el particularisme i la uniformització es plantejen entorn al dret i a les divisions territorials. Es aquí on apareixen els sentiments de pertinença a una col·lectivitat que no és l'espanyola.

En la "Consulta al país", la majoria de les opinions es manifestaven favorables a la unificació jurídica en termes com aquests:

"Todos somos españoles y no debe haber diferencia, en la sustancia y modo de obedecer y servir en las cosas de provecho común de la nación, entre las coronas de Castilla, Aragón, Galicia, Asturias, Andalucía, Navarra y las provincias, Valencia, Murcia y demás.

(...)

Aquí es dispensable repetir que una sola es la nación y que uno y único debe ser el nombre de los que la componen, a saber: español, olvidados los connotados de castellano, andaluz, gallego, aragonés, valenciano, catalán, navarro, etc. Unas deben ser las leyes que establezcan el premio y el castigo, y único y uniforme el modo de juzgar según ellas." (109)

"Una nación que tiene algunas provincias con diversos fueros, es una cosa monstruosa. La nación española, aunque es un vasto reino compuesto de diversas provincias, puede y debe gobernarse por leyes generales y uniformes, porque en todas ellas se habla una misma lengua, se profesa una misma religión, se notan las mismas costumbres y tiene una sola cabeza suprema. Circunstancias que contribuyen a que sea gobernada por una sola legislación, sin que sea alterada por diversos fueros y privilegios." (110)

Hem escollit els textos en els que els arguments van més enllà de les raons tècniques per a mostrar els interessos "nacionals". No és només en nom de l'eficàcia administrativa que hom vol unificar les lleis: també en nom de la nació espanyola.

Per la part oposada, els qui defensaven les legislacions particulars no utilitzaven arguments nacionalistes o patriòtics; no contraposen la fidelitat a llur propi dret abolit per Felip Vè a la fidelitat a les mesures unificadores que venen avalades per l'interès de la nació espanyola. Més aviat s'inclinen pel pragmatisme, com mossèn Rius des de Balaguer:

"Permítase a las provincias el gobernarse por el

código particular de cada una, revisto primero por el gobierno, disminuído de todo aquello que no pareciese conveniente y aumentado de las leyes que exijan las nuevas circunstancias del día. El garante más seguro de la observancia de las leyes es el amor a ellas y seguramente serán siempre más amadas por cada provincia las que ven nacer en su mismo seno." (111)

Cal subratllar que hom demana el manteniment de les lleis pròpies, o que tornin a tenir vigència les que havien estat abolides. Però no un poder originari per a crear-ne, no una sobirania. Es veu, pel que fa a Catalunya, en els textos de dues institucions enfrontades: la Junta resistent i l'Ajuntament de Barcelona acupada pels francesos. Tots dos contenen instruccions als representants, diputats de Cadis o enviat a Baiona. Els de Barcelona demanen que els furs particulars de cada provincia siguin respectats "religiosamente" pels tribunals. Els resistents esperen dels diputats catalans que lluitin per la unitat jurídica però - matís -, si no troben a les Corts una majoria favorable o els obstacles són massa forts han de lluitar per recuperar l'antiga legislació (112). Probablement ens trobem davant un patriotisme d'abast limitat a la defensa de les lleis pròpies de les que perdura el record. Això indica l'existència d'una certa fidelitat a una característica específica de Catalunya, compatible amb l'integració dins la nació espanyola. Alguns no veien aquestes particularitats, com a

tals, amb bons ulls. Hem vist com Mahamud volia fer desaparèixer els apelatius de les províncies d'origen par a parlar només d'espanyols. No era l'únic: Foronda (113) pretenia que en la reforma de la divisió territorial, es substituïssin els noms de les províncies por xifres. Per a altres, l'amor a la terra de naixement tenia sentit. Ens referim a Capmany, que va escriure en el Centinela contra franceses:

"En Francia, pues, no hay provincias ni naciones; no hay Provenza ni provenzales; Normandía ni normandos; se borraron del mapa sus territorios, y hasta sus nombres. Como ovejas, que no tienen nombre individual, sino la marca común del dueño, les tiene señalados unos terrenos acotados, ya por riberas, ya por ríos, ya por sierras, con el nombre de departamentos (...). Todos se llaman franceses, al montón, como quien dice carneros...

¿Qué sería ya de los Españoles, si no hubiera habido Aragoneses, Valencianos, Murcianos, Andaluces, Asturianos, Gallegos, Extremeños, Catalanes, Castellanos, etc.? Cada uno de estos nombres inflama y envanece, y de estas pequeñas naciones se compone la masa de la gran Nación, que no conocía nuestro conquistador, a pesar de tener sobre el bufete abierto el mapa de España a todas horas."
(114)

Es tracta d'un text propagandístic, evidentment, però el fet que recorri als sentiments "provincialistes"

indica la força que tenien. En el cas de Catalunya, es veu clar en la intervenció d'Aner quan es discutia l'article que obria la porta a la nova divisió territorial:

"Nadie es capaz de hacer que los catalanes se olviden que son catalanes. Ahora menos que nunca debe pensarse en desmembrar la provincia de Cataluña, porque tiene derecho a que se conserve su nombre e integridad." (115)

Borrull, que com Aner no era liberal, va anunciar aldarulls si es procedia a les divisions. Muñoz Torrero, un dels liberals més significants, va intervenir per a apaiagar els ànims:

"Estamos hablando como si la Nación española no fuese una, sino que tuviera reinos y estados diferentes. Es menester que nos hagamos cargo que todas estas divisiones de provincias deben desaparecer, y que en la Constitución actual deben refundirse todas las leyes fundamentales de las demás provincias de la Monarquía, especialmente cuando en ella ninguna pierde. (...) Si aquí viniera un extranjero que no nos conociera, diría que había seis o siete naciones. (...) Yo quiero que nos acordemos que formamos una sola Nación, y no un agregado de varias naciones." (116)

De tota manera, creiem poder afirmar que les vistes fins ara són les manifestacions més importants de particu-

iarisme. El que a la "Consulta al país" preniem com a índex de particularisme - la defensa de la pròpia legislació - no apareix al moment decisiu. La unitat de legislació prevista per l'article 258 - unitat dels codis civil, penal i de comerç - significava un evident pas enrera per als territoris que com Catalunya havien mantingut les seves lleis civils. Doncs bé, ningú a les Corts es queixa. Els que s'havien pronunciat per la integritat territorial de Catalunya, els qui com Borrull havien expressat dins la resposta a la "Consulta al país" llur voluntat de que es restablissin els furs valencians, no intervenen al debat. (117)

En la lògica liberal era aquesta una victòria decisiva per a la realització de la idea de nació espanyola que tenien. L'altra era la unitat de representació. Evidentment, s'oposa sobretot a la representació per estaments, i en aquest punt els liberals aconseguiren imposar-se. Però també pot entrar en conflicte amb la vinculació que els diputats poden sentir envers llur circumscripció. Ja hem vist com aquests sentiments jugaven en parlar de la Pàtria. Ara, ens queda subratllar la fermesa dels principis liberals en aquesta qüestió.

Hi havia cops en que els diputats d'alguna província prenién iniciatives col·lectives. Afortunadament, hi havia també un guardià de l'ortodòxia.

"Aquí no hay provincia, aquí no hay más que Nación, no hay más que España, a quien V.M. re presenta. V.M. no debe permitir que ninguno de los Diputados haga solicitudes a favor de una parte de ella sin consultar al todo".

"Nos llamamos Diputados de la Nación, y no de tal o cual provincia: hay Diputados por Cataluña, por Galicia, etc.; más no de Cataluña, de Galicia, etc.; entonces caeríamos en el federalismo, o llámese provincialismo, que desconcertaría la fuerza y concordia de la unión, de la que se forma la unidad". (118).

Es Capmany, l'autor del cant encès a les petites nacions que hem transcrit més amunt. Però Centinela contra franceses tenia una intenció mobilitzadora, i, en el terreny institucional, Capmany es manté en la línia del liberalisme. I això no contradiu que, intel·ligentment, jugui amb les solidaritats reals que constata. En general, però, constatem una fe una mica ingènua en les virtualitats de la Constitució, a la que es veu capaç per sí sola de crear la solidaritat de la nació espanyola i de forjar-ne el caràcter:

"(las Cortes) deben darnos una constitución al instante: constitución adaptada a nuestras circunstancias, que haga de todas las provincias que componen esta vasta Monarquía una Nación verdaderamente una; (...) Con ella deben cesar

a los ojos de la ley las distinciones de Valencianos, Aragoneses, Castellanos, Vizcaíños: todos deben ser Españoles, ¡y quien no se ensoberbece de llevar este nombre!" (119).

"La Constitución nacional forma el genio, el carácter, los gustos y las costumbres de un pueblo; ella es quien le inspira este ardiente amor por la patria fundado sobre hábitos imposibles de desarraigar; ella es quien hace morir de envidia al ciudadano desterrado en otro país por las delicias que ha perdido en el suyo". (120).

"La legislación, el peso, la medida y el traje deben ser el distintivo que caracterice a toda la nación en general y la uniformidad en estas partes producirá los efectos más útiles al todo". (121).

La necessitat d'impulsar el suposat caràcter nacional vé també reflexada de el discurs preliminar en el moment en que s'insisteix en la necessitat de tenir un cert control sobre l'educació:

"Para que el carácter sea nacional, para que el espíritu pueda dirigirse al grande objeto de formar verdaderos españoles, hombres de bien y amantes de su patria". (122).

Si tenim present tanta insistència en la unificació legislativa i en la unitat de representació, no ha de

sorprendre que les idees de federalisme o provincialisme tinguin sempre connotacions negatives al llarg del debat constituent. Es gairabé un lloc comú referir-se al "federalisme instintiu" de la revolta antifrancesa (123): les Juntes provincials tenien tendència a actuar cadascuna per ella mateixa, fins i tot negociant directament acords amb els aliats britànics (124). Però dels debats es desprèn que el federalisme, o simplement el provincialisme, formen part del tipus d'instints que cal reprimir. Alcocer, diputat mexicà, arribarà a vantar-se de no haver pronunciat mai el nom de la seva província "porque no se diga que tengo espíritu de provincialismo". (125).

Si s'oposaven al provincialisme, com a sinònim d'un excessiu lligam a la circumscripció d'origen, el federalisme era atacat en un pla més teòric. Ja hem vist com Capmany renyava als qui semblaven ingorar la unitat de la representació nacional. Afegim ara que aquesta representació era exclussiva de les Corts. Tot i que les Diputacions provincials havien de formar-se i els Ajuntament es formaven per elecció, es considerava que això no era més que una particularitat de la formació dels òrgans del poder, però no un element de la representativitat. Ho recorda el Compte de Toreno:

"En la Nación no hay más representación que la del Congreso nacional. Si fuera según se ha di

cho, tendríamos que los ayuntamientos, siendo una representación, y existiendo consiguientemente como cuerpos separados, formarían una nación federada, en vez de constituir una sola e indivisible nación. Los Ayuntamientos no son más que unos agentes del Poder Ejecutivo para el gobierno económico de los pueblos; pero (...) se prefiere que estos agentes sean escogidos por sus propios convecinos". (126).

El projecte gadità és sense dubtes unitari i centralitzador. No solament pel refus verbal del provincialisme i del federalisme: el model centralista col·loca al Jefe político nomenat pel Rei per damunt dels Ajuntaments elegits (127). Es evident que el centralisme no ha tingut a Espanya la mateixa eficàcia que a França, i que no ha estat generalment acceptat. La Constitució de Cadis dibuixava un model centralista i liberal; la centralització que proposava tenia, però, una diferència amb similars plantejaments de l'absolutisme: es feia en nom de la nació autogovernada pels seus representants. Si es jutja el centralisme dels constituents gaditans, cal no perdre de vista que gaudia d'una legitimació ideològica important. Potser s'hauria de dir que el que ha fracassat a Espanya és el centralisme ineficaç i sense legitimar per un sistema democràtic. En tot cas, és millor jutjar la tasca dels liberals en relació a les circumstàncies en que es trobaven i al projecte nacional que pretengueren posar en pràctica.

Vàren voler una organització política per als espanyols d'ambdós hemisferis; en un d'ells la lluita emancipadora ja havia començat.

7. LA CRISI DE LA UNITAT. ELS SEPARATISMES.

En efecte, la invasió francesa i el buit polític a la metròpoli havien significat la formació de Juntes que tenien amb el poder establert a Cadis unes relacions més aviat tenses. Aquestes Juntes implicaven la contestació de les autoritats legítimes recolzades pels espanyols i representaven una burgesia criolla cada cop més conscient de la incompatibilitat dels seus interessos amb els de la metròpoli. El 1810 es produeixen insurreccions armades a Buenos Aires i a Mèxic.

Els esdeveniments americans i llur reflexe a les Corts de Cadis ja han estat estudiats (128), i no ens correspon fer-ne una reflexió de conjunt. Però, en la mesura en que el mateix fet de l'emancipació americana contradiu el projecte nacional que a Cadis s'apunta, ens sembla útil fer algunes reflexions. El desig d'independència d'importants sectors no topava amb un refús total de l'opinió espanyola que en aquella època es manifestava. Sota Carles III, el ministre Aranda havia presentat el 1783 un projecte que preveia una certa independència de les colònies: ro

mandrien unides sota la mateixa Corona pero gaudirien d'una gran autonomia. Aquest projecte no passà del paper, però en el moment d'obrir-se les Corts, la idea semblava tenir un cert suport entre liberals com Blanco White. Sota el títol "Integridad de la Monarquía española"

"Lo que puede exigirse de ellos (els americans) es que no dividan la Corona de España; más hasta ahora no han dado señal alguna de atentar a esto; si no es que se les quiera argüir de intención siniestra, por la voz independencia de que han usado en sus proclamas.

Mas si se considera la independencia en el sentido a que naturalmente la reduce el reconocimiento de Fernando VII que confirman los americanos al mismo tiempo de usarla, de ningún modo es contraria a los intereses de la actual monarquía española. Independencia, reunida a la obediencia de los legítimos monarcas de España, no puede jamás expresar separación de aquellos dominios. Independencia, entendida de este modo, es una medida de gobierno interior que todos los pueblos de España han tomado según les han dictado las circunstancias, y que no puede convertirse en delito porque la tomen los americanos". (129).

Aquest llarg extracte reflexa probablement el que era l'estat d'esprit d'almenys una part dels americans.

L'article 2 del Codi Constitucional de l'Estat de Quito de 1812 declara la independència de la seva administració i economia interior, i l'article 5 reconeix com a rei a Ferran VIIè (130). Però la posició dels constituents de Cadis no fou tan oberta com Blanco White desitjava. L'lur uniformisme no ajudava al reconeixement constitucional de la complexitat dels problemes americans, que existien per sota de proclamacions patriòtiques com les del mexicà Gurí di i Alcocer:

"Pero no obstante todo esto (es refereix a les discriminacions de que els americans són objecte), los americanos aman a la Península, de la cual jamás quieren separarse; detestan, sí, el despotismo, y éste es el único origen de sus alborotos: este amor que siempre han profesado a España, este amor a Fernando es el que enardece sus ánimos y sus corazones". (131)

La manca de realisme de la majoria dels diputats liberals no va permetre trobar solucions autonòmiques per a les demandes dels americans. A canvi, les Corts oferiren grans dosis de retòrica destinada a esborrar tota diferència entre "l'Espanya europea i la d'ultramar". Aquest verbalisme va començar amb el decret de 15 d'Octubre del 1810 que establia l'igualtat de drets entre tots els espanyols (132), que no arribava als qui no eren de raça blanca. Els primers interessats en limitar l'igualitarisme eren els

membres de la burgesia criolla. En tot cas, el decret del 15 d'octubre va esdevenir la referència gairabé obligada de les intervencions sobre Amèrica. Es va arribar a disposar el canvi de nom de les botigues de queviures: ja no podien dir-se "establecimientos de frutos coloniales", sino de "frutos ultramarinos" (133). La premsa liberal de l'època reflexa el contingut i la intenció d'aquest llenguatge:

"Todo hombre racional ha conocido que la máxima fundamental y la más grande del gobierno, y de las que ha proclamado para terminar la insurrección, ha sido consolidar más y más, como es justo, la unión de los americanos y europeos y proscribir hasta estos nombres, que inducen diferencia y distinción, conociéndonos todos bajo el solo de españoles, hermanos en la religión, en las leyes y en las costumbres". (134).

"Religión, leyes y costumbres": heus aquí els elements que funden la identitat amb Amèrica. Es en aquest cas quan assoleixen importància les referències a la comunitat cultural, que van de costat amb l'afirmació de la igualtat jurídica. Considerant la distància oceànica que separa la Península de la insurrecció de les colònies, és probablement més necessari subratllar allò que uneix. Aquesta insistència en el sentiment de comunitat es troba

en el citat decret de 15 d'octubre de 1810, en el que s'afirma que els espanyols, europeus i d'ultramar, són tots part de la mateixa família. Sembla que ve al cas la distinció feta per Tónnies (135) entre "comunitat" i "associació", doncs el problema americà podria ser descrit com el trencament de l'"associació" jurídicopolítica de la nació espanyola malgrat la "comunitat" de cultura. I és que l'emancipació americana no es fa òbviament sobre la base d'una cultura o llengua diferents. No és una manifestació del principi de les nacionalitats: ni tenia base, ni havia aparegut en l'escena política.

A la Península sí que hagués pogut tenir una base. Hem vist com alguns reclamaven els antics furs, però també l'èxit de l'unitarisme i la nul·la resistència entre els constituents a la proposta d'unificació jurídica. Aparentment, de la lectura del diari de sessions es desprèn la impressió de que la unitat de la nació espanyola i l'acceptació de l'hegemonia cultural castellana no es posen en discussió. No sembla que hi hagi dubte sobre a qui es refereix el projecte nacional. La nació espanyola, formada pels habitants dels dominis de la Monarquia, sembla un fet comúment acceptat a la Península.

Dit això, cal afegir que la historiografia d'aquest període ha pogut trobar les arrels del que pot considerar-

se netament com separatisme català. O si es vol, com a nacionalisme català en el sentit modern, en la mesura en que reclama un Estat per a una comunitat nacional definida culturalment. Precisem: es tracta d'indicis, d'arrels, no de l'existència real d'un moviment nacionalista. Encara que informes francesos dones fe d'un sentiment particularista fort:

"Les catalans en général sont zélés partisans de l'indépendance; leur caractère fier leur fait considérer le roi d'Espagne plutôt comme un despote dont les aïeux les ont subjugués que comme un roi leur père et leur appui; aussi se sont-ils toujours regardés comme une nation particulière, indépendante et ennemie même des habitants de la Castille et des autres provinces de l'Espagne..." "Ils ont un orgueil national qui les porte à se croire supérieurs aux autres Espagnols; leur haine contre les Castillans est au-dessus de toute expression. Leur aversion pour les Français prend sa source dans les guerres fréquentes de leurs souverains contre les nôtres, elle s'est accrue par la longue guerre de la succession, a jeté de nouvelles racines dans celle de 1793, et s'est portée à son comble par celle de 1808. La révolution d'Espagne, loin d'affaiblir le caractère des Catalans, n'a fait que le fortifier; elle a augmenté leur haine pour les Français, trait caractéristique des Espagnols: elle a développé chez eux un plus grand degré de férocité qui se mani-

feste contre les Français qui tombent entre leurs mains, et contre ceux de leurs compatriotes qui abandonnent leur cause; elle leur a rendu encore plus chers leurs coutumes, leurs usages, leurs habitudes. Nos lois, nos institutions même les meilleures leur déplaisent parce qu'elles viennent de nous..." (136).

Els ocupants francesos intentaren basar-se en aquests sentiments particularistes, sobretot a partir de 1810, quan Napoleó decidí integrar Catalunya al seu imperi. Així per exemple, i com és prou sabut, el Diario de Barcelona traduí el títol al català i les planes eren redactades en francès i català. Tot i amb tot, això no canvià gaire la resistència. Si hi havia patriotisme català, actuava en favor de l'alliberament de tot Espanya. El text de les instruccions de la Junta superior de Catalunya al que ja hem al·ludit (137), mostra com el particularisme català no era forçosament contradictori amb la unitat espanyola. Algú poc sospitós d'espanyolisme com Ferran Soldevila ha descrit l'ambigüitat dels sentiments catalanistes d'aquell moment (138): el patriotisme espanyol coexisteix amb el català, detectat aquest darrer -com hem vist- pels ocupants francesos.

Per a trobar un projecte polític nacional català, fora del marc espanyol, cal buscar pel cantó dels que col·

laboraven amb l'ocupant francès. El nostre treball es centra en l'estudi del constitucionalisme espanyol, però la reflexió és fa més rica, pensem, si tenim en compte les contradiccions a aquest nacionalisme. El que volem remarcar és que els qui defensaven la secessió fundaven llur projecte polític en la identitat cultural catalana. I és difícil no establir un paral·lelisme entre "col.laboracionistes" com el Baró de Gerando o Tomàs Puig i, del camp de la resistència espanyola, Antoni de Capmany: tots fundaven un projecte polític en la identitat cultural, en la sentida vinculació al que en cada cas es presenta com a costums o llengua pròpia. Però per part dels coll.laboracionistes, l'intent no era el d'establir una nació independent; ens ho diuen llurs textos, i en tot cas, l'aliança amb Napoleó no era el camí més directe.

"Philippe quint (...) dépouilla la Catalogne de tous ses privilèges et exemptions, et abolis toutes les institutions Républicaines, dont les catalans étaient si fiers (...)
 Bien loin de détruire les prérogatives du peuple de Catalogne en leur donnant le plan d'Organisation de l'Empire Français, on établirait au contraire, des formules libérales par le moyen d'un Gouvernement Mixte entre le Républicain et la Monarchie. Ses dispositions feraient renaître leurs anciennes habitudes pour lesquelles ils conservent encore de l'enthousiasme, et ils croiraient avoir réellement recouvert leur ancienne existence politique" (139).

"Le catalan hait l'espagnol, il ne veut pas être appelé espagnol. Cette disposition (per a l'ús públic del català) pourrait être précieuse à réveiller, à saisir au moment où les desseins de Sa Majesté séparant la Catalogne de l'Espagne, on pourrait se prévaloir de souvenirs du passé, des antipathies existantes pour commander plus facilement à l'opinion et le choix de la langue autorisée dans les actes publics est peut être une des choses qui m'influe le plus à cet égard sur l'opinion nationale". (140).

No ho sabien, pero aquests afrancesats havien escollit el costat dolent de la lluita: el dels derrotats. El que és original en llur postura, és que afegeixen a la col.laboració amb l'ocupant motivacions que sense esforç podem qualificar de nacionalistes. En relació a Espanya, eren separatistes, i en aquest sentit, varen anar més lluny que qualsevol català a Cadis en defensa d'una expressió política de la personalitat nacional de Catalunya. Però la força de la resistència catalana contra Napoleó -és a dir, contra ells- va ser superior. A més, arribaven massa aviat en relació al catalanisme; la lluita d'aquest amb plantejaments separatistes comença en opinió de González Casanova a partir dels anys setanta del segle passat (141)

a manifestar-se de forma mínimament organitzada. L'ur es-
 tratègia política recorda més la dels qui col·locaren Cata-
 lunya el 1641 sota la protecció del Rei de França contra
 la monarquia espanyola. Excepte que el 1641 fo a iniciati-
 va de Catalunya i no a l'ombra de l'ocupant.

8. ELS INGREDIENTS DEL NACIONALISME.

La guerra contra Napoleó, por ésser interpretada
 com una manifestació de nacionalisme? Per a una autoritat
 en la matèria com és Hans Kohn, la guerra de 1808-1814 no
 deixa les bases del nacionalisme modern a Espanya (142).
 Pensem que cal fer, ni que sigui breument, algunes matitza-
 cions.

En el procés constituent de Cadis es manifesta un
 projecte nacionalista liberal. Això implica que es dóna a
 la idea de nació una càrrega política nova i una nova for-
 ça legitimadora; noves, com era nou el liberalisme. El pro-
 jecte liberal implica fer dels espanyols una nació de ciu-
 tadans i sobirania i s'adreça a una societat sense grans
 problemes d'identitat nacional-cultural. La dificultat és
 essencialment política: el liberalisme no cala en la socie-
 tat espanyola i és en aquelles circumstàncies històriques
 la única ideologia portadora del missatge nacionalista. No
 es discuteix que hi hagi un sentiment de pertinença a la

nació espanyola força difòs -amb contradiccions de les que hem fet esment-, ni que això sigui un factor de mobilització contra Napoleó. Però no creiem que amb això n'hi hagi prou per a parlar de nacionalisme, si entenem que aquest implica la coherència entre nació i Estat: amb excepcions, aquest era un problema que ni es plantejava. Els temps no són els de les nacions sense Estat, sino de nacions sense sobirania. I és en aquest sentit en el que afirmem que els liberals eren els únics nacionalistes.

Diem a més que tenien prou elements al seu abast com per a endegar un moviment nacionalista: el sentiment d'identitat en perill per l'ocupació, talents com el de Capmany capaços de suggerir la integració dels particularismes en l'espanyolisme castellanitzat i el principi de la sobirania nacional. Però són febles i llur caiguda serà la de llur projecte: és paradigmàtica la indiferència amb la que els espanyols assistiran el 1823 a una invasió francesa antiliberal. Res a veure amb la lluita antinapoleònica. Més encara, s'afirma que el 1814 el retorn de l'absolutisme fou saludat amb un "¡Muera la nación! ¡Vivan las cadenas!" (143). Hi ha testimonis presencials -el liberal Argüelles- de que el crit "¡Viva la nación! ¡Vivan las Cortes!" acompanyà els diputats el dia de la inauguració de les sessions el 24 de setembre del 1810 (144). També es sentiren els mateixos visques el dia de la proclamació de la Consti

tució (145), i és impossible no pensar en el tòpic "Vive la nation!" de Valmy. Les diferències són, però, massa grosses.

La nació de la Revolució francesa era el tercer estat. No insistia en la identitat cultural. Per què hauria d'haver-ho fet, si la llengua i la cultura franceses eren també la dels absolutistes enemics de la Revolució? La nació era el tercer estat, i la seva lluita fou en aquest sentit una lluita nacional que ho esdevingué encara més quan els seus enemics francesos anaren de costat amb exèrcits estrangers. A Espanya, l'enemic és el francès, estranger des del començament. Heus aquí doncs que una guerra "d'independència" seria menys nacionalista que una revolució com la francesa que tenia molts ingredients de guerra civil. Però la paradoxa només es aparent. En aquest cas, les motivacions són més significatives que els fets: a Espanya, la insurrecció no es fa per la nació sobirana. Els únics que la fan en el seu nom són els liberals, aïllats i en debat permament amb els absolutistes. Pel altra banda, cal comptar amb ells per a lliberar el país. Per a construir una nació de ciutadans iguals davant la llei calia vèncer els privilegiats, i el reformisme fou tímid. Els liberals necessitaven del privilegiats per a vèncer els estrangers.

Entre tot derrotaren els francesos, sense que els liberals poguessin fer més que insinuar llur projecte nacional. Caldria esperar al trieni 1820-23 per a gaudir d'una petita oportunitat de posar-lo en pràctica.

NOTAS DEL CAPITOL II

- 1.- AYMES, Jean-René: La guerre d'Indépendance espagnole (1808-1814), Bordas, Paris, 1973, p. 15. Hi ha edició espanyola: La guerra de independència en Espanya. 1808 1814, Siglo XXI, Madrid, 1975
- 2.- GIL NOVALES, Alberto: "Política y sociedad", in FERNANDEZ DE PINEDO, Emilio; GIL NOVALES, Alberto i DE-ROZIER, Albert: Centralismo, Ilustración y agonía del Antiguo Régimen (1715-1833), Labor, Barcelona, 1980, p. 267 (Vol. VII de la Historia de España dirigida per Manuel Tuñón de Lara)
- 3.- TUÑÓN DE LARA, Manuel: La España del siglo XIX 3 vols., Laia, Barcelona, 1975, pp. 18-28 del Vol. I.
- 4.- Vid. l'epígraf consagrat a la Il·lustració i en general SARRAILH, Jean: L'Espagne éclairée de la seconde moitié du XVIIIème siècle. Imprimerie Nationale, Paris, 1954, esp. 373-407 i HERR, Richard: The eighteenth century revolution in Spain Princeton University Press, N.J., 1958, esp. pp. 219-230. Hi ha versions en castellà d'ambdós llibres: La España ilustrada de la segunda mitad del siglo XVIII, F.C.E. México, 1957 i España y la Revolución del siglo XVIII, Aguilar, Madrid, 1971.
- 5.- Per tota la literatura reaccionària de l'època, vid. HERRERO, Javier: Los orígenes del pensamiento reaccionario español, Edicusa, Madrid, 1973
- 6.- Article de Karl Marx al New York Daily Tribune de 27 d'octubre de 1854 in MARX, Karl i ENGELS, F.: Revolución en España, Ariel, Barcelona, 1970, p. 93. Edició a càrrec de Manuel Sacristán.

- 7.- SOBOUL, Albert: "L'Espagne face à Napoléon" in FONTANA, et al.: La invasión napoleónica, Universitat Autònoma de Barcelona, Bellaterra, 1981, pp. 185-198 (p. 185).
- 8.- Vid. SOLIS, Ramón: El Cádiz de las Cortes, Instituto de Estudios políticos, Madrid, 1958.
- 9.- Citem per tots: MARTINEZ SOSPEDRA, Manuel: La Constitución de 1812 y el primer liberalismo español, Càtedra Fadrique Furio Ceriol, València, 1978 i VARELA SUANZES-CARPEGNA, Joaquín: La teoría del Estado en los orígenes del constitucionalismo hispánico. Las Cortes de Cádiz, Centro de Estudios Constitucionales, Madrid, 1983.
- 10.- FONTANA, Josep: La crisis del Antiguo régimen (1808-1833), Grijalbo, Barcelona, 1979, pp. 15-17.
- 11.- COMELLAS, José Luis: "Las Cortes de Cádiz y la Constitución de 1812", Revista de Estudios Políticos, núm 126, 1962, pp. 69-112 (p. 79). ARTOLA, Miguel: Los orígenes de la España contemporánea, Instituto de Estudios Políticos, Madrid, 1975 (1ra. ed. 1959) 2 vols., Vol. I p. 463. Sobre les tendències polítiques MORODO, Raul i DIAZ, Elías: "Las tendencias políticas de los diputados en las Cortes de Cádiz y en las de 1820", Cuadernos hispano-americanos, núm. 201, 1966, pp. 637-675.
- 12.- La majoria dels textos es troben citats a ARTOLA, M., op. cit., Vol II.
- 13.- ARTOLA, M., op.cit., Vol. I, p. 331
- 14.- FERNANDEZ ALMAGRO, Melchor: Orígenes del régimen constitucional en España, Labor, Barcelona, 1928. MIRKINE-GUETZEVITCH, Boris: "La Constitution espagnole de 1812 et les débuts du libéralisme européen" in AA. VV.: Introduction à l'étude du droit comparé. Recueil d'ar-

- ticles en honneur d'Edouard Lambert, Sirey, Paris, 1938, Vol. II, pp. 211-219 i "La Constitution de Cadix", Révue d'histoire politique et constitutionnelle, num. 1. 1939, pp. 48-62. SANCHEZ AGESTA, Luis: Historia del constitucionalismo español, Instituto de Estudios Políticos, Madrid, 1974 (1ra. ed. 1955), pp. 83-124. SOLE TURA, Jordi i AJA, Eliseo: Constituciones y períodos constituyentes en España, Siglo XXI, Madrid, 1977, pp. 16-20.
- 15.- BERTIER DE SAVIGNY, G.: "Liberalism, nationalism and socialism. The birth of three words", Review of Politics, Vol. XXXII, num. 3, 1970, pp. 147-166 (pp. 147-148).
- 16.- REAL ACADEMIA ESPAÑOLA: Diccionario de la lengua castellana, Imprenta de la Real Academia, Madrid, 1803 (4rta. ed.). Vid. també GARCIA SEVILLA, Lluís: "Llengua, nació i Estat al diccionari de la Real Academia Española", L'Avenc, núm. 16, 1979, pp. 50-55 i núm. 17, 1979, pp. 26-31.
- 17.- REAL ACADEMIA ESPAÑOLA, op. cit., p. 577. Advertim que fins la desena edició del Diccionari no s'afegeix a la segona acepció un significat més apropiat a l'actual: "Conjunto de los habitantes en alguna provincia país o reino y el mismo país o reino", ACADEMIA ESPAÑOLA: Diccionario de la lengua castellana, Madrid, Imprenta nacional, 1852, p. 471. El subratllat és nostre.

En català, vid. FABRA, Pompeu i MONTOLIU, Manuel de (eds.): Diccionari Aquiló. Materials lexicogràfics aplegats per Marià Aquiló i Fuster, Institut d'Estudis Catalans, Barcelona, 1924, Vol. V, p. 185: "nació: casta, nissaga, gent: "quatre cents milia combatents eren

útils, on havia de moltes nacions de gents". Tirant, IVm 385; -gent de nació: estrangers: "No mantingan conversa amb gent de nació", cançó popular, Camprodon, XVIII; -mena, espècie (Borredà) Ex: aquest any hem tingut una nació de cuques que han fet malbé les trumfes; -nació batejada: cristianisme."

- 18.- REAL ACADEMIA ESPAÑOLA, op. cit., p. 631.
- 19.- ALCALA GALIANO, Antonio: "Indole de la revolución en España en 1808" in Obras escogidas, Atlas, Madrid, 1956, Vol. II, pp. 309-325 (p. 319).
- 20.- SMITH, Anthony D.: "Neo-classicist and romantic elements in the emergence of nationalist conceptions" in SMITH, Anthony D. (ed.): Nationalist movements, McMillan, London, 1976, pp. 74-87, Vid. també el text d'Aner citat a pp. 135-136.
- 21.- Semanario Patriótico, citat per SEOANE, María Cruz: El primer lenguaje constitucional español, Moneda y Crédito, Madrid, 1968, p. 78.
- 22.- El Redactor general, in SEOANE, María Cruz, op. cit., p. 79.
- 23.- El Procurador general de la Nación y del Rey, 19 de març del 1814 in HERRERO, J., op. cit. pp. 386-387.
- 24.- VILAR, Pierre: "Pàtria i nació en el vocabulari de la guerra contra Napoleó" al seu Assaigs sobre la Catalunya del segle XVIII, Curial, Barcelona, 1973, pp. 133-171 (p. 156).
- 25.- Resposta a la "Consulta al país" in ARTOLA, Miguel, op. cit. Vol. II, pp. 523-524. In HERRERO, J., op.

- cit., p. 224, podem veure com les relacions de Capmany amb Godoy i els "philosophes" francesos eren més estretes del que el seu radicalisme posterior fa pensar. De Capmany vid. també el "Discurso político-económico sobre la influencia de los gremios en el Estado, en las costumbres populares, en las artes y en los mismos artesanos", Archivo de Derecho público, Vol. II, 1949, pp. 67-109 (esp. pp. 67-69) i el comentari de SANCHEZ AGESTA, Luis: "La apología de los gremios de Capmany", *ibid.* pp. 61-66.
- 26.- PANADERO, Antonio in ARTOLA, Miguel, *op. cit.*, Vol. II, p. 646. Subratllat del text.
- 27.- DIARIO... de sesiones de las Cortes generales y extraordinarias. Imprenta de J.A. García, Madrid, 1870. Citat en endavant DSCGE. 2 de setembre del 1811, núm. 335, pp. 1740-1741
- 28.- MARTINEZ SOSPEDRA, Manuel: *op.cit.*, pp. 138-146.
- 29.- DSCGE 27 set. 1811, núm. 360, p. 1937
- 30.- DSCGE 27 set. 1811, núm. 360, pp. 1936-1937.
- 31.- SAINZ DE VARANDA, Ramón: Colección de leyes fundamentales, Acribia, Zaragoza, 1957, pp. 29-73 (p. 42). Sobre aquesta qüestió vid. GUIOMAR, Jean-Yves: L'idéologie nationale. Nation, représentation propriété, Champ libre, Paris, 1974 i VEGA GARCIA, Pedro de: "El carácter burgués de la ideología nacionalista", Sistema, npum. 16, 1977, pp. 51-63.
- 32.- AYMES, J.R., *op. cit.*, p. 12
- 33.- CAPMANY, Antonio de: Centinela contra franceses, Imprenta Real, Sevilla, 1810 (1ra. ed. 1808), p. 73.

- 34.- DSCGE 8 abr. 1811, num. 191, p. 839 (Dueñas)
- 35.- El Redactor general, 16 des. 1811, in SEOANE, M.C., op. cit. p. 64.
- 36.- El decret de 4 de maig de 1814 in FERNANDEZ MARTIN, Manuel: Derecho parlamentario español, Imprenta Hijos de J.A. García, Madrid, 1885, Vol. II, pp. 856-873 (p. 859). El decret feia referència a l'article 356: "Habrá una fuerza militar nacional permanente, de tierra y de mar, para la defensa exterior del Estado y la conservación del orden interior.". Vid. la discussió de l'article, que tenia el n.ºm. 360, DSCGE 16 gen. 1811, n.ºm. 470, pp. 2638-2639.
- 37.- FLOREZ ESTRADA, Alvaro: En defensa de las Cortes, Madrid, Ciencia nueva, 1967, (ed. a càrrec de J. Muñàrriz), p. 47. No ho tenia fàcil per a convèncer a Ferran VIIè; havia manifestat el seu radicalisme en el projecte de "Constitución para la nación española presentada a S.M. la Junta Suprema de España y las Indias en 1º de noviembre de 1809" in Obras, Madrid, Ed. Atlas, 1958, 2 vols., Vol. II pp. 309-402. L'epígraf IV de l'article primer diu: "No habrá más soberano que este cuerpo (el Congreso), y será un crimen de estado llamar al rey soberano y decir que la soberanía puede residir en otra parte que no sea este cuerpo." (p. 322). Cal notar l'aspecte federalitzant de la proposta en els epígrafs LXXVIII-XCV del mateix article, on tracta de les "juntas o congresos provinciales" (pp. 330-332).
- 38.- In SEOANE, M.C., op. cit., p. 43.
- 39.- Sobre el caràcter personalista de la definició, l'article 13 que diu "El objeto del Gobierno es la felici

dad de la Nación, puesto que el fin de toda sociedad política no es otro que el bienestar de los individuos que la componen." También la intervención del liberal Espiga: "Para que se dé una verdadera inteligencia a esta palabra reunión es preciso observar que no se trata de una reunión de territorios como se ha insinuado, sino de voluntades, porque esta es la que manifiesta aquella voluntad general que puede formar la Constitución del Estado." DSCGE 25 ag. 1811, núm. 327 p. 1690. Subratllat del text.

40.- DSCGE 25 ag. 1811, num. 327, pp. 1687-1688

41.- Ibid.

42.- La influència de la definició de Sieyès sembla evident: "Un cuerpo de asociados que viven bajo una ley común y representados por la misma legislatura", SIEYES, E. J.: ¿Qué es el tercer estado? Aguilar, Madrid, 1973, p. 13 (trad. i ed. de Francisco Ayala).

43.- Com l'expressada anteriorment per Villanueva DSCGE 25 ag. 1811, núm. 327, p. 1687.

44.- Subratllat nostre. DSCGE 25 ag. 1811, núm. 327, p. 1688.

45.- DSCGE 25 ag. 1811, núm. 327, p. 1689.

46.- DSCGE 25 ag. 1811, núm. 327, p. 1687.

47.- Ibid.

48.- DSCGE 25 ag. 1811, núm. 327, p. 1691. Subratllat nostre.

49.- DSCGE 25 ago. 1811, num. 327, p. 1690. El subratllat és nostre. Es refereix al jurament dels diputats:

"-¿Juráis la santa religión católica, apostólica, romana, sin admitir otra alguna en estos reinos?

-¿Juráis conservar en su integridad la Nación española y no omitir medio alguno para libertarla de sus injustos opresores?

-¿Juráis conservar a nuestro amado Soberano, el Señor Don Fernando VII, todos sus dominios, y en su defecto a sus legítimos sucesores y hacer cuantos esfuerzos sean posibles para sacarle del cautiverio y colocarle en el Trono?

-¿Juráis desempeñar fiel y legalmente el encargo que la Nación ha puesto a vuestro cuidado, guardando las leyes de España, sin perjuicio de alterar, moderar y variar aquellas que exigiese el bien de la Nación?" Citat per SOLIS, Ramón, op. cit., p. 258.

50.- TUBIOLLS Y DE GORGO, Damián: Cartas de Juan de la Nación y Juan Vecino, escritas para la instrucción del pueblo sobre la soberanía y sobre el Rey (1810), in CASTRO, Adolfo de: Cortes de Cádiz, Imprenta de Prudencio Pérez de Velasco, Madrid, 1913, Vol. I, p. 318.

51.- "Discurso preliminar" in SAINZ DE VARANDA, R., op. cit., p. 29.

52.- Assenyala la influència de Martínez Marina en el discurs preliminar SANCHEZ AGESTA, Luis: "Agustín de Argüelles y la Constitución de 1812", introducció a ARGUELLES, Agustín de: Discurso preliminar a la Constitución de 1812, Madrid, Centro de Estudios Constitucionales, 1981, pp. 9-63 (pp. 38-41). Vegi's també del mateix Sánchez Agesta Historia del constitucionalismo español, Madrid, Centro de Estudios Constitucionales, 1978, (3ra. ed.), p. 67.

- 53.- PEREZ PRENDES, J.M.: "Introducción" in MARTINEZ MARINA, F.: Teoría de las Cortes, Madrid, Editora Nacional, 1979, Vol. I, pp. 9-51. MORODO, Raúl: "La reforma constitucional en Jovellanos y Martínez Marina", in TIERNO GALVAN, Enrique i MORODO, Raúl: Estudios de pensamiento político, Madrid, Túcar, 1976, pp. 151-171 es. pp. 164-171. MARTINEZ CARDOS, José: "Estudio preliminar" in MARTINEZ MARINA, F.: Obras escogidas, Madrid, Ed. Atlas, 1966, Vol. I, pp: VIII-LXXI. MARAVALL, José Antonio: "Estudio preliminar" in MARTINEZ MARINA, F.: Discurso sobre el origen de la monarquía y sobre la naturaleza del gobierno español, Madrid, Instituto de Estudios Políticos, 1957, pp. 9-108. (Aquest treball ens ha resultat molt suggeridor). In Revista de ciencias jurídicas y sociales, Vol. XVI, num. 65, 1933: POSADA, Adolfo: "Estudio preliminar", pp. 479-510 (el mateix in MARTINEZ MARINA, F.: Principios naturales de la moral, de la política y de la legislación, Madrid, Academia de Ciencias Morales y Política, 1933) i RIAZA, Román: "Las ideas políticas y su significación dentro de la obra de Martínez Marina", pp. 511-526.
- 54.- MARTINEZ CARDOS, José: op. cit. pp. XXX-XXXI
- 55.- MARAVALL, J.A.: "Estudio preliminar", op. cit., pp. 10-11.
- 56.- MARTINEZ MARINA, Francisco: Ensayo histórico crítico sobre la antigua legislación y principales cuerpos legales de los Reinos de León y Castilla, especialmente sobre el Código de don Alfonso el Sabio, conocido con el nombre de las Siete Partidas, Madrid, Hija de Ibarra, 1808, pp. 438-439. Insisteix en la mateixa idea en el seu Juicio crítico de la Novísima Recopilación, Madrid, Imp. Villalpando, 1820, p. 48.

- 57.- MENENDEZ Y PELAYO, Marcelino: Historia de los heterodoxos españoles, Madrid, Librería V, Suárez, 1930, Vol. VI, p. 228 i Vol. VII, 1932, p. 111.
- 58.- MARTINEZ MARINA, F.: Teoría de las Cortes, Madrid, Editora Nacional, 1979, 3 vols. (edició preparada por J.M. Pérez Prendes sobre la feta a Madrid, Imprenta de F. Villalpando, 1820), Vol. I, pp. 99-100. La cita correspon al "Discurso preliminar".
- 59.- MARAVALL, J.A.: "Estudio preliminar", op. cit., pp. 63-65.
- 60.- MARTINEZ MARINA, F.: Teoría de las Cortes, op. cit. Vol. I, p. 178.
- 61.- Ibid., Vol. I, p. 405
- 62.- El capítol XI de la primera part es titula "Cuando y con qué motivo el pueblo o tercer estado comenzó a considerarse como parte esencial y primaria de la representación política de estos reinos"
- 63.- MARAVALL, J.A.: "Estudio preliminar", op. cit., p. 62.
- 64.- MENENDEZ Y PELAYO, M.: Historia de los heterodoxos españoles, op. cit., Vol. VI, pp. 227 i 229. L'argument es troba més desenvolupat pel mateix autor al discurs que va fer a la Reial Acadèmia de la Història l'any 1889 "Algunas consideraciones sobre Francisco de Victoria y el derecho de gentes" in Ensayos de crítica filosófica (Obras completas, vol. IX), Madrid, V. Suárez, 1918, pp. 225-241 (pp. 231-232).
- 65.- MARTINEZ MARINA, F.: Teoría de las Cortes, op. cit. Vol. I, pp. 124-125. El mateix text es troba repro-

duït a una altra obra de Martínez Marina Principios naturales de la moral, de la política y de la legislación, op. cit., pp. 28-29, amb lleugeríssimes modificacions. Cal assenyalar que aquesta obra fou escrita pels voltants del 1824, com es dedueix del que diu a la p. 16, i que romangué inèdita fins el 1933. Diquem de passada que la no publicació impedi que aquest treball marqués una fita en l'evolució del Dret polític espanyol, en opinió de POSADA, A.: "Estudio preliminar". art. cit., p. 509

- 66.- MARTINEZ MARINA, F.: Teoría de las Cortes, op. cit., Vol. I p. 609. Vid. també tot l'epígraf, pp. 609-610.
- 67.- MARTINEZ MARINA, F.: Principios naturales de la moral, de la política y de la legislación, op. cit., p. 238, i en general, els Caps., I-V de la segona part. Sembla clara la influència de la Declaració de drets del 1789 art. 2.
- 68.- Ibid., pp. 276 i 329. Sobre la sobirania nacional, vid. els caps. VI-X; sobre el pacte social constitutiu, caps. XI-XVI. Assenyallem que per Martínez Marina la monarquia és la millor forma de govern, com explica al cap. XV: Soberanía nacional, inviolabilidad real: he aquí los dos polos del mundo político (p. 325).
- 69.- MARTINEZ MARINA, F.: Teoría de las Cortes, op. cit., Vol. I p. 303. Valorant l'obra de Martínez Marina, Varela Suanzes-Carpegna afirma que "lo que se deforma y malinterpreta no son las instituciones representativas modernas ni sus principios axiomáticos, sino las premisas e instituciones medievales. Se trata, pues, de un error histórico, pero que no comporta una incorrecta apreciación de los dogmas configuradores del Estado liberal", VARELA SUANZES-CARPEGNA, Joaquín: La

teoría del Estado en los orígenes del constitucionalismo hispánico. (Las Cortes de Cádiz), Madrid, Centro de Estudios Constitucionales, 1983, p. 51 i en general pp. 46-51. Almenys pel que fa a la representació, pensem que Martínez Marina es separa de les concepcions clàssiques en la matèria.

- 70.- Això mateix pot veure's també quan parla de les Hermandades castellanes, en el cap. XXXIX del Vol. II de la Teoría de las Cortes, significativament titolat "De las hermandades generales de Castilla, y de las confederaciones populares contra el despotismo de los Reyes y de los opresores de la libertad nacional". Considera a les "hermandades generales de Castilla bajo el aspecto de cuerpo representativo nacional y como juntas supremas y soberanas" (p. 1032), pero també fa notar que no varen arribar a "variar la Constitución ni alterar las leyes patrias, aunque pudieran hacerlo exigiéndolo así la imperiosa y suprema ley de la salud pública", sino que es limitaren a restablir la pau pública i a "asegurar la vida y propiedad del ciudadano y los derechos y libertades nacionales" (1040).
- 71.- Ibid. Vol. I pp. 302-303. Al cap. X dels Principios naturales de la moral, de la política y de la legislación, op. cit., titolat "Falsas teorías de la soberanía del pueblo", afirma que la sobirania no autoritza a depassar les atribucions de la societat, desviar-se dels principis morals ni a traspassar els límits de la llei divina (p. 224).
- 72.- Teoría de las Cortes, op. cit., Vol. I p. 115
- 73.- MORODO, R.: art. cit. p. 165, en una interessant comparació amb Jovellanos.

- 74.- Les fonts doctrinals les fa explícites a Defensa del doctor Don Francisco Martínez Marina contra las censuras dadas por el Tribunal de la Inquisición a sus obras Teoría de las Cortes y Ensayo histórico-crítico sobre la antigua legislación de España, publicada l'any 1861 i reproduïda dins l'edició de la Teoría de las Cortes a càrrec de Pérez Prendes de la que citem, esp. pp. 1499-1552. També el capítol VI de la segona part dels Principios naturales de la moral de la política y de la legislación, op. cit., "Ideas de los antiguos teólogos y jurisconsultos, así españoles como extranjeros, sobre la soberanía del pueblo". Per a una visió de conjunt, PEREZ PRENDES, J.M.: "Introducción", citada, pp. 17-30.
- 75.- RIAZA, R.: "Las ideas políticas y su significación dentro de la obra científica de Martínez Marina, art. cit., p. 512. També MARAVALL, José Antonio: "El mito de la "tradición" en el constitucionalismo español", Cuadernos Hispano-americanos num. 329-330, nov.-dic. 1977, pp. 547-567 (pp. 550-551).
- 76.- TIERNO GALVAN, Enrique: Tradición y modernismo, Madrid, Tecnos, 1962, pp. 151.
- 77.- SAINZ DE VARANDA, R., op. cit., pp. 35-36 ("Discurso preliminar"). En general, sobre la discussió del concepte de sobirania, vid. VARELA SUANZES-CARPEGNA, J., op. cit., p. 59-223.
- 78.- SAINZ DE VARANDA, R., pp. cit. p. 29.
- 79.- Les primeres paraules del text: "Los diputados que componen este Congreso, y que representan la Nación española, se declaran legítimamente constituidos en Cortes generales y extraordinarias, y que reside en ellas la

- la soberanía nacional." COLECCION... de decretos y órdenes de las Cortes generales y extraordinarias, Imp. Real, Cádiz, 1811, p. 1, Decreto I de 24 de setiembre de 1811. Vid. también: CLAVERO, Bartolomé: Evolución histórica del constitucionalismo español, Tecnos, Madrid, 1984 (pp. 33-35).
- 80.- DSCGE, 28 d'oct. de 1811, núm. 330, p. 1713. Vid. a ARTOLA M., op. cit., vol. II, pp. 143-153, la seva resposta a la "Consulta al país". El bisbe en qüestió, Francisco Aguiriano ("Aguiriano" segons GANZ, Pius Bonifacius: Series Episcoporum Ecclesias Catholicae, Graz, Akademische Druck- U. Verlagssnstahta, 1957, p. 22) va tenir un cert paper en les disputes religioses de l'època; vid. la veu "Aguiriano" de J.M. Cuenca, in ALDEA VALERO, Quintín et al. Diccionario de Historia eclesiástica de España, Madrid, C.S.I.C., 1972, Vol. I, p. 15, i GARCIA-VILLOSLADA, Ricardo: Historia de la Iglesia en España, Madrid, B.A.C., 1979, Vol. V, p. 35
- 81.- Per això Llamas començava la seva intervenció sobre l'article tercer dient: "Siempre que se me conceda que la nación española es aquel cuerpo moral que forman el pueblo español y el soberano español como su cabeza y que constituyen lo que llamamos Monarquía española, nada tengo que decir en contra." DSCGE 26 ag. 1811, num. 330, p. 1714.
- 82.- DSCGE 28 ag. 1811, núm. 330, pp. 1711-1712.
- 83.- ARTOLA, M., op. cit., Vol. I, p. 642.
- 84.- Lera, DSCGE 29 ag., 1811, núm. 331, p. 1721.
- 85.- Les posicions absolutistes tenen una de llurs expres-

- sions més clares al manifest que Lardizabal envià a les Corts. Reproduït in LOPEZ-AYADILLO, Eugenio: El Obispo de Orense en la Regencia del año 1810, Centro de Estudios Históricos, Madrid, 1918, pp. 296-329 (esp. pp. 314-220).
- 86.- Argüelles, DSCGE 26 abr. 1811, núm. 207, p. 945.
- 87.- El Compte de Toreno, DSCGE 28 ag. 1811, num. 330, p. 1715; Gallego, DSCGE 29 ag, 1811, num. 331, p. 1717.
- 88.- El Tribuno del pueblo español, in ARTOLA, M., op. cit. Vol. I, p. 652. Subratllat del text.
- 89.- Golfín, DSCGE 29 ag. 1811, num. 331, p. 1721.
- 90.- El decret declarava nul·la la cessió "no solo por la violencia (suposada) que intervino en aquellos actos injustos e ilegales, sino principalmente por faltarle el consentimiento de la Nación." COLECCION... op. cit. p. 37.
- 91.- "Discurso preliminar", SAINZ DE VARANDA, R., op. cit. p. 37.
- 92.- DSCGE 29 ag. 1811, num. 331, p. 1723.
- 93.- "Es preciso confesar que nosotros aquí, y en cualquier tiempo y lugar que se congregue la nación, podrá convertir la Monarquía en otra forma de gobierno cualquiera." Ibid., p. 1722. Vid. també el manifest de Lardizábal, in LOPEZ AYADILLO, E., op. cit., p. 318.
- 94.- "Sepan pues las cabezas coronadas que en un fatal extremo, en un evento extraordinario, no fácil, mas si posible, la Nación reunida podría derogarle su derecho

- (al monarca)." DSCGE 28 ag. 1811, num. 330, p. 1708.
- 95 .- Semanario Patriótico, in SEOANE, M.C., op. cit., pp. 68-69.
- 96 .- BLANCO WHITE, José María: "Reflexiones generales sobre la revolución española" (El Español, num. 1, abr.1810) in Antología preparada per Vicente Llorens, Labor, Barcelona, 1971, p. 225.
- 97 .- Un exemple de la imprecisió de l'ús del terme nació, la intervenció d'Alcocer transcrita p. 142.
- 98 .- Té interès el debat d'aquest article -que portava el número 13 al projecte-: DSCGE 2 set. 1811, num. 335, 1745-1746.
- 99 .- Imprimerie de P. Baume, Bordeaux, 1821.
- 100 . CONNOR, Walker: "Nation-building or nation destroying?", World Politics, Vol. XXIV, num. 3, 1972, pp. 319-335 (esp. pp. 328).
- 101 . VILAR, Pierre: "Quelques aspects de l'occupation et de la résistance en Espagne en 1794 et au temps de Napoléon" in COLLOQUE DE BRUXELLES 29 ET 30 JANVIER 1968 Occupants-Occupés, 1792-1815, Université Libre de Bruxelles, Institut de Sociologie, 1969, pp. 221-256 (sobretot les hipòtesis p. 252).
- 102 . CAPMANY, Antonio de: Centinela contra franceses, op. cit., pp. 18-19. Vid. també FORTEZA Y VALENTIN, Guillermo: Juicio crítico de las obras de D. Antonio de Capmany y de Montpalau, Imp. Tomàs Gorchs, Barcelona, 1857. Es molt interessant la presentació, pp. I-XXIV, en la que s'afirma que la publicació de l'obra de For

teza ve a ser el primer homenatge que es ret a Capmany. Es obra de Pròsper de Bofarull, llavors president de la Reial Acadèmia de Bones Lletres de Barcelona (agraeix la indicació al Dr. Josep Maria Font i Rius), la qual havia organitzat el concurs d'obres en record de Capmany.

- 103 . JARILLO, Miguel Agustín in ARTOLA, M., op. cit., Vol. II, p. 377.
- 104 . Final de la intervenció de Leiva, DSCGE 2 set. 1811, num. 335, p. 1744.
- 105 . DSCGE 2 set. 1811, num. 335, p. 1745.
- 106 . "Discurso Preliminar", SAINZ DE VARANDA, op. cit., p. 35-36.
- 107 . Capmany a la "Consulta al país" in ARTOLA, M., op. cit. Vol. II, p. 525.
- 108 . Es interessant, pèl que fa als símbols, la modernitat del nacionalisme de Capmany. Va haver-hi un debat marginal a propòsit del que calia fer amb unes banderes guanyades en combat als voluntaris espanyols que lluitaven al costat de Josep Bonaparte. Algú proposà cremar-les, i Capmany estigué d'acord: segons ell, calia evitar que passés a la Història la prova de la traïció d'alguns espanyols. Però -problema- les banderes tenien l'escut de la nova dinastia, format pels tradicionals de la monarquia espanyola amb l'afegit de l'àliga imperial. Això de cremar símbols reials faria la sensibilitat d'algun absolutista. "Sr. Llamas: En estas banderas están estampadas las armas de la Monarquía española, por lo que no me parece justo quemarlas

por entero. Sepárese y quémese el águila francesa, y todo lo que pertenezca al Rey intruso, pero no lo demás".

La réplica de Capmany fou definitiva:

"El Sr. Capmany: Una moneda falsa tiene el retrato del Rey verdadero, y sin embargo se quema toda entera." DSCGE 22 set. 1812 num. 662. p. 3739.

- 109 . MAHAMUD, Manuel, *ibid.*, pp. 556, vol. II. En aquesta línia havia de manifestar-se el diputat Pelegrín: "Creía yo que, sancionada la Constitución, había llegado el caso de olvidar los nombres de los reinos y señoríos que componen la Monarquía española, y que no se volviesen a oír catalanes, aragoneses, castellanos, etc., adoptando otros, aun para la denominación de las provincias, o al menos dividiendo el territorio sin consideración a sus antiguos límites." DSCGE 3 de maig 1812m num. 557, p. 3133. Diguem de passada que la major part del discurs que comença de forma tan radical és una llarga enumeració dels mèrits del señorío de Molina per a convertir-se en província.
- 110 . JARILLO, Miguel Agustín in ARTOLA, M. op. cit., Vol. II, p. 377.
- 111 . RIUS, José, *ibid.* p. 434.
- 112 . AYUNTAMIENTO DE BARCELONA "Ideas que el Ayuntamiento de Barcelona considera podrán contribuir particularmente a que mejore el actual estado del Reino de España y del Principado de Cataluña", *ressolució* del 24 de maig de 1808 in Libro de acuerdos del Ayuntamiento de Barcelona, ff. 233-238, Institut Municipal d'Història, Barcelona. JUNTA SUPERIOR DEL PRINCIPADO DE CATALUÑA: "Exposición de las principales ideas que la

Junta Superior del Principado de Cataluña cree conveniente manifestar a los Sres. Diputados de la provincia que en representación de la misma pasan al Congreso de las próximas Cortes. 13 de agosto de 1810, Tarragona" in RAHOLA Y TREMOLS, Federico: "Los diputados por Cataluña a las Cortes de Cádiz", Memorias de la Real Academia de Buenas Letras de Barcelona, Vol. IX, 1912, pp. 7-62 (p. 53).

113. ARTOLA, M., op. cit., Vol. I, pp. 663-664.
114. CAPMANY, A. de: Centinela contra franceses, op. cit.
115. DSCGE 2 set. 1811, num. 335, p. 1744
116. BORULL Y MUÑOZ TORRERO, *ibid.*, p. 1745.
117. L'article diu: "El Código civil y criminal y el de comercio serán unos mismos para toda la Monarquía, sin perjuicio de las variaciones que por particulares circunstancias podrán hacer las Cortes."

L'ambigüitat de la darrera frase no treu res a la càrrega uniformitzadora de l'article -són sempre les Corts les que jutjaran les "circumstàncies particulars"-, però va fer témer al diputat liberal Gordoia que "no clasificándose las variaciones, queda abierto, no ya un portillo angosto, sino una puerta anchurosa, y del tamaño que la quier, o busque el antojo o el error obstinado de mil descontentos, que, mal hallados con esta Constitución, y guiados del espíritu de provincialismo, lejos de uniformar, pretendan, por el contrario, mantener a todo trance prácticas y costumbres que, si en otro tiempo acaso han sido loables, no servirán en adelante más que para debilitar o romper el sagrado vínculo que debe unir a todos los es-

pañoles." DSCGE 21 nov. 1811, num. 415, p. 2306.

El "Discurso preliminar" precisava que les diferències de legislació no podrien afectar "en cap cas" la part essencial de la legislació. SAINZ DE VARANDA, R. op. cit., p. 54.

118. DSCGE 30 jun. 1811, num. 271, 1372 i DSCGE 21 gen. 1811, Vol. VI dedicat als debats sobre la Inquisició, p. 4421. Els subratllats del text.
119. Semanario patriótico, in SEOANE, M.C., op. cit. p. 69.
120. PANADERO, Antonio in ARTOLA, M., op. cit., Vol. II, pp. 645-646.
121. SALA, José, ibid., Vol. II, pp. 439-440. Sobre Sala-Ardiaca de Vic-, vid. MERCADER RIBA, Joan: "Algunas ideas sobre la educación pública en Cataluña a principios del siglo XIX", Revista española de pedagogía, num. 38, 1952, pp. 269-283 (esp. pp. 279-280).
122. SAINZ DE VARANDA, R., op. cit. p. 71.
123. L'expressió originària és de MENENDEZ Y PELAYO, Marcelino: Historia de los heterodoxos españoles, op. cit., Vol. VII, p. 8. La conspiració revolucionària dirigida per Marchena el 1792 preveia l'establiment d'una república federal, recorda ARTOLA, Miguel: "La difusión de la ideología revolucionaria", Arbor, Vol. XXXI, num. 115-116, 1955, pp. 476-490 (p. 484). En tot cas TRUJILLO, Gumersindo: Introducción al federalismo español, Madrid, Edicusa, 1967, p. 93, adverteix que la història de la idea federal comença a Espanya pròpiament cap el 1840.

124. VILLA-URRUTIA, W.R.: Relaciones entre España e Inglaterra durante la guerra de independencia, Librería de F. Beltrán, Madrid, 1911, Vol. I, pp. 98-101.
125. DSCGE 29 abr. 1811, num. 210, pp. 962-963.
126. DSCGE 10 gen. 1812, num. 464, p. 2590.
127. Article 309: "Para el gobierno interior de los pueblos habrá Ayuntamientos compuestos de alcalde o alcaldes, los regidores y el procurador síndico, y presididos por el jefe político donde lo hubiere, y en su defecto por el alcalde o el primer nombrado entre estos, si hubiere dos."
- Article 324: "El gobierno político de las provincias residirá en el jefe superior, nombrado por el Rey en cada una de ellas."
128. RAMOS, Demetrio: "Las Cortes de Cádiz y América", Revista de Estudios Políticos, num. 126, 1962, pp. 433-634.
129. El Español num. 5, ag. 1810, in Antología, op. cit., p. 70. Subratllat del text.
130. RAMOS, D., art. cit., p. 613.
131. DSCGE 9 gen. 1811, num 105, p. 328
132. El títol del decret era "Igualdad de derechos entre los españoles europeos y ultramarinos; olvido de lo ocurrido en las provincias de América que reconozcan la autoridad de las Cortes" i començava "Las Cortes generales y extraordinarias confirman y sancionan el inconcuso concepto de que los dominios españoles en

ambos hemisferios forman una sola y misma monarquía, una misma y sola nación, y una sola familia." COLECCION..., op. cit., p. 10.

Advertim que el decret conté una afirmació més territorial -"los dominios"- i més comunitària -"una sola familia"- que va més enllà de la terminologia habitual.

- 133 . DSCGE 4 abr. 1811, num. 187, p. 823. Vid. la insistèn-
cia en l'ús rigorós dels adjectius que poden indicar
diferències entre Amèrica i la Península, DSCGE 10 ag.
1812, num. 629, p. 3519.
- 134 . El Redactor General in SEOANE, M.C., op. cit., p. 74.
- 135 . TONNIES, Ferdinand: Comunidad y asociación, Península
Barcelona, 1979, esp. pp. 250-252.
- 136 . Citat per PUIG, Lluís Maria de: "Invasió napoleònica
i qüestió nacional catalana" in FONTANA, Josep et al.:
La invasió napoleònica, op. cit. pp. 55-79. El primer
text correspon a un informe a Duhesne de 29 de febrer
de 1810. Archives Nationales, Paris, Sèrie A F, IV,
1603, citat per Puig a la p. 74 de CONARD, Pierre:
Napoléon et la Catalogne, Paris, Alcan, p. 13. El se-
gon text és de l'"Extrait sur la Catalogne considerée
dans sa révolution, son agriculture, son commerce, et
son industrie", datat a Girona el 30 de març del 1812
i signat pel secretari general del Departament del
Ter, de Livoyr, Archives de la Guerre, Paris, MR 1341,
18-19, que Puig cita a la p. 79.
- 137 . P. 170.
- 138 . SOLDEVILA, Ferran: Història de Catalunya, 3 vols.,
Alpha, Barcelona, 1963, Vol. III, pp. 1262-1295 (P.1269)

- 139 . Aquest text citat de CUCURULL, Fèlix: Panorama del nacionalisme català, Paris, Edicions catalanes de Paris, 1975, 6 vols., Vol. I, pp. 328-330, que els transcriu de l'obra de Lluís Maria de Puig El pensament polític de Tomàs Puig, (sense més indicacions). La font citada és l'Arxiu Tomàs Puig, Rupià. Documents 1810 "Projet d'un Plan d'Organisation Politique de la Catalogne", de 24 de febrer de 1810.
- 140 . PUIG, Lluís Maria de: art. cit., p. 78-79. Carta del baró de Gerando, intendent de l'Alta Catalunya al Ministre francès de justícia, datada a Girona el 26 de maig de 1812. Archives Nationales, Paris, Serie BB 5, "Organisation Judiciaire", 287. "Territoires annexés. Catalogne"
- 141 . GONZALEZ CASANOVA, José Antonio: Federalisme i Autonomia a Catalunya (1868-1938) Curial, Barcelona, 1974 p. 64.
- 142 . KOHN, Hans: The idea of nationalism, Collier Books, New York, 1969 (1ra. ed. 1944), p. 488. Hi ha versió castellana: Historia del nacionalismo, F.C.E., Mèxic 1949. SMITH, Anthony D. in "Nationalism. A trend report and bibliography", número monogràfic de Current Sociology / La sociologie contemporaine, Vol. XXI, num. 3, 1973, p. 107, parla de l'existència -inadvertida per nosaltres- d'un nacionalisme espanyol republicà oposat a Napoleó.
- 143 . PONS Y UMBERT, Adolfo: Lecturas constitucionales en la España del siglo XIX, Gráficas Mundial, Madrid, 1933, p. 37.
- 144 . ARGUELLES, Agustín de La reforma constitucional de 1812, Iter, Madrid, 1970 (1ra. ed. 1823), a càrrec de

Jesús Longares, p. 129.

145. VELEZ, Fr. Rafael de: Apología del Altar y el Trono, 2 vols., Imprenta Cano, Madrid, 1818, Vol. II, p. 119
"Un gentío inmenso decía a la vez: "Viva la constitución, viva las cortes, viva la nación".

III. EL FRACAS DE LA CONSOLIDACIÓ DE LA IDEA LIBERAL DE NACIÓ.

En aquesta tercera part ens ocuparem del trieni de 1820 a 1823, període en el que per primer cop va funcionar un règim liberal a Espanya. Després del pronunciamiento de Cabezas de San Juan, els liberals es troben amb la responsabilitat de dirigir l'Estat en circumstàncies difícils. Pel que ens concerneix, hem de destacar que la idea de nació ja no girarà essencialment entorn de la sobirania i del seu reconeixement constitucional, sino que es projecta a d'altres dimensions polítiques més concretes. Sense perdre la seva funció legitimadora: això queda clar als primers manifestos que saluden la restauració del règim constitucional. Els liberals es consideraran el partit "nacional", pero no gaudiran del monopoli de la invocació justificadora a la nació. Ni en els papers de la primera reacció absolutista de 1814, ni en els dels alçats del trieni hi ha cap escrúpol en al·ludir a una suposada voluntat nacional hostil al liberalisme. Veurem també com l'interès nacional es el paràmetre ideològic amb que es mesuren alguns dels principals problemes del trieni: els primers debats entre proteccionisme i lliurecanvisme i els primers brots de revolta social obrera. Al costat d'això, farem notar l'aparent indiferència amb que s'assisteix a la secessió americana. Igualment, ens ocuparem de la primera divisió provincial, propiciada per la Constitució de Cadis i

acceptada sense crítiques de fons pels liberals. Finalment, examinarem les primeres reflexions teòriques que, amb l'objectiu d'estudiar la Constitució i el nou règim, mostren el que podien ser les concepcions intel·lectuals de l'època referides a la idea nacional.

1. LA PRIMERA REACCIÓ ABSOLUTISTA . 1814

El retorn de Ferran VIIè i el començament de l'absolutisme a Espanya impliquen l'òbvia frustració del projecte dels constitucionalistes. Els partidaris de la Constitució del 1812 i el propi sistema polític que, configurat per ella, començava a funcionar són perseguits. Els defensors de la Constitució són els liberals, i diríem que només ells. El text del 12 no és reconegut com el mínim comú denominador dels diversos corrents polítics i queda com una reivindicació dels liberals, que en alguns casos paguen amb la vida llur defensa del text gadità. Perseguits amb ferocitat, no és estrany que els liberals no tinguin temps d'innovar llur doctrina sobre la nació, i per això creiem que és lògic no trobar aportacions noves sobre el tema fetes des del camp liberal. A més, el 2 de Maig del 1815, un Decret de Ferran VII prohibia totes les publicacions amb excepció de la Gaceta i el Diario de Madrid.

Del bàndol contrari tampoc se'n troben gaires. Ja hem esmentat com tot el "nacional" tenia perilloses connotacions de liberalisme, especialment quan apareixia en el lloc ocupat prèviament per l'adjectiu "real". La reacció

antiliberal - ho veurem - condemna la Constitució de Cadis essencialment pel que comporta de retalls al poder reial. I ho fa de dues maneres. La primera és la que es concreta en l'anomenat "Manifiesto de los Persas", per la coneguda frase amb que s'obre. La seva inspiració ideològica pot és ser considerada reformista i tradicionalista alhora, en el sentit de que, si bé rebutja el liberalisme, inclou la proposta de convocatòria de Corts segons el sistema tradicional. Aquest manifest no és doncs totalment identificable amb l'apologia de l'absolutisme que fa Rafael de Vélez. Aquest frare, important polemista al Cadis de les Corts - on publicà el diari "El sol de Cádiz" - va ser tota la seva vida un adversari decidit dels liberals: quan va morir a Santiago de Compostela l'any 1850, ja havia estat confinat a Maó per les seves activitats carlines. Vélez no pretenia una restauració de la suposada monarquia "controlada" per les corts estamentals de l'Edat mitjana. Ell defensava obertament el poder absolut del monarca.

Si ambdós tipus de crítiques són diferents pel que fa a les propostes, són coincidents en el que blasmen: el principi de la sobirania nacional. A través d'aquestes crítiques, podem veure fins a quin punt la idea de nació és vinculada al liberalisme que la va proclamar sobirana. Podem afirmar que la crítica genèricament reaccionaria que aflorar el 1814 és, per damunt de tot, una crítica al prin

cipi de la sobirania nacional (1) més que a la idea de nació. A França, la referencia a la "nation" distingeix clarament el vocabulari de revolucionaris i absolutistes (2). A Espanya, la línia divisòria no és tan clara, i no es pot dir que els liberals monopolitzin l'ús legitimador de les referències a la nació o a la pàtria (3). Lluny d'això, els mateixos reaccionaris utilitzaran l'argument de que les reformes liberals es feien contrariant la voluntat nacional. Els textos probablement més representatius de l'actitut dels adversaris al liberalisme - el manifest dels "Perses" i l'Apologfa del altar y del trono de Rafael de Vélez (4) ens semblen prou clars. Certament, es poden trobar diferències entre els "Perses" i l'obscurantisme de Vélez: el títol de l'obra d'aquest darrer és tot un programa. Murillo Ferrol subratlla amb raó la sollicitut de noves Corts que clou el manifest del "Perses" (5), la qual implica la voluntat de replantejar la situació política, i no solament la pura demolició del liberalisme que inspirava a Vélez. Però coincideixen en una cosa: en condemnar les innovacions que les Corts de Cadis volien portar - i entre elles el principi de la sobirania nacional - com a contràries no només una hipotètica tradició nacional, sino a la mateixa voluntat de la nació. Diuen els "Perses"

"Siendo así que no había tal legitimidad de Cortes; que carecían de la voluntad de la nación para establecer un sistema de Gobierno

que desconoció España desde el primer Rey constituido; que era un sistema gravoso por los defectos ya indicados y que, mientras el pueblo no se desengaña del encanto de la popularidad de los Congresos legislativos, los hombres que pueden ser más útiles suelen convertirse en instrumentos de su destrucción sin pensarlo. Y sobre todo, fue un despojo de la Autoridad Real sobre que la Monarquía española está fundada y cuyos religiosos vasallos habían jurado, proclamando a V.M. aun en el cautiverio." (6)

I Vélez resumeix així les intencions de la seva A-
pologia:

"No tengo más objeto que manifestar: 1º Que las reformas hechas por algunos españoles contra la religión y el estado en tiempo de las llamadas cortes, todas han sido las mismas que las que los filósofos de la Francia trataron de realizar para acabar con los tronos y destruir la Iglesia de Jesucristo.

2º Que la nación jamás asintió a ellas

3º Que un poder ilegítimo las introdujo a la fuerza.

4º Y que las doctrinas en que se apoyaron son de un todo lo más absurdas." (7)

No podem llegir el texte de Vélez sense pensar en la consigna difosa en la guerra contra Napoleó: "! Viva el Rey Fernando, la Patria y la Religión!". La Constitució

del 1812, segons Vélez, s'oposa a tots tres. Però a més de la global capitalització de la ideologia de la lluita anti napoleònica, convé subratllar un element comú en els "Perses" i en Vélez: la tesi de que les reformes de Càdis eren contràries a la voluntat de la nació. Des d'una perspectiva actual, aquesta afirmació pot semblar sorprenent; no és més que una afirmació gratuïta que es beneficia de la impossibilitat - imposada per l'absolutisme - de que la nació es pronunciï. En aquest punt, la posició del "Perses" és més honesta que la de Vélez: fan una crítica a la representativitat de les constituents, però demanen unes noves Corts. De tota manera, coincideixen en donar força a un argument propi del constitucionalisme liberal que amb Vélez i els reaccionaris atacaven: el de que cal el consentiment de la nació per a reformar el sistema polític. El que passa és que tots afirmaven que el sistema polític de l'Antic Règim, salvant les desviacions condemnables del "despotisme ministerial", era un sistema basat en el consentiment de la nació. L'hostilitat al principi de la sobirania nacional no era merament filisòfica; era perillós perquè implicava el poder constituent en mans de la nació i sobre la base de la seva exclussiva voluntat l'edificació d'una societat plena d'incògnites per als interessos dels sectors més vinculats a l'antic règim. El darrer paràgraf de l'article tercer de la Constitució no era gens tranquil·litzador.

"Dice el artículo 32: Que la soberanía reside esencialmente en la nación, y por lo mismo pertenece a esta exclusivamente el derecho de establecer sus leyes fundamentales. La primera parte queda demostrado ser alucinación y agravio a la felicidad del vasallo; aunque se pretextaba ésta para la novedad. La segunda no es acomodable en boca de diputados, que carecían del voto de la nación para ello, y no podía en ningún caso tratarse de leyes fundamentales nuevas; habiendo las antiguas y más sensatas, con las cuales se había celebrado un pacto entre la nación y el Rey; y si bien el antiguo despotismo ministerial había cometido abusos, este no fue defecto del sistema." (8)

Vélez és molt més contundent:

"Fernando VII es el soberano: sus derechos están reconocidos por toda la España y por las cortes ¿Hay alguna potestad en la tierra que anule este contrato? No: la nación es la parte que entra en cuestión (hablo bajo el supuesto falso de que las cortes de Cádiz fuesen las representantes de la nación), no deben ser su árbitra: ella es la que ha prometido obediencia: las cortes no pueden anular el juramento a un rey legítimo, hecho con toda libertad, con el mayor placer."

(...)

"El Conciso de 24 de diciembre se atrevió a preguntar a los españoles "¿Es la nación espa-

ñola lo que era en tiempo de Carlos IV? No. Ahora es nación, entonces no lo era: ahora ha mostrado su carácter soberano; entonces era una esclava..."

Obsérvese cuando habla así el Conciso: cuando la España era únicamente la isla y Cádiz, cuando el cañón enemigo tenía encerradas las cortes bajo sus fuegos; cuando estábamos en una verdadera anarquía, sin rey, sin gobierno, sin ejércitos, y sin poder para formarlos: cuando todo estaba destruído, y sin medio para repararse. Entonces sí que España es nación, y nación que muestra su carácter soberano... Yo diría que esto era burlarse de una afligida España, o estragar sus profundas llagas con las sales más picantes del sarcasmo y del ridículo." (subratllats de Vélez(9))

Les concepcions de Vélez i dels "Perses" tenen una base comuna, que és la de la tesi tradicional de la teoria de l'Estat espanyola del segle d'or, segons el qual el poder vé de Déu i passa al poble, el qual el transmet al sobirà. La societat es constitueix concs amb aquest pactum subiectionis (10). Contra això, l'article tercer de la Constitució del 1812 - "La soberanía reside esencialmente en la nación, y por lo mismo le pertenece exclusivamente el derecho de establecer sus leyes fundamentales" -, implicava una ruptura inacceptable. Significava anar contra l'hipotètic pacte formalitzat en l'ordenament jurídic de l'antic règim: el monarca no havia intervingut en el procés

constituent, se li negava en el futur el poder constituent - veure els articles 375 a 384 - i es legitimava la possibilitat d'una fórmula de govern no monàrquica, depenent de la sola voluntat de la nació. Recordem al bisbe de Calahorra, personatge no massa conegut del bàndol dels "serviles", presentà un discurs escrit, que, en ser llegit pel secretari en el debat sobre l'article tercer, reflectia amb força claredat la contraposició de la teoria tradicional de l'origen del poder amb el principi de la sobirania nacional:

"Lo que se supone o quiere suponer residir en la nación, ya la enajenó o trasladó a sus reyes electivos y después a los hereditarios, pues, como se ha demostrado y lo acreditan las leyes de nuestros códigos, los reyes de España han sido siempre sin interrupción soberanos, supremos legisladores, etc. La nación entonces no era soberana, sino el rey, porque es al parecer una cosa disonante que la nación dé a su rey toda la soberanía para que la dirija, gobierne, conserve y defienda, y se quede con toda ella para dirigirse, gobernarse, conservarse; que haciendo a su rey cabeza de la nación, la nación sea cuerpo y cabeza de sí misma, y haya dos cabezas en un sólo cuerpo; y si en el reino el pueblo es sobre el rey, el gobierno es popular, no monárquico.

De aquí se sigue que, trasladada por la nación la soberanía a su monarca elegido, queda éste constituido soberano de su nación y nadie

le puede despojar del derecho de la soberanía; mas debe observar fielmente las condiciones y pactos que le están impuestos por leyes fundamentales del reino, y cuando faltare a ellos, tiene derecho la nación a exigir su cumplimiento, obligando al rey a la puntual observancia de la Constitución por los medios que tenga proscritos la ley." (11)

La crítica antiliberal no era, com veiem, uniforme. La posició del bisbe de Calahorra, semblant a la dels "Perses", concedeix un paper important a les Corts: el del control del compliment per part del monarca de les lleis fonamentals. Els "Perses" acabaven llur manifest amb la petició de noves Corts (12), petició a la que el decret de 4 de Maig del 1814 semblava accedir, encara que no es complís (13). Vélez, en canvi, fa una defensa del poder absolut del monarca. Ambdós corrents es refereixen a la hipòtesi del pactum subiectionis pel que la sobirania hauria quedat transferida de la nació al monarca. Els "Perses" pretenien un exercici de la sobirania on les Corts tradicionals tenen alguna cosa a dir, però sense posar en dubte el que la titularitat exclussiva de la mateixa correspongui al monarca. Els absolutistes "durs" es limitaven a consagrar el poder absolut del rei. Però tots, inclosos els liberals - no més cal veure el Discurs preliminar d'Argüelles al que ja ens hem referit - pretenen avalar llurs posicions presentant-les com a genuïnament tradicionals, com emparades per

una visió de la societat en la que la Història no és merament condicionant, sino normativa (14).

Malgrat les afirmacions dels liberals de Cadis, malgrat l'esforç de Martínez Marina - al que podríem considerar com a llur intel.lectual orgànic -, la Constitució del 1812 trenca la continitat de les lleis fonamentals. I la prova més clara rau precisament a l'article tercer on es manifesta el primer moment constituent de la Història d'Espanya. Ja no hi ha pacte; el poder polític, en darrera instància, es sotmet a una única voluntat: la de la nació. Això enfronta el text liberal amb la concepció del pactum subiectionis. Es cert que aquest possibilitava dues lectures, com asseryala Hinojosa (15). La primera, absolutista, entenia que, si bé en origen era la col.lectivitat la titular de la sobirania, aquesta l'havia transferit al monarca a perpetuïtat. La segona interpretació, la revolucionària, concebia la possibilitat de revocació del poder per part del titular originari del mateix. La interpretació liberal per a justificar la proclamació de la sobirania nacional durant l'ocupació napoleònica s'empararà no en una revocació de la sobirania, sino en la seva reassumpció , en virtut del dret "originari i imprescriptible" exercit quan Ferran VIIè renuncià a la Corona d'Espanya (16). Però l'article tercer de la Constitució és més radical del que pretenen

aquesta mena de justificacions: no es basa en una renovació, ni en una reassumpció - que podia ser transitòria - de la sobirania. L'atribueix en forma declarativa a la nació, i la validesa de la declaració la projecta també al futur.

Només hem trobat una veu anònima que discrepi públicament de la doctrina absolutista dominant, que feia croada de defensa dels drets del monarca i condemnava la impietat del principi de la sobirania nacional. Es cert que el text - de 1818 publicat " con Real permiso" - que transcrivim parcialment no reivindica al principi en qüestió, però sí que afirma un dret de les nacions: el de propietat sobre llur territori, per analogia del dret de propietat dels individus, i en treu conseqüències aplicades al que avui anomenaríem "relacions internacionals". Es escassament subversiu, però no deixa de ser significatiu que en tot l'epígraf, titulat "Del derecho de las naciones", no s'esmenti ni un sol cop el paper dels monarques en una qüestió com la declaració de guerra i els tractats de pau, ni es faci referència a Déu. Els editors, que no s'identifiquen, afirmen en nota al començament de l'article que aquest és una refundició del millor treball que s'ha publicat sobre la qüestió. Lamentablement, no diuen de quin treball es tracta, però és interessant senyalar que la publicació vo-

rejava la il·legalitat: tot i que tenia el periòdic el "Re al permiso" per a aparèixer des del 24 d'abril del 1818, a 25 de febrer del 1819 no s'havia concedit encara el permís necessari per a les obres que en ell es publicaven. No obstant, en el prospecte de l'obra que apareix al Tom I, veiem que una de les llibreries subscriptores era la de Brusí a Barcelona, les publicacions de la qual que coneixem són marcadament antiliberals.

"Del mismo modo que cada particular es el dueño de sus propiedades justamente adquiridas; tiene cada nación la justa posesión del territorio que ocupa, ya sea que la sociedad la haya puesto en ella, ya sea que la tenga por derecho de sucesión, o ya en fin porque las naciones vecinas (que tienen el derecho de establecer entre sí los límites o términos de sus territorios por leyes positivas que han admitido, o por tratados de paz que han concluído) hayan reconocido por conveniencia la justicia de su posesión. Tales son los títulos naturales y legítimos que establecen el derecho de propiedad de las naciones." (17)

Però amb l'absolutisme que s'instaura a partir del 1814, la doctrina dominant no s'ocupa dels drets de la nació, sino dels del monarca. L'essencial, pel que fa al nostre tema, és la seva requisitòria contra els liberals. La crítica al procés obert al 1812 s'adreça a un liberalisme pretesament restaurador de les llibertats medievals (18),

i no s'equivoca en escollir el punt clau dels seus atacs: la sobirania nacional. Sense necessitat d'explicitar la revocació del pacte hipotètic que constituïa políticament la societat, els liberals havien destruït - potser sense proposar-s'ho - la imatge legitimadora del mateix. No era només una peripècia històrica la que havia col·locat la sobirania en mans de la nació. Era l'afirmació d'un principi políticament revolucionari, clarament allunyat de la doctrina tradicional.

2. EL LIBERALISME , PARTIT "NACIONAL"

La referència a la nació no és, com hem vist, una exclussiva del liberalisme. Però en el període que va del 1814 al 1820, mots com "nacional" o "patriòtico" reforcen llurs connotacions liberals. Allà on cal concretar la fidelitat política suprema en un adjectiu, podem trobar "nacional" en el lloc de "real". Nombrosos testimonis ens confirmen com l'ús d'aquest adjectiu definia la posició política. Un dels més interessants és, sens dubte, el d'Alcalá Galiano, home vinculat a l'opció liberal i a les conspiracions contra l'absolutisme: en referir-se a la sublevació del 1820 ens dirà que "los oficiales de la guarnición de la Carraca quedaron incorporados al Ejército llamado nacional como cosa corriente" (19). I, quan descriu l'estat d'esperit dels conjurats que a Cadis, el set de juliol del 1819 inten

taven sublevar l'exercit que havia d'embarcar cap a Amèrica i les circumstàncies de llur detenció, ens mostra les fidelitats d'ambdós camps. Els liberals dubtaven de quina seria l'actitut final del general Comte de la Bisbal, "sin embargo, habia de apretarse las manos los conjurados y decirse a media voz: !Viva la Patria!". Quan el general finalment els detingui, invocarà una adhesió diferent:

"Mandó el general venir ante sí a los primeros y segundos comandantes de todos los batallones que allí estaban y a todos declaró que estaban presos, sin decirles por qué delito. Hecho así, dió la voz de !viva el rey!, a que respondieron los soldados." (20)

Hom pot pensar que això no és més que una qüestió de noms, i que les posicions polítiques es diferenciaven per coses més importants. Es cert que ens fixem en les paraules, però - sense pretendre reduir un partit a un mot -, la càrrega política d'aquesta qüestió perdurarà força temps, i això la fa significativa. El propi Alcalá Galiano - ja en posicions polítiques més moderades - té paraules molt dures contra aquesta oposició "nacional"/"real" en el text de les seves famoses lliçons a l'Ateneu de Madrid. El to del seu escrit, vint-i-tres anys després de l'episodi al que ens acabem de referir, creiem que fa pensar en la continuada virulència de la qüestió.

"Me parece desatino y hasta locura donde hay rey rehusar el nombre de reales a las cosas del Estado. (...) Ha llegado a tanto el desatino en este punto, que hay quien desecha la palabra real en una monarquía. Así vemos la rareza de poner juego nacional de (sic) Villar, en vez de real como antes se decía. Hablando de marina con el epíteto nacional en vez de real, quedan confundidas la de guerra y la mercante. ¡Como si real y nacional no fuese lo mismo, donde la cabeza de la nación es un rey!" (21)

No, no "era lo mismo". La sèrie de pronunciamientos (22) contraris a l'absolutisme i reprimits amb molta duresa, culmina en el moviment revolucionari del 1820, i no creiem que els conspiradors que s'arriscaven en defensa del principi de la sobirania nacional poguessin identificar-se amb aquest paràgraf d'Alcalá Galiano. Paràgraf potser inspirat per la pròpia evolució política de l'autor i les circumstàncies del moment en que fou escrit, però que contrasta evidentment amb la contundència d'un dels sublevats del 1820, Antonio Quiroga: "Los reyes pertenecen a las naciones y no son reyes más que mientras las naciones quieren". (23) Si la proclama de Quiroga és obra del propi Alcalá Galiano, com Artola afirma (24), el contrast entre les dues visions de la relació rei-nació és encara més interessant. En tot cas, val la pena subratllar un fet important: per primera vegada a la història d'Espanya hi ha un exèr-

cit qualificat de "nacional", i aquest adjectiu prové d'una opció política liberal. No és "nacional" perquè lluiti contra estrangers; és "nacional" perquè col·loca a la "nació" i a la seva sobirania per damunt de la fidelitat al monarca. Es posarà en boca d'un soldat aquesta frase: "no tenemos dueño ni señor; somos soldados nacionales" (25)

Ens guardarem d'afirmar que "nacional" s'identifiqui amb "liberal"; repetim que hem trobat - i trobarem - referències a la Pàtria i a la Nació en tot l'espectre polític, fins i tot en els sectors més oposats al liberalisme. A la guerra civil del 1936-39, eren les tropes franquistes les anomenades "nacionals". Però al començament del segle XIX, ens sembla fora de dubte que l'adjectiu "nacional" tenia connotacions liberals. Un escriptor i polític conservador com Rico y Amat ens ho confirma en el seu diccionari satíric del 1855:

"NACIONAL.- Adjetivo que hizo mucho furor en España en los primeros años del gobierno representativo. Sustituía con frecuencia a su contrario el adjetivo real, estuviera bien o mal sustituido.

Entonces se crearon los abogados de los tribunales nacionales, las cárceles, estancos y carreteras ídem; se suprimió la Guardia Real y se organizó la Nacional; hubo quien llamó

patrimonio nacional al real patrimonio y decretos nacionales a las reales órdenes.

Entre los ciudadanos de baja ralea es tuvo tan de moda que se aplicó algunas veces a ciertos nombres, cambiando la verdadera acepción de ese adjetivo y convirtiéndolo otras en sustantivo. Así es que hubo persona que acusó de faccioso a uno que al referir ciertos hechos dijo que eran positivos y reales. Y hubo también ciudadano de los de navaja en cinto, que al entrar en una taberna a refrescar las fauces secas de tanto gritar en un motín, dijo a la tabernera arrojando media peseta sobre el mostrador: "Tía Pascuala; écheme usted dos nacionales de aguardiente." (26)

La força legitimadora de la idea nacional no es si tua solament en l'àmbit de la filosofia política. La idea nacional ha guanyat la seva força pel fet d'haver mobilitzat individus concrets que - voluntàriament o involuntàriament - han arriscat llurs vides en nom de la nació. Les peripècies dels liberals en aquest període evidencien una lluita de fidelitats: o "reial", o "nacional". Però els camps són di fícils de delimitar. De fet, no hi ha dos bàndols que s'en frontin militarment, sino un seguit d'insurreccions en les que el projecte liberal - la Constitució - no va contra el rei amb totes les conseqüències, sino que li reserva un paper en el sistema polític que defensa el text, i

al que Ferran VII va professar una evident hostilitat. Els liberals podran presentar els absolutistes com a "servils", però no com a anti- o a- "nacionals". I, des del moment en que acceptava la monarquia, tampoc podia el liberalisme trobar-se en condicions de refusar de forma radical la fidelitat al rei; no podia deixar de ser, en alguna mesura, també "reial".

Obviament, la clarificació ideològica, per sí mateixa no hagués resolt les coses. Hagues calgut la força d'un moviment social, i els liberals tenien un ressò en nuclis socials reduïts. L'ur projecte polític va veure la llum en un país analfabet, ocupat per les tropes de Napoleó i sota la influència ideològica d'un clergat hostil a les reformes i vinculat a l'Antic règim. La Revolució liberal a França es va assegurar per una "levée en masse" que va produir, per la via de la mobilització general, un exèrcit nacional.

Els liberals espanyols no tenien el poder estatal i la influència social indispensables per a una empresa semblant. Els pronunciamentos no son la revolució liberal; el primer que obre la sèrie, el de Mina d'octubre de 1814, ni tan sols manifesta una orientació política definible com a liberal. Hi ha condicions per al descon-

tent: els camperols veuen al setembre del 1814 el retorn del règim senyorial, i l'antic règim comporta privilegis per a la noblesa que afecten les expectatives d'ascens social de la burgesia i sobretot la carrera professional de militars sense llinatge aristocràtic. Però no tothom era sensible al missatge liberal en la mateixa mesura (27); no era igualment accessible per a un burgès il·lustrat que per a un camperol analfabet. Es lícit preguntar-se fins a quin punt era la misèria de l'absolutisme - misèria física dels soldats acantonats a l'espera d'expedicions americanes i misèria moral d'una repressió política sense precedents - o era la causa "nacional", la causa de la Constitució, el que aixecava les tropes contra el règim absolut.

La resposta ha de considerar les dues motivacions, i, a l'hora de ponderar la importància de cadascuna, considerar les possibilitats que podia tenir un sistema polític inèdit. Sobretot, possibilitats de generar esperances de satisfacció dels interessos dels diversos sectors de la població espanyola de l'època. Pensem que podem concloure que la difusió i assumpció reals de la idea nacional dels liberals havien de ser reduïdes.

Nogensmenys, son els liberals els qui s'aproprien de forma genèrica de la idea de nació com a idea mobilit-

zadora. I potser Espanya es troba aquí en un moment clau del seu complicat procés d'adquisició d'una consciència nacional. Ja hem dit que la guerra contra Napoleó va ser viscuda de forma complexa: guerra "nacional" en la mesura en que es guerra contra l'"estranger", però, sobretot, guerra contra un enemic de la religió (28). Hom lluitava per la Pàtria, però també pel "Rey Fernando y la Religión". La consciència nacional es galvanitza sobretot en les guerres, i la del francès - o, segons la historiografia en castellà "de la Independència" - no es va fer de forma inequívoca i exclusiva en nom d'Espanya. La intervenció dels "Cent mil fills de Sant Lluís" i la reduïda resistència que va suscitar demostrarien que no es suficient la sola ocupació estrangera per a aixecar l'esperit d'independència nacional.

El combat contra l'absolutisme aporta un element important en el procés del que parlem. Els liberals, en aquest episodi en el que són els "nacionales", són els que porten la idea de nació a l'escena política per a fer-ne l'element essencial de legitimació del poder polític. Lluitar per la independència de la nació implica refusar intervencions considerades "estrangeres". Lluitar per la sobirania de la nació és quelcom diferent; comporta lluitar per un tipus d'Estat on la nació es protagonista i no

subjecte passiu del poder. La proposta dels liberals espanyols del moment que estudiem no era la d'un Estat nacional; és a dir, un Estat que correspongués a una nació definida per la seva especificitat cultural homogènia. La disparitat del pobles de la Península no afectava el projecte liberal de construcció del que nosaltres anomenem un Estat-nació: un tipus d'Estat on la nació, definida per criteris de ciutadania -de llibertats individuals i de possibilitats de participació política-, es suposa autogovernada a través de representants que el laboren la llei que s'imposa a tots. D'aquesta nació parlaven els liberals espanyols, que volien un Estat legitimat pel principi de sobirania nacional. I la consciència nacional que correspondria a aquesta nació difícilment podia quallar sense el triomf del liberalisme com a sistema polític i com a ideologia.

3.- El trieni liberal. 1820-1823

El "pronunciamiento" de Riego a Cabezas de San Juan culmina un seguit d'insurreccions que cada any han sacsejat l'absolutisme des del retorn de Ferran VII el 1814. Nació i patriotisme són algunes de les idees clau en la retòrica liberal que saluda la reinstauració del sistema polític presidit per la Constitució de 1812. En els primers dies del mes de març del 1820, que són els de la transició d'un règim a l'altre, trobem invocacions a la nació en un

sentit diferent al de la reivindicació de la seva sobirania. La perspectiva del jurament del text constitucional per part del monarca suposava l'obertura del camí cap a la realització del principi de la sobirania nacional. En els primers moments de la victòria liberal, s'apel·larà a la nació per a assegurar un mínim de cohesió social que faciliti el trànsit polític sense violències. A Saragossa, la proclama del 7 de març fa esment de la tríada "Religi6n, Naci6n y Constituci6n", que porta a pensar en el fam6s crit "Viva el Rey Fernando, la Patria y la Religi6n", amb la significativa substituci6n de la menció al monarca per la referència a la Constituci6n (29). Però a Cadis, coneguda la voluntat de Ferran VII de jurar la norma fonamental -expressada en un decret del mateix 7 de març-, la referència a la nació que veiem en un text del diari de l'exèrcit liberal Gaceta patri6tica és netament conciliat6ria.

"Habitantes de Cádiz: Desde este momento tenéis ya una representaci6n constitucional; cesen todos los demás actos reprobados por el mismo C6digo que con tanto ardor habéis proclamado; manteneos tranquilos; alejad todo recuerdo de odios pasados, y no se oiga entre vosotros otro clamor que el de ¡VIVA LA NACION!- Cádiz, 10 de marzo de 1820." (30)

A partir d'aquí, el nou poder sembla emollicar-se en una ret6rica que sense exageraci6n podem qualificar de "nacionalista" pel que té d'exaltaci6n de la nació. El propi Riego presenta la sublevaci6n en uns termes que fan pensar

en el motí d'Esquilache: el paper de "dolent", en comptes del validó, l'ocupen els ministres que amaguen al rei els desitjos del poble espanyol; es la crítica tradicional al despotisme ministerial que excusa als monarques. El rei, com a espanyol, no pot sinó identificar-se amb els desitjos dels espanyols. Els liberals sublevats i victoriosos volen la regeneració d'Espanya en tant que "españoles; puramente españoles". Es una característica del nacionalisme la recerca de la unanimitat social sobre la base de la condició nacional dels individus.

"Los soldados españoles, mirados y despreciados hasta entonces como máquinas y venales, manifestaron que eran hijos de los que en Villalar no pudieron resistir las falanges instruídas que la tiranía dirigió contra ello; y patriotas como sus padres, acudieron pronto adonde resonaba el glorioso eco de Patria y libertad. (...) Como la chispa eléctrica corrió el fuego patriótico de la circunferencia de la Península; venció los obstáculos que le opusieron la ignorancia, preocupación y egoísmo, y a las puertas mismas de la capital del Reino se pronunciaron soldados dignos de la España en favor de su madre querida. La guarnición misma de la Corte; la misma Guardia, que sólo imbeciles Ministros sin calcular que la componían españoles, pudieron creer dispuesta a sostener sus providencias de muerte, opresión y vilipendio para la Nación más generosa del Universo, manifestó que si bien estaba dispuesta a conservar sin el menor desdoro la augusta persona y familia que le estaba confiada, no le era dable contrariar los deseos del pueblo. (...) Español S.M., admitió la Constitución (...) Nuestros

sentimientos en nada han variado; españoles, puramente españoles, esperamos del Congreso la regeneración de España." (31)

Per part seva, Ferran VIIè es compromet a restaurar el règim constitucional, amb la manca de paraula que la història registra. En el text que transcrivim i que ha estat citat amb freqüència, es repeteix la utilització de la idea nacional en una dimensió ampliada: ja no es gira exclusivament entorn del principi de la sobirania nacional. La realització d'aquest principi podia donar-se per feta amb la restauració de la Constitució. La necessitat política d'un moment delicat com la transició fa ultrapassar la manifestació estrictament partidaria de la idea de nació -subjecte de la sobirania- per a utilitzar la potencial solidaritat de grup que la citada idea comporta. En el text anterior, hom insistia en la identitat, en la condició d'espanyols de tots els components de la nació espanyola, inclòs el rei. En el manifest de Ferran VIIè, s'esmenten les bases de la identitat. A més d'ésser el subjecte que legitima l'ordre polític -dimensió política liberal de la nació-, la nació era en aquells moments com ara un grup humà que comparteix determinats trets culturals: religió, costums, llengua, diu el manifest. L'apel·lació al sentiment comunitari es reforça quan el grup humà és identificat, són evidenciades les bases de la identitat -encara que falses, com en el cas de la referència a la unitat lingüística- i s'atribueixen al conjunt humà pro-

jectes col·lectius que van més enlla de la pura institució nalització de la nació en un Estat on és sobirana. S'ofereix un projecte de prosperitat nacional i es convoca a la nació a un futur d'exaltació del seu prestigi en relació a altres nacions.

"Mientras Yo meditaba maduramente, con solicitud propia de mi paternal corazón, las variaciones de nuestro régimen fundamental que parecían más adaptables al carácter Nacional (...), me habéis hecho entender vuestro anhelo de que se restableciese aquella constitución, que entre el estruendo de las armas hostiles, fue promulgada en Cádiz el año de 1812 (...). He jurado esa Constitución, por la cual suspirábais, y seré siempre su más firme apoyo. Ya he tomado las medidas oportunas para la pronta convocación de las Cortes. En ellas, reunido a vuestros representantes, me gozaré en concurrir a la grande obra de la prosperidad Nacional. (...). Evitad la exaltación de pasiones, que suele transformar en enemigos a los que solo deben ser hermanos, acorde en efecto, como lo son en Religión, idioma y costumbres. (...). Marchemos francamente, y YO EL PRIMERO POR LA SENDA CONSTITUCIONAL; y mostrando a Europa un modelo de sabiduría, orden y perfecta moderación en una crisis, que en otras Naciones ha sido acompañada de lágrimas y desgracias, hagamos admirar y reverenciar el nombre Español, al mismo tiempo que labramos para siglos nuestra felicidad y nuestra gloria.- FERNANDO.- Palacio de Madrid, 10 de marzo de 1820" (32).

El triomf del liberalisme bé podia representar-se en el testimoni d'un viatjer britànic, segons el qual el

famós article tercer del text del 1812 apareixia fixat en pedra al palau de les Corts durant el trieni liberal (33). Era l'evidència del triomf d'un principi. Però, un cop el principi establert, un cop restaurada la Constitució, els liberals havien d'assumir la responsabilitat del funcionament d'un règim polític pràcticament inèdit en la història d'Espanya.

Cal advertir que, encara que la perspectiva històrica ens permeti afirmar el caràcter inèdit del règim liberal, continua vigent la interpretació medivalitzant d'alguns liberals. Un personatge tan important com és Argüelles, quan a les Corts es discuteixi sobre la dissolució de l'exèrcit de Riego que havia protagonitzat el pronunciament decissiu per a la restauració de la Constitució de Cadis, reiterarà aquesta visió amb voluntat de pacificar els esperits:

"Renovado el pacto entre el Rey la Nación por medio del juramento solemne que S. M. prestó en este mismo solio; reunido el Congreso nacional, y abiertas sus sesiones bajo los auspicios más consoladores, preciso era que la nación presentase en adelante el aspecto pacífico y reconciliador, único que podía inspirar confianza de que los españoles gozarían ya de los beneficios del reposo." (34)

De tota manera, i al marge de puntualitzacions com la que acabem de fer, no ens proposem pas aquí de fer una història de la revolució de 1820 ni del trieni. El període

ha estat estudiat (35), i no és el lloc per a repetir reflexions generals ja conegudes. Centrant-se aquest treball entorn de la idea de nació, el que a nosaltres ens interessa és observar el que es repeteix i el que canvia en el discurs sobre la nació. Des del punt de vista de la història del constitucionalisme, el trieni és la restauració de la vigència de la Constitució de Cadis. No hi ha, obviament, un nou procés constituent. Si ens atenim a la lletra de la Constitució, la funció legitimadora de la idea de nació és la del 1812. Però el funcionament del sistema liberal obliga a parar atenció a alguns punts que creiem interessants.

La divisió del camp liberal entre "moderats" i "exaltats" és, en primer lloc, un element important. Com és sabut, la divisió s'estableix per la consideració que uns i altres fan dels moviments populars: o acceptar l'impuls popular de les revoltes i el paper crític de les societats patriòtiques, o intentar frenar-los per a evitar una hipotètica democratització excessiva del sistema. Es aquí on caldrà reflexionar sobre el contingut social de la nació sobirana. No és aquesta una qüestió simplement ideològica, car en el trieni es presentaren les primeres manifestacions de revolta obrera. En segon lloc, també en aquest període els liberals intentaràn prendre mesura igualment si hi ha una justificació "nacional" dels canvis en l'economia. Això ens donarà un índex per a constatar l'expansió de la

funció legitimadora de la idea nacional més enllà de l'àmbit estrictament jurídic.

Si aquests són els aspectes nous que creiem més dignes de ser subratllats, hi ha altres manifestacions de la idea de nació en les quals caldrà aturar-se, ni que sigui breument, tot i que no poden ser titllades d'innovadores. Es el cas de la independència americana, sobre la qual caldrà que ens preguntem les raons de l'aparent insensibilitat envers aquest fenomen "separatista". Tampoc no trobarem actituds molt diferents en els textos realistes pel que fa a la utilització de la idea de nació, però intentarem valorar la permeabilitat que els textos esmentats manifesten envers el discurs liberal sobre la nació.

Clourem aquesta part ocupant-nos dels primers treballs dels especialistes del Dret públic. En aquests anys, apareixen a Espanya els primers tractats de Dret polític, i a l'estranger es publiquen escrits sobre la Constitució i el règim liberal que en el seu primer període -en plena guerra antinapoleònica i amb el país ocupat- no havia pogut ésser massa conegut. Aquest és certament un centre d'interés del que fins ara no havíem tractat, però quan el trieni ens ofereix aquesta nova forma de tractar la idea de nació, creiem que val la pena començar a estudiar-la. El tema de la sobirania, el de la relació entre la nació i la distribució territorial del poder són objecte de refle-

xió dels qui en aquells moments pretenen un coneixement de la realitat política presidida per la Constitució del 12. I cal tenir-los en compte; aquestes obres, de caràcter no directament apologetic o denigratori del sistema, són punts de referència intel·lectual dels qui es qüestionen sobre temes polítics, i, entre ells, sobre la nació. De la valoració i crítica metòdiques de la realitat constitucional present en un moment donat, en surten les eines teòriques per a transformar o consolidar els règims polítics i la idea de nació que els acompanya.

3.1.- El contingut social de la nació.

L'afirmació de la sobirania nacional, de la nació que definia l'article primer de la Constitució del 1812 -"los españoles de ambos hemisferios"-, obria una inquietant interrogant en els sectors més moderats: qui era la majoria de la nació? La resposta no era tranquil·litzadora, car era obvi que la majoria era la de les capes més pobres i els interessos dels camperols, dels assalariats de la burgesia mercantil, de l'incipient proletariat industrial, podien entrar en conflicte amb els sectors dominants. Hi ha un text que, comentant l'evolució del concepte de poble, i prevenint els riscos de la identificació entre "nació" i "poble" -entès aquest darrer com el conjunt dels desposseïts-, expressa força bé aquesta inquietut.

"La significación de la palabra pueblo, alterándose a cada crisis, acabó por entenderse exclusivamente de los que no tenían nada que aventurar, y los llevó gradualmente a la soberanía. No es esta hoy la situación de las cosas; ni nunca puede recelarse que vuelva a serlo en aquel país Franca, ni mucho menos que lo sea en una nación que no ha roto los diques de sumisión a las leyes, y que dotada de sana razón, no está adelantada en el camino de la corrupción, ni se halla tan expuesta como otras a los engaños y al soborno. Pero de desear es que entre nosotros la respetable voz pueblo no se prostituya a designar la sección menos importante del Estado, la menos preparada para distinguir los comunes intereses, la menos independiente para resistir a la seducción de los facciosos de cualquier especie, aunque siempre acreedora a los cuidados paternales del gobierno." (36)

El trieni es desenvoluparà amb la constant tensió entre els moderats i els exaltats, perquè els darrers utilitzaven les tribunes de les Societats patriòtiques (36) -l'adjectiu es revelador- per a mobilitzar el "pueblo", les classes populars de les ciutats (38) contra el que consideraven tímida i tolerància de les autoritats envers les conjures i agitacions absolutistes. Una de les primeres crisi fou la que motiva a començaments de setembre del 1820 el trasllat fulminant de Riego a Oviedo. Rebut triomfalment a Madrid, el general Riego havia assistit al teatre, on s'entonaren cançons liberals i, pel que sembla, Riego arribà a dirigir personalment la interpretació del "Trágala". Val la pena citar la versió de l'incident que

dóna Rico y Amat, doncs el propi autor subratlla el caràcter subversiu de mots com "patria" y "pueblo":

"Como complemento de la función de aquel día habíase dispuesto en el teatro un espectáculo alusivo, y al que debió asistir el general. Numerosa y escogida concurrencia llenaba el del Príncipe la noche del 3 de setembre del 1820 y al presentarse en su palco fue recibido con una salva de aplausos el atrevido y afortunado héroe de las Cabezas de San Juan. Correspondió éste a aquellas muestras de adhesión, dirigiendo al público en el entreacto una arenga en lenguaje vulgar y patriotero, salpicada toda ella de frases de relumbrón, como libertad, constitución, patria, pueblo, serviles y tiranía." (39)

L'apel·lació a la pàtria i a la nació semblen ésser una característica dels exaltats. Sobre això, Comellas García-Llera -que pertany a l'anomenada escola de la Universitat de Navarra- ha dit: "En el concepto de nación se encierra toda una idea de subversión de fuerzas individuales que no admiten el entorpecimiento de trabas de ninguna especie para proclamar sus principios absolutos de libertad y -quizá aún más- de igualdad." (40). Pensem que exagera una mica. Fontana ha assenyalat les limitacions de la voluntat de reformes socials dels propis exaltats, que no volien anar més enllà d'una revolució burgesa respectuosa dels drets de propietat (41). La idea nació no implicava per sí mateixa postulats d'igualtat social. Es la presència en l'escena política de les classes populars el que

pot fer pensar en les connotacions socials i polítiques concretes del principi de la sobirania nacional, el que fa veure que, segons qui sigui l'interpret de la voluntat suposadament general de la nació pot qüestionar-se la perennitat de l'ordre social. La idea de nació liberal, composta per ciutadans iguals davant la llei és antagònica a la jerarquizació estamental de l'antic règim, però perfectament compatible amb la desigualtat social. El que passa és que, des del punt de vista de les classes dominants, és molt més útil la passivitat ideològica i política de les capes populars. Les Societats patriòtiques trencaven aquesta passivitat, i això, i no la idea nacional per sí mateixa, era el que podia esdevenir potencialment subversiu. Les paraules del moderat Gareli, contrari a les Societats patriòtiques, no poden ésser més clares:

"Se dice con mucho énfasis que hay una necesidad imperiosa de difundir la ilustración entre el pueblo para que marche el sistema. Así es ciertamente, pero no por los medios que han adoptado las sociedades. La ilustración es un fluido bienhechor, pero que debe distribuirse con suavidad y mesura, no pródigamente y sin preparación. (...) Los alimentos intelectuales, aunque sean sanos, se indigestan en las cabezas débiles. Las ideas de libertad en política, de crítica racional en materias eclesiásticas, de principios exactos en asuntos científicos, inoculadas superficialmente en los ánimos de una muchedumbre no preparada, sólo sirven para producir hombres díscolos e inobedientes a la legítima autoridad, incrédulos en religión, pedantes insufribles.

(...) El proyecto de crear un pueblo de filósofos sería el proyecto de un loco. Y si los poceros, por ejemplo, de Madrid llegasen a un cierto grado de instrucción, abandonarían ciertamente su ocupación. La Constitución protege la libertad individual y los derechos de todo español, pero la igualdad de fortunas y de luces sería un delirio." (42)

No era solament la ideologia el que podia preocupar. Durant el trieni liberal es produeixen les manifestacions incipients de la revolta obrera. No es pot parlar en cara de moviment obrer; ni des del punt de vista quantitatiu -els nuclis industrials eren escassos-, ni tampoc des del punt de vista qualitatiu, perquè no hi havia organització sindical ni tan sols embrionària. No obstant, l'any 1822 es produeixen actuacions luddistes: crema de fàbriques a Alcoi, fenomen típic dels inicis de les revoltes proletàries. La preocupació per aquests fets va arribar a les Corts, i és interessant de veure en funció de quins criteris el diputat Gisbert demana que s'adopti la resolució que transcrivim.

"Teniendo noticias auténticas de que las máquinas de cardar e hilar lana, establecidas en la villa de Alcoy, están amenazadas de nueva destrucción e incendio, pido a las Cortes se sirvan recomendar al Gobierno aquellos tan útiles establecimientos, al paso que dicten una medida legislativa capaz de impedir la repetición de unos atentados tan opuestos al derecho de propiedad como contrarios a la felicidad nacional."

L'argumentació el porta a aquestes paraules:

"Sin Américas y sin recursos, estamos ya en el caso de dirigir nuestros desvelos y nuestros cuidados a las fábricas nacionalés, y bien cierto es que si nuevamente se vieran destruídas las máquinas de Alcoy, no sólo se acabaría el pueblo más industrial desde el Ebro a Cádiz, sino que también habríamos de renunciar a la esperanza que prometen una porción de capitalistas que tratan de establecer artefactos de igual naturaleza. Yo tengo noticias que de resultas del horrible atentado de Alcoy hubo de ellos que tratando de crear algunos de lencería fina, habían empezado a construir los edificios y tenían encargados artífices a Francia, Suiza y Alemania, y aquel escandaloso suceso los retrajo, teniendo por entonces que renunciar a la empresa, con notable menoscabo de la riqueza nacional." (43)

"Dret de propietat" i "felicitat nacional": no creiem necessari estendre'ns massa en consideracions sobre aquesta relació essencial en el liberalisme i prou coneguda (44). El liberalisme no és només una ideologia referida exclusivament a la nació; és també una concepció de les relacions socials que concedeix un lloc preeminent a la propietat privada. En aquest camp, la intervenció del diputat és prou explícita: davant un atemptat contra el dret de propietat i les esperances dipositades en la iniciativa d'una "porción de capitalistas", Gisbert invoca l'interés nacional. El liberalisme espanyol començava a descobrir els conflictes de classe, i hi referia, des d'una perspectiva també

de classe, la seva concepció dels interessos de la nació.

3.2.- L'economia de la nació: interès nacional i política aranzelària.

L'objecte d'aquest treball és limitat. Intentem de fer un estudi sobre la funció legitimadora de la idea de nació en l'àmbit jurídic-polític. La dimensió econòmica de la idea nacional s'escapa en principi del nostre camp de reflexió. No obstant, convé que fem esment de com els liberals del trieni es formulen els problemes que l'economia els plantejava; la nació és també un espai econòmic. El territori de l'Estat ofereix el marc de l'activitat econòmica, regida per normes vigents en el seu territori. En l'interior del territori, els liberals tractaran de desbloquejar el sistema de propietat feudal a l'agricultura per a convertir-la en propietat capitalista. La funció de l'Estat serà aquí la d'"alliberar" una sèrie de bens immobles per tal de que puguin circular en el mercat. No hi ha lloc, en una perspectiva liberal, per a sol·licitar intervencionisme estatal a l'interior de l'esfera econòmica, centrada bàsicament en l'àmbit privat. Però el marc estatatal també té una funció cara a l'exterior: les fronteres limiten els espais econòmics, els mercats protegits per l'autoritat de l'Estat, i no es estrany al liberalisme l'ús del poder estatatal per a eixamplar-les -imperialisme-, o per a utilitzar-les com a obstacle per a aconseguir una eventual pro-

tecció duanera que previngui perjudicis derivats de l'entrada de productes "estrangers". D'aquesta darrera possibilitat se'n deriva la polèmica entre proteccionisme i lliurecanvisme, tan important pel que fa a la història del nacionalisme de la burgesia catalana. De tota manera, convé deixar dit que ja durant el trieni aquest era un problema prou important com per a que l'Ajuntament de Barcelona prengués posicions institucionals. Va adreçar un document al rei en el que se li demanava el manteniment del proteccionisme, en el que apareix la voluntat de defensar la indústria catalana en el marc d'una Espanya on coexistís amb regions predominantment agràries, tot defensant-se d'acusacions de monopoli:

"Este pretendido monopolio que se recuerda incesantemente para provocar el espíritu provincial de una gran parte de la Nación contra lo restante de ella es una fantasma que desaparece dentro de poco tiempo. No es la rutina sin fin ni término de la Nación como la libertad de comercio. Es a lo más un mal de muy corta duración que la decidida e imparcial protección de un gobierno representativo minorará aceleradamente. (...) Y en fin ¿sería tal vez nada irregular, nada injusto, que unas provincias reporten más utilidad que otras a la industria, así como las últimas preponderarán a las primeras en los beneficios de la agricultura? ¿No son todas de la misma Nación? ¿Qué es la sociedad sino una mutua compensación de ganancias y pérdidas?"

Però l'Ajuntament de Barcelona no pretén reivindicar el proteccionisme exclusivament en funció dels interessos

catalans. Defensa més aviat els de la indústria, diu, amb esperit "nacional":

"Este cuerpo político se estremece al pensar solo con (sic) los males que van a refluir por toda la Nación si por una fatalidad se levanta el sistema prohibitivo. ¿Qué dirán los pueblos que han sostenido la libertad en Cataluña, Galicia, Valencia y en las provincias manufactureras todas (porque nacional es el lenguaje del ayuntamiento y en bien de todas habla) qué dirán, si su recompensa es la mendiguez, el hambre, la desesperación?" (45)

Creiem justificat el referir-nos a les primeres manifestacions parlamentàries d'aquesta polèmica, que es donen el trieni. No podem deixar d'assenyalar l'expansió pràctica de la funció legitimadora de la idea nacional en el camp econòmic. I, en aquest sentit, ens ha semblat convenient referir-nos al debat sobre la política aranzelària del trieni, perquè aquí el discurs sobre la nació revela dues menes d'interessos: industrials-proteccionistes i comercials-lliurecanvistes. Tots dos liberals, identifiquen l'àmbit nacional de l'economia amb el que marquen les fronteres de l'Estat (46). Però discrepen sobre la permeabilitat de les fronteres per als productes estrangers. Els uns lliurecanvistes, parlaran dels interessos d'Ultramar i de l'abaratiment de preus al consumidor; els proteccionistes es referiran a les conseqüències que poden seguir a l'avortament del procés d'industrialització si no hi ha una suficient protecció aranzelària. I tots, liberals, invocaran

els supremes interessos de la nació sense estalviar flama-
rades de dramàtic patriotisme. Darrera l'exaltació oratò-
ria hi ha interessos sectorials, però també formes dife-
rents de concebre l'evolució de la societat. L'andalús Mo-
reno Guerra, que farà costat als proteccionistes i al dic-
tamen de la comissió d'Hisenda -que guanyarà la votació-,
ho deixa entendre clarament al començar la seva interven-
ció: "No soy fabricante, ni la provincia que me ha envia-
do es fabricante. Soy labrador, y no quiero que ninguno de
mis hijos sea fabricante; quiero que sean labradores como
su padre; pero sin embargo no puedo menos de aprobar el
dictamen de la comisión." (47) La percepció de com un de-
terminat model de desenvolupament econòmic pot afectar les
vides individuals és palesa. Com ho és l'apel·lació a l'in-
terès nacional dels altres textos que transcrivim, per
l'interès de la justificació patriòtica. El primer frag-
ment és el del diputat cubà Freire, partidari del lliure-
canvi, i el segon pertany al proteccionista Balle, català.

"Conforme a las ideas más sanas del comercio y de
economía política, me propongo demostrar que las
prohibiciones contenidas en estos artículos se en-
caminan de suyo a empobrecer a la Nación y son
opuestas a los derechos de las provincias de Ultra-
mar. ¡Cuántas prohibiciones son las que se intentan
y cada una de ellas es opuesta a la prosperidad de
la Patria!" (48)

"Señores, ha llegado por fin el día feliz o terri-
ble para la Nación, en que discutan las Cortes por

segunda vez el dictamen de las comisiones ordinarias de Hacienda y de Comercio, (...); el día en que me será permitido hablar con la libertad y franqueza que debe un Diputado de la Nación cuando ve a su Patria al borde del precipicio si se siguen por desgracia las ideas falsas, los cálculos equivocados y teorías extravagantes que días atrás se proclamaron en este lugar con razonamientos ingeniosos y puramente especulativos." (49)

La repetida invocació a la nació pot semblar una coartada per a justificar interessos particulars. No neguem aquesta interpretació, però pensem que l'interès nacional és precisament la única justificació extrema possible en un sistema fonamentat en la sobirania de la nació com és el liberal. Leonard Tivey ha escrit: "The sovereignty enables the state to rule over economic activity; but the state is supposed to respond, not to a set of miscellaneous individuals, but to a nation with specific character and wants." (50). La reflexió de Tivey té un abast general, però la fem nostra en la mesura en que la creiem referible a l'Estat liberal que és Espanya en aquells moments. Més que per la legitimació en base a l'adequació a un hipotètic caràcter nacional -ja hem insistit en el tipus d'idea de nació predominant en aquell moment, que no és directament cultural sinó jurídica-, sobretot per la legitimació referida als desitjos de la nació. El règim polític liberal precisament és aquell en que la sobirania s'atribueix a la nació, de la voluntat de la qual en són representants els membres de l'òrgan legislatiu. Així doncs, no poden sorprendre

dre'ns ni les justificacions ni el to general del debat sobre política aranzelària, un tema en principi "tècnic" i no "ideològic". Aquest debat dóna testimoni de la presència de la idea nacional en l'àmbit de l'economia, àmbit d'interessos concrets per excel·lència. Quedi constància, en conseqüència, de la possibilitat d'usos múltiples de la força legitimadora de la idea nacional.

3.3.- L'emancipació americana i la idea nacional.

"La Constitución, sí, la Constitución basta para apaciguar a nuestros hermanos de América" (51). La frase de Riego pot servir com a síntesi de l'actitud dels liberals espanyols envers les demandes d'independència. Una actitud substancialment igual a la que ja hem descrit en el capítol anterior (52) i que pot resumir-se en la creença de que només els "abusos" del despotisme eren la causa del malestar americà. El final del despotisme i el restabliment del règim constitucional serien doncs suficients per a mantenir la unitat de la nació espanyola. El propi Ferran VIIè en la solemne sessió en que les Corts reberen el seu jurament a la Constitució, ho exposa ben clarament, sense oblidar-se d'invocar la pertinença a la Pàtria comú.

"Es de esperar que el restablecimiento del Sistema Constitucional, y la halagüeña perspectiva que este acontecimiento presenta para lo venidero, quitando los pretextos de que pudiera abusar la malignidad

con las provincias Ultramarinas, allanen el camino para la pacificación, de los que se hallan en esta do de agitación o disidencia, y excusen o aleguen el uso de otros cualquiera medios; a lo que contribuirán también los ejemplos de moderación y amor al orden, dados por la España Peninsular, el justo empeño de pertenecer a una nación tan digna y generosa, y las sabias leyes que se promulgarán conforme a la Constitución, para que olvidados los pasados males, se reúnan y estrechen todos los españoles alrededor de mi Trono, sacrificando al amor de la Patria común, todos los recuerdos que pudieran romper o aflojar los vínculos fraternales que deben unirlos." (53)

Però si els liberals no havien variat les seves posicions, els independentistes americans havien avançat en les seves. L'autoritat de la metròpoli s'havia reduït considerablement, i el 1824, a la famosa batalla d'Ayacucho, es liquidaria l'última força expedicionària espanyola al continent americà. Mentre l'emancipació guanyava terreny de forma inexorable, veiem a través del Diari de Sessions com les Corts s'obstinaven en tractar els problemes americans com a problemes d'ordre públic amb eventuals declaracions retòriques de patriotisme igualitari. Declaracions que, cal dir-ho, anaven acompanyades d'una discriminació anticonstitucional pel que fa a la representació parlamentària dels territoris americans: la junta provisional que convocà les Corts ordinàries pel decret de 22 de març de 1820, establí que, fins que no arribéssin a Madrid els diputats elegits a Ultramar, s'escollissin trenta suplents.

La xifra de trenta era inferior a la que correspondria en aplicació de la Constitució -un diputat per cada 70.000 ha bitants-, i varen haver-hi americans que es van queixar (54). La ceguesa espanyola va romandre insensible fins i tot a les propostes d'un grup de diputats americans que van proposar la concessió d'autonomia als territoris americans, amb una delegació del rei que exercís el poder executiu i "seccions" de les Corts.

"América, pues, conoce que su unión a la Península en los términos en que está no le es ventajosa. Igual concepto debe tener España respecto de la América, y de consiguiente ambas propenden a la separación. Volvamos este cuadro, y supongamos por un momento puesto en práctica el plan que se propone: ¿pueden los americanos apetecer un sistema de gobierno más liberal, más bien constituido, más económico, más análogo a las ideas del siglo y al genio americano? (...). Por estas razones, pues, debe creerse que los americanos tendrán un interés por conservar esta clase de gobierno. No es ésta una mera teoría: a la vista del Congreso está el ejemplar del Canadá, que teniendo en su mano ligarse con los Estados Unidos, no lo ha intentado, porque ha juzgado mejor el gobierno que ahora tratamos aunque no lo posee en tanta perfección como aquí se propone. Los mismos Estados Unidos no se hubieran separado de la Metrópoli si ésta no les hubiera atacado injustamente en los derechos que aquí se aseguran a las Américas. Pero cuando todo esto no fue así, de hecho se presenta a éstas un gobierno que da todas las ventajas de la liga y de la libertad." (55)

L'alusió als Estats Units, feta pels americans que a Madrid adoptaven una postura possibilista, insinuava els temes del descontent: interessos incompatibles entre la metròpoli i les colònies. No plantejen la revolta d'una ètnia o grup cultural que defensa la seva identitat i que vol un poder polític que s'hi adequi. Certament, com assenyala Rama (56), hi ha manifestacions de rebuig a la cultura espanyola en alguns independentistes, però no creiem que això canviï el plantejament general del problema. El que més ens interessa es subratllar la feble reacció espanyola davant la secessió americana. Fernández Almagro va escriure sobre la indiferència espanyola davant l'emancipació americana, i Gil Novales ha matitzat posteriorment aquesta anàlisi potser massa concloent, evidenciant les polèmiques que sobre la qüestió americana varen sorgir durant el trieni (57). La sensibilitat o insensibilitat cal confrontar-la amb la importància objectiva del problema: es perdia gairebé un continent. Des del punt de vista subjectiu, hom podia haver imaginat que el liberalisme del trieni, almenys a les Corts, posaria el crit al cel pel que era un cas de separatisme o secessió, segons la idea de nació transoceànica que reflecteix la Constitució gaditana.

I la veritat és que no hi ha una reacció comparable a la del 98. La pèrdua de la major part de l'imperi no sembla provocar grans debats trascendents, amb reflexions so-

bre el "destí històric" o la "missió civilitzadora" d'Es-panya. Tampoc la unitat nacional apareix netament com un valor per sobre de tots els altres. Els liberals tendeixen a veure aquest assumpte com un problema d'ordre públic a les províncies americanes -formalment iguals a les europees- més que no pas com un conflicte metròpoli-colònia. Per part americana el que es planteja no es directament un problema de separatisme o d'aplicació del principi de les nacionalitats. Cal que passin uns quants anys abans que aquest principi comenci a circular per Europa. És més aviat un conflicte d'interessos -especialment econòmics, com el lliure comerç- que per a ésser satisfets obliguen al trencament. La identitat nacional-cultural no ocupa el primer pla de la problemàtica. I això, que sembla cert en línies generals, ens dóna una idea de fins on arribava la idea nacional. O fins no arribava, doncs els liberals del trieni no semblen sensibles a la unitat nacional com a valor en sí mateix al que l'emancipació americana qüestiona. Evidentment, no convé portar aquesta darrera afirmació massa lluny. La classe política del trieni tenia preocupacions possiblement més urgents per a ells -la pròpia supervivència del liberalisme front a l'hostilitat del monarca i de la reacció-, i no ha d'estranyar massa que insistissin tant en la qüestió de l'ordre públic. L'ur obstinació verbal en l'unitarisme, llur actitud davant el problema eren hipotecades a les circumstàncies concretes. Els silencis no sempre són prova d'insensibilitat. Però, en qualsevol cas,

convenia al nostre treball l'esment de l'escassa atenció que als liberals espanyols els mereix l'escissió definitiva d'una immensa part de la "nación de ambos hemisferios."

3.4.- La revolta absolutista i el particularisme

La sublevació contra els liberals comença a organitzar guerrilles a Catalunya i al País Basc el mes de maig del 1822. Recolzats per camperols que no tenien massa motius per a adherir-se a un règim que no havia ajudat a millorar llurs condicions de vida, l'antiliberalisme es presenta amb connotacions particularistes. El particularisme havia tingut ja una manifestació en el darrer número del Periódico universal de ciencias, literatura y artes de Barcelona (26 de maig del 1821) on s'afirmava que "el espíritu de provincialismo nunca abandonará a Cataluña", però potser és en la revolta absolutista on cal buscar el primer desafiament armat amb base popular a l'Estat liberal i al model uniformitzador que comportava. Aquest desafiament no obstant, es manifesta en unes condicions que convé tenir presents.

Cal no perdre de vista que la oposició fonamental es situa en termes globals, en el binomi liberalisme/absolutisme. Front a la legitimitat del poder originari de la nació espanyola, el que hom troba no és la reivindicació de la sobirania, de la identitat nacional o del dret a

l'autogovern de nacions diferents de l'espanyola, sino la defensa del sistema polític de l'antic règim. En el primer dels manifestos dels absolutistes, fins i tot, no es troba cap al·lusió als furs particulars dels antics regnes, ni tan sols a les corts estamentals. En el text a que ens referim, el Manifiesto que los amantes de la monarquía hacen a la nación española, a las demás potencias y a sus soberanos (58), atribuït per Artola (59) al Marquès de Mataflorida -personatge clau en el que serà al mes d'agost la Regència d'Urgell-, el que s'hi manifesta és una defensa pura i simple del poder absolut del monarca.

"El derecho presupone propiedad y que hay otra mano que la haya concedido. Sin objeto nada ha sido criado, y ninguno se ha hecho a sí mismo. ¿Podrá, pues, desconocer el más impío que aunque naciese para vivir solo no deja de tener consigo la dependencia del que le crió, la obligación de reconocer sus bondades, la que impone la gratitud hacia los que contribuyen a facilitarle su conservación y existencia, la sujeción a la misma mano en cuyo poder está su exterminio, y la necesidad de cumplir el fin para el que fue criado? De forma que el hombre en su flaqueza no tiene derechos de independencia y soberanía que contar, sino obligaciones que cumplir.

Pero el hombre nace en una sociedad que ya existe y cuya organización no depende de su voluntad: en una condición determinada encuentra las cosas establecidas, y nace dependiente del orden cuyos vínculos no puede romper sin injusticia, y lo sería trastornar por una insurrección la sociedad que ha protegido su infancia. La Patria existe en las instituciones

que la han formado, aumentado y fortificado, y serán hijos infieles los que a su madre precipiten en la ruina, dando a la posteridad un mal ejemplo que la autorizará a trastornar lo hecho por los que la han precedido. Cambiar su estado es querer ser oprimidos por los más fuertes, y que nada se respete al que nada ha respetado. El empeño de la independencia sólo despierta pasiones peligrosas, pero estériles, porque siempre será sojuzgada por la autoridad legítima, que es un derecho consagrado por el tiempo y que se ha visto renacer en todos los siglos, a pesar del empeño que hace odiosa la memoria de sus contrarios y recomendable la de los defensores de ésta." (60)

La cita és llarga, pero creiem que val la pena per la seva contundència legitimista i per la vinculació a la idea de Pàtria del tradicionalisme més immobilista. Probablement sigui difícil trobar un text on de forma més clara es contraposi la imatge de la nació de súbdits a la nació de ciutadans que inspira el liberalisme. La posició del Marquès de Mataflorida és evidentment extrema, i constitueix el negatiu de la funció que el liberalisme encomana a la idea nacional. En el bàndol absolutista apareixeran postures més moderades un cop constituïda la Regència d'Urgell, en les que hi trobarem, en un llenguatge propagandístic, referències ambigües i no massa comprometedores als antics furs.

A partir d'aquestes referències hom pot imputar als dirigents absolutistes una actitud anticoncentralista. El fo-

ralisme és un aspecte anticoncentralista de la lluita que els absolutistes menen contra la Constitució de Cadis. Llurs manifestos els mostren disposats a aturar el procés d'uniformització del liberalisme, però trigaran a pronunciar-se clarament de forma oficial sobre la restauració del que la monarquia borbònica havia anul·lat. Caldrà esperar a la proclama de Don Carles del 16 de juny del 1872 on s'hi manifesta disposat a retornar al territoris de l'antiga Corona d'Aragó allò que Felip Vè havia destruït. Els furs de Biscaia i d'Alaba varen ésser explícitament confirmats el 1834 y el 1836 respectivament.

Després d'aquesta observació, podem entrar en les innovacions que sobre la idea nacional hagi pogut produir en aquesta etapa marcada per la lluita militar contra el liberalisme. La defensa de l'Antic règim és una defensa de la pluralitat de furs, i els absolutistes, en la mesura en que defensen el retorn a l'estat de coses anteriors a la Constitució del 1812, defensen també el modelo polític que els admetia. Però ho fan justificant-ho per la necessitat d'adaptació del sistema polític a la realitat social. Contra la innovació liberal -i obviament contra les reformes que els afectaven- defensen la restauració del que, teòricament, ha estat produït per la història.

"Hemos tomado en consideración la máxima de que los Pueblos no se hicieron para la Ley, sino la Ley para los Pueblos. Tenemos presente que en la inunda-

ción que hicieron las armas agarenas en España, se dividieron en muy pequeños Reinos, que hoy se llaman provincias en la Península; pero que por el mucho tiempo que fueron dominadas por los Moros, al ser unidas en su conquista a las armas de Pelayo y sus sucesores, vinieron con sus costumbres particulares, y aun con su lengua, vestido, monedas distintas, de las que en el día se conserva mucha diversidad en algunas; y que fue preciso para unir las en la forma posible, concederle fueros, que han mirado como un santuario; tolerar costumbres contra las que nunca tuvo imperio la Ley, y convencerles de que a la sola voz de una Religión sostenida, y de un solo Rey respetado, podía conservarse el Trono y mantener la obediencia al Cetro. Se debe pues mirar el gobierno de España, como de los más delicados y en que es necesario hacer jugar la más fina política. La influencia del clima hace a los habitantes de España pundonorosos, y amantes de la verdadera independencia de un vasallo, que consiste en vivir protegidos por la Ley, puesta en observancia según sus fueros y costumbres." (61)

El retorn a l'Antic règim podia tenir dues interpretacions, almenys. La primera, com es veu clarament al primer manifest del Marquès de Mataflorida, implicava el retorn a l'absolutisme sense límits. La segona, que tot seguit veurem, és la que es presentava com a defensora del retorn a la monarquia medieval, limitada per les corts essentals. A la primera, la nació és el subjecte passiu del poder del monarca; a la segona, la nació és el subjecte passiu del seu passat, si més no per la referència ineludible als "fueros de nuestros mayores".

"También queremos Constitución, queremos una Ley estable por la que se gobierne el Estado; pero queremos al mismo tiempo que no sirva de pretexto a la licencia ni de apoyo a la maldad; queremos que no sea interpretada maliciosamente, sino respetada y obedecida; (...) Para formarla no iremos con teorías marcadas con la sangre y desengaño de cuantos pueblos las han aplicado, sino que recurriremos a los fueros de nuestros mayores, y el pueblo Español congregado como ellos, se dará leyes justas y acomodadas a nuestros tiempos y costumbres, bajo la sombra de otro árbol de Guernica. El nombre Español recobrá su antigua virtud y esplendor, y todos viviremos esclavos, no de una fracción desorganizadora, sino de la ley que establezcamos. El Rey, padre de sus pueblos, jurará como entonces nuestros fueros, y todos la acataremos debidamente. (...) Catalanes: ella (la Patria) os llama a las armas, pero sobre todo al orden, a la obediencia y a la ciega confianza en quien os gobierna. Con estas virtudes yo os aseguro la victoria; y con nuestro esfuerzo enseñaréis a vuestros enemigos y a las generaciones venideras que el Monarca y la Nación no pueden separarse el uno de la otra, sin que esta separación produzca los mayores sacudimientos y quebrantos políticos." (62)

Probablement aquí aparegui la possible innovació absolutista en relació a la idea nacional. Al 1814 veiem argumentacions antiliberals centrades en el tema de la sobirania; en el trieni, els absolutistes utilitzen la història i el record de les institucions tradicionals contra el liberalisme. Més que la doctrina tradicional espanyola, el que apareix -sobretot en el manifest de Mataflorida- és el

clima contrarrevolucionari d'una Europa on les monarquies veien amb preocupació l'exportació del model liberal espanyol. A Nàpols, el mes de juliol del 1820, s'havia proclamat la Constitució espanyola de 1812, (63) i a Portugal triomfa el pronunciament liberal del 1820. El liberalisme espanyol té repercussions internacionals, i l'absolutisme no pot deixar d'estar influït per un context internacional on floreix el pensament reaccionari de De Maistre i de Bonald (64). El recurs a la història, a institucions pre-liberals no és pas, doncs, una originalitat espanyola. Sí que cal, però, destacar la seva aparició com a forma de crítica al liberalisme i com a interpretació de la funció legitimadora de la nació. El liberalisme gadità havia pretès que la Constitució racionalitzava el conjunt de furs que garantien les llibertats del espanyols a l'Edat mitjana. I aquesta racionalització implicava l'homogeneïtzació. Els adversaris del liberalisme, que a partir del 1822 comencen a vincular-se amb el tradicionalisme com a ideologia, es recolzaran en la resistència popular contra l'homogeneïtzació política, o dit d'una altra manera, en el particularisme. La nació liberal, composta per ciutadans iguals davant la llei, no podia admetre en el pla teòric la diversitat d'ordenaments: les particularitats en matèria de legislació o de duanes interiors depenien de la voluntat de les corts, és a dir, de la representació nacional (arts. 258 i 354). I va ser en el trieni liberal quan el racionalisme codificador espanyol va començar a donar

els seus primers fruits: el codi penal del 1822 és potser el que més destaca, però també es va formar una comissió preparatòria d'un codi civil i d'un de procediment criminal (65). El que sorprèn és que els liberals -conscients de la força del particularisme, però decidits a eliminar les seves manifestacions jurídiques- es preguntin com a llocs com a Navarra sigui on precisament es lluita tan aferrissadament contra el règim constitucional. Diu Munàrriz, diputat navarrès, quan discuteixen a les Corts sobre els aldarulls a Navarra:

"El servilismo está arraigado entre nosotros; pero en ninguna parte debiera estarlo menos que Navarra, porque hace ocho siglos que tenían Constitución muy liberal, aunque con defectos, porque todas las obras de los hombres los tienen. Si la observancia de la Constitución, repito, es la obligación de todo español, el aprecio de su doctrina es obra del tiempo, y no ha de ser a sablazos y cañonazos, sino con la persuasión y el convencimiento. (...) El foco no está en Pamplona ni en Madrid; está en Laybach y en el pabellón Marsan. En Pamplona, como punto tan inmediato, no es extraño que se condense y se maquine, y que se aprovechen del espíritu de provincialismo, que hasta cierto punto es preciso, si no aprobar, a lo menos disimular. Ha manifestado el Sr. Argüelles esta adhesión que los hombres tenemos a nuestras antiguas costumbres y fueros. Yo diré más: España se compone de diferentes provincias que con el tiempo podrán ser unas todas en carácter, usos, costumbres, leyes hábitos e inclinaciones; pero esto no puede ser obra del momento." (66)

Pero el particularisme foralista, les al·lusions a les corts estamentals, no amaguen el fet de que, front a la nació espanyola dels liberals, composta de ciutadans iguals davant la llei -que també havia d'ésser igual-, els adversaris del règim constitucional defensen una nació no menys espanyola -encara que menys uniforme- formada per súbdits i mancada de cap poder originari. De fet, el retorn a l'absolutisme del 1823 no va significar un respecte més gran que el del liberals per a la personalitat nacional dels pobles de la monarquia espanyola. El foralisme és un ingredient, no essencial durant el trieni, de la lluita antiliberal que es contraposa a la idea de sobirania nacional. Els insurrectes, el ideals del quals són Religió, Patria i Rei, no dubten esporàdicament en utilitzar un vocabulari liberal (67), com hem vist al manifest del Baró d'Eroles on parla fins i tot de Constitució. Però hi ha també una reticència al patriotisme liberal i a l'exaltació de la nació. La impremta de Brusi, la producció de la qual és generalment hostil al liberalisme, publicava al començament del trieni un text anònim titolat Cartas de un filósofo arrinconado amante de la religión y la Constitución:

"La Patria es nuestro Dios

Esta expresión sale de la boca de un español en nuestros días, el cual dice que escribe por si puede resultar algún bien a sus hermanos, y que profiere la tal expresión con los ciudadanos de Numancia; digna

en efecto solamente de los ideólogos de aquella era; y que da lástima el ver que se apropie ahora un español que debe de gloriarse seguramente de ser un defensor acérrimo de la Constitución, la cual establece que en España no puede profesarse otra religión que la católica apostólica romana. Pregunto yo: esta sagrada Religión única verdadera no se ofenderá de esta expresión: La Patria es nuestro Dios, en boca de uno de sus profesores? Ella se lee en el suplemento al Constitucional de 20 de Abril." (68)

Amb tot, potser el més revelador de l'antagonisme enfront de la idea nacional que es donava en el camp absolutista és potser el crit "Muera la nación y vivan las cadenas!" que, segons Lafuente, fou un crit de protesta de sectors populars de Sevilla l'11 de gener de 1823, quan les Corts varen declarar la incapacitat de Ferran VIIè que es negava a abandonar Madrid davant la invasió dels 100.000 fills de Sant Lluís (69). Cridant " Muera la nación!", els absolutistes insultaven allò que de més sagrat hi havia en la ideologia liberal.

3.5.- La teoria política com a teló de fons.

La idea nacional que apareix en cada procés constituent o en cada Constitució és fruit d'un ampli conjunt de factors. La nació és una realitat social, però la percepció que els individus tenen d'aquesta realitat, llur "consciència nacional", depen de la informació de que disposen. Informació que els presenta certs elements de la col·lec-

tivitat com a constitutius de la nació i que pot venir acompanyada de l'atribució d'un determinat paper polític a la nació. Aquests dos processos, descripció y valoració política -quan n'hi ha-, són activitats difícils de distingir l'una de l'altra, però que a nosaltres ens interessen especialment quan apareixen a textos d'estudiosos del Dret públic o de la política. Quan aquests autors han definit què és una nació o n'han afirmat drets, han exercit una especial influència en raó de llur activitat docent o de llur prestigi com a científics socials. Com a intel·lectuals, poden considerar-se els dirigents de la "comunitat cultural" en el sentit weberian (70). Són aquells que ofereixen pautes d'interpretació de la realitat -en aquest cas, de la realitat social i política-, que donen la possibilitat de descriure-la i valorar-la (71). Possibilitat reforçada en el cas freqüent de que siguin titulars de càtedres o de que tinguin influència directa en la docència. Llavors, són més que els "intel·lectuals orgànics" d'una classe social als que Gramsci es referia (72). Són els responsables d'institucions com la Universitat, oficialment encarregades de la difusió i augment dels coneixements. Han forjat conceptes i elaborat teories que han servit de referència a generacions de polítics i que són part important del rerefons ideològic dels textos constitucionals. No els prenem com a representatius de l'estat d'opinió de la societat. El que l'autor d'un manual de Dret constitucional hagi pogut dir sobre la nació possiblement no reflexi exac-

tament el que sobre la Nació en abstracte i llur nació en particular pensin els ciutadans de Madrid o Sevilla, i és més que probable que tampoc no ens dongui una idea representativa del sentiment nacional a Catalunya o al País Basc. Però són opinions qualificades, que els parlamentaris i els polítics tenen a llur abast, que poden inspirar-los o que, potser, han assimilat més o menys críticament en llur formació universitària.

De fet, la història de les formes del coneixement que a Espanya han pretès explicar des d'angles diversos el funcionament de les institucions polítiques, i que giren entorn del que avui anomenem Dret polític, va lligada a la història del propi constitucionalisme. L'article 368 de la Constitució de Cadis establí que havia d'"explicarse la Constitución política de la Monarquía en todas las Universidades y establecimientos literarios donde se enseñen las ciencias eclesiásticas y políticas". En realitat, durant el primer període de vigència del text gadità, només es van crear dues càtedres de "Constitución" -una a Madrid i l'altra a València (73)- amb un objectiu essencialment propagandístic. Quan comencen a publicar-se obres que van més enllà de la simple glosa apologètica o denigratòria de la Constitució i del sistema que regia és precisament durant el trienni constitucional.

Un decret de les corts d'agost del 1820 -cal tenir

present que els decrets de les Corts tenien valor de llei, amb l'avantatge de que no necessitaven la sanció reial i evitaven la possibilitat de veto del monarca-, estableix com a assignatura a cursar el 6è any dels estudis de Dret la de "Constitución", i es fixa que el llibre de text obligatori serà el "Curso de política constitucional" de Benjamin Constant (74). El text en qüestió no és la simple traducció del Cours de politique constitutionnelle de Constant, sinó que és una reconstrucció que el traductor -Marcial Antonio López- fa, amb autorització del Constant, fusionant els Principes de politique i el propi Cours de politique constitutionnelle, amb comentaris del traductor al final de cada capítol i alguna modificació. La més significativa és, indubtablement, la supressió del capítol referent a la llibertat religiosa. Com López explica a les planes VI-VII de la introducció, l'hi mouen raons de tranquil·litat pública i de respecte a la Constitució segons que estableix l'article 12: "no hubiera podido menos de creerse un atentado aun el hecho material de exponer las razones que otros hayan dicho lo contrario".

Si aquesta extrema ortodòxia religiosa és coherent amb la Constitució, ja no ho és tant amb el liberalisme que l'inspira l'elecció de Constant a l'hora de fer un llibre de text obligatori en matèria de Dret constitucional (75). Benjamin Constant és ideològicament més proper als doctrinaris que no als constituents de Cadis, i no escriu

en relació a un sistema equiparable al liberalisme espanyol del moment. Ell viu en un règim de carta atorgada -el de Lluís XVIII- que no es basa com l'espanyol en el principi de la sobirania nacional. Més que un jurista, i més que un jurista preocupat per consolidar un règim liberal naixent, ell és un teòric de la política preocupat per la preservació de la llibertat individual i per fer-la inviolable pel poder, sigui el d'un tirà o el del poble sobirà.

Al capítol I, Constant tracta de la sobirania del poble -i no de la nació; cal no oblidar les connotacions més radicalment liberals que a França tenia la idea de nació- i hi manifesta la necessitat de que sigui limitada, essencialment per a preservar els drets individuals. Aquesta reticència no s'adiu amb la rotunditat amb la que l'article 3 del text gadità proclama el principi de la sobirania nacional, i Marcial Antonio López afirma que aquesta cautela és innecessària, exposant la interpretació de la història que ja coneixem segons la qual la nació espanyola, excepte en els períodes de despotisme, ha estat sempre sobirana. Els seus representants, al llarg dels segles, mai no s'han extralimitat i insinua que els abusos també poden prevenir del "poder de una persona, de carácter supremo, permanente e inviolable, escoltada de la opinión de siglos, y rodeada de ministros que siempre miran como un freno toda ley, cuyo interés (a no ser muy justo) es por consiguiente minarla y atacarla para ensanchar su poder, y conservar

la gracia del que les nombró y puede destituirlos" (76). El valor de la llei com a expressió de la sobirania nacional es vol inculcar, doncs, als futurs juristes i als ciutadans, per als quals l'enemic de la llibertat era més el monarca que no pas la nació. No eren infundats els temors de López.

Al costat d'aquesta versió de Constant, trobem en el trieni l'obra de Ramón Salas Lecciones de Derecho público constitucional para las escuelas de España (77), la primera reflexió d'importància sobre la matèria en opinió de Carlos Ollero (78). Dels dos volums de que consta -escrita al març del 1820, segons diu al pròleg a la p. XL-, el primer ofereix una teoria del govern representatiu, "el único que puede apropiarse a todas las naciones" (p. 12), i el segon una divulgació crítica de la Constitució del 12. Salas no toca el concepte de nació en la seva teoria general, però manifesta la necessitat d'adaptar el sistema polític a la situació de cada poble. Més que condicionaments culturals, el que Salas presenta com a condicionants per a "hallar la mejor organización social posible, o en otros términos, hallar la mejor distribución posible de los poderes políticos" (p. XX del vol. I), són factors geopolítics els que configuren la conveniència d'una determinada forma de règim representatiu. Així, el federalisme el considera poc adequat als pobles europeus, poc capaços de defensar petites repúbliques federades front a atacs de grans potèn

cies (p. XXIII del vol.I). Des del punt de vista intern, destaca condicionaments històrics: els hàbits seculars donen massa inèrcia a les institucions que hom vol canviar, i que han protegit abusos que només l'educació política podrà destruir (pp. XXIII-XXIV del vol. I).

Per a trobar referències de Salas a la nació, cal anar al segon volum, en el que tracta de la constitució espanyola. Ni tan sols comenta la definició de nació que fa l'article primer; es centra sobre tot i de forma elogiosa en la sobirania de la nació a la lliçó segona:

"Pedir una Constitución a un príncipe ya es concederle demasiado, es darle un derecho que no tiene: a la nación pertenece exclusivamente el derecho de establecer sus leyes fundamentales; porque ella sola puede decir como quiere ser gobernada y bajo que condiciones consiente en someterse a una autoridad. No importaría mucho que el príncipe diese la carta constitucional a la nación, o que ésta la presentase al príncipe, con tal que ambas partes la aceptasen libremente, y la Constitución fuese bastante liberal, y reconociese la soberanía del pueblo: porque en tal caso nunca podría decirse que la Constitución era un don o concesión del príncipe, y siempre la nación podría mudarla ejerciendo su soberanía, de que no puede desprenderse porque la es esencial; pero es muy difícil, y hasta ahora creo que nunca haya sido visto, que una Constitución dada por un príncipe sea bastante liberal." (79).

Com veiem, la nació es presa en consideració essencialment en la mesura en que és sobirana, en quant serveix per a fonamentar l'ordenament polític. Parlar de nació, per a l'incipient Dret polític, es sobretot parlar de sobirania. No és estrany si tenim en compte, com ja hem dit, que l'origen d'aquestes Càtedres de "Constitución" obeeix a raons propagandístiques, i també tenim present que en aquell moment era l'aspecte de la sobirania el que centrava la problemàtica teòrica que en aquell moment històric, abans de la formulació del principi de les nacionalitats, s'estava plantejant. Els liberals del trieni, com els Cadis, estaven intentant construir una consciència nacional basada en l'adhesió als valors que la Constitució proclamava. Aquesta connexió entre consciència nacional i liberalisme, apareix en Eudald Jaumeandreu (80), un frare liberal català que es feu càrrec de la primera Càtedra de Constitució oberta a Barcelona, subvencionada per la Junta de Comerç. En el discurs inaugural (81) es refereix a un dels avantatges de les discussions perllongades dels textos legislatius: "Ellas contribuirán a hacer amar el código constitucional, y a formar en España un espíritu nacional tan deseado de todos los buenos." (p. 17)

Aquest esperit nacional de que Jaumeandreu parla s'acosta més a la consciència cívica dels qui estimen i obeeixen les lleis que no pas a un nacionalisme abrandat: és un "patriotismo ilustrado", per a utilitzar una expres-

sió seva de la conclusió del discurs. De fet, en el mateix Salas hi ha també una actitud semblant, reticent davant el patriotisme i crític de l'article 6 de la Constitució, que imposa als espanyols els deures d'estimar la Pàtria i el d'ésser "justos i benéficos"

"El amor de la patria es más un sentimiento interno que una obligación: es un sentimiento interno que no se manda y que demasiado exaltado y exclusivo puede llegar a ser pernicioso. Un hombre podrá ser obligado a conducirse como si amara a su patria; pero a amarla verdaderamente no hay poder humano que le pueda forzar, así como se puede forzar a un hombre a que diga que cree y que obre como si creyera, pero no a que realmente crea. Si la patria es amable y hace felices a los ciudadanos, ellos la amarán sin que se les mande; y si los hace desgraciados ¿qué pueden hacer las leyes para que no la aborrezcan?" (82)

Al costat de les obres més ambiciosos, el panorama de la reflexió entorn de la idea nacional ha de completar-se per la menció de l'existència de nous fòrums polítics que s'anaven formant. Ens referim al primer dels ateneus que es funden a Espanya: l'"Ateneo de Madrid" -que durà de 1820 a 1824- on hi hagué una secció de "Derecho público" a càrrec de Faustino Rodríguez Monroy (83). Igualment, les càtedres de Constitució que fora de les Universitats es creaven, com ara la que propicià la Junta de Comerç de Barcelona, i de les que normalment no queda testimoni escrit. Però sobretot, la discussió política aflora en una gran

quantitat de fulletons divulgatius de la Constitució que, amb intenció propagandística, donaven també la imatge de la vinculació de la idea nacional al liberalisme. Així, l'anònima Instrucció breu de la Constitució i de lo més principal que es conté en ella (84) s'obre amb la següent "QUARTETA.- Pròxima a la perdició/ Nostra Espanya se encontraba/ Y quan per caurer estaba/ la sosté Constitució". O el fulletó, també anònim Dos palabras a las cuatro sobre la Constitución

"El carácter que más distingue a los gobiernos constitucionales o representativos es la identificación de todos los individuos con la patria. En esta clase de gobiernos nadie puede ser indiferente, porque como todos los individuos son llamados para concurrir proporcionalmente al acierto de las deliberaciones, todos se interesan en esta cualidad, porque en ella ven cifrada su propia y personal conservación; y ningún hombre es, ni puede ser indiferente cuando de ésta o de su personal felicidad se trata." (85)

De tots aquests impresos, convé destacar el també anònim Catecismo político arreglado a la Constitución de la Monarquía española para ilustración del pueblo (86). L'interès rau en el seu probable caràcter oficial, que creiem que se li pot atribuir, donat que hem trobar exemplars provinents de les "Imprentas nacionales" de Girona i Barcelona. Seguint el tradicional mètode de pregunta i resposta pròpia dels catecismes, desglossa els principals punts

de la Constitució, enriquint-los amb consideracions teòriques. Reprodueix a la Lliçó II, sense comentar-la, la definició de nació que fa l'article 1 de la Constitució -"La Nación española es la reunión de todos los españoles de ambos hemisferios"- , i exposa una teoria de la formació de les nacions a la que val la pena que ens hi referim breument. Per a explicar l'origen de la sobirania, l'autor recorre a l'estat de naturalesa: és l'exemple robinsonià, se gons el qual un grup de persones arriba a una illa deserta. Per a poder viure units, els caldria algú que s'ocupi del bé comú, i decidirien renunciar:

"a la independencia individual o señorío absoluto de sí mismos, sujetándose a las reglas que creyesen convenientes, y el señorío individual se concretaría en la totalidad; por manera que al mismo tiempo que ninguno de ellos tendría autoridad para mandar a sus compañeros, todos reunidos la tendrían para dis poner lo que estimasen conveniente. De aquí se dedu ce que cualquiera a quien nombrasen para dirigirlos y gobernarlos, recibiría su autoridad de los demás, los cuales por lo mismo podrían imponerle las condi ciones que quisiesen. Como las naciones se han formado de un modo semejante, con este ejemplo se demuestra no tan solo lo que significa la soberanía nacional, sino que esencialmente reside en ellas; y que cualquiera que gobierne legítimamente, es un individuo como los demás, encargado bajo ciertas condiciones del ejercicio de aquel poder que todos juntos tienen y depositan en él para vivir con mejor orden y discreción." (87)

Apareix clarament, com es pot veure, una equiparació -almenys aproximativa- entre "nació" i "societat organitzada". Cap element cultural no té rellevància i el que passa a primer pla és, com sempre, l'atribut de la sobirania. Si, com sospitem, es tracta d'un text d'origen oficial, aquesta concepció de la nació reflexa un cop més el seu contingut essencialment jurídic-polític de subjecte titular de la sobirania.

I la sobirania és, òbviament, el centre de les crítiques que es faran al règim liberal, especialment quan l'any 1823 caigui a conseqüència de la invasió francesa. Destaca l'obra de l'antic afrancesat José Gómez Hermosilla (88) El jacobinismo, que sota el seu títol amaga una crítica global al règim liberal. Gómez Hermosilla és, pel que fa a la sobirania, fins i tot contrari a les teories que postulen una delegació originària de la nació al monarca, com a teoria absurda:

"¿Hay Consulado dónde no hay Cónsul, Presidencia dónde no hay Presidente, Senado dónde no hay senadores, Monarquía dónde no hay Monarca? Pues, ¿cómo ha de haber soberanía donde no hay Soberano? Y éste ¿cómo le ha de haber en las naciones que no tienen un Jefe único, perpetuo e inamovible?" (89)

La sobirania és doncs la qualitat pròpia del sobirà. I el sobirà no pot ésser ni el poble ni la nació, amb arguments que, com veurem, tenen més d'advertència a les clas-

ses dominants que no de discussió teòrica. Imputa als "jacobins" -caldría entendre "liberals"- l'afirmació de la sobirania del poble, i es pregunta què cal entendre per "poble". Si poble és el tercer Estat -Estado llano, diu Gómez Hermosilla-, no pot ésser sobirà perquè "esta clase, lejos de ser la soberana de la otra els patricis o nobles , ha sido siempre, es y será necesariamente su vasalla, súbdita e inferior". Tampoc no pot ésser sobirà el poble, si el poble és "la clase pobre e indigente de un Estado en contraposición a la rica y opulenta", perquè en realitat en lloc de sobirà, el poble així considerat és la classe "servidora, la criada, y aun puede decirse oratoriamente la esclava" dels rics. "¿Se entiende por pueblo la clase baja, soez, grosera, mal educada e ignorante, o como suele decirse, el populacho, la plebe, la hez, la canalla, en contraposición a las otras clases más elevadas, decentes, finas, cultas e ilustradas?" Com és lògic, Gómez Hermosilla no té clar, i refusa que el poble en aquesta acepció pugui ésser sobirà: "el populacho en todo buen gobierno está y debe estar siempre sujeto a la parte más instruída, sabia, juiciosa y morigerada". Per acabar, ataca la sobirania popular si "se entiende por pueblo la parte no empleada de una nación, en contraposición a aquella que ejerce los destinos públicos", doncs és absurd anomenar "pueblo soberano" a aquells que són precisament els que obeeixen (90).

Gómez Hermosilla no s'esforça en atacar el principi

de la sobirania "nacional". De fet, sosté que la referència a la sobirania nacional és un subterfugi dels més moderats dels "jacobins" que, per a eludir les crítiques responen que ells entenen per a "poble" la "masa entera de la nació". Aquesta tesi li sembla encara més insostenible: "Si la nación entera, es decir, la totalidad de sus individuos es el soberano, ¿quién será el vasallo, el súbdito?" (91). Ho desenvolupa en dues vies, en la mateixa línia de reducció a l'absurd del que ell mateix presenta com a arguments contraris. No és possible, comença, afirmar que la nació és sobirana de sí mateixa: d'igual manera que hom no és pare ni criat de sí mateix, perquè això només és possible esser-ho de persona o cosa diferent d'hom mateix. La sobirania pressuposa una relació entre almenys dos subjectes, però no es dóna de forma reflexiva amb un únic subjecte. I si el que es vol dir, continua Gómez Hermosilla, és que la nació és sobirana dels individus, ens trobem davant d'una altra obvietat, doncs cada individu és més feble que la comunitat. A més, també és evident -diu l'autor que comentem-, que tots els individus de la comunitat estan sotmesos a les lleis de la mateixa, fins i tot (p. 84, vol I) "los Príncipes o Jefes perpetuos, aunque a ellos toque hacer las leyes". Els abusos que aquests darrers hagin pogut cometre, no treuen validesa al principi.

Hi ha una trampa gruixuda en l'argumentació de Gómez Hermosilla: ataca el que és un principi -la sobirania

nacional- contrastant-lo amb una realitat política contrària i que persegueix als qui el defensen, tot evitant de discutir la possibilitat de la sobirania de la nació sobre sí mateixa, és a dir, l'autogovern a través del règim representatiu (92). No obstant, subratllem el "realisme" de la crítica a la utilitat empírica del concepte de sobirania nacional -que ens recorda llunyanament Duguit-, sobretot quan estableix de fet la diferenciació clau entre governants i governats en referir-se a la distinció entre "la parte no empleada de una nación en contraposición a aquella que ejerce los destinos públicos", que ja hem esmentat més amunt.

No podem cloure aquest epígraf sense donar notícia de l'atenció que un dels autors legitimistes més importants, el suís alemany Carl Ludwig Haller, va dedicar al règim liberal espanyol. En la seva obra De la Constitución de las Cortes de España (93), apareguda en castellà el mateix 1823, fa una crítica bastant superficial de la Constitució del 1812, més abocada a la propaganda que a l'anàlisi. De l'afirmació de la sobirania nacional, només critica precisament la definició de nació que ofereixen els arts. 1 i 5 -recordem: la nació = conjunt dels espanyols art. 3, i la condició d'espanyol adquirida segons el que preceptua l'art. 5-, en la mesura en que al donar la ciutadania als lliberts -art. 5, 4- s'incorre en "inconsecuencia filosófica" en no proclamar la llibertat dels esclaus, atacant a continuació

l'obligació de defensar la Pàtria amb les armes que estableix l'art. 9 (pp. 6-7). Aquest darrer punt, evidenciant un distanciament de la sensibilitat patriòtica sobre el que és la guerra nacional, es limita a contraposar-lo amb l'organització militar dels exèrcits reials -no "nacionals"- formats de voluntaris (94).

En l'atac de Haller al text de Cadis hi ha, amb tot, alguna cosa més interessant pel que té de proximitat al particularisme, en la mesura en que aquest defensa les divisions territorials preprovincials, àmbits en els que, al menys en el cas català, s'ha forjat el sentiment d'identitat col·lectiva. Al criticar l'article 11, que anunciava una divisió territorial que hauria de recomposar la distribuició territorial del poder, acusa (pp. 8-9) a la fórmula de l'article 11 "se hará una división territorial más conveniente" de voler dir

"una división matemática que borre toda nomenclatura histórica, todo recuerdo de los antiguos dueños, todos los derechos y privilegios de los naturales mismos, división en bajiatos militares o en diócesis masónicas y filosóficas, con el fin de dividir la sociedad en átomos, espiar a los llamados ciudadanos, o gobernar los nuevos fieles hasta en sus últimas ramificaciones."

Si la crítica de Haller és superficial pel que fa a la lletra de la Constitució, no deixa d'insinuar el negatiu de la figura de l'Estat liberal modern: la defensa de la

Pàtria vol dir mobilització general i la racionalització administrativa implica augment de les possibilitats de control social. Com Gómez Hermosilla, utilitza una retòrica de circumstàncies i una crítica un zic grollera, però en la selecció dels temes que vol tocar la seva propaganda -exèrcit de reclutament forçós, supressió de la memòria històrica dels antics regnes, augment del control polític- posa de relleu les càrregues que comportava el model de nació que el liberalisme espanyol no va poguer realitzar en el trieni.

3.1.5.- Caiguda i herència del trieni liberal

"La révolution en Espagne a déjà rendu au monde l'immense service de reduire à l'absurde l'appel des soldats étrangers dans les divisions qui s'elèvent entre les princes et les nations. On ne hasarderá plus de pareils envois: on peut le faire, si l'on veut, et tant qu'on voudra; on verra contre qui cela tournera, et si les hommes envoyés soldats ne reviendront pas hommes philosophes." (95)

Pradt, un clergue francès simpatitzant dels liberals, fou qui va escriure aquestes línies, i no es pot pas dir que fossin profètiques, ni molt menys. Vol la tradició que els 100.000 fills de Sant Lluís van carregar els fustells a la frontera i, a l'arribar a Madrid, encara no els havien disparat. Sigui com sigui (96), la invasió francesa del 1823 no suscità ni de lluny una resistència comparable

a la que es produí contra Napoleó. Els soldats de Lluís XVIII foren enviats precisament contra els liberals; és a dir, contra aquells a qui els reaccionaris volien assimilar als "philosophes" francesos. En aparença, s'hi donava en aquella situació l'ingredient que hagués pogut provocar una altra guerra nacional espanyola de la independència. En realitat no era així: el 1823, les tropes del duc d'Angulema no portaven, com els soldats de Napoleó, el fantasma revolucionari, sino l'aval de les potències que dominaven l'Europa de la restauració (97), i venien, en paraules del propi Angulema, a rescatar "al Rey cautivo; a restablecer el Altar y el Trono; a librar del destierro a los sacerdotes; del despojo a los propietarios; al pueblo todo del dominio de algunos ambiciosos" (98). La "Junta provisional de España", en proclama datada a Baiona el 6 d'abril del 1823, cridava els espanyols a "exterminar la hidra revolucionària" i a lluitar per un únic interès, el mateix que tant d'èxit va tenir contra Napoleó: "salvar la Religión, el Rey y la Patria" (99).

I els diputats de les Corts liberals, a Andalusia. El set d'abril de 1823 els soldats francesos passaven la frontera, però ja el 20 de març el govern i els diputats havien abandonat Madrid: la invasió francesa semblava inevitable i probablement volien repetir la resistència gaditana. Però les circumstàncies, sobretot la resposta del país, eren diferents. A la Gaceta española -que substituí

parcialment el Diari de Sessions- i a reculls documentals ens queden testimonis d'intervencions parlamentàries on, com era d'esperar, són freqüents les invocacions patriòtiques a la resistència, plenes també d'allusions a l'any vuit. No tots, però, confonen la realitat amb llurs desitjos, i n'hi ha que són conscients de que la història no es repeteix. Alcalà Galiano admet que "no observo aquel entusiasmo generoso de otra época", i ha d'afegir l'optimisme de la voluntat a la realitat desmoralitzadora: "sí, la nación duerme, pero despertará; y hay de sus opresores el día que despierte verdaderamente!" (100). Els aplaudiments saludaren aquest pronòstic, que és dubtós que arribés a complir-se. L'exaltat Falcó sabrà retratar la situació amb una mica més de lucidesa:

"Grande, inmensa, irresistible es la fuerza de una Nación como la nuestra, si quiere desplegarla poniendo en acción todos sus recursos, y el año 8, en que se dió principio a la gloriosa lucha de independencia, nos ofrece un comprobante de esta verdad ¿Pero está la Nación en el mismo caso? ¿Se encuentra en aptitud de repetir aquel asombroso fenómeno? Ojalá así fuese! Pero me guardaré yo bien de tomar la guerra de independencia por término de comparación con la actual; porque (y quisiera equivocarme) los elementos que fomentaron aquella y formaron el grande tesón con el que se llevó a cabo, están desgraciadamente en contra de ésta." (101).

No exactament "en contra" de la guerra; eren els que col.laboraven amb els invasors. Ja s'ha dit: molts dels

que havien lluitat contra Napoleó lluitaven contra els liberals per raons molt semblants. Sociològicament, els partidaris de la Constitució -per més que Alcalá Galiano volgués considerar-los "el partido verdaderamente nacional"-eren minoria; llur feblesa i la facilitat amb que cau el règim liberal ens ho fan pensar. A l'hora de la veritat, als liberals se'ls queda en poc la referència "qualitativa" a la nació. Si hi ha sentiment nacional, no es subleva contra la invasió estrangera. La lluita no pot resumir-se en l'oposició de "nacional" contra "estranger". Els liberals, contra llurs desitjos que ja hem exposat, no varen poguer beneficiar-se d'un sentiment nacional associat de forma estreta i exclussiva amb el liberalisme. Els components de la nació no s'identificaven amb els successors dels "nacionales" sublevats el 1820, almenys en la mesura suficient per a dificultar la caiguda del liberalisme. Com escriurà el liberal moderadíssim Pando, referint-se als aconteixements del final del trieni: "el hombre imparcial que los contemple, conocerá de qué lado se hallaba en 1823 lo que se llama verdaderamente la nación." (102) Pando pensava en termes quantitativs, més realistes, que expliquen potser millor la derrota dels partidaris de la Constitució del 12.

El 1823 els liberals varen ésser derrotats, i no hvien fet realitat el seu projecte polític nacional. La idea de nació ja havia rebut la seva consagració política en

ésser declarada titular de la sobirania. En el trieni, el projecte nacional dels liberals va enunciar el seu desenvolupament, i alguna de les mesures que varen prendre o estudiar és difícil no veure-les relacionades amb un projecte d'Estat-nació. La igualtat jurídica n'és un postulat bàsic, no solament pel que té d'igualtat "davant" la llei, sino també "de" llei; en aquest sentit, cal destacar l'avenç cap a la codificació, a la que ja hem al·ludit abans. Però si la codificació va aconseguir concretar-se només en el Codi penal del 1822, hi ha una altra mesura presa durant el trieni que va realitzar una ambició ja expressada i discutida en el primer període de vigència de la Constitució de Cadis: la divisió provincial.

La importància d'aquesta reforma de l'estructura territorial de l'Estat és evident: és un intent d'augmentar l'eficàcia de la gestió dels afers públics. El Decret de les Corts de 1822, dictat amb caràcter provisional en raó de que l'article 11 de la Constitució establí que la divisió territorial havia de fer-se per llei constitucional, configurava la divisió en 52 províncies, en la que ja el territori de Catalunya era dividit en les províncies de Barcelona, Tarragona, Lleida i Girona (103). Els criteris a que la divisió obeïa i els raonaments amb que es defensava mostren clarament que el particularisme és un obstacle amb el qual cal comptar, i s'adopta una actitud moderadament contemporitzadora, sense renunciar a la raciona-

lització administrativa que els liberals jutjaven indispensable.

"Se ha deducido que la división del territorio, tanto en el orden administrativo como para la Representación nacional, debía hacerse del modo posible en razón compuesta de superficie, población y riqueza, teniendo en consideración al mismo tiempo la influencia moral que tienen por ahora los hábitos contraídos por largo espacio de tiempo, y que este mismo hará desaparecer por un efecto seguro de las nuevas instituciones." (104).

Les bases del projecte de divisió apareixen més clarament en el dictamen de la Comissió de les Corts, en el que es manifesta que ha de fundar-se en un equilibri de població i extensió entre províncies, compensats per la topografia que dificultava les comunicacions i que fa aconsellable reduir el territori allà on són difícils. Però també és sensible al que anomena "provincialisme":

"Junto a las tres bases indicadas, conviene atender al mismo tiempo a otras varias consideraciones que influyen más o menos en la materia, como son la uniformidad en la lengua, inclinaciones y gustos, industria, modo de vestir y alimentarse, y otras relaciones que pueden producir mayor analogía y uniformidad en los negocios naturales de la provincia, disminuir la intervención de la autoridad y contribuir a la simplificación de sus reglamentos municipales. Ultimamente, conviene consultar la opinión general, condescender hasta cierto punto con las preocupaciones, y asimismo respetar el apego natural que

se cobra desde la infancia al territorio donde se na
ce, y en que muchas veces se interesan las ideas de
 celebridad y gloria antigua del país. Esta especie
 de provincialismo que, llevado más allá de lo justo,
 acaso llegara a ser peligroso para la unidad de las
 naciones, puede ser útil si se contiene en límites
 racionales. De él ha sacado gran partido la Nación
 en la guerra de la Independencia, y bajo este aspec
 to es ventajoso conservar el espíritu de las provin
 cias, al modo que en el ejército conviene conservar
 el espíritu de sus diferentes cuerpos." (105)

La consideració en que es té aquest particularisme
 és, amb tot, molt limitada, i s'atura en la conservació dels
 noms d'antigues províncies: Castella, Astúries, Navarra,
 Aragó i Catalunya. Així en el dictamen el Principat es di
 vidia en quatre províncies: Catalunya -capital Barcelona-
 i Tarragona, Lleida i Girona. Però el nom de Catalunya va
 desaparèixer, essent substituït, com en altres casos, pel
 de la Capital (106).

No es pot afirmar que la divisió provincial fos, en
 termes absoluts, imposada pel centre i que comptés amb una
 oposició unànime a la perifèria. Pel que fa a Catalunya,
 la Diputació provincial va urgir més d'un cop a les Corts
 per a que es procedís a la divisió provincial "sin la cual
 es imposible que pueda marchar la Administración pública
 ni pueda consolidarse el sistema" (107), i l'ajuntament de
 Tarragona qualificà de "monstruosa" la "divisió en provin
 cias que han llevado y sostenido con gloria el nombre de

Reinos" (108). Les crítiques foren formulades per l'ajuntament de Barcelona, que temia les conseqüències econòmiques de l'exigüitat del territori de la província de la que havia de ser capital, no sense fer esment de que calia considerar si valia la pena trencar territoris caracteritzats per la unitat de llengua i costums, (109). Tot això, com és natural, es refereix a institucions i no reflexa necessàriament el grau d'acceptació real de la mesura. De fet, el text de Carl Ludwig Haller que hem transcrit més amunt i les pròpies cauteles de les Corts, evidencien l'existència d'un particularisme que havia de rebre amb reticències la desmembració del seu àmbit natural. En la dècada dels 30, especialment després de la divisió provincial del 1833, els escrits dels primers administrativistes que reflexionen sobre la centralització plantejen amb més radicalitat la provincialització com a mesura no solament racionalitzadora, sinó també nacionalitzadora i superadora del particularisme. Però en el trieni, aquesta voluntat homogeneitzadora és més forta del que podríem pensar si ens fixéssim només en les mostres -efímeres- de bona voluntat envers els noms dels antics reialmes. Noms amb tanta personalitat com Castella o Catalunya desapareixen del mapa oficial i a les províncies que resulten encara se les imposa la pèrdua de llurs símbols per reial ordre: "El Rey ha resuelto que las Diputaciones provinciales usen todas un sello uniforme y que éste sea el escudo de la Nación, con sola la diferencia de un lema alrededor que expresse el nombre de la pro-

vincia a que cada una pertenezca." (110). Aquesta imposició -contra la que no coneixem grans resistències- era l'expressió pràctica de l'espanyolització en la queensem que tots els liberals, sense objeccions de fons, estaven disposats a embarcar-se. L'Estat-nació ja tenia com a fonament la sobirania nacional; se'l dotava d'una estructura de domini centralitzada; la província, dirigida per un "jefe político" anomenat pel Rei (111) segons l'article 324 de la Constitució. I pretenia fins i tot esborrar la memòria històrica -noms i escuts- de comunitats formades per la història. El retorn forçat a l'Antic règim va estroncar aquest procés.

NOTES AL CAPITOL III

- 1.- El general Girón, distingit en la lluita contra els francesos, i sospitós de simpaties envers els liberals, escrivia el 30 d'agost del 1814 una carta al seu pare referint-se als processos contra els liberals, en la que deia: "Las causas de esta gente se hacen tan despacio como mal, pues teniendo tanto por donde atacarles no les buscan más que por la cuestión teológica y política de la soberanía." Citat per ARZADUN, Juan: Fernando VII y su época, Ed. Summa, Madrid, 1942 p. 100. Vid. també HERRERO, Javier: Los orígenes del pensamiento reaccionario español, Edicusa, Madrid, 1973, 2a. ed., pp. 274-276, encara que potser s'equivoqui quan atribueix als liberals de Cadis la introducció del principi de la sobirania popular.
- 2.- "Ets-vous de la nation? est donné dès 1789 comme mot de guet. C'est là en effet la question fondamentale. La réponse classe un homme. Plus tard, à Varennes, quand les hussards, qui devaient protéger la fuite du Roi, gagnés passeront au peuple, ils crieront "Vive la Nation!". A Valmy, les soldats de Kellerman jetteront les trois mêmes mots aux Prussiens stupéfaits et à Goethe pensif." BRUNOT, Ferdinand: Histoire de la langue française des origines à 1900, Armand Colin, Paris, 1937, Tom IX, Vol. II, p. 636. Vid. també pp. 636-639.
- 3.- Vid. pp. , Cap. sobre 1812. pp. 132 a 134.
- 4.- REPRESENTACION... y manifiesto que algunos diputados firmaron en los mayores apuros de su opresión en Madrid Imprenta Jordi, Barcelona, 1814. VELEZ, Rafael de: Apología del Altar y del Trono Imprenta Cano, Madrid, 1818. Sobre Vélez i la seva obra, vid. HERRERO

- J., op. cit. pp. 294-316.
- 5.- MURILLO FERROL, Francisco: "El "Manifiesto de los Persas" y los orígenes del liberalismo español" in AAVV Homenaje a D. Nicolás Pérez Serrano 2 vols. Reus, Madrid, 1959, Vol. II pp. 101-182 (p. 165) Representación... op. cit., pp. 50-51.
 - 6.- REPRESENTACION... op., cit. pp. 12-13.
 - 7.- VELEZ, Rafael de: op. cit., vol. I, p. 32.
 - 8.- REPRESENTACION..., op. cit., p. 16.
 - 9.- VELEZ, Rafael de: op. cit., vol. II, p. 70 i 93
 - 10.- GOMEZ ARBOLEYA, Enrique: "Perfil y cifra del pensamiento jurídico español" en els seus Estudios de Teoría de Sociedad y del Estado, Instituto de Estudios Políticos, Madrid, 1962, pp. 185-217 (p. 206).
 - 11.- DIARIO...de Sesiones de las Cortes Generales y Extraordinarias, Imp. de J.A. García, Madrid, 1870 (DSCGE) Sessió del 28 d'agost de 1811, num. 330, pp. 1712-1713.
 - 12.- REPRESENTACION..., op. cit., p. 51
 - 13.- Vid. del Decret de 4 de maig de 1814, reproduït a FERNANDEZ MARTIN, Manuel: Derecho parlamentario español, Hijos de J.A. García, Madrid, 1885, 3 vols., vol. II, pp. 860-861. FONTANA, Josep: La crisis del antiguo régimen. 1808-1833, Grijalbo, Barcelona, 1979, posa en eivdència l'escassa sinceritat d'alguns dels que es manifestaven partidaris d'una nova convocatòria de corts, p. 117.

- 14.- La frase és de José Antonio Maravall, que la refereix a la posició de Martínez Mariba, en l'estudi preliminar que fa a l'obra d'aquest darrer Discurso sobre el origen de la monarquía y sobre la naturaleza de gobierno español, Instituto de Estudios Políticos, Madrid, 1957, p. 26.
- 15.- HINOJOSA, Eduardo de: Influencia que tuvieron en el Derecho público de su patria y singularmente en el Derecho Penal los filósofos y teólogos españoles, Tipografía de los Huérfanos, Madrid, 1890, p. 110.
- 16.- "La nación española se constituyó muchos siglos hace en Monarquía, y entregó a sus Monarcas toda la autoridad necesaria para que la gobernasen, pero conservó los derechos propios e inalienables, en virtud de los cuales se había constituido a sí misma. Un acontecimiento extraordinario probó la necesidad de que la Nación declarase solemnemente los derechos que tenía, no porque los adquiriese nuevos, pues los originarios e imprescriptibles, así como no pueden aumentarse, tampoco pueden disminuirse.

La violencia había obligado al Rey Fernando a renunciar sus derechos a la corona, pero la Nación, que ha dado a sus Reyes toda la autoridad necesaria para que la dirijan y gobiernen, no les ha dado ninguna para que puedan éstos transmitir a nadie sus derechos sin consentimiento de la Nación." REFUTACION... al manifiesto que algunos diputados a las Cortes ordinarias de 1814 firmaron en Madrid y presentaron en Valencia a S.M. el Señor D. Fernando VII in REPRESENTACION... y manifiesto que algunos diputados firmaron en los mayores apuros de su opresión en Madrid, Imprenta de Ibarra, Madrid, 1823, p. 189.

- 17.- "REFLEXIONES... sobre el derecho natural", Almacén de frutos literarios, T. III, num. 16, pp. 155-180 (p.171) Per GONZALEZ PALENCIA, Angel: La censura gubernativa en España. 1800-1833 Tip. de Archivos, Madrid, 1934, vol. I, p. CLX, sabem que l'editor de la publicació era Antonio Valladares. Al vol. III, p. 87, González Palencia reproduceix un fragment de l'informe del "Juzgado de Imprentas" signat per Juan Lozano de Torres, pel que ens assabentem de la situació legal de la publicació. Malgrat que el Decret de 2 de maig de 1815 va prohibir totes les publicacions excepte la Gaceta i el Diario de Madrid, s'autoritzen les que tingués sin un caràcter literari o econòmic. Vid. GOMEZ APARICIO, Pedro: Historia del periodismo español. Ed. Nacional, Madrid, 1967, pp. 120-123.
- 18.- "La disyunción política entre liberalismo y tradicionalismo es radical, pero lo curioso es que se enfrentan al problema político con el mismo propósito de reforma y con un análogo fundamento de restauración tradicional" SANCHEZ AGESTA, Luis: Historia del constitucionalismo español, Centro de Estudios Constitucionales, Madrid, 1978 (1a. ed. 1955), p. 40.
- 19.- ALCALA GALIANO, Antonio: "Memorias" in Obras escogidas (edició de Jorge Campos) 2 vols., Ed. Atlas, Madrid, 1955, vol. II, p. 37. Segons FERNANDEZ MARTIN, Manuel: Derecho parlamentario español, op. cit., vol. III, p. 836 la publicació del "ejército nacional" era la Gaceta patriótica.
- 20.- ALCALA GALIANO, A., op. cit., vol. I, pp. 467 i 468.
- 21.- ALCALA GALIANO, Antonio: Lecciones de Derecho político constitucional, Imprenta D.I. Boix, Madrid. 1843, p. 143.

- 22.- Sobre els pronunciamients en el període 1814-1820, vid. ARTOLA GALLEGO, Miguel: La España de Fernando VII, Es pasa-Calpe, Madrid, 1968, pp. 614-659. També FONTANA, Josep: La quiebra de la monarquía absoluta. 1814-1820 Ariel, Barcelona, 1971, que matitza alguna de les afirmacions d'Artola, especialment pel que fa al pronunciamiento de Mina (PP. 187-189).
- 23.- QUIROGA, Antonio: "Carta a Fernando VII", datada a San Fernando el 7 de gener de 1820, in GARRIDO, Fernando: La España contemporánea, Imprenta S. Maneco, Barcelona, 1865, Vol. I, p. 155.
- 24.- ARTOLA, Miguel: Partidos y programas políticos 1808-1936, Aguilar, Madrid, 1974, 2 vols., vol. I "Los partidos políticos", p. 207.
- 25.- Mi asistente y yo, publicat a Catalunya el 1814 i a Cadis el 1820, citat per CHRISTIANSEN, E.: The origins of military power in Spain (1800-1854), Oxford University Press, 1967, p. 15. SEVILLA ANDRES, Diego: Historia política de España, Ed. Nacional, Madrid, 1974, titula el capítol consagrat al període 1814-1820 "Rey contra Nación" (Vol. I, p. 83).
- 26.- RICO Y AMAT, Juan: Diccionario de los políticos o verdadero sentido de las frases más usuales entre los mismos, Imprenta de F. Andrés, Madrid, 1855, pp. 267-268. La frase que cita Rico com exemple no creiem que sigui exagerada: COMELLAS GARCIA-LLERA, José Luis: El trienio constitucional, Rialp, Madrid, 1963 cita publicacions de l'any 1820 que es venien a "dos nacionales" (p. 267).
- 27.- "On peut même assurer qu'à peu d'exceptions près, la classe de la noblesse et celle du peuple, étaient éga

lement dépouyées de connaissances. (...) Incapables de sentir les vives émotions du patriotisme et de la liberté; habitués à entendre la formule du despotisme, telle que l'offraient les édicts du Roi, ils ne pouvaient concevoir ce que c'était que les droits politiques ou l'égalité civile. Comment auraient-ils compris le sens du mot constitution?" BLAQUIERE, Eduard: Examen historique de la Révolutions espagnole, chez Rosa, Paris, 1823, vol. I, pp. 31-32.

- 28.- "Puede asegurarse que la guerra de Independencia fue más que una guerra internacional, una guerra de religión. Tuvo todos los caracteres de enseñanza que suelen distinguir a las guerras religiosas; caracteres que, como veremos, siguen presentando las reacciones de 1814 y 1823. Los franceses no sólo eran extranjeros, sino herejes." LOPEZ, Daniel: "Conferencia" in ATENEO CIENTIFICO, LITERARIO Y ARTISTICO DE MADRID: La España del siglo XIX, Imprenta de A. San Martin, Madrid, 1866, p. 6.
- 29.- "ESPAÑOLES.- El Dios, Supremo Hacedor de todo lo creado, su Religión establecida por sus divinos preceptos; la Nación, que es la reunión de todos los que dichosamente podemos llamarnos españoles y una Constitución que sea el Código por donde deban dirigirse nuestras operaciones con arreglo a los mismos mandamientos del Ser Supremo, que reconocemos, son los objetivos que deben llamar nuestra atención y cuidado." Els subratllats són del text. Cito de FERNANDEZ MARTIN, Manuel, op. cit., vol. III, pp. 807-808.
- 30.- In FERNANDEZ MARTIN, Manuel, op. cit., vol. III, p. 836, que cita la pàgina 186 de la Gaceta Patriótica, sense esmentar número ni data.

- 31.- Exposició de Riego i Felipe de Arco-Agüero "A los ciudadanos representantes de la Nación en el soberano Congreso", in CASTRO, Cristóbal de: Antología de las Cortes de 1820, Imprenta de J.A. García, Madrid, 1910, pp. 442-443 i 445. Sobre Riego, vid. GIL NOVALES, Alberto: Rafael del Riego. La Revolución de 1820 día a día, Tecnos, Madrid, 1976. Aquesta versió de la insurrecció liberal es repeteix per part d'Argüelles: "El benemérito ejército de la Isla no se alzó como rebelde contra la autoridad legítima del Rey; manifestó sólo de un modo enérgico y vigoroso que la Nación reclamaba sus derechos desatendidos por el funesto consejo de hombres pérfidos y desleales." DIARIO DE SESIONES DE LAS CORTES (DSC), Imprenta de J.A. García, Madrid, 1871, num. 65, Sessió 7 set. 1820, p. 862.
- 32.- "Manifiesto del Rey a la Nación española", in PANDO, Manuel de /Marqués de Miraflores/: Documentos a los que se hace referencia en los apuntes histórico-críticos sobre la Revolución española, Imprenta de R. Taylor, Londres, 1834, Vol. I, pp. 91-92, Les majúscules són del text.
- 33.- QUIN, Michael: A visit to Spain, Robinson and Co., Londres, 1823, p. 59.
- 34.- DSC, num. 65, Sessió 7 set. 1820, p. 861.
- 35.- P. Ex. COMELLAS GARCIA-LLERA, José Luis, op. cit., i GIL NOVALES, Alberto: El Trienio liberal, Siglo XIX, Madrid, 1980.
- 36.- Sense nom d'autor: "Nación-pueblo", Miscelánea de comercio, política y literatura, num. 205, 21 set. 1820 pp. 1-2 (p. 2). Agraeixó la referència a Josep Fontana. L'autor podria ser Javier de Burgos. Vid. MESA

- SEGURA, Antonio: Labor administrativa de Javier de Burgos, Madrid, I.E.A.L., 1946, p. 10 i SEOANE, María Cruz: Historia del periodismo en España, Madrid, Alianza, 1983, vol. 2 pp. 84-85. Sobre el concepte de poble en relació a aquesta qüestió, vid. BURDEAU, Georges: "L'allégorie nationale. (Essai sur la notion de peuple dans la démocratie classique)", Revue d'histoire politique et constitutionnelle num. 5, 1952, pp. 18-30 i el número monogràfic titulat "Le peuple" de la revista H.Histoire num. 8, 1981.
- 37.- Sobre les Societats patriòtiques, vid. GIL NOVALES, Alberto: Las Sociedades patrióticas, Tecnos, Madrid, 1975, 2 vols.
- 38.- Les Societats patriòtiques eren un important focus de creació d'opinió liberal entre les capes populars urbanes a través de les lectures públiques. Vid. GIL NOVALES, Alberto: El Trienio liberal, op. cit., p. 74.
- 39.- RICO Y AMAT, Juan: Historia política y parlamentaria de España, Imprenta de las Escuelas Pías, Madrid, 1881 vol. II, p. 84. Alcalá Galiano a les seves "Memorias" in Obras escogidas, op. cit., vol. II, pp. 91-92, relata l'incident sense esmentar els mots que Riego pronuncià.
- 40.- COMELLAS GARCIA-LLERA, José: El trieni constitucional, op. cit., p. 270.
- 41.- FONTANA, Josep: La crisis del Antiguo régimen Grijalbo, Barcelona, 1979, p. 150.
- 42.- DSC, Sessió 14 oct. 1820, núm. 102, pp. 1641.
- 43.- DSC, Sessió 26 març 1822, núm. 37, pp. 565 i 566.

- 44.- Vid. GUIOMAR, Jean-Yves: L'idéologie nationale. Nation, représentation, propriété, Champ Libre, Paris, 1974.
VEGA GARCIA, Pedro de: "El carácter burgués de la ideología nacionalista", Sistema núm. 16, 1977, pp. 51-63.
- 45.- AYUNTAMIENTO CONSTITUCIONAL DE BARCELONA: Representación que el Excelentísimo Ayuntamiento Constitucional de Barcelona dirige a S.M. para que continúen las medidas prohibitivas a favor de la industria y comercio de la Nación, Imprenta de las Casas consistoriales, Barcelona, 1822. Datat el 16 de novembre de 1822. Pàgines sense numerar. Les cites corresponen a les pp. "3" i "5".
- 46.- Sobre la relació entre nacionalisme i mercat, vid. el debat moderat per Alfons Cucó in MARTI, Casimir, et al.: Col.loqui d'historiadors. Barcelona 3-4 de maig 1974, Centro de estudios históricos internacionales, Universitat de Barcelona, 1974, pp. 65-76. També TIVEY, Leonard: "States, Nations and Economies" in TIVEY, Leonard (dir. d'ed.): The nation-state. The formation of modern politics, Martin Robertson, Oxford, 1981, pp. 59-81.
- 47.- DSC, Sessió 5 nov. 1820, núm. 124, p. 2100. Vid. també VILAR, Pierre: "Libéralisme politique et libéralisme économique dans l'Espagne du XIXème siècle", pp. 1-22 (esp. pp. 5-11) del Vol. II d'AA VV: O liberalismo na Península Ibérica na primeira metade de seculo XIX, Sa da Costa, Lisboa, 1982, 2 vols.
- 48.- DSC, Sessió 24 oct. 1820, núm. 112, p. 1873.
- 49.- DSC, Sessió 5 nov. 1820, núm. 124, p. 2095. Tot i que el Diari de Sessions el cita per Valle, es prova que el cognom és BALLE in LLUCH, Ernest: El pensament eco-

- nòmic a Catalunya (1760-1840), Ed. 62, Barcelona, 1973 pp. 221-225 (p. 221), epígraf consagrat a Joan de Ba- lle.
- 50.- Art. cit., p. 70
- 51.- "Proclama a las tropas. Cabezas de San Juan, 1 de ene- ro de 1820", in GIL NOVALES, Alberto: Rafael del Rie- go. La Revolución de 1820 día a día, op, cit., p. 35
- 52.- Cap. sobre Cadis, pp. 178 a 182.
- 53.- DSC, Sessió 9 de jul. 1820, núm. 5, pp. 17-18.
- 54.- GIL NOVALES, Alberto: "L'indipendenza americana nella coscienza spagnola", Rivista Storica italiana, vol. IV, 1973, pp. 1117-1139 (pp. 1126-1127).
- 55.- DSC, Sessió 25 juny 1821, núm. 118, p. 2475. El pla proposat figura a les pp. 2476-2477.
- 56.- RAMA, Carlos M.: Historia de las relaciones cultura- les entre España y la América latina. Siglo XIX, Fon- do de Cultura Económica, Madrid, 1982, pp. 43-48.
- 57.- FERNANDEZ ALMAGRO, Melchor: La emancipación de Améri- ca y su reflejo en la conciencia española, Instituto de Estudios Políticos, Madrid, 1944. GIL NOVALES, Al- berto: "L'indipendenza..." art, cit.
- 58.- Imprenta de José del Collado, Madrid, 1823. La prime- ra edició segons que indica el "Prólogo" de la que ci- tem, data del 1822. Per reial ordre de 27 de maig de 1822 es va manar retirar tots els exemplars d'aquest manifest, del que es deia que "hay motivos para supo- ner" que era imprès a França. Vid. COLECCION... de

- los Decretos y Reales Ordenes que se han expedido o circulado por la Secretaría de Gobernación de la Península. Año de 1822, Tomo I, Imprenta nacional, Madrid, 1823, p. 26.
- 59.- ARTOLA, Miguel: Partidos y programas políticos Tomo I op. cit., p. 213.
- 60.- MANIFIESTO... que los amantes..., op. cit., p. 16.
- 61.- "Representación de la Regencia de Urgel al Congreso de Verona" (12 set. 1822) in PANDO, Manuel /Marqués de Miraflores/: Documentos a los que se hace referencia..., op. cit., Vol. II, pp. 93-94.
- 62.- "Proclama del Barón de Eroles a los Catalanes" (15 ag. 1822) in PANDO, Manuel /Marqués de Miraflores/: Documentos a los que se hace referencia..., op. cit., vol II, pp. 89-90 i 91.
- 63.- FERRANDO BADIA, Juan: La Constitución española de 1812 en los comienzos del Risorgimento. Consejo Superior de Investigaciones Científicas, Roma-Madrid, 1959. También del mateix autor "Vicisitudes e influencias de la Constitución de 1812", Revista de Estudios Políticos, núm. 126, 1962, pp. 169-226.
- 64.- De Maistre escrigué a Bonald des de Torí el 25 de març de 1820, i en una curta disgressió expressa l'horror de la insurrecció liberal: "Mais, encore une fois, tout est petit dans ce moment devant les grands événements qui agitent toute l'Europe. O Espagne, Espagne! que vas-tu nous faire voir? -Toute autre chose que ce nous atendions; mais, en attendant, il faut rougir pour elle. Comment en un plomb vil l'or pur s'est-il changé? Comment la noble Espagne s'est-elle laissée

- acheter, chez elle, par l'or des facteurs américains? -C'est qu'elle n'a plus de grands." MAISTRE, J. de: Oevres complètes Tom XIV, Vitte et Perrussel, Lyon, 1886, p. 215. Els subratllats són del text.
- 65.- GACTO FERNANDEZ, Enrique: Temas de Historia del Derecho: Derecho del Constitucionalismo y la Codificación Vol. II, Publicaciones de la Universidad de Sevilla, Sevilla, 1979.
- 66.- DSC, Sessió 26 març 1822, núm. 37, pp. 577-578.
- 67.- Vid. RODRIGUEZ GORDILLO, José Manuel: "Las proclamas realistas de 1822", Anales de la Universidad Hispalense. Serie Filosofía y Letras, núm. 3, 1969 (monográfico). Hi trobarem referències de textos reialistes amb títols que podrien ésser liberals: "La voz de la Nación" o "Clamor Patriótico a los españoles adormecidos" (p. 135 i p. 164).
- 68.- Imprenta Brusí, Barcelona, 1820, p. 3
- 69.- LAFUENTE, Modesto: Historia general de España, Imprenta del B. Industrial y Mercantil, Madrid, 1866, Tom XXIX pp. 310-311. Segons Lafuente, en els aldarulls que seguiren la restauració de l'absolutisme l'any 1823, es cridà " Viva el despotismo! Vivan las cadenas! Muera la nación!", ibid. p. 366. URQUINAONA, Pedro de: España bajo el poder arbitrario de la congregación apostólica, Librería Baudy, Paris, 1833, 2a. ed., p. 327 afirma que membres de les partides reialistes del 1832 també ho cridaren: "Las mismas gacetas del gobierno absoluto han dado noticias del Jep de Estaings, Pujol y otros que al fin fueron ahorcados en Cataluña, sin embargo de haber gritado con el fraile conocido con el apodo de Puñales: viva la

Religi6n y mueran la Patria y la Naci6n; viva el Rey absoluto y mueran las leyes.". Urquinaona 6s hostil a la Constituci6n de Cadis y favorable al Bar6 d'Eroles, de qui ja sabem que defensava un retorn a les corts estamentals. L'edici6n de l'obra d'Urquinaona que citem no porta nom d'autor. N'hi ha una de posterior amb el seu nom: Fern6ndez Angulo, Madrid, 1835. COMELLAS GARCIA-LLERA, Jos6: El trienio constitucional, op. cit., p. 270, dubta que el "Muera la naci6n!" f6s realment pronunciat.

- 70.- WEBER, Max: Economía y sociedad, Fondo de Cultura Econ6mica, M6xico, 1979, p. 682.
- 71.- SHILS, Edward: veu "Intelectuales" in Enciclopedia Internacional de las ciencias sociales, Aguilar, Madrid 1975, vol VI, pp.136-149 (p. 148).
- 72.- GRAMSCI, Antonio: La formaci6n de los intelectuales, Grijalbo, Barcelona, 1974, pp. 21-36.
- 73.- SANCHEZ AGESTA, Luis: "Las primeras c6tedras espa6olas de Derecho constitucional", Revista de Estudios Políticos, n6m. 126, 1962, pp. 157-167.
- 74.- PESET REIG, Mariano: "La ense6anza del Derecho y la legislaci6n sobre Universidades durante el reinado de Fernando VII", Anuario de Historia del Derecho Espa6ol, Vol. XXXVIII, 1968, pp. 229-375 (p. 311). En concret, el text era: CONSTANT, Benjamín: Curso de política constitucional, 3 vols., Imprenta de la Compa6ia Madrid, 1820. Traducido libremente al espa6ol por don Marcial Antonio L6pez.
- 75.- Diu Marcial Antonio L6pez a la p. 247 del vol. III, en reproducci6n de la carta que datada a Madrid el 25

de maig de 1820 adreça a Constant comunicant-li els seus propòsits: "He tratado de buscar un maestro que sea el Mentor de todos nosotros y de la juventud española (...) He buscado con ansia al que fuese más amante de las instituciones liberales, al que hubiera dado pruebas más grandes del amor a su patria, a la independencia del hombre y a su dignidad: no he encontrado, os lo confieso, otro alguno que mereciese tan grandes dictados sino a Vos."

El llibre de Constant, amb tot, i malgrat l'adaptació de Marcial Antonio López, no era considerat unànimement idoni. PALOMEQUE TORRES, Antonio: El trienio constitucional en Barcelona y la instauración de la Universidad de 2a. y 3a enseñanza, Universidad de Barcelona, Barcelona, 1970, reproduint els "Estados de las Cátedras del establecimiento de 2a. y 3a. enseñanza de Barcelona desde el 1º de Octubre hasta el 28 de Noviembre en que cesó", cita entre les "Mejoras y observaciones" (p. 207) per a l'assignatura "Derecho público y constitución" que "falta un autor que llene por completo el objeto de la enseñanza". A Barcelona, el catedràtic era Domingo Maria Vila, i l'autor que es seguia era Benjamin Constant en els Principios de Derecho político. Malgrat la diferència de títol amb la versió de Marcial Antonio López, ens inclinem a pensar que es tracta realment d'aquesta darrera, tenint en compte el caràcter obligatori de l'obra i que al Manual del Librero Hispano-Americano no figura cap traducció amb aquest títol.

- 76.- "Observaciones" al Cap. I "De la soberanía del pueblo" in CONSTANT, Benjamin: Curso de política constitucional, op. cit., vol. I, pp. 25-31 (pp. 30-31).
- 77.- Imprenta del Censor, Madrid, 1821, 2 vols. Sobre Ramón

- de Salas, vid. BENEYTO, Juan: Historia de las ideas políticas, Aguilar, Madrid, 1950 (2ona. ed.), pp. 430-431 i l'"Estudio preliminar" de BERMEJO, José Luis a l'edició de l'obra de Salas fet pel Centro de Estudios Constitucionales, Madrid, 1982.
- 78.- OLLERO, Carlos: "El Derecho político como ciencia política" en els seus Estudios de Ciencia política, Ed. Nacional, Madrid, 1955, pp. 125-149 (p. 127).
- 79.- P. 20, vol. II, op. cit. El subratllat és de Salas i es refereix a l'article 3 de la Constitució de 1812.
- 80.- Sobre Eudald Jaumeandreu com a iuspublicista, vid. JARDI, Enric: "Un profesor barcelonés de Derecho público: Fray Eudaldo Jaumeandreu" in FACULTAD DE DERECHO DE LA UNIVERSIDAD DE BARCELONA: Problemática de la ciencia del Derecho. Estudios en homenaje al profesor José Ma. Pi y Suñer, Ed. Bosch, Barcelona, 1962, pp. 433-441.
- 81.- JAUMEANDREU, Fr. Eudaldo: Oración inaugural que en la abertura de la Cátedra de Constitución establecida por la Junta nacional de Comercio de esta ciudad dijo en el salón de la nacional casa de la Lonja el día 31 de mayo de 1820 el P. ..., Imprenta de la Vda. Roca, Barcelona, 1820. Noti's la profussió de l'adjectiu nacional.
- 82.- SALAS, Ramón; op. cit, vol. II, pp. 24-25
- 83.- Encara que LABRA, Rafel Ma. de: El Ateneo de Madrid. Sus orígenes, desenvolvimiento, representación y porvenir, Imprenta de A.J. Alaria, Madrid, 1878, pp. 33-35 afirma que es tractava d'una càtedra de "Derecho público internacional", GARRORENA, Angel: El Ateneo

- de Madrid y la teoría de la monarquía liberal 1836-1847, Instituto de Estudios Políticos, Madrid, 1974, p. 51, justifica el que en realitat fós una càtedra de "Derecho público constitucional". En qualsevol cas, no hem trobat cap publicació de Faustino Rodríguez Monroy.
- 84.- El subtítol és: "Ho dedica a la Patria lo ciudada I.P. y J.", Imprempta S. Lleuxà, Barcelona, 1820. Es escrit com a diàleg entre "Gervasi", batlle constitucional, i "Isidro", pagès
- 85.- Imprenta de Alvarez, Madrid, 1820, p. 7.
- 86.- El títol complet és: Catecismo político arreglado a la Constitución de la Monarquía española para ilustración del pueblo, instrucción de la juventud y uso de las escuelas de las primeras letras. Utilitzo l'edició feta per la Imprenta nacional del gobierno, Gerona, 1820. Es de contingut semblant i molt difós LOPEZ CEPERO, Manuel: Catecismo religioso, moral y político, Imprenta que fue de García, Madrid, 1821. Vid. pp. 65-66 on exposa una teoria contractualista de l'origen de les nacions, on els homes troben "la seguridad de sus personas y propiedades y la facilidad de socorrerse en todas las necesidades de la vida."
- 87.- Pp. 7-8.
- 88.- 3 vols., Imprenta León Amarita, Madrid, 1823
- 89.- Vol. III, pp. 120-121
- 90.- Vol. I, pp. 77-80. Els subratllats són de Gómez Hermosilla.

- 91.- Vol. I, p. 81. Aquesta pregunta és l'essencial de la crítica al concepte de sobirania nacional que apareix en la publicació anònima Réflexions sur la révolution d'Espagne, Imprimerie A. Egron, Paris, 1820, pp. 35-39. El text a que ens referim és una llarga nota a peu de pàgina a la traducció al francès del text del Discurs preliminar a la Constitució de 1812. Sobre les crítiques a la sobirania nacional a Gómez Hermosilla, vid. del mateix vol. I les pp. 80-88.
- 92.- Un legitimista francès, el Cavaller de Mesière, escriu rà en el seu Discours sur l'introduction du gouvernement représentatif en Espagne, Imprimerie C.J. Trouvé Paris, 1823, pp. 20-21: "La nation ou le peuple, qui est le représenté, doit être regardé comme la source de tout le pouvoir qu'exerce le gouvernement, qui est celui qui le represente; en un mot, parce que l'adjectif représentatif, appliqué au gouvernement est la planche du naufrage de la souveraineté populaire." Diguem de passada que aquest autor explica l'èxit del discurs sobre "les droits du peuple, sa dignité, son indépendance et enfin sur sa souveraineté" a Espanya durant la guerra del francès en raó de que s'oposaven a les pretensions de Napoleó. Vid. "Pour quoi la Constitution tombe-t-elle d'elle même en Espagne?" en el mateix Discours, pp. 114-115. Els subratllats són de l'autor.
- 93.- Imprenta A. Figaró, Girona, 1823.
- 94.- "¿Quién es el verdadero amigo del pueblo y de la libertad? ¿Es el rey que suprime la conscripción, porque el ejército es suyo y quiere que se entre por un enganche voluntario en su servicio militar como también en su servicio civil? ¿O bien son estos filósofos que introducen esta misma conscripción, bajo el pretexto

- que el ejército es un establecimiento nacional?" pp. 7-8.
- 95.- PRADT, M. de: De la révolution actuelle de l'Espagne, Librairie Bechet, Paris, 1820, pp. 220. Els subratllats són seus.
- 96.- FONTANA; Josep: La crisis del antiguo régimen. 1808-1833, op. cit., pp. 151-169. Aquestes planes corresponen al capítol titolat "¿Por qué cayó el régimen constitucional?"
- 97.- Els arts. 4 i 5 del tractat secret entre França, Àustria, Prússia i Rússia, resultat del Congrés de Verona del 1822, encomanaven a la monarquia francesa la missió de restaurar l'estat de coses anterior a la Constitució de Cadis. Vid. el tractat in PIRALA, Antonio: Historia de la guerra civil y de los partidos liberal y carlista, Imprenta de F. Mellado, Madrid, 1868, 2a. ed., Tom I, pp. 15-16.
- 98.- "Proclama a los Españoles del Duque de Angulema. Bayona, 2 de Abril de 1823" in PANDO, Manuel de /Marqués de Miraflores/: Documentos a los que se hace referencia..., op. cit., vol. II, p. 241
- 99.- Ibid., vol. II, p. 243.
100. GACETA ESPAÑOLA (Sevilla, 29 de maig del 1823), p. 188. El discurs fou pronunciat el dia 24.
101. In PANDO, Manuel de /Marqués de Miraflores/: Documentos a los que se hace referencia..., op. cit., vol. II p. 266.
102. PANDO, Manuel de /Marqués de Miraflores/: Apuntes his-

tóricos-críticos para escribir la historia de la revolución de España desde el año 1820 hasta 1823, Imprenta de R. Taylor, Londres, 1834 p. XV.

103. El text del decret pot veure's a GUAITA, Aurelio: División territorial y descentralización, Instituto de Estudios de Administración Local, Madrid, 1975, pp. 97-154. Una visió general del problema: GARRIGOS PICO Eduardo: "Organización territorial a fines del Antiguo Régimen" in ARTOLA, Miguel (ed.): La economía española al final del Antiguo Régimen Vol. IV Instituciones, Madrid, Alianza, 1982, pp. 1-105 (pp. 64-70).
104. DSC. Sessió 4 de març de 1821, apèndix al n.ºm. 7, p. 104. Vid. també MARTINEZ YANGUES, F. Antología de las Cortes de 1820 a 1823, Imprenta de Valentín Tordesillas, Madrid, 1914, p. 376.
105. DSC., Sessió 1 oct. 1821, n.ºm. 7, p. 54. Vid. també pp. 53-55
106. Al Diari de Sessions de les Corts no hi ha constància de que hi hagués cap discussió sobre aquest punt. Vid. DSC, Sessió 9 oct. 1821, num. 15, p. 164.
107. DIPUTACION PROVINCIAL DE CATALUÑA., Llibre d'actes, Acta de la sessió de 7 de maig de 1821, fr. 169
108. AYUNTAMIENTO CONSTITUCIONAL DE TARRAGONA. Escrit datat l'11 d'octubre de 1820, dirigit a les Corts en petició de que Tarragona sigui capital de província. Sense numerar, f. "1". Arxiu del Congrés dels Diputats, Llig. 78 exp. 74.
109. CARRERA PUJAL, Jaime: Historia política de Cataluña en el siglo XIX, Bosch, Barcelona, 1957, Vol. II, pp. 96-

98, i VILA, Pau: La divisió territorial de Catalunya. Selecció d'escrits de geografia, Curial, Barcelona, 1977, p. 56-58. L'escrit de l'ajuntament a que al·ludeix Carrera Pujal, fou transcrit en els següents termes: "Mandóse tener presente en la discusión sobre de marcación de los límites del territorio español, una solicitud del Ayuntamiento de Barcelona, en que manifestaba los perjuicios que necesariamente habían de seguir a dicha ciudad de llevarse a efecto la prouesta de límites hecha por la comisión de División del territorio respecto a aquella provincia, y pedía que por límites litorales se le señalasen los demarcados por la naturaleza en el río Tordera y en la ribera de Cubellas." DSC. Sessió de 29 des. 1821, n.ºm. 95, p. 1517. Notem que no fa referència al canvi de nom de la província, que ja no es diu de "Cataluña", sino de Barcelona, i que sorprenentment s'al·ludeix als límits "naturals" d'una entitat administrativa encara per crear.

110. COLECCION... de los Decretos y Reales Ordenes, op. cit., p. 25. R.D. de 20 de maig de 1822. CARRERA PUJAL, Jaime, op. cit., s'equivoca quan a la p. 116 afirma que a la Reial Ordre s'establí que al voltant de l'escut espanyol hi hauria el "número" de la província. No es pot pas dir que hi hagués una gran sensibilització entre els liberals catalans sobre aquest tema. Ens ho fa pensar el fet que, a la primera sessió de la Diputació de la província de Barcelona, que tinqué lloc el 15 de maig de 1822 -és a dir, abans de la Reial Ordre- "se resolvió elevar a la superioridad una exposición dirigida a que se decretase un Sello nacional uniforme en todas las provincias con la sola variación del nombre de ellas, y que en el entretanto en los papeles que expida la Diputación, sin usar de Sello alguno, se ponga sólo al margen Diputación pro

vincial de Barcelona." DIPUTACION PROVINCIAL DE BARCELONA, Llibre d'actes, Acta de la Sessió de 15 de maig de 1822, f. 2v. Fem notar que el segell de la Diputació de Catalunya a la que succeia la Diputació provincial de Barcelona, era el de les quatre barres.

111. El mallorquí Oliver suggerí que fossin les províncies les qui proposessin al Rei el nom del "Jefe político" que el monarca havia d'anomenar. La proposta fou rebutjada. DSC Sessió 10 de març 1822, núm. 19, p. 294.

CONCLUSIONS

1.- Les qüestions relatives a la nació podrien limitar-se a àmbits de recerca de l'antropologia cultural o ser l'objecte d'estudi dels sociòlegs que investiguessin els sentiments de pertinença. Però avui són a més qüestions polítiques, i com a tals referibles a l'Estat. Si s'identifica l'Estat amb l'ordenament jurídic exclusivament, la referència a la nació només es necessària en el cas en que l'ordenament hi remiti. Això es donarà en els Estats les Constitucions dels quals es fonamentin en la sobirania nacional i en aquest cas com a subjecte d'imputació de l'ordenament. Si es té un concepte d'Estat que integri el poder polític les coses són diferents: la imputació a la nació és una font de legitimitat de l'existència i de l'actuació -hi incloem la normativa- de l'Estat. La idea de nació comença a presentar-se amb aquest caràcter legitimador de l'exercici del poder amb la revolució liberal que proclama el principi de la sobirania nacional. De la nació, a través dels seus representants, emanen la Constitució i les lleis que constitueixen les pautes d'actuació dels governants i governats. La de nació és la idea legitimadora per excel·lència de l'Estat liberal. Aquest dona una definició de nació basada en la condició de ciutadans dels seus membres. La revolució liberal proclama el principi de ciutadans dels seus membres. La revolució liberal proclama el principi de la sobirania nacional i porta la nació a

l'àmbit del jurídic-polític, per oposició a l'Estat absolut, compost de súbdits i en el que la sobirania era un atribut del monarca.

Més tard, el principi de les nacionalitats donarà repercussions polítiques a la definició de les nacions. La nació és una categoria política que passa a referir-se no només a la població d'un Estat, sino també a grups humans la condició nacional dels que no depèn d'un registre civil, sino de la consciència de les persones que els componen. Al costat del problema de les nacions sense sobirania, tenim el de les nacions sense Estat.

2.- Sense Estat, ni el Dret públic ni la teoria de l'Estat liberal tenen massa a dir, si no és recordar la força legitimadora de la idea nacional i descriure l'organització política que preten respondre a la sobirania de la nació - l'Estat liberal. La sociologia política no es troba amb les mateixes limitacions per a descriure sobre bases empíriques no jurídiques els processos de construcció de les nacions i els fonaments de la consciència nacional. Però la producció sociològica presenta obres en les que creiem advertir imprecissions o negligències a l'hora de referir-se a la presentació que fa el liberalisme de les relacions entre Estat i nació, i que influeix en els Estats que en

alguna mesura es pretenen sotmesos a la sobirania de la nació.

En conseqüència, ens hem volgut inspirar en un marc teòric que donés la importància deguda als aspectes que jutjem fonamentals de la qüestió: la realitat social, la ideologia i l'organització política. José Ramón Recalde proposa una aproximació que ens sembla vàlida; sobre un mode nacional d'organització, el nacionalisme dóna com a resultat la institucionalització política d'un grup social que els seus membres perceben com a "nació". Nosaltres hem intentat inspirar-nos-hi per a descriure, no pas el mode nacional d'organització, sino el nacionalisme de la ideologia liberal que s'hi projecta i que es plasma en el primer constitucionalisme espanyol.

3.- Hi ha dos antecedents que es necessari tenir en compte abans d'entrar en l'anàlisi de la idea de nació en el primer constitucionalisme espanyol. El primer es el moviment il·lustrat espanyol. En les obres d'alguns escriptors que hi són vinculats s'adverteix una especial valoració de la nació -o, en termes més afectius, de la pàtria. Es postula l'amor a la pàtria com a virtut cívica, tot precisant en algun cas de que es tracta de la pàtria espanyola i no de les altres comunitats que també poden considerar-se pàtria. Cal advertir que aquest amor a la nació no acostuma a nar

massa més enllà de considerar a la nació com a subjecte passiu de l'acció de govern. Que aquesta hagi de procurar el bé de la nació, o la seva glòria no significa admetre que la nació s'els busqui per sí mateixa; caldrà esperar a que el liberalisme atorgui un paper protagonista a la nació.

3.1.- Des del punt de vista de la reflexió intel·lectual, la nació és un objecte de coneixement. S'obren interrogants sobre el caràcter nacional i s'evidencia una preocupació oficial per la llengua i la cultura. Cap cultura perifèrica sembla posar en perill l'hegemonia de la castellana. Més conseqüències tindrà la nova preocupació per la història: s'adverteix un canvi historiogràfic que intenta evitar la descripció de peripècies dinàstiques per a interessar-se per la història col·lectiva. Un objectiu explícit de la recerca històrica és el de definir la "constitución nacional", és a dir, les línies mestres permanents de l'organització política espanyola al llarg dels segles.

Això té efectes polítics. Comencen a delinear-se les especificitats culturals susceptibles de vertebrar la solidaritat de grup, i s'apunta a nivell intel·lectual la legitimació de la nació de reformes polítiques. El passat històric presenta el model ideal ("la constitución nacional") al que ha de respondre l'organització política per a ser acceptable. L'abast de les reformes es justifica en funció de les diverses interpretacions que es fan del pas-

sat; així, Martínez Marina -en el liberalisme, però hereu de la Il·lustració- voldrà fer identificar la constitució nacional-històrica amb la constitució liberal. Més moderat, Jovellanos no arriba al liberalisme en la mesura en que la seva interpretació de la constitució nacional conclou en el paper passiu de la nació: entre l'expressió de la voluntat de la nació i l'adequació de l'organització política a la constitució nacional-històrica, Jovellanos s'inclina per la segona.

3.2.- El segon antecedent a considerar és la Constitució de Baiona. Amb dues reserves; la primera, sobre el caràcter de constitució, doncs el text s'acosta al d'una carta atorgada i la forma d'elaboració revela la mà de Napoleó actuant amb més força que no el poder constituent de la nació espanyola. La segona reserva és la de no incloure el text de Baiona en el constitucionalisme espanyol per la raó ja apuntada de la intervenció fonamental en el redactat que va tenir el propi Emperador. Dit això, en la Constitució de Baiona poden advertir-se actituds que es repetiran a Cadis entre els liberals a propòsit del desig d'homogeneïtzació nacional espanyola, per la via d'una divisió territorial que fragmenti els antics regnes i les memòries col·lectives. També s'assembla la posició favorable presa enfront de la unitat de codis i l'igualitarisme ofert als americans. Hi ha però una diferència fonamental: si bé segons la constitució de Baiona el monarca està obligat a go

vernar en interès de la nació, aquesta no és encara la font de la sobirania i el principi legitimador del poder polític.

4.- Ho serà quan amb l'arribada del liberalisme es manifesti la nova significació política del mot "nación". No és una paraula nova, però la càrrega i funció polítiques sí que ho són: la definició constitucional -"reunión de todos los españoles de ambos hemisferios"- és coherent amb el diccionari, però l'atribució de la sobirania que li fa l'article tercer topa amb la resistència dels partidaris de l'absolutisme. Que Espanya sigui una nació, ningú no sembla refusar-ho, ni com a constatació ni com a projecte. Que sigui una nació sobirana, això ja és per a molts una novetat inacceptable, negació de la legitimitat del poder del rei. Als liberals els cal l'esforç intel·lectual de Martínez Marina per a intentar demostrar que no és cap novetat; ben al contrari -mantindran-, no és més que la formalització constitucional d'una realitat política permanent en la història. Es tractava d'una justificació política de circumstàncies, i així ho deixava entendre Martínez Marina: el recurs a la història era un argument més per a justificar el dret inalienable de la nació a la sobirania.

4.1.- La identitat espanyola no sembla problemàtica. Hi un element cohesionador fort i indiscutit: la religió, a la

que es dona caràcter oficial i exclusiu, i factors de possible disgregació, com la pluralitat cultural dels pobles de la Península. Però no apareix com a obstacle al projecte liberal: només col.laboracionistes com Tomàs Puig o el Baró de Gerando volen fer de la identitat nacional catalana el suport d'una opció política separatista d'Espanya i integracionista amb respecte l'Imperi napoleònic. El patriotisme català i l'espanyol, recorda Soldevila, coexisteixen sense grans dificultats. Més fort és el separatisme americà, que no es basa tant en la defensa d'una personalitat cultural específica com en els greuges de discriminació política i econòmica que sofreixen els americans. L'oferta dels liberals de la Península té molt de verbalisme i de retòrica igualitària, però no semblen disposats a renunciar a llur projecte d'homogeneització. Essencialment jurídica (unitat de codis) i política (centralisme i provincialització); l'homogeneització cultural no es presenta conflictiva i ningú no sembla discutir la preeminència que el moviment il.lustrat ha consagrat. La unitat jurídica que la Constitució dibuixa com a objectiu gaudeix d'un cert consens i igualment el mandat constitucional de procedir a la provincialització i mantenir la centralització política del país. Es cert que el particularisme es manifesta en el desig de mantenir els ordenaments propis, en més d'un cas, però a les Corts no arriba com a qüestió de principi sino que s'aprova sense resistències. La provincialització aixeca alguna veu en contra, però no són els libe-

rals els que es queixen. Més significativa resulta una actitud que es dona a Cadis, que s'ha manifestat a Baiona i que es repetirà al trieni constitucional: ens referim als qui es mostren partidaris de suprimir, per la via de la redistribució territorial del poder, els noms i la memòria històrica dels antics regnes amb l'objectiu de consolidar una única consciència nacional espanyola. Tot plegat, doncs, ens permet afirmar -creiem- que en la idea nacional del liberalisme del període gadità prima la dimensió política de la nació, en la mesura que se la fa subjecte de la sobirania per a liquidar la legitimació política de l'Antic règim. Però també per a realitzar un projecte nacional que passa per la centralització i l'unitarisme, amb una distribució del poder alhora nacionalitzadora i racionalitzadora i que no questiona el camí emprès a la Il·lustració cap a l'hegemonia cultural castellana.

4.2.- Seran els constituents de Cadis els que proclamant el principi de la sobirania nacional, donaran al mot "nación" un significat nou en tant que políticament legitimador. Pot afirmar-se que els liberals de Cadis s'inclinaven per una idea més jurídica que comunitària de nació, més centrada en la ciutadania que en la identitat cultural. Haguessin pogut deixar les bases del primer nacionalisme espanyol: hi havia solidaritat de grup i una ideologia que girava entorn del principi de sobirania de la nació. Aquí cobra relleu la figura d'Antoni de Capmany; per una banda és l'agi

tador de Centinela contra franceses que capta l'existència dels sentiments particularistes a Espanya -de les "pequeñas naciones", dirà-. Contraposa llur existència a la despersonalització i homogeneïtzació que s'ha produït a la França depertamentalitzada, i els situa com a integrants de la "gran nació", Espanya, que vol reforçada en la seva identitat cultural, per a Capmany castellana. En aquest sentit, Capmany té la percepció contemporània del discurs nacionalista que pot esperar-se en una guerra contra un enemic estranger, sense perdre de vista l'evidència dels particularismes. Però, per altra banda, no perd de vista l'unitat cultural com a projecte, ni l'unitat de representació que l'ortodòxia liberal portava en la seva idea de nació. El Capmany parlamentari i censor dels diputats sospitosos de particularisme no és contradictori amb el pamfletaire que invoca els mateixos particularismes. En la mesura que els integra en un nacionalisme espanyol que té un referent cultural únic -castellà- i una única expressió política, la liberal, podem considerar-lo inclòs en la categoria dels nacionalistes en un sentit perfectament contemporani.

4.3.- Però l'actitut de Capmany és excepcional. En general, el liberalisme no va fixar sòlidament el lligam entre la solidaritat de grup i el principi de la sobirania de la nació. Ambdues existien gràcies a la Constitució -la segona- i al fet mateix de l'ocupació estrangera, tot i les mani-

festacions de particularismes. Nogensmenys, al 1814 torna l'absolutisme sense una resistència popular notable, el que fa pensar que la solidaritat de grup no s'havia identificat totalment amb el sentiment de fidelitat política a la nació; la fidelitat al rei era més poderosa. El nacionalisme, com d'altres "ismes", es forma d'una ideologia i d'un moviment social. La Revolució Francesa tenia ambdues coses, que confluïren en el liberalisme. Els liberals espanyols tenien idees equivalents i havia un moviment social; el problema era que esdevingués liberal. El conflicte principal no era el de liberalisme contra l'Antic règim, com a França; era el de la resistència contra l'ocupació. Per a connectar amb aquest moviment social clarament "contra", els liberals tenien dificultats. Isolats físicament i políticament, eren minoritaris enmig d'una societat influïda per un clergat més aviat hostil als liberals, dit suaument.

La idea de nació que es genera enmig del constitucionalisme gadità apareix massa lligada als liberals, lligada com era inseparablement del principi de la sobirania nacional. Els liberals es referien a la història per a justificar la preexistència del principi. Buscaven arrels constitucionals en una Edat Mitjana interpretada a benefici d'inventari. Però aquesta actitud d'aparent respecte a la tradició no aconseguí amagar el contingut revolucionari de la sobirania nacional exercida per l'acte constituent que capgirava la legitimitat del rei. I no va passar desa-

percebut als enemics del liberalisme que, sigui dit de passada, no van tenir cap problema en atacar la sobirania nacional afirmant -com és veu al Manifiesto de los Persas i a l'Apología del Altar y el Trono del pare Vélez- que les innovacions eren contràries a la voluntat nacional. Un índex clar de que els liberals no aconseguiren monopolitzar l'invocació legitimadora a la idea nacional.

5.- Això podria ser una de les raons del fracàs de la consolidació de la idea liberal de nació, durant el trieni de 1820 a 1823. De fet, el règim constitucional nascut a Cadis el 1812 no va poder funcionar amb una relativa normalitat fins aquests tres anys. Es llavors quan hi ha l'oportunitat, en principi, de posar en pràctica el programa de reformes que els liberals impulsen. Ha calgut, però, que Ferran VII^è fos obligat per la sublevació militar a acceptar la Constitució de Cadis. El "pronunciamiento" i els manifestos que se'n segueixen donen la imatge d'uns liberals que volen monopolitzar la legitimació de la idea nacional. S'arribaran a identificar com a les "nacionales" però no podran evitar que també els absolutistes invoquin la voluntat de la nació per a combatre el règim fundat en la sobirania nacional, tal com havien fet el 1814, saludant el que semblava la fi de la Constitució de Cadis.

5.1.- Sigui com sigui, però, al trieni comença l'oportunitat de posar en pràctica llur missatge nacional, això és, el programa polític que configurés la societat que els semblava coherent amb llur idea de nació de ciutadans. L'interès nacional presideix sovint les argumentacions sobre la unitat de codis o els debats entre els partidaris del proteccionisme i els del lliurecanvisme. La primera divisió provincial, que s'efectua el 1822, també es presenta com responent a aquesta motivació, i cal subratllar que institucions com els Ajuntaments de Tarragona i Barcelona no s'oposen a l'esquarterament de Catalunya en quatre províncies. També a les Corts del se senten desitjos de fer de la provincialització el camí de la consciència nacional espanyola sobre les restes dels sentiments de pertinença a les comunitats menors. Curiosament, aquest interès nacional no sembla afectat en la mesura en que podria suposar-se quan l'imperi americà es separa de la metròpoli. És probable que l'estabilitat del règim a la Península fos prou fràgil i complicada com per a no invertir esforços ni tan sols ideològics en favor de la integritat dels territoris de la monarquia.

5.2.- La revolta absolutista era el desafiament més immediat. Els liberals, dividits entre moderats i exaltats, no aconseguiren dotar-se d'una base social suficient. Potser les societats patriòtiques impulsades pels exaltats haguessin aconseguit l'implantació del liberalisme entre les capes populars urbanes, de la mateixa manera que un cert foralisme

de segona hora impulsat pels absolutistes sembla haver suscitat adhesions entre camperols de la perifèria. Un legitimista suís com Carl Ludwig Haller va ser capaç de sintetitzar en el seu llibre contra la Constitució del 1812 els aspectes més negatius del nou model d'Estat que els liberals proposaven: exèrcit de reclutament obligatori, i modernització administrativa que comportava la possibilitat d'un més gran control social -a través del "jefe político"-, juntament amb la provincialització que afectava la memòria històrica dels antics regnes. Entre els liberals es notarà una certa perplexitat en veure com províncies on era forta la sensibilitat envers les llibertats medievals -el cas de Navarra- tenien una forta implantació els absolutistes. La sorpresa venia del fet que creien que el règim constitucional era efectivament el restaurador de les antigues llibertats que l'absolutisme havia estroncat. En tot cas, no van modificar en un sentit descentralitzador el règim nascut a Cadis.

5.3.- Al costat de la rebel·lió reaccionària, també va apuntar el descontent proletari. Les manifestacions luddistes de la crema de fàbriques d'Alcoi són vistes com a atemptats a l'interès nacional que els propietaris creuen afectat, almenys pel que fa a les possibilitats d'expansió de la industrialització nacional. A un nivell ideològic més general, una veu anònima, que podem atribuir a Javier de Burgos, es preguntava en una revista si "Nación=pueblo".

Amb resposta afirmativa, sempre que per "pueblo" s'entengués la col·lectivitat. Si sobirania nacional era igual a sobirania del poble, i el poble s'entenia constituït pels sectors desfavorits econòmicament de la societat, l'orientació política de les transformacions podria ser contradictòria amb els interessos que els liberals defensaven. La prevenció envers les classes populars, no ajudaria a reforçar la base social del liberalisme. Almenys, en la mesura suficient per a suscitar una resistència generalitzada a la invasió dels "Cent mil fills de Sant Lluís". Vilar ja ha fet notar la feblesa de la resistència de 1823, sobre tot comparada amb la resposta popular a la guerra contra Napoleó I, abans, contra la República francesa. Els nuclis resistents no desmenteixen el panorama general d'indiferència davant l'enfonsament del règim constitucional per obra d'una intervenció estrangera. Caldrà esperar deu anys - l'"ominosa dècada"- per a que amb Ferran VIIè acabi l'Antic règim. El liberalisme, amb tot el que representava, no va tenir prou forces per a derrotar-lo i imposar les seves concepcions polítiques.

6.- Més enllà de la descripció del fracàs del primer liberalisme espanyol, és important que ens preguntem sobre l'abast d'aquest fracàs. Pel que fa a l'objecte d'aquest treball, hem d'assenyalar que els liberals no aconsegueixen monopolitzar la legitimació nacional: el sentiment de fide

litat política suprema a la nació no s'imposa quan entre en conflicte amb la fidelitat el monarca absolut. Els absolutistes també parlaran de voluntat de la nació en contra dels que volen establir un sistema representatiu; evitaran així el conflicte ideològic "rei contra nació". Refu-saren el principi de la sobirania nacional sense renunciar a l'eventual invocació propagandística a la voluntat nacio-nal. Els liberals, en canvi, afirmaven el principi de la sobirania nacional sense comptar amb la cooperació carismà-tica de la corona. Poca cosa podien fer si la nació accep-tava amb més facilitat al sobirà que la mobilització per la pròpia sobirania. Fracàs doncs d'aquesta part del mí-ssatge nacionalista dels liberals: la legitimació nacional, i només nacional, del poder és derrotada amb ells.

6.1.- Però aquest fracàs no pot considerar-se total pel qu fa al conjunt del que podem considerar el programa na-cional dels liberals. Pensem en la divisió provincial, que era en algun cas explícitament considerada com una mesura destinada a crear una única consciència nacional espanyola. Ja hem assenyalat com aquesta visió tenia precedents a Baiona i a la "Consulta al país", i que Silvela la reitera-rà. Insistim ara en el fet que, objectivament, la fragmen-tació dels antics àmbits d'organització de l'Antic règim anava en aquesta direcció. La memòria històrica, amb la provincialització, perdia el referent territorial, i cal afegir que amb un notable consens entre els liberals. A Ca

lunya almenys, així ens ho sembla. Que des de la primera Diputació provincial de Barcelona es demani l'abolició de l'antic escut quadribarrat per a adoptar a totes les províncies les armes de la monarquia espanyola, ho considerem tot un símbol. Símbol del contingut nacionalitzador espanyol del projecte i de l'acceptació i adhesió que suscitava entre els liberals d'un territori on, més tard, es desenvoluparà un moviment nacionalista que atacarà la divisió territorial. Cal insistir en aquesta qüestió, en la mesura en que la provincialització es data sovint a partir del 1833. L'obra de Javier de Burgos és la d'aplicar un projecte liberal, que neix no solament per a cobrir la necessitat de racionalitat administrativa, sino també de nacionalització espanyola. Era presentada, com d'altres, com a tasca d'interès nacional. Des del punt de vista ideològic de la legitimitat, no té la mateixa importància un decret de les Corts liberals -que potser no assumia la forma de llei per a evitar el refús de Ferran VIIè a donar-li la sanció-, que el Reial Decret de Maria Cristina del 1833 que establia la divisió provincial. O potser dir "restabliria", perquè el cert és que la provincialització sobrevindrà als liberals que la van impulsar i justificar en nom de la nació.

6.2.- Ja és prou sabut que altres iniciatives, com la unitat jurídica, no tindran la mateixa fortuna. Amb tot, i després d'assenyalar la pervivència i l'èxit d'una part

del projecte nacional dels liberals, convé afegir que no modifica la qualificació global de fracàs esmentada més amunt. No ho afirmarem així si consideréssim que llur intent fós el de construir un Estat nacional, un Estat l'àmbit del qual fos una població homogènia en el seu sentiment nacional referit a una sola identitat cultural. Aquest intent podria atribuir-se al període il·lustrat que intenta la potenciació de la unitat lingüística sobre la base del castellà, i l'exaltació de la cultura i l'amor a la Pàtria espanyoles. I no creiem que els liberals volguéssin abandonar aquesta tendència. La disparitat dels pobles de la Península no era l'obstacle primordial. Més aviat ens sembla que els liberals tenien com a objectiu principal el que avui anomenaríem l'Estat-nació: un tipus d'Estat en el qual la nació, definida per criteris de ciutadania -de llibertats individuals i de possibilitats de participació política-, es suposa autogovernada a través de representants i el laboren la llei que s'imposa a tots. En aquest sentit, el fracàs liberal és absolut, i a la vista de la història del segle XIX, gairabé definitiu. Però, a més, és un fracàs que té repercussions polítiques en la difícil trajectòria de la construcció de l'Estat nacional a Espanya.

7.- El primer liberalisme espanyol va perdre una oportunitat d'or per a organitzar l'Estat sobre una idea de nació unitària i indiferent a la diversitat d'identitats cultu-

rals, però també ideològicament mobilitzadora per la proposta d'autogovern que comportava. En el moment en que actua, encara no han prèes volada els nacionalismes perifèrics. Als liberals catalans no sembla afectar-los el passar de ser catalans des del punt de vista administratiu a ser administrativament barcelonins, gironins, tarragonins i lleidetans. Europa no viu encara el problema de les nacions sense Estat, sino el de les nacions sense sobirania. El fracàs liberal és el fracàs del primer nacionalisme espanyol. I quan avanci el segle, altres nacionalismes impulsaran idees de nació contraposades a l'espanyola i no sempre liberals. Els liberals espanyols de començament del segle XIX ho van intentar: parlamentaris i tractadistes van enunciar la idea de nació i el programa polític amb claredat i reiteració. Significativament, la "Junta nacional de Comercio" de Barcelona va subvencionar la càtedra de Constitució que ocupà per primera vegada Eudald Jaumeandreu. Però els nuclis burgesos, més susceptibles d'acollir el liberalisme, no van donar el recolzament suficient. La societat a la que els liberals s'adreçaven va presentar resistències massa fortes. Els sectors vinculats a l'Antic règim varen aconseguir la indiferència o l'adhesió de capes populars contra el liberalisme que no havia sabut, o pogut, integrar-les. El liberalisme va neixer d'una majoria parlamentària que va donar a la llum la Constitució del 12. Però la majoria parlamentària de Cadis no esdevingué una majoria social. La força armada que va restaurar

l'autoritat absoluta de Ferran VIIè el 1823 no va provocar l'aixecament de partides pel fet de ser estrangera. Aïllats, sociològicament i ideològica, els liberals varen claudicar. Amb ells va apagar-se la idea nacional que defensaven, i el camí de l'homogeneització nacional havia de continuar sense l'aval del sistema representatiu.

BIBLIOGRAFIA CITADA

AA. VV.: "De l'Etat", Revue internationale des sciences sociales, Vol. XXXII, num. 4, 1980, monogràfic

"L'édification nationale dans diverses régions", Revue internationale des sciences sociales, Vol. XXIII, num. 3, 1971, monogràfic

Evolution du droit public. Etudes en honneur d'Achille Mestre, Paris, Sirey, 1956

"La territorialidad: parámetro político", Revista internacional de ciencias sociales, Vol. XXX, num. 1, 1978, monogràfic

Homenaje a D. Nicolás Pérez Serrano, Madrid, Ed. Reus, 1959, 2 vols.

Introduction à l'étude du droit comparé. Recueil d'articles en honneur d'Edouard Lambert, Paris, Sirey, 1938

O liberalismo na Peninsula Iberica na primeira metade do século XIX, Lisboa, Sa da Costa, 1982, 2 vols.

Miscel.lània Patxot, Barcelona, Ll. Verdaguer, 1931

Miscel.lània Prat de la Riba, Barcelona, Institut d'Estudis Catalans, s. a.

"Le Peuple", H. Histoire, num. 8, 1981, monogràfic

ABDEL-MALEK, Anouar (ed.): Specificité et théorie sociale, Paris, Anthropos, 1972

- ABELLAN, José Luis: Historia crítica del pensamiento español, Madrid, Espasa-Calpe, 1981, Vol. III
- ACADEMIA ESPAÑOLA: Diccionario de la lengua castellana, Madrid, Imprenta nacional, 1852
- ACTAS... ...de la Diputación general de españoles que se juntó en Bayona el 15 de junio de 1808, Madrid, Imp. de J.A. García, 1874
- ALBERTINI, Mario: L'Etat national, Lyon, Fédérop, 1978
- ALBERTINI, Mario et al.: L'idée de nation, Paris, Presses Universitaires de France, 1965
- ALCALA GALIANO, Antonio: Lecciones de Derecho político constitucional, Madrid, Imp. D.I. Boix, 1843
Obras escogidas, Madrid, Atlas, 1955
- ALEXANDER, Jeffrey C.: "Core solidarity, ethnic outgroup and social differentiation: a multidimensional model of inclusion in modern societies", in DOFNY, Jacques i AKIWOWO, Akinsola (eds.): National and ethnic movements, op. cit. pp. 5-28
- ALMOND, Gabriel A. i POWELL, G.B.: Comparative politics, Boston (Mass.), Little Brown, 1978
- AMENGUAL, Gabriel: "Sobre la noción de pueblo. Algunas reflexiones sobre la determinación de su significado y su relación con el Estado", Sistema, num. 48, 1982, pp. 87-103

- ARBOS, Xavier: "La teoría del nacionalismo de Anthony D. Smith", Revista de política comparada, num. 6, 1981, pp. 229-255
- ARGÜELLES, Agustín de: Discurso preliminar a la Constitución de 1812, Madrid, Centro de Estudios Constitucionales, 1981
La reforma constitucional de 1812, Madrid, Iter, 1970
- ARMSTRONG, John A.: Nations before nationalism, Chapel Hill, University of North Carolina Press, 1982
- ARTOLA, Miguel: Los afrancesados, Madrid, Turner, 1976
- "La difusión de la ideología revolucionaria", Arbor, Vol. XXXI, num. 115-116, 1955, pp. 476-490
"Estudio preliminar" in JOVELLANOS, Gaspar Melchor de: Obras, Vol. III, op. cit.
Historia de España, Madrid, Espasa-Calpe, Vol. XXXIII, 1968
Los orígenes de la España contemporánea, Madrid, Instituto de Estudios Políticos, 1975, 2 vols.
Partidos y programas políticos. 1808-1936, Madrid, Aguilar, 1974, 2 vols.
- ARTOLA, Miguel (ed.): La economía española al final del Antiguo régimen. Vol. IV. Instituciones., Madrid, Alianza editorial, 1982
- ARZADUN, Juan: Fernando VII y su época, Madrid, Summa, 1942
- ATENEOS CIENTÍFICO, LITERARIO Y ARTÍSTICO DE MADRID: La España del siglo XIX, Madrid, Imp. de A. San Martín, 1886

- AYALA, Francisco: "Introducción" in SIEYES, E.-J.: ¿Qué es el tercer estado?, op. cit.
 "Prefacio" in SCHMITT, Carl: Teoría de la Constitución, op. cit.
- AYMES, Jean-René: La guerra de Independencia en España. 1808-1814, Madrid, Siglo XXI, 1975
La guerre d'Indépendance espagnole (1808-1814), Paris, Bordas, 1973
- AYUNTAMIENTO DE BARCELONA: "Ideas que el Ayuntamiento de Barcelona considera podrán contribuir particularmente a que se mejore el actual estado del Reino de España y del Principado de Cataluña" (24 de maig del 1808) Libro de acuerdos del Ayuntamiento de Barcelona, ff. 233-238, Institut Municipal d'Història, Barcelona
- AYUNTAMIENTO CONSTITUCIONAL DE BARCELONA: Representación que el Excelentísimo Ayuntamiento constitucional de Barcelona dirige a S.M. para que continúen las medidas prohibitivas a favor de la industria y comercio de la Nación, Barcelona, Imp. de las Casas consistoriales, 1822
- AYUNTAMIENTO CONSTITUCIONAL DE TARRAGONA: Escrito datat l'11 d'octubre de 1821, Archivo del Congreso de los Diputados, Leg. 78, exp. 74
- BADIE, Bertrand: Le développement politique, Paris, Economica, 1978
- BADIE, Bertrand i BIRNBAUM, Pierre: Sociologie de l'Etat Paris, Grasset, 1979

- BARCLAY, Glen St. J.: Revoluciones de nuestro tiempo. Nacionalismo del siglo XX, México, Fondo de Cultura Económica, 1975
- BARNARD, F.M.: "National culture and political legitimacy: Herder and Rousseau", Journal of the History of Ideas, Vol. XLIV, num. 2, 1983, pp. 231-235
- BARREA, Jean: L'intégration politique externe, Louvain, Newekerts, 1968
- BARRET-KRIEGEL, Blandine: L'Etat et les esclaves, Paris, Calmann-Lévy, 1979
- BARRUEL, Abate A.: Memorias para servir a la historia del jacobinismo, Palma de Mallorca, Imp. Felipe Guasp, 1813, 2 vols.
- BASTID, Paul: Les discours de Sieyès dans les débats constitutionnels de l'an III (2 et 18 Thermidor), Paris, Hachette, 1939
- BATAILLON, Marcel et al.: Mélanges à la mémoire de Jean Sarrailh, Paris, Centre de recherches de l'Institut d'Etudes Hispaniques, 1966, 2 vols.
- BEETHAM, David: Max Weber and the theory of modern politics, London, George Allen and Unwin, 1974
- BENDIX, Reinhard: Estado nacional y ciudadanía, Buenos Aires, Amorrortu, 1974
Kings or people. Power and mandate to rule, Berkeley (Cal.), University of California Press, 1980
- BENEYTO, Juan: Historia de las ideas políticas, Madrid, Aguilar, 1950

- El poder regional en España, Madrid, Siglo XXI, 1980
- BENTLEY, G.C.: Ethnicity and nationality. A bibliographic guide, Washington, University Press, 1981
- BERMEJO, José Luis: "Estudio preliminar" in SALAS, Ramón: Lecciones de Derecho público constitucional para las escuelas de España, op. cit., 1982
- BERNSTEIN, E. et al.: La segunda Internacional y el problema nacional y colonial, México, Siglo XXI, 1978, antología, 2 vols.
- BERRY, Christopher J.: "Nations and norms", Review of politics, Vol. XLIII, num. 1, 1981, pp. 75-87
- BERTIER DE SAVIGNY, G.: "Liberalism, nationalism. The birth of three words", Review of politics, Vol. XXXIII, num. 3, 1970, pp. 147-166
- BESUSSI, Antonella: "I criteri costitutivi del concetto di nazione", Politica internazionale, num. 4-5, 1981 pp. 33-46
- BIRNBAUM, Pierre: La logique de l'Etat, Paris, Fayard, 1982
- BLANCO WHITE, José María; Antología (de Vicente Llorens), Barcelona, Labor, 1971
- BLAQUIERE, Edouard: Examen historique de la Révolution espagnole, Paris, Chez Rosa, 1823
- BLAS GUERRERO, Andrés de: "Elementos constitutivos del Estado", in GARCIA COTARELO, Ramón (comp.): Introducción a la

- teoría del Estado, op. cit., pp. 75-101
 "Teoría y práctica liberal ante el fenómeno nacionalista", Sistema, num. 43-44, 1981, pp. 225-235
- BLONDEL, J. i NELLIS, J.R.: "A formal analysis of the nation building process" in INTERNATIONAL POLITICAL SCIENCE ASSOCIATION: VIII World congress, op. cit., 35 pp. multicopiades
- BLUNTSCHLI, J.G.: Derecho público universal, Madrid, Imp. F. Góngora, 1880, 3 vols.
- BONNARD, Roger: Précis de Droit public, Paris, Sirey, 1939
- BREULLY, John: Nationalism and the State, Oxford, Manchester University Press, 1982
- BRUCAN, Silviu: La disolución del poder, México, Siglo XXI, 1974
 "La nación estado ¿se mantendrá o desaparecerá?", Revista internacional de ciencias sociales, Vol. XXX, num. 1, 1978, pp. 9-32
- BRUNOT, Ferdinand: Histoire de la langue française des origines à 1900, Paris, Armand Colin, Tom IX, Vol. II, 1937
- BURDEAU, Georges: "L'allégorie nationale. (Essai sur la notion de peuple dans la démocratie classique)", Revue d'histoire politique et constitutionnelle, num. 5, 1952, pp. 18-30
Traité de science politique, Paris, Librairie Générale du Droit et de la Jurisprudence, Vol. II 1980
- BURKHARD, Jacob: Consideracions sobre la història universal, Barcelona, Ed. 62, 1983

- BUSQUETS, Julio: Introducción a la sociología de las nacionalidades, Madrid, Edicusa, 1971
- CADALSO, José de: Cartas marruecas, Buenos Aires, Espasa-Calpe, 1952
Defensa de la Nación española contra la Carta persiana LXXVIII de Montesquieu, Toulouse, Institut d'Etudes Hispaniques, 1970
- COLOMER, Josep Maria: Espanyolisme i catalanisme. La idea de nació en el pensament polític català (1939-1979), Barcelona, L'Avenç, 1984
- CALSAMIGLIA, Alberto: "Hermann Heller: teoría total del Estado", La Vanguardia, 22 de noviembre del 1983
- CAMPRUBI, Francesc: Lumen Domus o Annals del Convent de Sta. Caterina, Ms. 1005, Biblioteca Universitària de Barcelona
- CAPMANY, Antonio de: Centinela contra franceses, Sevilla, Imp. Real, 1810
 "Discurso político-económico sobre la influencia de los gremios en el Estado, en las costumbres populares, en las artes y en los mismos artesanos", Archivo de Derecho Público, Vol. II, 1949, pp. 67-109
- CARO BAROJA, Julio: El mito del carácter nacional. Meditaciones a contrapelo, Madrid, Seminarios y Ediciones, 1970

- CARRE DE MARLBERG, R.: Contribution à la théorie générale de l'Etat, Paris, Sirey, 1920 i 1922, 2 vols.
- CARRERA PUJAL, Jaime: Historia política de Cataluña en el siglo XIX, Barcelona, Bosch, 1957
- CARRERE D'ENCAUSE, Helène: "Unité prolétarienne et diversité nationale. Lénine et la théorie de l'autodetermination", Révue française de science politique, Vol. XXI, num. 2, 1971, pp. 221-255
- CARRERE D'ENCAUSE, Helène; BOURDET, Yvon i BARCELO, Miquel: Comunistas y/o nacionalistas, Barcelona, Anagrama, 1977
- CARTAS... ...de un filósofo arrinconado amante de la religión y la Constitución, Barcelona, Imp. Brusi, 1820
- CASTELLANO CASTELLANO, José Luis: "Regionalismo y nación en el siglo XVIII", Revista de Estudios Regionales, Extraordinario, Vol. II, 1980, pp. 48-69
- CASTILLO, José C.: "Sociedad y nación en Adolfo Posada", Revistade Estudios Políticos, num. 113-114, 1960, pp. 159-173
- CASTRO, Adolfo de: Cortes de Cádiz, Madrid, Imp. P. Pérez de Velasco, 1913
- CASTRO, Cristóbal de: Antología de las Cortes de 1820, Madrid, Imp.de J.A. García, 1910
- CATECISMO... ...político arreglado a la Constitución de la

Monarquía española para la ilustración del pueblo. Instrucción de la juventud y uso de las escuelas de las primeras letras, Girona, Imp. Nacional del gobierno, 1820

CHABOD, Federico: L'idea di nazione, Bari, Laterza, 1974
(1ra. ed. 1964)

CHATELET, François; DUHAMEL, Olivier i PISIER-KOUCHNER, Evelyne: Histoire des idées politiques, Paris, Presses Universitaires de France, 1982

CHEVALLIER, Jacques: "L'Etat-nation", Revue du Droit public et de la Science politique, num. 5, 1980, pp. 1271-1302

CHEVALLIER, Jacques et al.: Centre, périphérie, territoire Paris, Presses Universitaires de France, 1978

CHEVALLIER, J.-J.: "La naissance du nationalisme entre 1789 et 1848" in AA.VV.: Evolution du droit public. Etudes en honneur d'Achille Mestre, op. cit., pp. 95-113

CHRISTIANSEN, E.: The origins of military power in Spain (1800-1854), Oxford, Oxford University Press, 1967

COLE, G.D.H.: "The claims of nationality", del seu Essays in social theory, op. cit., pp. 202-223
Essays in social theory, London, MacMillan, 1950

- COLECCION... ...de los Decretos y Ordenes de las Cortes generales y extraordinarias, Cádiz, Imp. Real, 1811
- COLECCION... ...de los Decretos y Reales Ordenes que se han expedido o circulado por la Secretaría de Gobernación de la Península. Año de 1822, Madrid, Imp. Nacional, 1823
- COLLOQUE DE BRUXELLES 29 ET 30 JANVIER 1968: Occupants-occupés, 1792-1815, Bruxelles, Université Libre de Bruxelles, Institut de Sociologie, 1969
- COMELLAS GARCIA-LLERA, José Luis: "Las Cortes de Cádiz y la Constitución de 1812", Revista de Estudios Políticos, num. 126, 1962, pp. 69-112
El trienio constitucional, Madrid, Rialp, 1963
- CONARD, Pierre: La Constitution de Bayonne (1808). Essai d'édition critique, Lyon, Imp. réunies, 1909
- CONDE, Francisco Javier: Escritos y fragmentos políticos, Madrid, Instituto de Estudios Políticos, 1974, 2 vols.
"La idea actual española de nación" dels seus Escritos y fragmentos políticos, op. cit., Vol. I. pp. 323-364
Introducción al Derecho político actual, Madrid, Esorial, 1942
- CONNOR, Walker: "Nation-building or nation-destroying?"
World politics, Vol. XXIV, num. 3, 1972, pp. 319-335
"The politics of ethnonationalism", Journal of international affairs, Vol. XXVII, num. 1, pp. 1-21

- CONSTANT, Benjamin: Curso de política constitucional, Madrid, Imp. de la Compañía, 1820, 3 vols., adaptació de Marcial Antonio López
- COROMINES, Pere: "La sobirania de les persones polítiques", in AA.VV.: Miscel.lània Prat de la Riba, op. cit., pp. 1-64
- CORRADINI, Enrico: L'unità e la potenza delle nazioni, Firenze, Vallecchi, 1922
- CRISAFULLI, Vezio i NOCILLA, Damiano: veu "Nazione" in Enciclopedia del diritto, Milano, Giuffrè, 1977, Vol. XXVII, pp. 787-816
- CROWLEY, Christopher J.: "Lucas and Hispanidad: Nationalism and modernization in eighteenth century Spain", in PALUMBO, Michael i SHANAHAN, William O.: Nationalism. Essays in honour of Louis Snyder, op. cit., pp. 87-102
- CUCURULL, Fèlix: Panorama del nacionalisme català, Paris, Edicions Catalanes de Paris, 1975, 6 vols.
- CUMMINS, Ian: Marx, Engels and national movements, London, Croom Helm, 1980
- DE MAISTRE, Joseph: Oeuvres complètes, Lyon, Vitte et Perrussel, 1886
- DE RUGGIERO, Guido: Historia del liberalismo europeo, Madrid, Pegaso, 1944
- DEL VECCHIO, Giorgio: Teoría del Estado, Barcelona, Bosch, 1956

- DELOS, J.-T.: La nation, Montreal, L'arbre, 1944, 2 vols.
- DERATHE, Robert: "Patriotisme et nationalisme au XVIIIème siècle", in ALBERTINI, Mario et al.: L'idée de nation, op. cit., pp. 69-84
- DEUTSCH, Karl W.: "The crisis of the State", Government and opposition, Vol. XVI, num. 3, 1981
El nacionalismo y sus alternativas, Buenos Aires, Paidós, 1971
Las naciones en crisis, México, Fondo de Cultura Económica, 1981
Nationalism and social communication: an inquiry into the foundations of nationality, Cambridge (Mass.), M.I.T. Press, 1966
 "On nationalism, world regions and the nature of the West", in TORSVIK, Per (ed.): Mobilization, center-periphery structures and nation-building, op. cit., pp. 51-93
Political community in the North Atlantic area, Princeton (N.J.), Princeton University Press, 1957
Tides among nations, New York, Free Press, 1979
- DEUTSCH, Karl W. i FOLTZ, William J. (eds.): Nation-building New York, Atherton Press, 1963
- DIARIO... .. de sesiones de las Cortes, Madrid, Imp. de J.A. García, 1871
 ... de sesiones de las Cortes generales y extraordinarias, Madrid, Imp. de J.A. García, 1870
- DIAZ, Elías: Estado de derecho y sociedad democrática, Madrid, Cuadernos para el Diálogo, 1966

- DIEZ DEL CORRAL, Luis: El liberalismo doctrinario, Madrid, Instituto de Estudios Políticos, 1973 (3ra. ed.)
- DIPUTACION PROVINCIAL DE BARCELONA: Libro de Actas, Arxiu de la Diputació provincial de Barcelona
- DIPUTACION PROVINCIAL DE CATALUÑA, Libro de Actas, Arxiu de la Diputació provincial de Barcelona
- DOFNY, Jacques i AKIWOWO, Akiwowo (eds.): National and ethnic movements, London, Sage, 1980
- DOMINGUEZ ORTIZ, Antonio: Sociedad y Estado en el siglo XVIII español, Barcelona, Ariel, 1976
- DONATI, Benvenuto: "Lineamenti per una teoria giuridica della nazione", Archivio giuridico, Vol. VIII, 1907, pp. 135-194
- DOS... ...palabras a las cuatro sobre la Constitución, Madrid, Imp. Alvarado, 1820
- DOU, Ramón Lázaro de: Instituciones de derecho público general de España, con noticia del particular de Cataluña, Madrid, Benito García, 1800-1803, 9 vols.
- DUGUIT, Léon: L'Etat les gouvernants et les agents, Paris, Thorin, 1903
Soberanía y libertad, Madrid, F. Beltrán, s.a.
Souveraineté et liberté, Paris, Felix Alcan, 1922
- DYSON, Kenneth: The State tradition in Western Europe, Oxford, Martin Robertson, 1980

- EASTON, David: "The political system besieged by the State", Political theory, Vol. IX, num. 3, 1981, pp. 303-325
- EHRlich, Stanislas: "L'Etat et la nation", L'homme et la société, num. 24-25, 1972, pp. 177-186
- EISENSTADT, S.N. i ROKKAN, S. (eds.): Building states and nations, London, Sage, 1973, 2 vols.
- ELORZA, Antonio: La ideología liberal en la Ilustración española, Madrid, Tecnos, 1970
Pan y toros y otros papeles sediciosos, Madrid, Ayuso, 1971
- ESMAN, Milton J. (ed.): Ethnic conflict in the western world, Ithaca, Cornell University Press, 1977
- ESMEIN, Adémar: Eléments de droit constitutionnel français et comparé, Paris, Sirey, 1927
- ESTASEN, Pedro: El problema de las nacionalidades, Barcelona, Tip. N. Ramírez, 1882
- FABRA, Pompeu i MONTOLIU, Manuel de (comps.): Diccionari Aguiló. Materials lexicogràfics aplegats per Marià Aguiló i Fuster, Barcelona, Institut d'Estudis Catalans, 1924
- FACULTAD DE DERECHO DE LA UNIVERSIDAD DE BARCELONA: Problemática de la ciencia del Derecho. Estudios en homenaje al Profesor José María Pi y Suñer, Barcelona, Bosch, 1962

- FELJOO Y MONTENEGRO, Fr. Benito Jerónimo: Obras escogidas, Madrid, Atlas, 1952, 3 vols.
- FERNANDEZ ALMAGRO, Melchor: La emancipación de América y su reflejo en la conciencia española, Madrid, Instituto de Estudios Políticos, 1944
Orígenes del régimen constitucional en España, Barcelona, Labor, 1928
- FERNANDEZ MARTIN, Manuel: Derecho parlamentario español, Madrid, Imp. de J.A. García, 1885,, 3 vols.
- FERNANDEZ DE PINEDO, Emilio; GIL NOVALES, Alberto i DEROZIER, Alberto: Centralismo, Ilustración y agonía del Antiguo régimen, Barcelona, Labor, 1980
- FERRANDO BADIA, Juan: La Constitución de 1812 en los comienzos del Risorgimento, Roma-Madrid, Consejo Superior de Investigaciones Científicas, 1959
"Vicisitudes e influencias de la Constitución de 1812", Revista de Estudios Políticos, num. 126, 1962, pp. 169-228
- FERRER, Josep: "L'aproximació de Rafael Ribó al fet nacional", Quaderns d'alliberament, num. 1, 1977, pp. 84-106
- FISCHBACH, Oskar Georg: Teoría general del Estado, Barcelona, Labor, 1949
- FLOREZ ESTRADA, Alvaro: En defensa de las Cortes, Madrid, Ciencia Nueva, 1967
Obras, Madrid, Atlas, 1958, 2 vols.

- FONTANA, Josep: La crisis del Antiguo régimen (1808-1833)
 Barcelona, Grijalbo, 1979
Historia. Análisis del pasado y proyecto social
 Barcelona, Grijalbo, 1982
La quiebra de la monarquía absoluta, Barcelona,
 Ariel, 1971
- FONTANA, Josep et al.: La invasión napoleónica, Bellaterra,
 Publicacions de la Universitat Autònoma de Barcelo-
 na, 1981
- FORNER, Juan Pablo: "Discurso sobre el amor de la Patria",
 in Obras de D. ..., op. cit., pp. 201-231
Discurso sobre el modo de escribir y mejorar la
historia de España, Barcelona, Labor, 1974
 Obras de D. ..., Madrid, Imp. de la Amistad,
 1843, Vol. I i únic publicat
- FORTEZA Y VALENTIN, Guillermo: Juicio crítico de las obras
de D. Antonio de Capmany y de Montpalau, Barcelo-
 na, Imp. Tomàs Gorchs, 1857
- FRAGA IRIBARNE, Manuel: El pensamiento conservador español,
 Barcelona, Planeta, 1981
- FRIEDRICH, Carl J.: Europa. El surgimiento de una nación
 Madrid, Alianza editorial, 1973
 "The nation: growth or artefact?" in ALBERTINI,
 Mario et al.: L'idée de nation, op. cit., pp. 23-
 36
- GACETA... ...española, Sevilla, 1823

- GARCIA COTARELO, Ramón (comp.): Introducción a la Teoría del Estado, Barcelona, Teide, 1981
- GARCIA FERNANDEZ, Javier: "Repertorio bibliográfico sobre federalismo, nacionalismo y regionalismo", Revista del Departament de Dret polític (U.N.E.D.) num. 5, Hivern, 1979-80, pp. 241, 287
- GARCIA SEVILLA, Lluís: "Llengua, nació i Estat al diccionari de la Real Academia espanyola", L'Aveng, num. 16, 1979, pp. 50-55 i num. 17, 1979, pp. 26-31
- GARRIDO, Fernando: La España contemporánea, Barcelona, Imp. S. Maneco, 1865
- GARRIGOS, Eduardo: "Organización territorial a fines del Antiguo régimen" in ARTOLA, Miguel (ed.): La economía española al final del Antiguo régimen. Vol. IV. Instituciones, op. cit. pp. 1-105
- GARRORENA, Angel: El Ateneo de Madrid y la teoría de la monarquía liberal. 1836-1847, Madrid, Instituto de Estudios Políticos, 1974
- GAY ESCODA, Josep Maria: "La gènesi del Decret de Nova Planta . Edició de la consulta original del Consejo de Castilla, de 13 de juny del 1715", Revista jurídica de Catalunya, num. 1, 1982, pp. 7-41 i num. 2, 1982, pp. 263-348
- GELLNER, Ernest: "Nationalism", Theory and society, Vol. X, num. 6, 1981, pp. 753-776
Nations and nationalism, Oxford, Basil Blackwell, 1983

- GIL NOVALES, Alberto: "L'indipendenza americana nella coscienza spagnola", Rivista Storica Italiana, Vol.IV, 1973, pp. 1117-1139
- "Política y sociedad" in FERNANDEZ DE PINEDO, Emilio; GIL NOVALES, Alberto i DEROZIER, Albert: Centralismo, Ilustración y agonía del Antiguo régimen (1715-1833), op. cit.
- Rafael de Riego. La Revolución de 1820 día a día, Madrid, Tecnos, 1976
- Las sociedades patrióticas, Madrid, Tecnos, 1975
2 vols.
- El trienio liberal, Madrid, Siglo XXI, 1980
- GINER DE LOS RIOS, Francisco: "El Estado nacional", Boletín de la Institución Libre de Enseñanza, nums. 89, 31 d'octubre, pp. 154-156, num. 90, 16 de novembre, pp. 166-168 i num. 91, 3 de desembre, pp. 172-173, 1880
- GLENN, Edmund S.: "The two faces of nationalism", Comparative political studies, Vol. III, num. 3, 1970, pp 347-366
- GODECHOT, Jacques: "Nation, patrie, nationalisme et patriotisme en France au XVIIIème siècle" Annales historiques de la Révolution française, num. 206, 1971, pp. 481-501
- GOMEZ APARICIO, Pedro: Historia del periodismo español, Madrid, Editora Nacional, 1967
- GOMEZ ARBOLEYA, Enrique: Estudios de teoría de la sociedad y del Estado, Madrid, Instituto de Estudios Políticos, 1962

"Hermann Heller", *ibid.*, pp. 15-124

"Perfil y cifra del pensamiento jurídico español"
ibid., pp. 185-217

GOMEZ HERMOSILLA, José: El jacobinismo, Madrid, Imp. León Amarita, 1835, 3 vols.

GONZALEZ MARQUEZ, Felipe: El País, 12 de diciembre de 1982,
entrevista amb Juan Luis Cebrián

GONZALEZ CASANOVA, José Antonio: Federalisme i autonomia a Catalunya (1868-1938), Barcelona, Curial, 1974
Federalismo y autonomía. Catalunya y el Estado español. 1868-1938, Barcelona, Grijalbo, 1979
"La idea de nación en el derecho público catalán contemporáneo" in IGLESIA FERREIRO, Aquilino et al.: Homenaje al Profesor Alfonso Otero, op. cit. pp. 467-486
Teoría del Estado y Derecho constitucional, Barcelona, Vicens Vives, 1983

GONZALEZ MARIN, Patricio: "Algunas consideraciones sobre los conceptos de pueblo y nación en la teoría del Estado", Revista de Derecho público de la Universidad de Chile, num. 17, 1975, pp. 25-58

GONZALEZ PALENCIA, Angel: La censura gubernativa en España. 1800-1833, Madrid, Tip. de Archivos, 1934

GOTTMAN, Jean (ed.): Centre and periphery. Spatial variation in politics, London, Sage, 1980

GRAMSCI, Antonio: La formación de los intelectuales, Bar-

celona, Grijalbo, 1974

- GREENSTEIN, F.I. i POLSBY, N.W. (eds.): Handbook of political science, Reading (Mass.), Addison Wesley, 1975
- GUAITA, Aurelio: División territorial y descentralización Madrid, Instituto de Estudios de Administración Local, 1975
- GUILLEMAIN, Bernard: "La nation, produit de l'Etat", Ethno-psychologie, num. 1, 1974, pp. 89-94
- GUIOMAR, Jean-Yves: L'idéologie nationale. Nation, représentation, propriété, Paris, Champ Libre, 1974
- HALLER, Carl Ludwig: De la Constitución de las Cortes de España, Girona, Imp. Figaró, 1823
- HANRIEDER, Wolfram F.: "Dissolving international politics: reflections on the nation-state", American political science review, Vol. XVII, num. 4, 1979, pp. 1276-1287
- HAUPT, Georges et al.: Les marxistes et la question nationale, 1848-1914, Paris, Maspéro, 1974
- HAURIOU, André: Derecho constitucional e instituciones políticas, Barcelona, Ariel, 1980
- HAURIOU, Maurice: Précis de Droit administratif et de Droit public général, Paris, Sirey, 1909

- HECHTER, Michael i BRUNSTEIN, William: "Regional modes of production and patterns of State formation in Western Europe", American journal of sociology, Vol. LXXXV, num. 5, 1980, pp. 1061-1094
- HELLER, Hermann: Concepto, desarrollo y función de la ciencia política, Madrid, Ed. Revista de Derecho Público. 1933
Teoría del Estado, México, Fondo de Cultura Económica, 1974
- HERR, Richard: The eighteenth-century revolution in Spain Princeton (N.J.), Princeton University Press, 1958
España y la revolución del siglo XVIII, Madrid, Aguilar, 1971
- HERRERO, Javier: Los orígenes del pensamiento reaccionario español, Madrid, Edicusa, 1973
- HERRERO R. DE MIÑON, Miguel: "Introducción", in JELLINEK, Georg: Fragmentos de Estado, op. cit.
- HINOJOSA, Eduardo de: Influencia que tuvieron en el Derecho público de su patria y singularmente en el Derecho penal los filósofos y teólogos españoles, Madrid, Tip. de los Huérfanos, 1890
- HINTZE, Otto: "Esencia y transformación del Estado moderno" del seu Historia de las formas políticas, op. cit., pp. 293-323
Historia de las Formas políticas, Madrid, Ed. Revista de Occidente, 1968

- IGLESIA FERREIRO, Aquilino et al.: Homenaje al Profesor Alfonso Otero, Santiago de Compostela, Servicio de publicaciones de la Universidad, 1981
- INSTRUCCIO... ...breu de la Constitució i de lo més principal que es conté en ella, Barcelona, Imp. S. Lleuxà, 1820
- INTERNATIONAL POLITICAL SCIENCE ASSOCIATION: VII World Congress, Munich, ag-set., 1970. Papers dipositats a l'Institut d'Etudes Politiques de Paris
- JARDI, Enric: "Un profesor barcelonés de Derecho público: Fray Eudaldo Jaumeandreu" in FACULTAD DE DERECHO DE LA UNIVERSIDAD DE BARCELONA: Problemática de la ciencia del Derecho..., op. cit., pp. 433-441
- JAUMEANDREU, Eudaldo: Oración inaugural que en la abertura de la Cátedra de Constitución establecida por la Junta nacional de Comercio de esta ciudad dijo en el salón de la nacional casa de la Lonja el día 31 de mayo de 1820 el P. ..., Barcelona, Imp. de la Vda. Roca, 1820
- JELLINEK, Georg: Fragmentos de Estado, Madrid, Civitas, 1978
Teoría general del Estado, Buenos Aires, Albatros, 1978
- JIMENEZ SALAS, María: Vida y obra de D. Juan Pablo Forner y Segarra, Madrid, Tip. S. Ocaña, 1944

- JOHANNET, René: Le principe des nationalités, Paris, Nouvelle Librairie Nationale, 1918
- JOVELLANOS, Gaspar Melchor de: Obras, Vol. I Madrid, Rivadeneyra, 1858; Vol. II, Madrid, Atlas, 1952, Vols. III-V, Madrid, Atlas, 1956
Obras en prosa, Madrid, Castalia, 1970
- JOVER ZAMORA, José María: "Prólogo" in TOMAS VILLARROYA, Joaquín et al.: Historia de España, op. cit.
- JUNTA SUPERIOR DEL PRINCIPADO DE CATALUÑA; "Exposición de las principales ideas que la Junta Superior del Principado de Cataluña cree conveniente manifestar a los Sres. Diputados de la provincia que en presentación de la misma pasan al Congreso de las próximas Cortes. 13 de agosto de 1810, Tarragona" in RAHOLA Y TREMOLS, Federico: "Los diputados por Cataluña a las Cortes de Cádiz", art. cit.
- KAMENKA, Eugene (ed.): Nationalism. The nature and evolution of an idea, London, Arnold Publishers, 1973
- KOHN, Hans: Historia del nacionalismo, México, Fondo de Cultura Económica, 1949
The idea of nationalism, New York, Collier Books, 1969
- LA PALOMBARA, Joseph: Politics within nations, Englewood Cliffs (N.J.), Prentice Hall, 1974

- LABRA, Rafael María de: El Ateneo de Madrid. Sus orígenes, desenvolvimiento, representación y porvenir, Madrid, Imp. J.A. Alaria, 1878
- LAFUENTE, Modesto: Historia general de España, Madrid, Imp. del B. Industrial y Mercantil, Tom. XXIX, 1866
- LASKI, Harold J.: A grammar of politics, London, George Allen and Unwin, 1978
- LECLERCQ, Jean-Michel: La nation et son idéologie, Paris, Anthropos, 1979
- LEIBHOLZ, Gerhard: "Pueblo, nación y Estado en el siglo XX" Revista de Estudios Políticos, num. 100, 1958, pp. 21-46
- LEWIS, William H. et al.: French-speaking Africa, New York, Walker and Co., 1965
- LIJPHART, Arendt: "Political theories and explanations of ethnic conflict in the western world: falsified predictions and plausible postdictions" in ESMAN, Milton J. (ed.): Ethnic conflict in the western world, op. cit., pp. 46-64
- LINZ, Juan J.: "Early state-building and late peripheral nationalisms: the case of Spain" in EISENSTADT, S.N. i ROKKAN, S. (eds.): Building states and nations, op. cit., vol. II, pp. 35-116
- LLORENS, Vicente: "Sobre la aparición de 'liberal'",

- Nueva revista de filología hispánica, Vol. XIII, num. 1, 1958, pp. 53-58
- LLORENTE, Juan Antonio: Discurso sobre una constitución religiosa considerada como parte de la civil del clero, Bordeaux, Imp. P. Baume, 1821
- LLUCH, Ernest: El pensament econòmic a Catalunya. 1760-1840, Barcelona, Ed. 62, 1973
- LOMBARDI, Giorgio: Principio di nazionalità e fondamento della legittimità dello Stato, Torino, Giappichelli, 1979
- LOPEZ, Daniel: "Conferencia" in ATENEO CIENTIFICO, LITERARIO Y ARTISTICO DE MADRID: La España del siglo XIX, op. cit.
- LOPEZ CEPERO, Manuel: Catecismo religioso, moral y político, Madrid, Imp. que fue de García, 1821
- LOPEZ-ARANGUREN, Eduardo: "Regionalismo e integración nacional: aproximación teórica", Revista española de investigaciones sociológicas, num. 15, 1981, pp. 59-76
- LOPEZ-AYADILLO, Eugenio: El Obispo de Orense en la Regencia del año 1810, Madrid, Centro de Estudios Históricos, 1918
- LOWI, Theodor: "La science politique américaine découvre l'Etat" (entrevista amb...), Le Monde, 3-4 de gener del 1982

- MANCINI, Pasquale Stanislao: "Della nazionalità come fondamento del diritto delle genti. Prelezione al corso di Diritto interanzionale" del seu Diritto internazionale, op. cit., pp. 1-64
Diritto internazionale, Napoli, G. Margheri, 1873
- MANIFIESTO... ...que los amantes de la monarquía hacen a la nación española, las demás potencias y a sus soberanos, Madrid, Imp. J. del collado, 1823
- MARAVALL, José Antonio: "De la Ilustración al Romanticismo: el pensamiento político de Cadalso" in BATAILLON, Marcel et al.: Mélanges..., op. cit., Vol. II, pp. 81-96
Estado moderno y mentalidad social, Madrid, Revista de Occidente, 1972, 2 vols.
"Estudio preliminar", in MARTINEZ MARINA, Francisco: Discurso sobre el origen de la monarquía..., op. cit.,
"El mito de la 'tradición' en el constitucionalismo español", Cuadernos hispano-americanos, num. 329-330, 1977, pp. 547-567
"Le origini dello Stato moderno" in ROTELLI, Ettore i SCHIERA, Pierangelo (eds.): Lo Stato moderno, op. cit., Vol.I, pp. 69-90
"El sentimiento de nación en el siglo XVIII: la obra de Forner", La Torre, jul.-set. 1967, pp. 25-56
"Las tendencias de reforma política en el siglo XVIII español", Revista de Occidente, Vol. XVIII, num. 52, 1967, pp. 53-82
- MARCHENA, Abate José: "A la nación española", in ELORZA, A.: Pan y toros..., op. cit., pp. 35-42

- MARSAL, Joan Francesc: "Nación, nacionalismo y ciencias sociales", Revista española de investigaciones sociológicas, num. 4, 1978, pp. 29-46
- MARSAL, Joan Francesc et al.: La nació com a problema. Tesis sobre el cas català, Barcelona, Ed, 62, 1979
- MARTI, Casimir et al.: Col.loqui d'historiadors. Barcelona, 3-4 de maig de 1974, Barcelona, Centre d'estudis històrics internacionals, Universitat de Barcelona, 1974
- MARTINEZ CARDOS, José: "Estudio preliminar", in MARTINEZ MARINA, Francisco: Obras escogidas, op. cit.
- MARTINEZ MARINA, Francisco: Defensa del doctor Don Francisco Martínez Marina contra las censuras dadas por el Tribunal de la Inquisición a sus obras Teoría de las Cortes y Ensayo histórico-crítico sobre la antigua legislación de España, in Teoría de las Cortes, op. cit.
Discurso sobre el origen de la monarquía y el origen del gobierno español, Madrid, Instituto de Estudios Políticos, 1957
Ensayo histórico-crítico sobre la antigua legislación y principales cuerpos legales de los Reinos de León y Castilla, especialmente sobre el Código de Don Alfonso el Sabio, conocido con el nombre de las Siete Partidas, Madrid, Imp. Hija de Ibarra 1808
Juicio crítico sobre la Novísima Recopilación, Madrid, Imp. Villalpando, 1820
Obras escogidas, Madrid, Atlas, 1966, 3 vols.

- Principios naturales de la moral, de la política y de la legislación, Madrid, Academia de Ciencias morales y políticas, 1933
Teoría de las Cortes, Madrid, Editora Nacional, 1979, 3 vols.
- MARTINEZ QUINTERO, E.: Los grupos liberales antes de las Cortes de Cádiz, Madrid, Narcea, 1977
- MARTINEZ SOSPEDRA, Manuel: La Constitución de 1812 y el primer liberalismo español, València, Càtedra Fadrigue Furio Cerol, 1978
- MARTINEZ YANGÜES, F.: Antología de las Cortes de 1820 a 1823, Madrid, Imp. de Valentín Tordesillas, 1914
- MARX, Karl i ENGELS, Friedrich: Revolución en España, Barcelona Ariel, 1970
- MASCOTTO, Jacques i SOUCY, Pierre-Yves: Démocratie et nation . Néo-nationalisme, crise et formes du pouvoir, Montréal, Editions coopératives Albert St.-Martin, 1980
Sociologie politique de la question nationale, Montréal, Editions coopératives Albert St.-Martin, 1979
- MASPONS I ANGLASELL, F.: "La nació, l'Estat, la minoria nacional i ses mutuals relacions" in AA. VV.: Miscel·lània Patxot, op. cit., pp. 433-462
- MAUGUE, Pierre: Contre l'Etat-nation, Paris, Denoel, 1979

- "Nation et Etat", Ethno-psychologie, num. 3/4, 1975, pp. 411-430
- M'BOKOLO, Elikie: "Historicité et pouvoir d'Etat en Afrique noire. Réflexions sur les pratiques d'Etat et les idéologies dominantes", Relations internationales, num. 34, 1983, pp. 197-213
- MEDINA ORTEGA, Manuel: Teoría y formación de la sociedad internacional, Madrid, Tecnos, 1983
- MEINECKE, Friedrich: Cosmopolitanism and the national State, Princeton (N.J.), Princeton University Press, 1970
- MENENDEZ Y PELAYO, Marcelino: "Algunas consideraciones sobre Francisco de Vitoria y el derecho de gentes" in Ensayos de crítica filosófica, op. cit. Ensayos de crítica filosófica (Obras completas, Vol. IX), Madrid, V. Suárez, 1918
Historia de los heterodoxos españoles, Madrid, V. Suárez, Vol. VI, 1930 i Vol. VII, 1932
- MENUDIER, Henri: "Deux Etats. Une ou deux nations allemandes?" Documents. Revue de questions allemandes, Vol. XVII, num. 1, 1972, pp. 13-28
- MERCADE, Francesc et al.: Once tesis sobre la cuestion nacional en España, Barcelona, Anthropos, 1983
- MERCADER RIBA, Juan: "Algunas ideas sobre la educación pública en Cataluña a principios del siglo XIX", Revista española de pedagogía, num. 38, 1952, pp. 269-283
José Bonaparte, Rey de España. 1808-18013. Estructura

- tura del Estado español bonapartista, Madrid, Consejo Superior de Investigaciones Científicas, 1983
- MESA SEGURA, Antonio: Labor administrativa de Javier de Burgos, Madrid, Instituto de Estudios de Administración Local, 1946
- MESIERE, Chevallier de: Discours sur l'introduction du gouvernement représentatif en Espagne, Paris, Imp. C.J. Trouvé, 1823
- MICHELET, Jules: Histoire de la Révolution française, Paris, Flammarion, s.a., 7 vols.
- MICHELS, Robert: Introducción a la Sociología política, Buenos Aires, Paidós, 1969
- MICHOUD, Léon: La théorie de la personnalité morale, Paris, Librairie Générale du Droit et de la Jurisprudence, 1932
- MIRKINE-GUETZEVITCH, Boris: "La Constitution de Cadix", Revue d'histoire politique et constitutionnelle, num. 1, 1939, pp. 48-62
 "La Constitution espagnole de 1812 et les débuts du libéralisme européen" in AA.VV.: Introduction à l'étude du droit comparé..., op. cit., Vol. II, pp. 211--219
- MOLAS, Isidre: "Notes sobre la nació", Debat, num. 2, 1977 pp. 7-15
- MOLINER PRADA, Antonio: Estructura, funcionamiento y termi-

- nología de las Juntas Supremas Provinciales en la guerra contra Napoleón. Los casos de Mallorca, Cataluña, Asturias y León, Tesis doctoral dirigida por Albert Balcells, Facultat de Filosofia i Lletres, Departament d'Història contemporània, Universitat Autònoma de Barcelona, 1981, 5 vols.
- MORENO ALONSO, Manuel: Historiografía romántica española. Introducción al estudio de la historia en el siglo XIX, Sevilla, Servicio de Publicaciones de la Universidad, 1979
- MOREU-REY, Enric: El pensament il·lustrat a Catalunya, Barcelona, Ed. 62, 1976
- MORGENTHAU, Hans J.: Politics among nations. The struggle for power and peace, New York, Alfred A. Knopf, 1978
- MORODO, Raul: "La reforma constitucional en Jovellanos y Martínez Marina" in TIERNO GALVAN, Enrique i MORODO, Raúl: Estudios de pensamiento político, op. cit., pp.151-171
- MORODO, Raúl i DIAZ, Elías: "Las tendencias políticas de los diputados en las Cortes de Cádiz y en las de 1820", Cuadernos hispano-americanos, num. 201, 1966, pp. 637-675
- MURILLO FERROL, Francisco: "El 'Manifiesto de los Persas' y los orígenes del liberalismo español" in AA. VV.: Homenaje a D. Nicolás Pérez Serrano, op. cit., Vol. II, pp. 161-182

- "NACION... ..=pueblo", Miscelánea de comercio, política y literatura, num. 205, 21 set. 1820, pp. 1-2
- NAVARI, Cornelia: "The origins of nation-state" in TIVEY, Leonard (ed.): The nation-state..., op. cit., pp. 13-18
- NEZARD, Henry: Elements de Droit public, Paris, Q. Rousseau, 1938
- NINYOLES, Rafael Ll.: Madre España, València, Prometeo, 1979
- NOVISIMA... ..Recopilación de las Leyes de España, Madrid, Imp. de la Publicidad, 1850
- OLLERO, Carlos: "El Derecho político como ciencia política", dels seus Estudios..., op. cit. pp. 125-149
Estudios de Ciencia política, Madrid, Ed. Nacional, 1955
- OTTO Y PARDO, Ignacio de: Lecciones de Derecho constitucional. Introducción, Oviedo, Guiastur, 1980
Veu "Nación" in Nueva enciclopedia jurídica Seix, Barcelona, Seix, 1978, Vol. XVI, pp. 790-803
- PACHECO, Francisco de Asís: "El concepto de nación y la política de las nacionalidades", Revista Hispano-Americana, Tom VII, 1 ag. 1822, pp. 418-439
- PADDISON, Ronan: The fragmented State. The political geography of power, Oxford, Basil Blackwell, 1983

- PADELLETTI, Guido: "L'Alsazia e la Lorena e il diritto delle genti", dels seus Scritti..., op. cit., pp. 351-390
Scritti di Diritto publico, Firenze, Follas, 1881
- PALOMEQUE TORRES, Antonio: El trienio constitucional en Barcelona y la instauración de la Universidad de 2ª y 3ª enseñanza, Barcelona, Universidad de Barcelona, 1970
- PALUMBO, Michael i SHANAHAN, William O. (eds.): Nationalism. Essays in honour of Louis L. Snyder, Westport, Greenwood Press, 1981
- PANDO, Manuel de/Marqués de Miraflores: Apuntes histórico-críticos para escribir la historia de la revolución de España desde el año 1820 hasta 1823, Londres, Imp. de R. Taylor, 1834
Documentos a los que se hace referencia en los apuntes histórico-críticos sobre la Revolución española, Londres, Imp. de R. Taylor, 1834
- PANUNZIO, Sergio: Popolo, nazione, Stato, Firenze, La Nuova Italia, 1933
- PASINI, Dino: "Potere, diritto, Stato" del seu Stato-governo..., op. cit., pp. 1-23
Stato-governo, Stato-società, Milano, Giuffrè, 1978
- PASQUINO, Gianfranco: Modernización y desarrollo político, Barcelona, Nova Terra, 1974
- PASSERIN D'ENTREVES, Alessandro: La noción de Estado, Madrid

Euramérica, 1970

La notion d'Etat, Paris, Sirey, 1969

PEREZ PRENDES, J.M.: "Introducción" in MARTINEZ MARINA, Francisco: Teoría de las Cortes, op. cit.

PEREZ ROYO, Javier: Introducción a la teoría del Estado, Barcelona, Blume, 1980

PEREZ SERRANO, Nicolás: El poder constituyente, Madrid, Gráficas Administrativas, 1947

PESET REIG, Mariano: "La enseñanza del Derecho y la legislación sobre Universidades durante el reinado de Fernando VII", Anuario de Historia del Derecho español, Vol. XXXVIII, 1968, pp. 229-375

PFLANZE, Otto: "Nationalism in Europe", Review of politics, Vol. XXVIII, num. 2, 1966, pp. 129-143

PIERANTONI, Augusto: Tratatto di Diritto internazionale, Napoli, G. Margheri, 1873

PIRALA, Antonio: Historia de la guerra civil y de los partidos libreal y carlista, Madrid, Imp. F. Mellado, 1868

PLAMENATZ, John: "Two types of nationalism" in KAMENKA, E. (ed.): Nationalism, op. cit., pp. 23-36

PLOCARD D'ASSAC, Jacques: Doctrines du nationalisme, Chiré-en-Montreuil, Ed. du Chiré, 1978

- PLUMYENE, Jean: Les nations romantiques, Paris, Fayard, 1979
- POGGI, Gianfranco: The development of the modern State. A sociological introduction, London, Hutchinson, 1978
- POLIN, Raymond: "L'existence des nations" in ALBERTINI, M.: L'idée de nation, op. cit., pp. 3748
- PONS Y UMBERT, Adolfo: Lecturas constitucionales en la España del siglo XIX, Madrid, Gráficas Mundial, 1933
- PONTEIL, Felix: L'éveil des nationalités et le mouvement libéral, Paris. Presses Universitaires de France, 1960
- POSADA, Adolfo: Ciencia política, Barcelona, Soler, s.a.
La crisis del Estado y del Derecho político, Madrid, C. Bermejo, 1934
 "Estudio preliminar a los Principios naturales de la moral, la política y la legislación de Martínez Marina", Revista de ciencias jurídicas y sociales, Vol. XVI, num. 65, pp. 479-510
 "La nación", Revista de España, Vol. CXV, 1887, num. 454, pp. 98-113 i num. 455, pp. 182-210
Tratado de Derecho político, Madrid, V. Suárez, 1894
- PUIG, Lluís Maria de: "Invasió napoleònica i qüestió nacional catalana", in FONTANA. J. et al.: La invasió napoleònica, op. cit., pp. 55-79
- PRADT, M. de: De la révolution actuelle de l'Espagne, Paris, Librairie Béchét, 1820

- QUIN, Michael: A visiti to Spain, London, Robinson and Co., 1823
- RAMA, Carlos M.: Historia de las relaciones culturales entre España y la América latina. Siglo XIX, Madrid, Fondo de Cultura Económica, 1982
- RAMOS, Demetrio: "Las Cortes de Cádiz y América", Revista de Estudios Políticos, num. 126, 1962, pp. 433-634
- RAYNAUD, Phillippe: "Droit naturel et souveraineté nationale dans la pensée juridique française: remarques sur la théorie chez Carré de Marlberg", Commentaire, num. 22, 1983, pp. 384-393
- REAL ACADEMIA ESPAÑOLA: Diccionario de la lengua castellana, Madrid, Imp. de la Real Academia, 1803
- RECALDE, José Ramón: La construcción de las naciones, Madrid, Siglo XXI, 1982
- "REFLEXIONES... ..sobre el derecho natural", Almacén de frutos literarios, Tom. III, num. 16, 1818
pp. 155-180
- REFLEXIONS... ..sur la révolution d'Espagne, Paris, Imp. A. Egron, 1820
- REFUTACION... ..almanifiesto que algunos diputados a las Cortes ordinarias de 1814 firmaron en Madrid y presentaron en Valencia a S.M. el señor D. Fernando VII, in REPRESENTACION... ..y manifiesto que algunos diputados firmaron en los mayores apuros... .., op.cit. (1823)

- REJAI, Mostafa i ENLOE, Cynthia H.: "Nation-states and State-nations", International Studies Quarterly, Vol. XIII, num. 2, 1969, pp. 140-158
- RENARD, G.: La théorie de l'institution, Paris, Sirey, 1930
- REPRESENTACIONmanifiesto que algunos diputados firmaron en los mayores apuros de su opresión en Madrid, Barcelona, Imp. Jordi, 1814
Id., Madrid, Imp. de Ibarra, 1823
- RIAZA, Román: "Las ideas políticas y su significación dentro de la obra de Martínez Marina", Revista de ciencias jurídicas y sociales, Vol. XVI, num. 65, 1933, pp. 511-526
- RIBO, Rafael: "Aproximació metodològica al fet nacional", Recerques, num. 4, 1974, pp. 117-135
- RICO Y AMAT, Juan: Diccionario de los políticos o verdadero sentido de las frases más usuales entre los mismos Madrid, Imp. de F. Andrés, 1855
Historia política y parlamentaria de España, Madrid, Imp. de las Escuelas Pías, 1881, 2 vols.
- RODRIGUEZ GORDILLO, José Manuel: "Las proclamas realistas de 1822", Anales de la Universidad Hispalense. Serie filosofía y letras, num. 3, 1969, monográfico.
- ROKKAN, Stein: "Centre formation, nation-building and cultural diversity: a report on a UNESCO programme" in EISENSTADT, S.N. i ROKKAN, S. (eds.): Building

- states and nations, op. cit., Vol. I, pp. 13-38
 "Territori, nazioni, partiti: verso un modello
 geopolitico dello sviluppo europeo", Rivista
 italiana di scienza politica, Vol. X, num. 3,
 1980, pp. 437-470
- ROKKAN, Stein; SAELEN, Kirsti i WARMBRUNN, Joan: "Nation-
 building", Current sociology/La sociologie contem-
 poraine, Vol. XIX, num. 3, 1971, número monográ-
 fic.
- ROKKAN, S. i URWIN, D. (eds.): The politics of territorial
 identity, Beverly Hills (Cal.), Sage, 1983
- ROTELLI, Ettore i SCHIERA, Pierangelo (eds.): Lo Stato
 moderno, Bologna, Il Mulino, 1976-78, 3 vols.
- SAINZ DE VARANDA, Ramón: Colección de leyes fundamentales,
 Zaragoza, Acribia, 1957
 "Principales manifestaciones del poder constitu-
 yente popular", Boletín de la Universidad composte-
 lana, num. 67, 1959, pp. 203-244
- SALAS, Ramón: Lecciones de Derecho público constitucional
 para las escuelas de España, Madrid, Imp. del
 Censor, 1821, 2 vols.
 Id., Madrid, Centro de Estudios Constitucionales,
 1982
- SANCHEZ AGESTA, Luis: "Agustín de Argüelles y la Constitu-
 ción de 1812" in ARGÜELLES, Agustín de: Discur-
 so preliminar ..., op. cit.,

- "La apología de los gremios de Capmany", Archivo de Derecho público, Vol. II, 1949, pp. 61-66
- "El 'Cotejo de naciones' y la igualdad humana en Feijóo", Cuadernos de la Cátedra Feijóo, Vol. I, num. 18, 1966, pp. 205-218
- Historia del constitucionalismo español, Madrid, Centro de Estudios Constitucionales, 1978
- "Jovellanos y la crisis del despototismo ilustrado" Archivo de Derecho público, Vol. IV, 1951, pp. 89-122
- El pensamiento político del despotismo ilustrado, Madrid, Instituto de Estudios Políticos, 1953
- "Las primeras Cátedras españolas de derecho constitucional", Revista de Estudios Políticos, num. 126, 1962, pp. 157-167
- "Los principios del constitucionalismo español: soberanía nacional y constitución interna", Archivo de Derecho público, Vol.. VI-VII, 1953-54, pp. 13-32

SANCHEZ VIAMONTE, Carlos: El poder constituyente, Buenos Aires, Ed. Bibliográfica Argentina, 1957

SANTAMARIA DE PAREDES, Vicente: Curso de Derecho político, Madrid, Ricardo Fe, 1898

SANZ CID, Carlos: La Constitución de Bayona, Madrid, Ed: Reus, 1922

SARRAILH, Jean: L'Espagne éclairée de la seconde moitié du XVIIIème siècle, Paris, Imp. Nationale, 1954
La España lustrada de la segunda mitad del siglo XVIII., México, Fondo de Cultura Económica, 1957

- SATHYAMURTHY, T.V.: Nationalism in the contemporary world. Political and sociological perspectives, London, Frances Pinter, 1983
- SCHMIDT, Bernhard: El problema español de Quevedo a Manuel Azaña, Madrid, Edicusa, 1976
- SCHMITT, Carl: Teoría de la Constitución, Madrid, Alianza editorial, 1982
- SEGRE, Sandro: "Nazionalismo, politica di potenza e teoria dell'imperialismo in Max Weber", Il Politico, Vol. XLVI, num. 3, 1981, pp. 377-404
- SEOANE, María Cruz: Historia del periodismo en España, Madrid, Alianza editorial, 1983, 3 vols.
El primer lenguaje constitucional español, Madrid, Moneda y Crédito, 1968
- SETON-WATSON? Hugh: Nations and States: an inquiry into the nations and the politics of nationalism, London, Methuen, 1977
- SEVILLA ANDRES; Diego: Historia política de España, Madrid, Ed. Nacional, 1974, 3 vols.
- SHAFER, Boyd C.: Le nationalisme. Mytheet réalité., Paris, Payot, 1964
- SHENAN, J.N.: Le origini dello Stato moderno in Europa (1450-1725), Bologna, Il Mulino, 1976
- SHILS, Edward: Veu "Intelectuales" in Enciclopedia inter-

- nacional de ciencias sociales, Madrid, Aguilar, 1975, Vol. VI, pp. 136-149
- SICARD, Emile: "Essai sur une théorie de la nation à partir des 'vagues de construction nationale et en fonction des nations 'faites'" in ABDEL-MALEK, Anouar (ed.): Specificité et théorie sociale,
- SIEYES, Emmanuel-Joseph: ¿Qué es el tercer estado?, Madrid, Aguilar, 1973
- SILVELA, Francisco Agustín: Colección de proclamas, dictámenes y leyes orgánicas o estudios prácticos de administración, Madrid, Imp. Nacional, 1839
- SMITH, Anthony D.: The ethnic revival, Cambridge., Cambridge University Press, 1981
- "Nationalism. A trend report and bibliograpphy", Current sociology/La sociologie contemporaine, Vol. XXI, num. 3, 1973, número monográfico
- "Neo-classicist and romantic elements in the emergence of nationalist conceptions", in SMITH, Anthony D. (ed.): Nationalist movements, op. cit., pp. 74-87
- State and nation in the Third World: the Western State and Africa nationalism, New York, St. Martin's Press, 1983
- "States and homelands: the social and geographical implications of national territory", Millenium, Vol. X, num. 3, 1981, pp. 187-202
- Teorías del nacionalismo, Barcelona, Península, 1976
- Theories of nationalism, London, Gerald Duckworth, 1983, 2ona. ed.

- SMITH, Anthony D. (ed.): Nationalist movements, London, MacMillan, 1976
- SNYDER, Louis L.: The new nationalism, Ithaca, Cornell University Press, 1968
Varieties of nationalism, Hinsdale (Ill.), Dryden Press, 1976
- SOLDEVILA, Ferañ: Historia de Catalunya, Barcelona, Alpha, 1968, 3 vols.
- SOLE TURA, Jordi: "La qüestió de l'Estat i el concepte de nacionalitat", Taula de canvi, num. 1, 1976, pp. 5-17
- SOLE TURA, Jordi i AJA, Eliseo: Constituciones y períodos constituyentes en España (1808-1936), Madrid, Siglo XXI, 1977
- SOLIS, Ramón: El Cádiz de las Cortes, Madrid, Instituto de Estudios Políticos, 1958
- SPIRA, Thomas: "Nationalism: recent research and new opportunities", in PALUMBBO, M. i SHANAHAN, W.O. (eds.): Nationalism. Essays..., op. cit., pp. 33-52
- STINCHCOMBE, Arthur L.: "Social structure in politics" in GREENSTEIN, F.I. i POLSBY, N.W. (eds): Handbook of political science, op. cit., Vol. III, pp. 557-622
- STOESSINGER, John G.: El poderío de las naciones, México,

Ed. Gernika, 1980

- STONHEIMER, Kurt: Ciencia política y teoría jurídica del Estado, Buenos Aires, Eudeba, 1973
- SUHRKE, Astrid i NOBLE, Lela Garner (eds.): Ethnic conflict in international relations, New York, Praeger, 1977
- SURATTEAU, Jean-René: La idea nacional. De la opresión a la liberación de los pueblos, Madrid, Cuadernos para el diálogo, 1975
- TALMON, J.L.: The myth of the nation and the vision of revolution, London, Secher and Warburg, 1981
- TIERNO GALVAN, Enrique: Tradición y modernismo, Madrid, Tecnos, 1962
- TIERNO GALVAN, Enrique i MORODO, Raúl: Estudios de pensamiento político, Madrid, Túcar, 1976
- TILLY, Charles (ed.): The formation of national states in Western Europe, Princeton (N.J.), Princeton University Press, 1975
 "Reflections on the history of european State making" *ibid.*, pp. 3-83
- TIVEY, Leonard (ed.): The nation-state: the formation of modern politics, Oxford, Martin Robertson, 1981
 "States, nations and economies", *ibid.*, pp. 59-81

- TOMAS VILLARROYA, Joaquín et al.: Historia de España Vol. XXXIV, Madrid, Espasa-Calpe, 1981
- TONNIES, Ferdinand: Comunidad y asociación, Barcelona, Península, 1979
- TORRES CAMPOS, Manuel: Elementos de Derecho Internacional público, Madrid, Ricardo Fe, 1890
- TORSVIK, Per (ed.): Mobilization, center-periphery structures and nation-building, Bergen, Universitetsforlaget, 1981
- TRAN VAN MINH: Théorie générale de l'Etat. Recherches sur la notion juridique de l'Etat-nation, Paris, Les cours de Droit, 1980, multicopiat
- TRIAS DE BES, Josep Maria: "El principi de les nacionalitats en el dret de gents" in AA.VV.: Miscel.lània Patxot, op. cit., pp. 140-152
- TROTABAS, Louis i ISOART, Paul: Manuel de Droit public et administratif, Paris, Librairie Générale du Droit et de la Jurisprudence, 1978
- TRUJILLO, Gumersindo: Introducción al federalismo español, Madrid, Edicusa, 1967
- TUDJMAN, Franjo: Nationalism in contemporary Europe, New York Columbia University Press, 1981
- TUÑÓN DE LARA, Manuel: La España del siglo XIX, Barcelona, Laia, 1975, 3 vols.

- [URQUINAONA, Pedro de]: España bajo el poder arbitrario de congregación apostólica, Paris, Lib. Baudy, 1833
- URQUINAONA, Pedro de: Idem, Madrid, Fernando Angulo, 1835
- VALLVERDU, Francesc: Dues llengües: dues funcions?, Barcelona, Ed. 62, 1970
- VARELA SUANZES-CARPEGNA, Joaquín: La teoría del Estado en los orígenes del constitucionalismo hispánico. (Las Cortes de Cádiz), Madrid, Centro de Estudios Constitucionales, 1983
- VEGA GARCIA, Pedro de: "El carácter burgués de la ideología nacionalista", Sistema, num. 16, 1977, pp. 51-63
- VELEZ, Fr. Rafael de: Apología del Altar y el Trono, Madrid, Imp. Cano, 1818, 2 vols.
- VILA, Pau: La dicisió territorial de Catalunya. Selecció d'escrits de geografia, Barcelona, Curial, 1977
- VILAR, Pierre: Assaigs sobre la Catalunya del segle XVIII, Barcelona, Curial, 1973
Catalunya dins l'Espanya moderna, Barcelona, Ed. 62, 1964-68, 4 vols.
 "Libéralisme politique et libéralisme économique dans l'Espagne du XIXème siècle" in AA. VV.: O liberalismo..., op. cit., Vol. II, pp. 1-23
 "Pàtria i nació en el vocabulari de la guerra contra Napoleó" dels seus Assaigs..., op. cit., pp. 133-171
 "Quelques aspects de l'occupation et de la résis-

tance en Espagne en 1794 et au temps de Napoléon"
in COLLOQUE DE BRUXELLES 29 ET 30 JANVIER 1968:
Ocupants-occupés..., op. cit., pp. 221-256

VILLA-URRUTIA, W.R.: Relaciones entre España e Inglaterra durante la guerra de Independencia, Madrid, L. de F. Beltrán, 1911

WEBER, Max: Economía y sociedad, México., Fondo de Cultura Económica, 1979
Le savant et le politique, Paris, Union Générale des Editions, 1963

WEILL, Georges: L'Europe du XIXème siècle et l'idée de nationalité, Paris, Albin Michel, 1938

YAARI, Arie: Le défi national, Vol. I "Les théories marxistes sur la question nationale" i Vol. II "Les révolutions éclatées", Paris, Anthropos, 1978, 1979

ZARTMAN, W.: "Characteristics of developing foreign policies" in LEWIS, William H. et al.: French-speaking Africa, op. cit., pp. 179-193